3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1999

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Ureduje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1999.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Radovan GRGEC

Uz rub (124)

U "Maruliću", br. 1/99, pozvao me je akademik *Stjepan Babić* kao urednika našeg časopisa i šefa TOHO-a (Tajne organizacije hrvatske omladine) da napišem svoja sjećanja, kao što i on to čini u tom časopisu već godinama na poziv *Lojze Buturca*. Djelomično sam se već počeo odazivati na taj poziv autora serijala "Na Božjim putovima", u časopisu "Politički zatvorenik". Sada bih u ovom uvodniku htio napomenuti kako se moje "memorabilije" često zaustavljaju na mjesecu svibnju, dakle na mjesecu koji je za mnoge najljepši mjesec u godini i u koji upravo ulazimo. No, taj je mjesec povezan i s mnogim tužnim uspomenama.

Sjećam se kako su uoči svibnja zazelenjele lipe na mojem Svačićevu trgu i procvale magnolije u Botaničkom vrtu. Sve je listalo, pupalo, cvalo i mirisalo. Bili su to suncem obasjani dani u našoj obitelji, koje sam pokušao evocirati u "Vjesnikovoj" rubrici "Zašto volim Zagreb?". Oh, kako je lijep bio Zagreb mojega djetinjstva i mladosti! Lijep i tajanstven kao Hrvatska tih dana kada su u Europi već grmjeli topovi II. svjetskog rata. Nije to nikakva patetična tirada ni "masaža suznih žlijezda", drugovi cinici i realisti! Možda će vam jednom prisjesti vaš "žuti smijeh" lucidnih, prosvijetljenih i prosvijećenih umova. Nažalost, moram priznati da sam uvijek preferirao romantizam *Hugo*a ili *Šenoe*, patetičnu invektivu *Bernanosa, Papinija* ili *Chestertona*, melodioznost *Verlaineova, Heineova* ili *Matoševa* stiha, svim realizmima i naturalizmima, apstraktnim i astralnim ili dubokoumnim i beskonačnim "logomahijama" i "logorejama" učenih ili nedoučenih suvremenika, od kojih neki postadoše i slavljeni "poëtae docti, laureati et ludentes". Možda mi i sada zbog toga tako lijepo odzvanjaju u ušima melankolični stihovi *Guida Gozzana* i šlageri *Vlahe Paljetka!?* Možda i sada, pod starost, podrhtava srce i trnu prsti kad čujem neku lijepu himnu ili koračnicu, bez obzira na njezinu provenijenciju, možda upravo zbog toga još uvijek u sebi često ponavljam *Blakeove* ili *Ljermontovljeve* pjesme?

Čini se da sam i opet otišao u literarne digresije, koje od početka prate moje uvodnike i memorabilije. Ipak su tu na prvom mjestu svibanjska sjećanja. Koliko god su ti "majski dani" bili čarobni, toliko su bili turobni i kobni. Jednoga svibnja ušao sam u četrdesetodnevnu samicu u Đorđićevoj, dok su moji drugovi iz razreda čitali Livija i mučili se s logaritmima. U tom svibnju poginuo je u Orahovici pravi šef TOHO-a, *Anđelko Capek*. Poginuli su i drugi članovi naših "trojki". Njihova imena nisu znali ni njihovi drugovi, a ni UDBA, koja je zato i krivo optužila Stjepana Babića da je pripadao našoj organizaciji. Zbog naše konspiracije o TOHO-u se malo znalo, ali će ga mnogi pamtiti, pogotovo oni koji su, ni krivi ni dužni, morali dati otiske prstiju ili oni koji nakon "diverzije" *Lovre Rogine* u Kušlanovoj nisu nekoliko dana imali nastavu.

* * *

Bili ti majski dani čarobni ili turobni i kobni, sada u polustoljetnoj retrospektivi, za nas su povijesni i "vječni". I opet upozoravam učene filozofe i teologe da ovdje riječ "vječan" nije ništa drugo nego "stilem" kao i izraz "za vječna vremena".

Jednoga svibnja nestao je moj otac odveden u nepoznatom pravcu, a ja sam otišao njegovu prijatelju dr. *Alojziju Stepincu,* koji je odmah pokušao konkretno pomoći i napisao Bakariću pismo, koje sam objavio u svojoj knjizi "Odsjevi kršćanske kulture". Tatu sam slučajno pronašao u logoru na Kanalu, a 1947. sam se našao s njime u Lepoglavi, gdje je on već bio dvije godine, a nadbiskup godinu dana robijaš.

Bleiburg i hrvatski križni putovi obilježili su neizbrisivim pečatom hrvatsku suvremenu povijest u tom svibnju 1945., kada su i partizanske trupe ušle u Zagreb. Uvjeren sam da nitko objektivan ne može govoriti o *Josipu Brozu Titu,* prešućujući te križne putove (i kasnije Karađorđevo).

Moje "memorabilije" vraćaju me još jedno desetljeće unatrag kada sam sa svojim drugovima iz škole u Varšavskoj ulici primio prvu pričest u crkvi sv. Marije na Dolcu. Na nju su nas pripremali vjeroučitelj salezijanac *Dragutin Brumec* i nezaboravna učiteljica *Zora Hohnjec*. Ne znam kako na njihove vjeronaučne metode gledaju današnji katehetičari, ali znam da smo znali uglavnom svi odgovore na pitanja što ih postavlja i veliki Katekizam Katoličke Crkve. Odgovori i molitve učili su se napamet i, kako smo sve više dolazili razumu, tako smo i bolje shvaćali njihov smisao. Naravno, oni koji nisu nastavili živjeti u povoljnom ozračju obitelji i župne zajednice, sve su to brzo zaboravili. Ovdje bih prekinuo svoje svibanjske memorabilije da i opet ne upadnem u digresije izazvane mojim petogodišnjim "stažem" u Katehetskom vijeću BK.

Napominjem da sam u to vrijeme bio član četiriju vijeća BK (u nekima i 20 godina), te imao prilike doći do nekih saznanja u svom životu katoličkog laika.

* * *

Nakon vojske, fakulteta i robije te nakon višegodišnjeg staža u raznim poduzećima i bibliotekama a nakon smrti dr. *Josipa Andrića,* njegov nasljednik prof. *Luka Perinić* pozvao me da preuzmem mjesto glavnog urednika u HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) god. 1968., dakle u godini kad smo u Zagrebu i u Rimu proslavili 100. obljetnicu postojanja našega Jeronimskog društva s Papom i kard. Šeperom. Naime, 1868. osnovao ga je prvi zagrebački nadbiskup kardinal *Juraj Haulik*. Haulik je, iako rodom Slovak, jedna od najznačajnijih ličnosti XIX. stoljeća u Hrvatskoj. Prvotna svrha tog Društva bila je prosvjeta hrvatskoga puka. Kako se mijenjao pojam "književnog" društva, tako se proširivala jeronimska djelatnost i na ona područja koja su bila tako reći "rezervirana" za druge dvije najstarije hrvatske ustanove, za Maticu i Akademiju, tj. HKD sv. Jeronima počelo je uz kalendar Danicu, molitvenike, katekizme i gospodarske knjige za selo izdavati i beletristička i znanstvena djela, ali popularno pisana, te razne časopise, od kojih je najpoznatiji bio tjednik "Obitelj", što ga je uređivao dr. Andrić, vjerojatno središnja ličnost naše stoljetne povijesti. No, nastavili smo i s katekizmima i molitvenicima, među kojima posebno ističem "Kruh nebeski", što ga je godinama uređivao naš predsjednik dr. *Antun Ivandija,* i "Božji sijač", posvećen sv. *Izidoru seljaku,* što su ga uredili *Dragutin Hren* i *Petar Grgec*. I u ovom svibnju sjećamo se *sv. Izidora* (kojega valja razlikovati od seviljskog biskupa istog imena), čiji blagdan se slavi 15. V.. Preporučimo mu u zagovor hrvatsko selo, (koje proživljava teške trenutke), sjećajući se i naslova jeronimskog izdanja knjige *Renéa Bazina* "Zemlja umire".

Zahvaljujući prof. *Periniću** HKD sv. Jeronima nastavilo je svoj rad i u jugokomunističkom režimu; dapače nakon rata bilo je jedini izdavač katoličke literature kod nas. Šezdesetih godina, zahvaljujući djelomično vatikanskoj "istočnoj politici", prilike se na tom području poboljšaše a glavninu izdavačke djelatnosti preuzima kler i razni redovi. Ipak se i tada Društvo afirmiralo novim časopisom "Marulić" te novim bibliotekama (Zlatno pero, Novi vidici, Mala

* Prof. *Luka Perinić*, čiji smo nekrolog donijeli u prošlom broju, umro je u Zagrebu 5. III. 1999. u 94. godini života. Taj nestor hrvatskog katoličkog tiska, najzaslužniji je za nastavak djelovanja HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) i katoličkog tiska u jugokomunističkom režimu. Pomogao je i prvim počecima "Glasa Koncila" i "Kršćanske sadašnjosti", čiji su namještenici Ljiljana Matković i Marija Turčinović radili u našim prostorijama i čije su publikacije (Dokumenti, Svesci) financirani našim sredstvima. Međutim, dok GK ni u jednom svom jubileju nije propustio spomenuti Perinićeve zasluge, Kršćanska sadašnjost to nije učinila ni jednom. Žalosno je da se na njegovu smrt i pokop, osim Glasa Koncila, nitko u vjerskom tisku nije, bar dosad, osvrnuo ni jednom riječju!

scena). Za razliku od svećeničkih izdavačkih institucija (npr. TDKS-a, koji je osamdesetih postao i "društvena organizacija", što mi nikad nismo bili) bili smo i dalje progonjeni po sudovima a mnoga izdanja su proglašena "šundom", tj. morao se na njih plaćati dodatni porez na promet. Kao laici našli smo se u prilično teškoj situaciji jer je našim namještenicima i njihovim obiteljima Društvo bilo jedino "uhljebljenje". Hvala Bogu, izdržali smo i u vlastitoj se državi vratili starom imenu sv. Jeronima, pod kojim nas je osnovao kardinal *Haulik*. Zagrebački su nadbiskupi bili naši pokrovitelji. Tu se posebno istaknuo naš novi blaženik Alojzije Stepinac, koji je govorio o HKD-u i u svom nezaboravnom nastupu na "narodnom sudu" 1946. Društvo je objavilo nekoliko izdanja njegova lepoglavskog prijevoda knjižice "Nasljeduj Krista".

Naš osnivač i pokrovitelj kardinal Haulik rođen je u "slovačkom Rimu", u Trnavi 1788. Tu mu je 1929. na njegovoj rodnoj kući Društvo postavilo spomen-ploču. U delegaciji su uz nadbiskupa Bauera bili dr. *Andrić* i dr. *Deželić*. 1996. posjetila je naša delegacija Trnavu i analogno nam slovačko društvo, Spolok sv. Vojtjeha, nakon posjeta Hrvatskom Grobu, gdje se nalazi Andrićev spomenik. O čvrstim hrvatsko-slovačkim vezama govori i posjet Trnavi i Spolku sv. Vojtjeha naše delegacije 1969. Te je posjete zabilježila naša Danica i vjerski tisak.

* * *

HKD sv. Jeronima, prigodom 130. obljetnice Haulikove smrti, želi u prostorijama Spolka sv. Vojtjeha podići poprsje u prisutnosti naše delegacije te slovačkih i hrvatskih crkvenih i svjetovnih velikodostojnika. Haulik pripada svojim životom i djelovanjem našem i slovačkom narodu, kao i dr. Andrić, dr. Deželić, Martin Kukučin, Bogoslav Šulek i svi oni koji su desetljećima produbljivali hrvatsko-slovačko prijateljstvo. Tu ubrajamo i predsjednika Spolka sv. Vojtjeha i vođu slovačkog naroda, svećenika *Andreja Hlinku*, te slovačkog Hrvata p. *Ferdu Takača*, autora hrvatsko-slovačkog rječnika, koji je kao i naš veleposlanik zaslužan za objavljivanje memoara "slovačkog Stepinca", *kardinala Koreca* ("Od one barbarske noći") u jeronimskoj nakladi.

Juraj Haulik, pak, nakon djelovanja u Slovačkoj, ostavio je neizbrisiv trag u svojoj novoj domovini Hrvatskoj. Kao banski namjesnik borio se za hrvatske pravice. 19. III. 1857. imenovao ga je *Pio IX*. kardinalom. Kao nadbiskup i kardinal dovršio je Maksimir, koji se neko vrijeme po njemu zvao Jurja Ves, gdje je dao sagraditi kapelicu sv. Jurju i podići spomenik, koji se sada nalazi na Kazališnom trgu. Njegova humanitarna, karitativna i kulturna djelatnost zaista je neprocjenjiva. Pokrenuo je prve hrvatske katoličke novine, hrvatsko

gospodarsko društvo i gospodarski list. Zahvaljujući njemu, došle su u Zagreb sestre milosrdnice 1845., kojima je podigao samostan i poznatu bolnicu svojim materijalnim prilozima. Ponovno je doveo i isusovce u Hrvatsku. Veliki su bili njegovi prilozi za Sveučilište, Akademiju, Maticu i Glazbeni zavod. Kraj Svačićeva trga već desetljećima postoji ulica nazvana njegovim imenom. Utemeljio je i prvu hrvatsku preparandiju.

1868. ostvario je jedno od svojih najvažnijih djela, Društvo sv. Jeronima, kojemu je prvotna svrha bila promicanje pučke kulture i prosvjete. O duhovnoj i materijalnoj obnovi sela Haulik je pisao i u tom smislu djelovao. Tražio je da se seljačkoj djeci omogući ravnopravnost u odgoju i obrazovanju, da bi, kad odrastu, bili ravnopravni članovi društva i državne zajednice. O tim Haulikovim nastojanjima rječito govore poticaji u organizaciji nekih škola, a naročito njegov proglas svećenstvu iz 1839. o pučkoj nastavi i prosvjeti. Ta su nastojanja aktualna i u naše vrijeme, pa ni njegovo Svetojeronimsko društvo na njih ne zaboravlja u novoj situaciji kad je Hrvatska konačno postala samostalna država.

U svom inauguralnom biskupskom govoru u zagrebačkoj katedrali 7. I. 1838. Haulik je zamolio prisutne da hrvatsku domovinu odsada smije smatrati svojom domovinom. Jednom zgodom rekao je da se rodio kao Slovak i da će umrijeti kao Hrvat. Nekada su ga s oduševljenjem prihvatili kao takvoga predstavnici narodnog preporoda, među kojima se posebno isticao pjesnik *Pavao Štoos*, autor zdravice u čast novom zagrebačkom biskupu. I mi ga se danas sjećamo kao prethodnika duhovne i materijalne obnove i preporoda hrvatskog naroda, a naročito onih njegovih staleža koji su bili zapostavljeni. Uspomena na Haulika nije ni danas izblijedjela.

Poprsje kard. Haulika, za Trnavu, o čemu opširnije u br. 4/99
(djelo akademskog kipara Ante Starčevića)

Kardinal Haulik i HKD sv. Jeronima

Uz sudjelovanje slovačkog veleposlanika *Jana Petrika* HKD sv. Jeronima j 22. travnja obilježilo u Zagrebu 130. obljetnicu smrti svojeg utemeljitelja *Jurja Haulika*, prije svečane proslave u Trnavi, gdje se 1788. prvi zagrebački nadbiskup metropolita rodio i gdje mu je na rodnoj kući 1929. delegacija HKD-a na čelu s nadbiskupom *Bauerom*, dr. *Andrićem* i dr. *Deželićem* postavila spomen-ploču.

Kako je u svojem predavanju istaknuo ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec*, sada se Društvo sprema proslaviti tu obljetnicu u Trnavi, gdje će u dvorištu Spolka sv. Vojtjeha postaviti poprsje svojem utemeljitelju, koji je jednom zgodom izjavio da se rodio kao Slovak i da će umrijeti kao Hrvat. Kao banski namjesnik predstavljao je znak jedinstva i dubokog prijateljstva hrvatskoga i slovačkoga naroda poput ilirca *Šuleka*. Borio se za hrvatske pravice i za jezik, dovršio park Maksimir, gdje je podigao *Fernkornov* spomenik sv. Jurja, ukrasio je zagrebačku katedralu, doveo je u Hrvatsku sestre milosrdnice, omogućio ponovni dolazak isusovaca te pokretanje hrvatskoga gospodarskog društva i gospodarskog lista kao i prvoga hrvatskoga katoličkog lista, te konačno utemeljio HKD sv. Jeronima, čija je prvotna svrha bila promicanje kulture i prosvjete u širim slojevima puka, a naročito na selu. Zbog toga se i borio za uređenje osnovnih škola i prve preparandije. Njegov tajnik bio je ilirac *Pavao Štoos*, koji mu je spjevao zanosnu pjesmu.

Kao što je u svojem predavanju istaknuo tajnik HKD-a dr. *Stanislav Vitković*, Haulik je znao da seljačka djeca mogu dobiti odgovarajuće mjesto u društvu samo ako im se omogući obrazovanje. Stoga su i prva izdanja HKD-a zamišljena kao izvori prosvjećivanja u vjerskom i nacionalnom pogledu. Haulikove propovijedi objavljene su u posebnim svescima.

Nakon predavanjâ u diskusiji su sudjelovali i veleposlanik Petrik i odbornik HKD-a *Stjepan Pačarić*. *(pr)*

OBAVIJEST

HKD sv. Jeronima obavješćuje svoje članove i prijatelje da će 10. i 11. VI. 1999. obilježiti 130. obljetnicu smrti svojeg utemeljitelja i prvoga zagrebačkog nadbiskupa kardinala Haulika u Slovačkoj uz sudjelovanje zagrebačkog nadbiskupa Bozanića, nadbiskupa Sokola, kardinala Koreca, slovačkog premijera Dzurinde, veleposlanika Deželića i p. Ferde Takača. Tom prigodom predviđeno je otkrivanje Haulikova poprsja u Trnavi, njegovu rodnom mjestu, i posjet Hrvatskom Grobu, gdje se već nalazi spomenik dr. Josipa Andrića. Predbilježbe u tajništvu HKD-a na Tomislavovu trgu 21 i kod vode puta Stjepana Pačarića. Autobus kreće s Glavnog kolodvora (cijena prijevoza 250 kn) 10. VI. u 6,30 sati.

Direktor HKD-a
prof. R. Grgec

Memoari "slovačkog Stepinca"

Jana Ch. kard. Koreca, isusovca i biskupa u Nitri, katkada uspoređuju s kardinalom Stepincem, jer je, poput našeg blaženika, bio robijaš u komunističkoj državi pod hegemonijom jednog naroda. Na književnoj večeri 29. travnja ravnatelj HKD sv. Jeronima prof. Radovan Grgec u svojoj uvodnoj riječi upozorio je da Korecova knjiga "Od one barbarske noći" izlazi za koji dan u jeronimskoj nakladi kao prilog produbljivanju hrvatsko-slovačkih veza uoči obilježavanja 130. obljetnice smrti kardinala Haulika 10. i 11. lipnja u Trnavi, gdje se utemeljitelj HKD-a i prvi zagrebački nadbiskup rodio. Tajnik HKD-a dr. Stanislav Vitković u svom je izlaganju zorno prikazao prilike u kojima su u Korecovo vrijeme živjeli kršćani u zemljama pod komunističkom diktaturom od Berlina do Tirane i Pekinga. Komunisti su čak pokušali dovesti vjernike do raskola raznim pritiscima te osnivanjem svećeničkih i teoloških društava koja su od režima bila poticana i povlaštena. Prevoditeljica Korecove knjige dr. Dubravka Dorotić Sesar prikazala je ukratko njezin sadržaj, a kao voditeljica katedre za slovakistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu govorila je i o našim vezama sa slovačkim znanstvenim djelatnicima. Pogovor za knjigu napisao je Ferdo Takač, slovački Hrvat i isusovac, čiji hrvatsko-slovački rječnik izlazi uskoro iz tiska. Predavanju je prisustvovao i predsjednik Matice slovačke.

Photo: Tvrtko Klarić

Stanislav Vitković, Dubravka Dorotić Sesar i Radovan Grgec na književnoj večeri 29. IV. 1999.

O Kašiću u HKD sv. Jeronima

U godini Bartola Kašića, oca hrvatske gramatike i jezikoslovlja, govorio je o njemu 20. V. 1999. isusovac dr. Vlado Horvat u prostorijama HKD-a. Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec istaknuo je da je V. Horvat ne samo najzaslužniji za popularizaciju i poznavanje djela B. Kašića, također isusovca, čiji je rukopis poznat kod nas davno prije "vukopisa", nego i za popularizaciju djelatnosti i knjižare HKD-a u Dubrovniku, kao što je i njegov redovnički subrat, slovački Hrvat Ferdo Takač za produbljenje hrvatsko-slovačkog prijateljstva u našem stoljeću. To je naročito važno sada kada se HKD sv. Jeronima sprema da obilježi 130. obljetnicu smrti svojeg utemeljitelja i prvoga zagrebačkog nadbiskupa, kardinala Haulika, te je uoči te proslave u Trnavi dalo izraditi Haulikovo poprsje i objavilo memoare kardinala Koreca, slovačkog isusovca i "slovačkog Stepinca", za koje je pogovor napisao p. Takač.

P.V. Horvat ocrtao je ukratko životni put B. Kašića, njegovo podrijetlo te njegovu isusovačku i znanstveničku formaciju. Govoreći o četiri stoljeća hrvatskoga jezikoslovlja, napomenuo je da ima i među nama onih koji taj podatak osporavaju. Završio je svoje predavanje opisujući svoja istraživanja po raznim bibliotekama diljem Europe te Kašićev rad kao prevoditelja Biblije i Rituala rimskog i kao autora hrvatsko-talijanskog rječnika i ostalih priloga standardizaciji hrvatskoga jezika.

Obljetnice Ive i Antice Juras

Za prof. Ivu Jurasa, prigodom njegove 50. obljetnice smrti, i za prof. Anticu Juras, prigodom 100. obljetnice njezina rođenja, na književnoj večeri 27. svibnja u HKD sv. Jeronima rekao je ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec da su bili ne samo najugledniji jeronimski članovi nego i veoma zaslužni djelatnici hrvatskoga katoličkog pokreta i roditelji brojne djece, koji su živeći prije II. vatikanskog koncila, ostavili svijetao primjer novim generacijama i svojoj djeci. Prof. dr. Miro Mihovilović, govorio je o plodnom djelovanju Ive Jurasa kao profesora, autora jeronimskih zemljopisnih knjiga i inicijatora zadrugarstva u Splitu, Zadru i Zagrebu. Svojim radom u Domagoju, na školi i među kućnim pomoćnicama te iskrenim rodoljubljem istaknula se, kako je naglasila dr. Margareta Peraica, prof. Antica Juras također u Splitu, Zadru i Zagrebu. Njezina knjiga za djecu "Ciplić", koju je ilustrirao likovni umjetnik Ante Starčević a objavilo HKD sv. Jeronima, i danas je popularna kod djece i njihovih roditelja. Na kraju je dr. Lav Znidarčić istaknuo još neke podatke o rodoljubnom i vjerskom djelovanju Ive i Antice Juras.

Radovan GRGEC

Svjedok stoljeća - Jean Guitton (1901-1999)

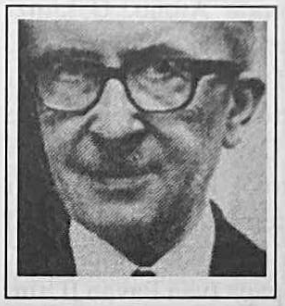

Pisca ovih redaka, u Parizu 1970., odveo je znanac profesor na predavanje Jeana Guittona, istaknuvši kako toga katoličkog mislioca cijene i ateisti i agnostici. O njemu je svojedobno pohvalno pisao i Albert Camus. Vrativši se u domovinu, uvjerio sam se u Guittonovu snagu misli i izraza, prevodeći 1972. na hrvatski njegovo kapitalno djelo "Što vjerujem" i pokoncilski spis "Pavao VI. i Sveta Godina". Kasnije sam, na poticaj kardinala Šepera, preveo i njegovu knjigu "Moj mali katekizam" a na poticaj kardinala Kuharića "Katolicizam" (s kardinalovim predgovorom). Sve četiri knjige objavilo je HKD sv. Jeronima, tako da možemo reći kako je Guitton već tada bio poznat našoj vjerskoj javnosti. Banjalučki biskup Pichler pisao mi je kako ga se duboko dojmio Guittonov katekizam za djecu jer tu, u okviru sustava "pitanje-odgovor", pitanja postavljaju i vjeroučenici i vjeroučitelji.

Guittonova briljantna inteligencija i duboka vjera poticala ga je da i razumskim putem pokuša objasniti sklad između vjerskih istina i znanstvenih dostignuća, što su mu zamjerili neki teolozi. Prema vlastitom priznanju proveo je život pomirujući vjeru s iskustvom i znanošću. Govorio je da je uvijek nastojao dokazati spojivost katoličtva sa znanstvenom, povijesnom i kritičnom istinom.

Tih sam se riječi sjetio saznavši putem vatikanskog radija 21. ožujka za njegovu smrt u Parizu.

Rodio se 1901. u Saint-Etienneu, dakle u prvoj godini stoljeća, a umro na samom svršetku uoči ulaska u treće tisućljeće. Po povratku iz njemačkog zarobljeništva i po završetku studija predavao je na gimnaziji, a od 1955. na Sorboni. 1961. postaje član Francuske akademije. Prijateljevao je s najuglednijim ličnostima svojeg vremena: A. Loisyjem, H. Bergsonom, lordom Halifaxom, E. Mounierom i dr. Bio je prijatelj i pape Pavla VI. i Ivana XXIII, koji su ga pozvali da kao katolički laik prisustvuje sjednicama II. vatikanskog sabora. Bio je i veliki promicatelj ekumenskog dijaloga. Uz filozofiju i literarni rad bavio se i slikarstvom. Brak je za njega bio "neprekidni razgovor" i napisao je doista dirljive stranice svojoj pokojnoj ženi Mariji Lujzi, kojoj je "hrlio ususret". Neke njegove knjige završavaju kraćim i duljim obrascem Vjerovanja, nadom u "eshaton" gdje će "Bog biti sve u svemu".

Glavna su mu djela: Suvremeno mišljenje i katolicizam (8 svezaka), Crkva i Evanđelje, Vrijeme i vječnost kod Plotina i Augustina, Newmanova filozofija, Esej o ljudskoj ljubavi, Paralelni profili, Razgovori s Pavlom VI. itd. S. R. Garricom utemeljio je "Socijalne ekipe" a sudjelovao je i u radu Jeruzalemske biblijske škole kao učenik p. Lagrangea. U mnoštvu njegovih članaka i eseja ističu se oni posvećeni Simoni Weil, roditeljima, Djevici Mariji, Renanu i Newmanu, sv. Tereziji od Malog Isusa, tajni i čudu Uskrsa, kardinalu Mercieru i Raymondu Aronu. U knjizi "Otvorena pisma" objavio je imaginarne razgovore s Proustom, Althusserom, Pascalom, Ivanom Pavlom II., A. Frossardom itd. Jedna od posljednjih knjiga mu je "Knjiga mudrosti i ponovno pronađenih kreposti". Guittonova mudrost bila je upravo u praktičnom nasljedovanju evanđeoskih kreposti. Ostao je vjeran svojim idealima do kraja dugog i plodnog života, približujući se stotoj. Kao takav bio je i ostao primjer i uzor suvremenicima, koji su, poput Mitterranda, potražili kod Guittona svjetlo i utjehu. Kardinal P. Poupard nazvao ga je "novim Pascalom". Sprovod je 25. III. 1999. vodio kardinal Lustiger, kojem je papa Ivan Pavao II. tim povodom poslao sažalnicu.

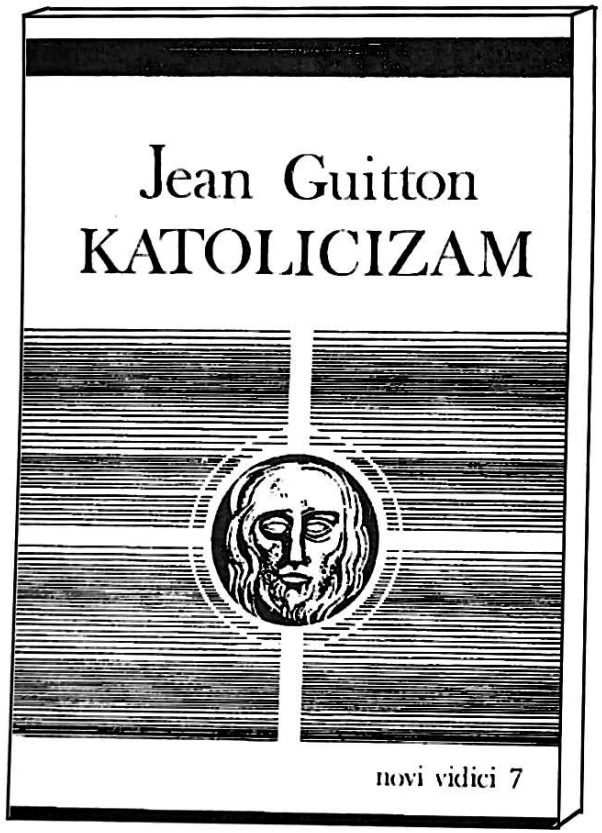

Radovan GRGEC

Dr. Alojzije Stepinac i Hrvatski katolički pokret

Kardinala Alojzija Stepinca, koji se rodio prije 100 godina, smatramo već sada svecem i prije* njegove kanonizacije, i to ne bez razloga. Svoju svetost dokazao je herojskim krepostima života, mučeničkim umiranjem i smrću, ali i uzornim svećeničkim životom, karitativnom i pastoralnom djelatnošću, brigom za materijalnu i duhovnu obnovu svojega naroda i domovine. Ako s pravom mislimo da je političko djelovanje specifikum svjetovnjačke (laičke) kompetencije i autonomije svjetovnih vrednota, time ne mislimo reći da i predstavnici klera nisu imali važnu ulogu u javnom i političkom životu i u XX. stoljeću. Sjetimo se samo Don Sturza u Italiji ili Andreja Hlinke u Slovačkoj! Stepinac nije bio političar, ali je vjerojatno najznačajnija ličnost u javnom životu Hrvatske u prvoj polovici ovoga stoljeća.

U prosuđivanju njegove ličnosti postoje različita gledišta koja obično nisu međusobno proturječna, odnosno ne moraju se medusobno pobijati, nego samo nadopunjavati. Uostalom, i evanđelisti su svoje izvještaje i navještaje iznosili iz različitih "rakursa", s različitim naglascima, za koje ne možemo reći da su kontrarni nego komplementarni.

Ja sam Stepinca upoznao kao malo dijete na jednoj priredbi u tadanjem Antunovcu kada je vjerojatno bio, u 37. godini života, najmlađi nadbiskup na svijetu. Razgovarao sam s njime u društvu jednoga vršnjaka. Pomalo asketski biljeg njegove duhovnosti kao da mu je iščezao s lica čim je progovorio s djecom. I kasnije, kad sam ga susretao kao pučkoškolac u Mokricama, vidio sam da zna razgovarati i s djecom, za koju je, kao i pod kraj života u krašićkoj internaciji, uvijek imao bar malo bonbona. Poznavao sam ga i kao druga i prijatelja mojeg oca, s kojim je bio 1918. u talijanskom zarobljeništvu u Noceri Umbri, odakle su pošli u Solun, kamo su prispjeli 6. XII. te godine, kada je Solunski front bio već gotovo tri mjeseca probijen. Kao mladi austro-ugarski oficiri i kao mnogi Hrvati očekivali su da će Hrvatskoj u novoj državi biti bolje nego u K und K-monarhiji, ali su se ubrzo razočarali. Otada je Stepinac hrvatski rodoljub, koji će kasnije javno pred "narodnim sudom" izjaviti da bi bio ništarija kad ne bi osjetio bilo svojeg naroda u želji da ostvari vlastitu državu. Na tom je sudu Stepinac svojim hrabrim i dostojanstvenim držanjem podigao jednu poniženu, desetkovanu i popljuvanu naciju. Takav je Stepinac ostao u mojem pamćenju, što sam nastojao izraziti i u svojoj pjesmi "Ustanite, mrtvi!" (Danica 1999). Kad smo ga otac i ja gledali na šetnji u Lepoglavi,

* Predavanje je održano na Simpoziju u Remetama 7. V. 1998. neposredno prije službene najave beatifikacije u Krašiću.

i tada nam je dizao moral, pa i onda kad su nas u toj robijašnici 5. VII. 1948. desetkovali. Osmorica mojih drugova, čija sam imena naveo u predgovoru knjizi Johna Pintara (HKD 1995), tada su ostali ležati mrtvi pod kišom milicionerskih metaka. Kad sam mu 1945. došao reći da su mojeg oca uhapsili, odmah je ostavio sve i počeo telefonirati odvjetnicima kako bismo saznali kamo su oca odveli, a Bakariću je napisao pismo koje sam objavio u svojoj knjizi "Odsjevi kršćanske kulture" (HKD 1992). Pomagao je uvijek, odmah i konkretno (npr. tada mi je odmah dao slaninu i pulover). U svojim pismima tati iz Krašića hrabrio je i poticao na hrabrost. Eto, to je "rakurs" iz kojega ja promatram lik kard. Stepinca, dakle sa svog osobnog gledišta.

* * *

Taj mi lik lebdi pred očima i kad želim progovoriti o njemu u razdoblju prije II. svjetskog rata, za vrijeme kojega su došle do izražaja osobine njegove hrabrosti i kada je kao nitko u Europi digao svoj glas protiv rasne i nacionalne diskriminacije. Već prije toga "herojskog" razdoblja ocrtavao se lik Stepinca, hrabrog i dobrog pastira, koji je osjećao bilo svojeg naroda. Većinu informacija iz prethodnog razdoblja (1918-1941) dobio sam iz obiteljskog spomenara svojeg oca (spomenar obitelji Grgec: u daljem tekstu SOG), koji je u to vrijeme bio jedan od najistaknutijih članova Hrvatskoga katoličkog pokreta, predsjednik "Domagoja" i Seniorata, odbornik Jeronimskog društva, pisac i urednik brojnih katoličkih publikacija i edicija. Stepinac je, svjestan autonomije i kompetencija katoličkog laikata, bio zauzet za njegovo jedinstveno djelovanje kao i za specifičnosti statusa Katoličke akcije, koja je po njegovoj zamisli trebala biti središte i žarište duhovne obnove hrvatskog naroda.

Znao je da je važna i politička orijentacija svjetovnjaka, i stoga je na izborima u karadordevićevskoj Jugoslaviji glasao za one za koje je smatrao da predstavljaju većinski dio hrvatskog naroda, premda su beogradski vlastodršci širili dezinformaciju o tom kako je Stepinac glasao za Stojadinovića. Naravno da je to Nadbiskup odmah demantirao u "Hrvatskoj Straži".

Nakon Mahničeve smrti došlo je u Hrvatskom katoličkom pokretu do podvajanja, nesloge i svada. U tu su podvojenost bili uključeni i svećenici i redovnici i neki biskupi. To je zagrebačkog Nadbiskupa neobično boljelo. Želio je da katolički pokret bude jedinstven i složan, ali nije želio da se zbog nekakve "ideološke čistoće" katolički svjetovnjaci dezangažiraju u javnom životu domovine.

Isto je tako bio svjestan činjenice da politike u dobrom smislu, tj. kao oblika služenja bližnjemu i zajednici, nema bez pravoga kršćanskog moralnog života i altruizma. Kardinal Tettamanzi, potpredsjednik CEI, nedavno je lijepo rekao da bez Boga, vrhovnog Dobra, nema prave politike, tj. služenja općem dobru u građanskoj, pravnoj i demokratskoj državi. U takvu politiku valja vjerovati, kako reče Noël

Copin (La Croix od 10. III. 1998.), a takva politika nije samo stvar profesionalnih političara, pravnika, ekonomista, filozofa i intelektualaca, nego svih ljudi "dobre volje", kakvi treba da budu kršćani, pripadali ili ne nekoj političkoj stranci. To je vrlo dobro znao i nadbiskup Alojzije Stepinac, što se ogleda i u njegovu odnosu prema "Hrvatskoj Straži" i Društvu sv. Jeronima (usp. Benigar: str. 247-252, 540 ...)

* * *

Razdoblje Stepinčeva života od 1918. do 1941. jest razdoblje pripreme za "herojsku fazu" (1941.-1962.), dakle za razdoblje kada su došli najviše do izražaja razni vidovi hrabrosti njegova srca i junaštvo kojim je zadivio svijet za vrijeme II. svjetskog rata i nakon njega, na svom suđenju, na robiji i u krašićkoj internaciji. Možemo reći da se savjesnim vršenjem dužnosti svojeg poslanja već tada spremao za hrabro svjedočenje svojih uvjerenja, za mučeničko umiranje i smrt. Njegova savjesnost očitovala se i u njegovu pastoralnom, karitativnom i organizacionom djelovanju. U stavu prema Hrvatskom katoličkom pokretu vidjela se njegova pastirska vjernost idealima koje je ispovijedao, želeći slogu i jedinstvo u katoličkim redovima. Kao mladić bio je i domagojac (geslo: Bog - hrvatski narod - socijalna pravda) i "orao" tj. "križar" (geslo: Žrtva - euharistija - apostolat). Kasnije je nastojao podvojenost u raznim strujama neutralizirati, pokrenuvši Katoličku akciju u duhu papinske enciklike "Ubi arcano Dei".

Doduše, možemo reći da su dokumenti II. vatikanskog koncila intonirani drugačije, ali i Stepinac je bio vojnik i dijete Crkve svojeg vremena. U tom smislu ne bismo mogli o njemu govoriti kao o "preteči II. vatikanskog koncila", čiji dokumenti politizaciju u dobrom smislu, tj. kao djelovanje za opće dobro, ističu ne samo kao pravo nego i kao dužnost katoličkih laika, svjetovnjaka, tj. vjernika koji žive u svijetu a nisu ni svećenici ni redovnici. Međutim, Stepinac je bio preteča II. vatikanskog koncila u svom ponašanju prema laicima, koji se u duhu koncilskih smjernica ne razlikuju od klerika dostojanstvom nego funkcijama. Kao sin čovjeka koji je Stepincu bio ne samo prijatelj nego i drug iz talijanskog zarobljeništva i s lepoglavske robije, u to sam se mnogo puta uvjerio.

Čim je A. Stepinac postao nadbiskup koadjutor 1934., odmah se moglo vidjeti koliko mu je važan katolički tisak i laičko književno Društvo sv. Jeronima, s čijim je urednikom dr. Josipom Andrićem vodio prvo hrvatsko hodočašće u Svetu Zemlju. To Društvo, koje se sada vratilo starom imenu, nije zaboravio ni u svojoj završnoj riječi na suđenju 1946. Ne smijemo zaboraviti ni podršku koju je pružio dr. J. Šćetincu u organiziranju Hrvatskog socijalnog tjedna (Dr. Šćetinec bio mu je školski drug) te podršku koju je uvijek pružao članovima Marijine kongregacije.

Kao nadbiskup koadjutor služio je 2. VII. 1934. u kapelici Nadbiskupskog dvora misu za članove uredništva "Hrvatske Straže", koja je kao dnevnik izlazila 12 godina i čiji su članovi uredništva bili mladi studenti "domagojci" (Danijel Uvanović,

Ivo Lendić, Ivan Degrel, Stjepan Hrastovec, Ivo Bogdan) okupljeni oko dr. Marija Matulića i dr. Janka Šimraka, kasnijega križevačkog biskupa.

Oko "Hrvatske Straže" okupljali su se i drugi ugledni predstavnici Hrvatskoga katoličkog pokreta, primjerice Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Josip Andrić, Mate Ujević, Đuka Kuntarić, Antun Matasović, Stjepan Markulin, Drago Prikril (koji je Stepincu bio i drug u zarobljeništvu u Noceri Umbri 1918.), Oskar Piškorić, Luka Brajnović, Pavao Tijan i dr. Nakon spomenute mise A. Stepinac rekao je urednicima i suradnicima H.S., izmedu ostaloga: "Učinit ću sve što je u mojoj vlasti za vas i tražit ću od svih župnih ureda da vaš dnevnik podupiru i šire ... Ne uvidati potrebu katoličkog dnevnika danas znači biti slijep na oba oka." (SOG - 1934).

U to doba posjetio ga je i moj otac, kojemu je Nadbiskup rekao: "Od svih posjeta najdraži su mi posjeti mojih drugova iz Nocere Umbre." Moj mu je otac odgovorio talijanskom izrekom: "Tu duca, tu signor, tu maestro!", na što mu je Stepinac mirno rekao: "Vođa će nam biti Isus Krist." (SOG - 1934).

3. V. 1935. formirao je nadbiskup koadjutor centralu Katoličke akcije i za duhovnika odredio vlč. Pavla Jesiha a za predsjednika dr. Ivana Protulipca, nadajući se da će prestati svađe u katoličkom pokretu koje su podijelile ne samo laike nego i svećenike i biskupe. Npr. nadbiskup Šarić bio je protiv Stepinčeve "uravnilovke" i na strani križara, na kojoj su strani bili većinom isusovci i franjevci konventualci, dok su za Domagoj bili franjevci opservanti sviju hrvatskih provincija. (SOG - 1935).

Nakon Protulipčeve ostavke Nadbiskup je 12. IV. 1936. sam preuzeo predsjedništvo Katoličke akcije (Protulipac je osnovao novu organizaciju "Hrvatski junak"). U svojoj okružnici Stepinac je pozvao katoličke laike na slogu, kritizirajući svaku "politizaciju" i stranačku politiku u povodu 3. obljetnice svoje konsekracije. Nažalost, podvojenosti u katoličkom pokretu nije nestalo. Tek je jugokomunizam 1945. dolaskom partizana na vlast njih donekle uklonio i neutralizirao strpavši pripadnike svih struja katoličkog pokreta pod istu kapu "klerofašizma". (Zanimljivo je istaknuti da su se pripadnici obiju struja uvijek pozivali na ličnost A. Mahniča, preminuloga 1920., usprkos njegovu "ekskluzivizmu" i "južnoslavenstvu". Slično tome, kasnije ćemo se svi mi naći u imenu jedne ličnosti, u ličnosti Alojzija Stepinca, koliko god prije toga bili suprotstavljeni. Kao što je on u razdoblju, obuhvaćenom ovim simpozijem, nekima bio "signum contradictionis", tako će u "herojskoj fazi" svojega života cijelom narodu biti znak zajedništva. Nadamo se da će njegova beatifikacija još jače naglasiti taj znak za čitavu Hrvatsku.)

Alojzije Stepinac je i danas znak našega jedinstva, no prije II. svjetskog rata nije bilo tako upravo zato što je nastojao centraliziranom i jedinstvenom katoličkom akcijom i katoličkim pokretom u duhu enciklike "Ubi arcano Dei" ukloniti prijašnje raspre, koje su se, u teoretskom pogledu, vodile uglavnom oko "politizacije" i "depolitizacije" hrvatskoga katoličkog pokreta. Kako rekosmo, Pio XI. u svojoj enciklici "Ubi arcano Dei" daje nam drugačije "naglaske" nego dokumenti II.

vatikanskoga koncila premda je i sam 18. XII. 1927. istaknuo politiku kao jedan od najeminentnijih oblika karitativne djelatnosti. 19. IX. 1986. na to je podsjetio Ivan Pavao II. u svom nagovoru belgijskim parlamentarcima (v. "Odsjevi kršć. kulture" - R. Grgec - Zgb. 1992., str. 119).

Uostalom, već poslije II. svjetskog rata Pio XII., uoči talijanskih izbora 1948., izrazio je tadašnjem predsjedniku Katoličke akcije Luigiju Geddi želju da politički podrži demokršćansku stranku i De Gasperija, koji je, djelomično baš zahvaljujući političkom angažmanu talijanske Katoličke akcije, neočekivano na izborima pobijedio Pučku frontu, tj. koaliciju Togliattijevih komunista i Nennijevih socijalista. Naravno da se početkom 20-ih, u vrijeme promulgiranja enciklike "Ubi arcano Dei" na takvo što nije moglo ni pomišljati, uoči dolaska na vlast Mussolinijeva jednopartijskog sistema. (F.C. 13/98, "Politička misao 4/94", str. 55).

I Stepinac je poslao, uoči izbora 1938., Petra Grgeca i Janka Šimraka dr. Mačeku da mu se poklone kao vodi hrvatskog naroda (v. "Danas" od 5. XII. 1989., Ljubo Boban: Nepoznati dnevnik A. Stepinca). Iz istoga izvora saznajemo da je A. Stepinac u svom odgovoru Antunu Korošču izjavio kako je opće poznato da je cijeli hrvatski narod bez razlike na nekadašnje stranke složan kao jedan čovjek pod vodstvom dr. Mačka. Pod riječima "nekadašnje stranke" misli se sigurno i na Hrvatsku pučku stranku, koja je s pravom smatrana strankom Seniorata i kojoj su pripadali mnogi ugledni katolički laici i klerici (kao npr. dr. Šimrak i don Frane Bulić).

Pošto je predsjednik te stranke Barić ušao u beogradsku vladu, dali su Petar Grgec i Janko Šimrak u osječkom "Hrvatskom listu" od 1. VII. 1935. izjavu u kojoj iznose kako ne znaju ništa o obnavljanju pučke stranke, a ako do toga dođe, da je to osobni stav bivšeg predsjednika Stjepana Barića, od kojega se njih dvojica distanciraju, smatrajući da ni Crkva nema s njime nikakve veze jer da "ona nije osnivala ni onakve stranke koje se zovu pučkima", da Hrvatska Straža kao list Katoličke akcije mora biti izvanstranačka te da osuđuju akciju S. Barića kao Hrvati i kao katolici.

Na izborima 5. V. 1935. Maček je u Zagrebu dobio preko 30.000 glasova, a Jeftić preko 9000. Za njega je glasalo, čini se, desetak zagrebačkih kateheta, među kojima i dr. Nikola Kolarek, protiv kojega su 18. VI. 1935. mladi domagojci (I. Lendić, S. Hrastovec, I. Bogdan i dr.) objavili zaključak kojim se energično traži da on prestane biti duhovnik "Domagoja" (usp. SOG 1935). U pogledu uređivačke politike Hrvatske Straže nadbiskup Stepinac bio je vjerojatno neko vrijeme pod utjecajem N. Kolareka i kao model prvoga katoličkog dnevnika predlagao poluslužbeni vatikanski list "L'Osservatore Romano" (SOG 1935.). Smatralo se, naime, da se Hrvatska Straža, iako tobože list Katoličke akcije, previše "politizirala".

* * *

Na sastanku Interdijecezanskog odbora BK 10. III. 1937. o pitanjima Katoličke akcije i hrvatskoga katoličkog pokreta biskup Srebrnić govorio je o borbi križara i domagojaca te o potrebi njihove sloge. Moj je otac govorio o borbi protiv zagrebačkog nadbiskupa koadjutora i franjevaca. Govorio je i o negativnoj ulozi dr. Kniewalda i dr. Guberine u toj borbi. Dva dana nakon toga pohodili su nadbiskupa Stepinca najprije dr. Šimrak, a zatim Mate Ujević i moj otac, koji su iznijeli i neke svoje prigovore u vezi s uređivačkom politikom Hrvatske Straže, u čemu ih je koadjutor podržao i 20. III. 1937. sazvao vijeće toga dnevnika za 22. III. u pisarni Katoličke akcije u Nadbiskupskom dvoru, gdje je apelirao na uredništvo da ne polemizira previše s raznim političarima (Wilder, Thaller, Miškina, R. Herceg itd.). Moj je otac tada pokušao braniti jedan govor M. Pavleka Miškine, koji je dr. Šimrak energično osudio, izjavivši zatim da je uz njega za uređivačku politiku HS odgovoran i odbor u kojemu su on, dr. Matulić i Petar Grgec. A. Stepinac je i opet stavio uredništvu pred oči kao uzor pisanje lista "Osservatore Romano", koji izbjegava suvišne polemike (SOG 1937., 6. svezak).

BK od 24-28. X. 1937. iznijela je svoj zaključak o "neutralnoj" Katoličkoj akciji na temelju izvještaja biskupa Srebrnića i nadbiskupa Šarića. Prema tom zaključku Seniorat i Križarsko starješinstvo ne bi mogli više postojati, a križarstvo je proglašeno omladinskom organizacijom, u kojoj ne mogu biti članovi stariji od 30 godina.

Nakon toga je dr. Protulipac izjavio da ni on ne želi svadu, ali da bi želio da Seniorat i Križarsko starješinstvo i dalje postoje. Nakon njega posjetili su nadbiskupa koadjutora dr. Podolšak, dr. V. Deželić, dr. A. Živković, prof. Pavao Tijan i Ive Šimetin u ime Seniorata. Rekao im je da on nije ordinarij, ali da su prije biskupske konferencije na njega izvršili pritisak neki katolički krugovi, naročito oni u Sarajevu. Zamolio ih je da javno ne govore protiv zaključaka BK. Podržao je SKOM, kojemu je bio predsjednik moj otac, koji je u tom svojstvu pozdravio u Zagrebu 5. XII. 1937. kardinala Pellegrinettija, dotadašnjeg nuncija u Beogradu, istaknuvši da je hrvatska Katolička akcija izvojštila svoje uspjehe pod vodstvom preuzv. g. koadjutora. U deputaciji KA uz duhovnika Pavla Jesiha i mojeg oca bili su još prof. dr. Nagy, Luka Perinić, dr. Šćetinec, Olga Makuc, Sofija Brajša i prof. Bogdan Babić.

Stepinac postaje ordinarij nakon smrti dr. Antuna Bauera 7. XII. 1937. Odmah se počelo govoriti o promjenama u katoličkim redovima, a i o tom kako bi po želji dr. Mačeka i Lukasa dr. Juraj Šćetinec morao naslijediti F. Lukasa u predsjedništvu MH. 17. XII. 1937. bio je moj otac kod nadbiskupa Stepinca i predao mu svoju knjigu "Sveta Hrvatska". Ovaj mu je govorio o tom kako je molio beogradskog nadbiskupa da mu otpusti dr. Augustina Juretića. Govorio je i opet o depolitizaciji KA (SOG, svezak 7).

13. II. 1938. Stepinac postaje predsjednikom BK. 19. II. poslao je mojeg oca ing. Augustu Košutiću da razgovara o suradnji HSS-a s predstavnicima Crkve. Košutić se tužio na pisanje Hrvatske Straže i njezinu politizaciju. 4. V. 1938. Stepinac kao predsjednik saziva biskupsku konferenciju, na kojoj su biskupi pozvani na prikazivanje filma dr. Josipa Andrića o Svetoj Zemlji. 21. V. bio je dr. Pavao Lončar na sastanku svećenika u Cerniku s Nadbiskupom, koji mu se potužio na neke križarske postupke i izjavio da neće odustati od odredbe da se križarstvo uredi kao omladinska organizacija (SOG, sv. 7).

* * *

Nadbiskupova preokupacija između dva rata bila je prvenstveno sloga i jedinstvo u redovima hrvatskoga katoličkog pokreta. Nekolicina živih katoličkih laika to mogu potvrditi. Jedan od aktivnih sudionika toga pokreta i bivši ravnatelj HKD sv. Jeronima, prof. Luka Perinić, u vrlo visokoj dobi od 92 godine*, ali još uvijek mentalno svjež, objavio je svoja sjećanja iz tog vremena u Maruliću br. 3/95 do br. 6/96 pod naslovom "Iz moje ladice", i te su Perinićeve uspomene zaista vrijedno svjedočanstvo o vremenu o kojemu su pisali u domovinskoj i emigrantskoj štampi npr. B. Perović, I. Lendić, B. Zelić-Bučan, J. Krišto, F. Dujmović, P. Tijan, L. Brajnović, A. Jerkov, D. Kniewald, L. Znidarčić, B. Nagy, Z. Matijević, A. Bozanić itd. Svoje uspomene iz razdoblja koje je prethodilo tom vremenu iznio je moj otac u knjizi "Dr. Rudolf Eckert", objavljenoj postumno 1995 (HKD-Zvona, 315 str.), kao i u prethodnoj trilogiji (Topovi su grmjeli, Krvava služba i U paklenom trokutu).

Iako je A. Stepinac i radi te preokupacije inzistirao na depolitizaciji katoličkog pokreta, smatrao je da katolički svjetovnjaci moraju sudjelovati u javnom životu svoje domovine, ali da se stranački mogu angažirati samo izvan KA. Mi danas ipak razlikujemo, pod utjecajem koncilskih i postkoncilskih dokumenata, stranačku politiku od strančarskog politikantstva, politiku kao vladanje od politike kao služenja. Stepinac je npr. smatrao svojim pravom i svojom dužnošću da glasa na izborima 12. XII. 1938. za HSS, odnosno za dr. Mačeka. Budući da su beogradski tisak i radio donijeli dezinformaciju o njegovu glasanju, dao je u Hrvatskoj Straži 16. XII. 1938. sljedeću izjavu: "Prisiljen sam javno izjaviti da je beogradska vijest potpuno lažna. Savjest mi je nalagala da glasam za onu listu koja danas reprezentira težnje hrvatskog naroda za pravdom i slobodom, na koju ima pravo kao svaki drugi narod. To sam i učinio. Širenje pak neistine ili teror, dolazili otkuda mu drago, neće me nikad prisiliti da učinim što se kosi s mojom savješću ili da ne izvršim ono što mi nalaže savjest" (HS 16. XII. 1938). Napominjem da je to druga izjava jer je prva, još oštrija, bila od cenzure zaplijenjena.

U ovoj izjavi već vidimo Stepinca iz "herojske faze" njegova života, tj. iz razdoblja za vrijeme II. svjetskog rata i nakon njega, za vrijeme suđenja, robijanja i internacije.

* Prof. Luka Perinić umro je 5. III. 1999. u Zagrebu. Usp. Marulić 2/99.

Premda se, kako vidite, oslanjao na dnevnik Hrvatsku Stražu, koju je posebno "promovirao" još 1934., ipak je nastojao neutralizirati njezine polemičke tonove i "depolitizirati" je. Dr. Markulinu iznio je svoj nacrt o reformi HS, a Markulin je to pitanje iznio i pred Seniorat. Stoga je u redakciji HS 20. I. 1939. sazvan sastanak, na kojemu su uz Šimraka i Markulina bili prisutni još A. Živković, M. Ujević, M. Maričić i neki drugi. Uzeti su u obzir prijedlozi A. Stepinca, ali su kritizirani "udarci iz Sarajeva" i stavovi "Katoličkog tjednika". Prema mišljenju prisutnih, HS ne smije predstavljati samo Seniorat, a ljudi koji se oko nje okupljaju nisu samo "pučkaši". Uostalom, za većinu su pučkaši izgubili svoj kredibilitet već prije Barićeva ulaska u beogradsku vladu (SOG, sv. 8).

Eto, to je bilo sjećanje mog oca uoči II. svjetskoga rata. I on, kao i nadbiskup Stepinac, strepio je pred dolaskom triju totalitarizama: boljševizma, nacionalsocijalizma i fašizma. Boljele su ga, kao i Nadbiskupa, podvojenosti i svađe u redovima hrvatskoga katoličkog pokreta. Na "pristojnoj" povijesnoj distanci danas na sve to gledamo s mnogo više razboritosti i objektivnosti, ali možemo donekle razumjeti i ostatke nekadašnjih "resantimana" u naših starijih kolega, kojih je sve manje na životu. Na kraju napominjem da je uz ovo bilo predviđeno i drugo izlaganje s istom temom, iz nešto drugačijeg "rakursa", ali je predavač odustao, tako da je izostala ta dragocjena "altera pars".

Literatura

1. *Lav Znidarčić: Alojzije Stepinac, MH Zagreb 1998.*
2. *A. Benigar: A. Stepinac, GK Zagreb 1993. (B)*
3. *Spomenar obitelji Grgec (SOG), 1931-1941 (10 svezaka u rukopisu). Vlasništvo obitelji Grgec.*
4. *John Pintar: Četiri godine u Titovu paklu. HKD 1995.*
5. *Bonifacije Perović: Hrvatski katolički pokret. Rim 1976.*
6. *Petar Grgec: Dr. Rudolf Eckert, HKD-Zvona 1995.*
7. *Ratna trilogija Petra Grgeca (Krvava služba, U paklenom trokutu, Topovi su grmjeli, HKD 1940.)*
8. *Luka Perinić: Iz moje ladice, Marulić 3/95 do 6/96*
9. *Hrvatska straža, dnevnik, Zagreb 1929-1941. (HS)*
10. *Radovan Grgec: Odsjevi kršćanske kulture, HKD 1992.*
11. *Famiglia Cristiana (FC) 1998.*
12. *Politička misao 4/94, str. 55, izlaganje Radovana Grgeca na znanstvenom skupu na Fakultetu za političke znanosti i novinarstvo*
13. *Časopis za suvremenu povijest 1997. (ČSP)*
14. *Jure Krišto: Prešućena povijest, Zagreb 1997.*

Bilješke i navodi iz literature nalaze se u tekstu uglavnom u kraticama. Inače, referati s remetskog simpozija bili su predviđeni da budu objavljeni u posebnoj knjizi 1998.

Krešimir MIKOLČIĆ

Opraštam svima

(Govor održan na predstavljanju knjige Lava Znidarčića: Alojzije Stepinac)

Gospođe i gospodo, nakon nekoliko temeljnih djela o kardinalu Stepincu Matica hrvatska vam danas predstavlja jednu relativno skromnu knjigu, ali koja ima posebnu namjenu. Osim što je to svjedočanstvo o činjenicama, o sudbinama, o stvarnim događajima, jednoga suvremenika i svjedoka, to je knjiga koja to svjedočenje, to saznanje treba prenijeti generacijama koje tada nisu živjele, koje su o kardinalu Stepincu samo slušale neprijateljsku, tvrdu, klevetničku, uvredljivu propagandu pedeset godina i tu i tamo neki blagi prosvjed koji bi se obično svodio na to što je on dobro učinio Židovima, što Srbima, kao opravdanje tvrdnje da su osude i kampanje bile neutemeljene.

Ali, što je on učinio Hrvatima, što je on učinio svojim vjernicima i vjernicima čitave katoličke crkve, o tome ste imali prilike vrlo malo čuti. Između 434 ubijena svećenika, od kojih su neki ubijeni mučenjem, između stotina svećenika koji su istovremeno ležali po robijašnicama i logorima komunističke Jugoslavije - a da ne govorimo o silnim onim svećenicima istočne Europe, o vjernicima narodâ koji su potpali pod komunizam - Sveti Otac je izabrao upravo kardinala Stepinca da ga proglasi blaženim, da ga beatificira. Njegova sudbina je bila vjerojatno mnogo blaža od sudbina tih ljudi. I njegova robija je bila blaža nego mnogih koji su ležali u samicama, u vodi, mučeni glađu, zimom, teškim radom. On je ujedno i jedini, barem ja ne znam još nekoga, među svim tim mučenicima, između 150 milijuna ubijenih u komunističkim zemljama, koji je imao priliku uzeti putovnicu i prije suđenja otputovati. Pa kad je već vidio kako je prošao na suđenju i kako izgleda logor, još uvijek je mogao uzeti putovnicu i otići u Rim te ostatak života provesti u nekoj od rimskih palača kao ugledni prelat, prognanik, prognan iz komunističkog svijeta. On od toga ništa nije uzeo. Čak nije dopustio ni da ga se liječi izvan mjesta u kojem je prisilno boravio, jer bi za to bilo trebalo da potpiše molbu.

Podijelio je ne samo sudbinu svojih vjernika, ne samo hrvatskog naroda, nego i sudbinu svih naroda koji su dospjeli u komunizam. On je svjesno izabrao svoju sudbinu, svjesno se suprotstavio tome svijetu i ušao pri punoj svijesti u tamnicu, na sud. Posebno se lijepo to vidi iz ovih svjedočenja, jer doktor Znidarčić je i osobno razgovarao s kardinalom Stepincem i prije suđenja te bio prisutan na samom suđenju, istraživao i pratio način suđenja. Svi aspekti toga svijeta koji je njega sudio došli su do izražaja. Taj svijet je dokinuo sve institucije građanskog, civiliziranog društva. Pojmovi kao što su zakon, ustavna prava, sud, parlament, sloboda savjesti, sloboda vjere, sloboda zbora i dogovora, bili su dokinuti u njegovom slučaju na najevidentniji način. A građanin je pretvoren u masu, isto tako na najevidentniji

način. Kolale su po Zagrebu peticije, apeli i zahtjevi da se kardinal sudi na smrt. Slabiji su popuštali, zgaženi, osramoćeni. Neki se možda i danas toga stide. Neki su imali snage da se odupru. Prisiljavani da slušaju besramnosti o kardinalu na zborovima sindikatâ i masovnih organizacija. Dakle, sve ono što je činio komunizam bilo je primijenjeno na kardinalu Stepincu.

Ostaje nam jedno pitanje: U slučaju kardinala Stepinca, i u tome je upravo poenta cijele priče, odluku nije donio neki sitni partijski komesar, nije to privatni zločin jednog neuračunljiva čovjeka, nije to eksces koji se može žaliti u općem tijeku sretnih događanja. Pokušalo se relativizirati: da je kardinal bio čovjek bez kompromisa, da nije shvaćao novo doba koje je tako željelo usrećiti čovječanstvo, koje je obećavalo stoljeća radosti samo ako se sretno prođe kroz revoluciju i zločin revolucije.

Tu odluku donio je osobno čovjek koji je vodio tu revoluciju, koji je njezin simbol, njezin veliki vođa. I ono što danas nas uznemiruje, ono što vjerojatno i Svetoga Oca uznemiruje, ta je relativizacija, da Stepinčev ubojica još uvijek ima svoj trg, jedan od najljepših i najznačajnijih zagrebačkih trgova, a da se sudnica u kojoj je suđen kardinal nalazi na par koraka od toga trga. I ako se ikada postavi ploča koja će označiti onim generacijama koje dolaze gdje se taj veliki zločin dogodio, u uputi će pisati da se do nje stiže preko Trga maršala Tita. Znam da je Isus molio, da je i Stepinac molio za svoje neprijatelje, da je Isus naredio i Stepinac provodio - Ljubi neprijatelje svoje!

Postavljam samo pitanje, a vi pokušajte sami odgovoriti odnosi li se to i na Maksimilijana Kolbea, na njegove neprijatelje, na one koji su njega ubili? Trebaju li se oni pojaviti u javnosti da nam opišu kako su to radili?

Ostaje, dakle, još uvijek jedno pitanje, za vrijeme koje dolazi. Moralni problemi koji su bili postavljeni pred kardinala Stepinca bili su predmet rasprave. Svi su o tome pričali. Svijet je bio podijeljen. Hrvatska i narodi istočne Europe pripali su komunistima, kao njihov dio plijena i ti komunisti dobili su demokratsku legitimaciju za koju nisu imali pokriće.

Slažemo se da je puno vremena prošlo, da su sami komunisti srušili komunizam. Ali ono što nas uznemiruje, što ovu knjigu čini aktualnom, što će uznemirivati i čitatelja te knjige, jest i pitanje jesu li imali i pravo. Jesu li oni doista smatrali da će ubijanjem doći do sretnije epohe čovječanstva?

Postavlja se pitanje što znači danas kardinal Stepinac nama samima. Imamo li pravo razvodniti njegov slučaj do te mjere da kažemo kako je to bila posljedica ekscesa ili nesvijesti, da nisu znali što rade. Ali zločin mora biti utvrđen! U europskoj tradiciji ne postoji mogućnost da ono što je istina bude u isto vrijeme i neka druga istina. Europa se gradila na jednoj istini, makar su drugi tvrdili svoju istinu, one su se pokazivale vremenom. Stepinac je čvrsto vjerovao u tu istinu. U jednom od dva pisma što ih je uputio doktoru Lavu Znidarčiću ona je vrlo jasno rečena i vjerojatno će mnoge čitatelje iznenaditi. On uspoređuje Hitlera i Tita,

naciste i komuniste i obećava im zajedničku propast. Ne radi se o propasti ljudi, vjerojatno on to nije ni mislio, jer na drugom mjestu kaže:

Molim za svoje neprijatelje! Opraštam svima i u svojoj oporuci!

Ali, mislio je na te ideje, mislio je na ta djela što su ih počinili i vjerovao je, a imao je i razloga da vjeruje jer je katolička crkva preživjela sve to na posebno blistav način u hrvatskom narodu, za razliku od mnogih drugih naroda koji su poklekli. Katolička crkva sa svim svojim slabostima, izašla je čista iz cijelog tog razdoblja.

Na svima je nama, a ova je knjiga jedna od otvorenih stranica iz naše nezavršene povijesti, da je dovršimo onako kako je to očekivao kardinal Stepinac.

Hvala vam lijepa!

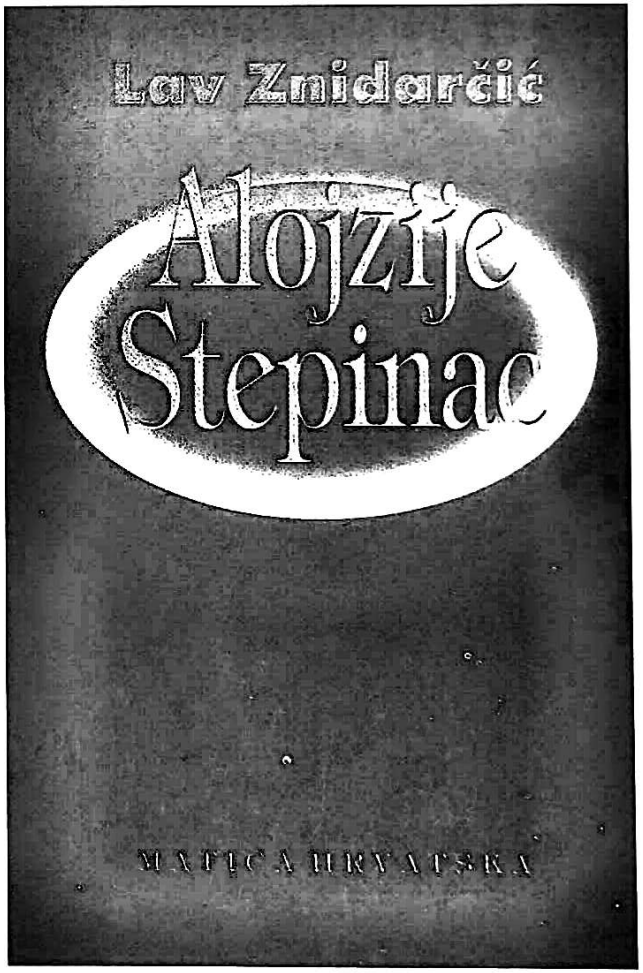

Svjedočenje o Stepincu

(izrečeno prilikom predstavljanja Znidarčićeve knjige)

Poštovani uzvanici! Literatura o Božjem ugodniku Alojziju Stepincu postala je ovih dana gotovo nepregledna. Osobna svjedočanstva i zapisi kardinalovih suvremenika, novinarski članci i studije raznih stručnjaka, napokon i knjige većeg ili manjeg obujma, sve se to množi, unatoč nestašici novca koja pogađa i pisce i eventualne kupce. Otud sam pri najavi najnovije Matičine publikacije o Stepincu, spontano pomislio - Jedna knjiga više! Donekle u duhu poznate populacijske parole - Jedno dijete više! Nismo, dakako, marksisti, koji po Engelsovu i Staljinovu ključu očekuju da iz rasta kvantitete, neminovno bukne boljitak u kvaliteti. Uostalom, životna zbilja obilno jamči da jedna stranka više, jedna banka više, jedan porez više, pa i jedan zakon više, ne moraju smjesta značiti iskorak u treće tisućljeće. Sve su to viškovi na koje prema Evanđelju treba primijeniti faktor vrijeme, tj. pričekati plodove da bi postalo razvidno imamo li pred sobom trnje, čičak ili smokvu.

Međutim, kod knjige koju danas predstavljamo, makar nam je iz tiskare stigla dosta kasno u ruke, ne treba da budemo preko mjere oprezni, ni sumnjičavi. Radi se naime, o spisu kojemu je izdavač i nakladnik Matica hrvatska, a sadržaj je zbrinuo doktor Lav Znidarčić. Ta dva imena pružaju nam jamstvo da listajući ovu publikaciju nećemo svrdlati vodu. Prije svega, Matica hrvatska nije za svoga dugog i časnog vijeka nikad gubila s vida pravo mjerilo vrijednosti kod tiskanja svojih edicija. Kod nje je svoje mjesto našao npr. Zvonimir Remeta, za kojega jedan strogi kritičar reče da je po svoj prilici prvi i jedini katolički romanopisac što su ga Hrvati uopće imali. Ovdje treba riječ katolički uzeti u pravome smislu, tj. radi se o piscu koji je sav nadahnut i prožet evanđeoskim mentalitetom, ali u njegovu pisanju nema ni jednog atoma klerikalizma. Razumije se da je takav talentirani, ako ne i genijalni Hrvat katolik, bio trn u oku onima koji su po Staljinovu diktatu nastojali zatrti sve hrvatsko i katoličko u našim krajevima. Remeta je nakon višegodišnjeg mučeništva u zeničkoj tamnici naglo preminuo. Danas, kod nas ni predavači hrvatskoga jezika nemaju pojma da je taj pisac uopće postojao, pa je otud i našoj mladeži posve nepoznat. Od toga pisca, sačuvanog jedino u Matičinim edicijama, deset je godina

mladi doktor Lav Znidarčić. Već spomenusmo da nam uz Maticu hrvatsku i njegovo ime pruža jamstvo o vrijednosti knjige "Alojzije Stepinac". Oslanjam se ovdje na svoje životno iskustvo jer gospodina Lava poznajem gotovo šest desetljeća. Od onih dana uoči II. svjetskoga rata, kad je kao dužnosnik križarske središnjice iz Zagreba dolazio u lašvansku dolinu da posjeti i obodri naša križarska bratstva. Dolazili su nam naizmjence on i doktor Feliks Niedzelski, svete uspomene, ovaj naime posljednji bez imalo namještenosti zračio je oko sebe svetost, pa je na sve nas travničke đake i radnike ostavio neizbrisiv dojam. Kada smo na kraju rata doznali da je u Banjaluci bio suđen i strijeljan, premda su seljaci pravoslavci s Kozare došli i zauzeli se za nj, dokazujući da je za cijelog rata bio "srpska majka", onda smo shvatili, Feliks Niedzelski znao je živjeti na koljenima, pa je trebalo da umre stojeći. Njegov vrli suradnik, gospodin Lav imao je drukčiju karizmu. Živahan i poletan, čime se odlikuje još i danas, znao je sve oko sebe oduševiti, ali je bio izrazit čovjek crkve, te smo kroz njegov govor osjećali da živi na samom izvorištu svega katoličkog zbivanja u Hrvatskoj. Poput prvih Kristovih učenika, nije nam prepričavao nabožne anegdote, *doctas fabulas*, nego iznosio stvarnost koju je sam očima vidio, ušima čuo, rukama opipao i srcem proživio. Kao neposredan, živ svjedok, pisao je i razne članke u našim časopisima, da bi nam evo, konačno podario cjelovitu knjigu o kardinalu Stepincu. Koliko znam, prva je koju objavljuje. Nadajmo se da neće biti jedina, da neće biti posljednja. Ako i jest gospodin Lav, prošloga ljeta, o Velikoj Gospi, navršio punih osamdeset godina života, ispunjena radom i stradanjem, ipak na ovome današnjem skupu spada među najvitalnije sudionike, pa smijemo očekivati da će nas iznenaditi još kojom publikacijom. On nije samo boravio u blizini zagrebačkoga nadbiskupa, dok je taj vodio crkvu u predratnim i ratnim godinama, nego je ovoga časa jedini živi svjedok s katoličke strane koji je bio na Stepinčevu suđenju nazočan od početka do kraja. Kao takav, mogao je u opis kardinalova života i mučeništva utkati pojedinosti i zapažanja koja u drugim životopisima ne nalazimo. Stoga je Znidarčićeva knjiga dragocjeno svjedočanstvo, kako povijesnog, tako i vjerskog značaja. I narod i crkva duguju mu za ovo djelo duboku zahvalnost.

Treba istaknuti da je gospodin Lav pročitao sve što je dosad o Alojziju Stepincu bilo napisano i s prijateljske i s protivničke strane. Uz to je pomno čuvao listove i poruke što mu ih je kardinal osobno slao, bilo kao javnom katoličkom djelatniku, bilo kao ocu obitelji s kojom je Stepinac bio usko prijateljski povezan. Znajući to, mnogi su doktora Znidarčića pozivali da na raznim skupovima drži predavanja o zagrebačkom nadpastiru koji je u devetstoljetnoj povijesti zagrebačke biskupije jedini bio suđen od svjetovnih vlastodržaca. Tih je predavanja dosad bilo tridesetak. Na njihovu temelju, sročio je gospodin Lav svoju današnju knjigu. Razdijelio ju je na dva velika poglavlja. U prvom opisuje cjelinu kardinalova životnog puta, u drugome suđenje. Budući da su obadva poglavlja niknula iz predavanja koja su u sebi bila zaokružena, to se u drugom dijelu knjige ponavlja nekoliko ranije spomenutih podataka.

Bude li tko knjigu čitao u jednome dahu, a vjerujte takva je da je čovjek ne može pustiti iz ruke, bit će možda iznenaden tim ponavljanjem. Ovu napomenu možete uzeti kao kritičnu opasku na strukturu djela. Medutim, bude li tko čitao knjigu dio po dio, bit će zahvalan što u opisu kardinalova sudenja ima iznova na okupu sve pojedinosti.

Što se tiče tiskarskog umijeća, pronašao sam u knjizi jednu jedinu pogrešku. Na stranici 114. nalazi se slika nadbiskupa Stepinca s nekolicinom istaknutijih križara. Logorovali su godine 1943. pod šatorima, u vrtu iza katedrale. Pod slikom piše da je to bilo na Risnjaku, a stvarno se sve zbilo na Ribnjaku. Osoba koja je obavila korekturu, jamačno nije mogla zamisliti da se šatori razapinju na dnu Medveščaka, usred Zagreba. Stoga je ostavila na miru slagarev Risnjak. Tako knjiga ima i svoj "šenhajtsfeler", srećom jedan jedini.

Sve što navedosmo pokazuje da djelo doktora Znidarčića o Alojziju Stepincu doista nije samo jedna knjiga više. Pisac ne ponavlja što su drugi prije njega rekli, a kada ih nadopunja i u koječemu ispravlja, onda polazi još mnogo dalje, te riše konkretnim potezima lik velikoga Božjeg ugodnika kako to drugi nisu ni znali ni mogli. Doduše, nije se upustio u opisivanje Stepinčeva socijalnog djelovanja, premda je npr. u onim danima otac Tomislav Poglajen, kasnije Per Žorž, uzbuđivao duhove po Hrvatskoj, dok su u susjednoj Sloveniji komunisti nasred ulice ubijali prvake katoličke socijale, Erliha Rojca i druge.

Gospodin Lav nije htio potanje analizirati ni stav kardinala Stepinca prema ograncima Katoličke akcije u Hrvatskoj, jer smatra da bi trebalo najprije temeljito proučiti ulogu njegovih suradnika na Kaptolu, a za to nisu izvršene ni predradnje. Preostalo je dakle još mnogo neobavljena posla. No, uspješno i dostatno iskazan je katolicizam novoga hrvatskog blaženika. Njegova vjera u Boga, u Krista, u evanđelje, njegova vjernost crkvi i domovini, njegova pastirska skrb za obitelj, za mladež i za duhovnu dobrobit zagrebačke periferije; sve to, još prije suđenja i zatočenja pokazuje da je hrvatskom narodu Stepinac od neba bio u pravome trenutku dan, a onda ujedno i zadan kao pralik autentičnog katolika u dvadesetom stoljeću. Bilo je, veli doktor Znidarčić, pojedinaca koji su u ovom pogledu pravili svojevrstan "gedankn" eksperiment, tj. postavili su pitanje:

- Da je Alojzije Stepinac doživio II. vatikanski sabor, ne bi li svoj katolicizam preinačio i u koječemu smekšao?

Pisac je uvjeren da takve metanoje u Stepinčevu katolicizmu ne bi nikad bilo, niti moglo biti. Za njega je vrijedilo ono što je o sebi znao duhovito reći "lav iz Münstera", kardinal Klement von Galen, naime, da je od rođenja "brutal katholisch", katolik iz jednog komada. Ne znači to da se zagrebački nadbiskup u svome katolicizmu okamenio ili odrvenio. Davno prije II. Vaticanuma, on je u životu itekako provodio dijalog, no sa sviješću da dijalogizirati mogu i moraju osobe, ljudi, ali da dijalogizirati ne mogu i ne smiju načela odnosno životni nazori. Tko u načelnoj problematici čini ustupke, taj zapada u kompromise, a ti su u kardinalovoj terminologiji bili izdaja. U ono doba glavnina se problema svodila na tzv. svećenička

udruženja, kojima je komunistička vlast kanila potkopati jedinstvo crkve. Matija Pašiček, isusovac koji je u Zaprešiću, kod napadaja komunista na Stepinca zadobio najviše udaraca, morao je pred jednim komesarom javno odgovoriti što sudi o famoznim udruženjima. Kao čovjek iz Stepinčeve zagrebačke škole, Pašiček je rekao:

- Vi mislite da ste prevarili te svećenike, oni misle da su prevarili vas, a u stvari varate se i jedni i drugi.

Prema Znidarčiću pojava svećeničkih udruženja nanijela je Stepincu tešku duševnu bol. Ona bi, po sudu nekih liječnika, mogla biti glavni uzrok njegove smrtonosne bolesti, koja ga je prerano strovalila u grob. Teorija o trovanju i ioniziranom zračenju bila bi možda manje vjerojatna. No to sve skupa još nije dovoljno istraženo.

U svakome slučaju Stepinčevo shvaćanje vjernosti Crkvi i nakon II. Vaticanuma izazov je našem velekatolicizmu na jedan ispit savjesti više.

Zaključujem kratkom uspomenom iz davnih dana. Ako sam gospodina Lava upoznao pred gotovo šest desetljeća, kardinala Stepinca susreo sam uživo točno pred 63 godine. On je kao mladi nadbiskup, koadjutor, zajedno s vladikom križevačkim Njaradijem, putovao kroz Bosnu i zastao kratko u Travniku. Bio je radni dan, ali se na okupu našlo nepregledno mnoštvo vjernoga puka. Što ćete, u ono doba travnička je regija brojila blizu 25 tisuća katolika Hrvata, dok ih danas nema ni tri tisuće - plod humanog preseljenja. Mjesni župnik, mons. Franjo Vrebac držao je u onoj prigodi pozdravni govor iz kojega kao dijete pamtim samo jednu rečenicu, ali je pamtim doslovce:

- Preuzvišeni, vi ste nama drugi sveti Alojzije!

Bila je to svojevrsna kanonizacija na koju bi doktor Lav imao samo jednu primjedbu - *Vox populi, vox Dei!* Glas naroda, glas je Božji. Znamo doduše da i Sotona, otac laži, ima također svoj glas. Taj se glas nedavno čuo preko Centra Wiesenthal. Postigao je samo jedno, još više nas je utvrdio u osvjedočenju da s punim pravom dobivamo novog nebesnika Alojzija na svoje oltare.

Hvala!

Drago PAŽIN

Stepinac, čovjek za ovo vrijeme*

Nije moguće s malo riječi reći sve o ovogodišnjem čikaškom Hrvatskom kalendaru za god. 1999. Posvećen je zagrebačkom nadbiskupu kardinalu dr. Alojziju Stepincu.

Kad je II. svjetski rat završio u svibnju 1945. godine, hrvatski je narod izgubio državu, došla je na vlast Komunistička partija. Potkraj rata 1945. godine mnoge su crkve i samostani porušeni, svećenici i svećenički kandidati, njih 600, ubijeni u ime ideologije.

Nakon takve agonije došao je red i na glavu Crkve u Hrvata, nadbiskupa zagrebačkog dr. Alojzija Stepinca. On je uhićen, politički nepravedno osuđen i utamničen na 16 godina. Njegova nevinost te hrabro držanje na komunističkom sudu bili su i ostali najsvjetliji trenuci u njegovu životu. Godinama je osporavan od moćnika i u javnosti se o njemu moralo šutjeti.

U novonastalim prilikama kad smo stekli državu i vlast, nametnula se potreba da se rekne istina o stradanju hrvatskog naroda i Crkve u Hrvata.

Stepinac, čovjek za ovo vrijeme, misao je vodilja čikaškog hrvatsko-engleskog kalendara za 1999. godinu. Govoriti o čelnom čovjeku Crkve u Hrvata, a ne govoriti o čelnom čovjeku Katoličke crkve Sv. Ocu Ivanu Pavlu II. nije moguće.

Papa, najveći moralni autoritet u današnjem svijetu, prijatelj je hrvatskoj Crkvi i hrvatskom narodu. To je pokazao riječju i primjerom, posebno svojim dolascima među nas. Papa je činom proglašenja dr. Alojzija Stepinca blaženim skinuo ljagu s hrvatskog naroda, jer hrvatski narod nije genocidan, nego stradalnički.

Urednik kalendara, dr. fra Ljubo Krasić u slici i riječi širi istinu o mučeničkoj zbiljnosti hrvatskog čovjeka uopće i hrvatskog kardinala dr. Alojzija Stepinca i to izborom tekstova iz domaće i inozemne pisane riječi o tadašnjim prilikama u Hrvatskoj. Oko stotinu tekstova državnika i diplomata, biskupa i svećenika, papa i kardinala, književnika i umjetnika, senatora i zastupnika, urednika i novinara, komunista i nekršćana, kršćana i ateista sa svih šest kontinenata. Iz objavljenih tekstova želio bih spomenuti neke dijelove.

Winston Churchill, str. 34.: "Okolnosti suđenja i osude nadbiskupa Stepinca izazvale su na sve strane žaljenje. ...Katolička crkva i kler u Hrvatskoj progonjeni su s najvećom žestinom, a policijska vlada primjenjuje najstrože mjere protiv političkih disidenata."

* Stepinac, čovjek za ovo vrijeme - The man for this time - Hrvatski kalendar 56/1999. Prir. dr. fra Ljubo Krasić - Chicago: Croatian Franciscan publications, 1999., 239 str.

Wiliam L. Chenery, izdavač, Collier's Weekly, SAD, str. 36.: "Nadbiskup Stepinac je zastupao čestitost i bio simbol slobode koju mi imamo u Americi i za koju smo se nadali, da će je i drugi narodi imati kad završi rat."

Episkop Dionisije Milivojević, poglavar Srpske pravoslavne crkve u SAD i Kanadi, str. 38.: "Suđenje je pripremljeno u političkoj sferi. ...Suđenje se nije temeljilo na pravdi, ono je bilo nasilje nad pravdom. Titovu režimu nije stalo do pravde. On jedino ide za tim da uništi opoziciju."

"Die Tat". Zürich, Švicarska, str. 40.: "Osjećaj za pravdu je uznemiren zbog osude nadbiskupa Stepinca."

Milovan Đilas, drugi najmoćniji komunist u Jugoslaviji, str. 62.: "Da pošteno kažem istinu ... Stepinac je jedan integralan čovjek, čvrst karakter ... On je bio zaista pravedan osuđen."

Kardinal Paolo Bertoli, Vatikan, Italija, str. 78.: "Stepinac je ljubio Crkvu kako ju je malo tko ljubio. Imao sam uvijek dojam da je on jedini meni poznati biskup koga smatram svetim."

Kardinal dr. Franjo Šeper, zagrebački nadbiskup, iz dnevnika, str. 84.: "Odmah nakon pogrebnih obreda, netom su časni ostaci kardinala Stepinca spušteni u katedralnu kriptu, počelo je hodočašćenje na njegov grob."

Fra Andeo Kajić, provincijal Franjevačke provincije Bosne Srebrene, str. 90.: "Nadam se da će jednom doći vrijeme kad će majka Crkva ovog velikog pokojnika uzdignuti na čast oltara, da nama svećenicima bude uzor svetog svećeničkog života."

James J. Florio, član Kongresa SAD, str. 114.: "On je bio neustrašivi pobornik društvenih, vjerskih i političkih prava svojih sugrađana. Pod užasnim pritiscima i torturama njegov duh nikada nije klonuo."

Prof. Vinko Nikolić, pjesnik, autor, urednik, izdavač, 128. str.: "Alojzije Stepinac, čovjek i biskup, mučenik-svetac i rodoljub, bogat je motiv hrvatske umjetnosti, nepresušivi izvor pobudnih nadahnuća, kako u likovnoj umjetnosti tako i u književnosti."

Kardinal Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup, str. 134.: "Kardinal Stepinac bio je čovjek jedne jedine riječi: To je bila riječ Bog. ... Stoga se nije znao cjenkati ni s kim. ... Dao je svoju osobu i cijeli svoj život za kraljevstvo Božje. ... Ljubio je Crkvu Božju, ... ljubio je čovjeka kao sliku Božju."

Ivan Pavao II., iz homilije u Mariji Bistrici 3. listopada 1998. godine, str. 26.: "Trojedini Bože, danas Ti želim zahvaliti za čvrstu vjeru ovog Tvojega naroda unatoč ne malim protivštinama što ih je susretao tijekom stoljećâ. Želim Ti zahvaliti za nebrojene mučenike i ispovjednike vjere, muževe i žene svih životnih dobi, koji su živjeli u ovoj blagoslovljenoj zemlji."

Kalendar je prebogat podacima o hrvatskim kulturnim i misijskim ustanovama u SAD i Kanadi. Svakom dobronamjernu i savjesnu čitatelju ovo bogato i sadržajno štivo valja preporučiti.

Ogrlica

U krošnjama jabuka, moja jabuka
na najvišoj grani, a crveni se
na jesenskom zalazu,
izlijeva stid sve do korijenja.

***

Među proljetnim stablima
pjevaju ptice.

Fuga traje i traje, bez točke-
zelene orgulje u grimiznom srcu.

* * *

Pod blijedim zvijezdama,
na šumnim stijenama
bijela tijela grade
spomenik od soli,

* * *

Nakon oluje
prašina se presula
pločnicima.

Koraci razočarano zvone.

Ljubav se odbila-
jeka od brda.

* * *

Staro jezero puno jesenjeg lišća
prelijeva se sjaji kao zrcalo.
Bijeli labudovi plove tiho,
moja tuga i bijeli labudovi
tiho plove,
tiho...

Danas stojim,
sutra također
na rubu pločnika ili ugla ulice
Sve se giba ovamo i onamo,
prokleti automobili odvoze
zgodne gospojice i ostalo
na sve strane pustoši,
strane svijeta.

* * *

Smijeh djevojaka
na putu ...
koraci sami usporuju.

* * *

Među senzacijama obojenim
djevojkama, poslom i svačim
što ne valja, što ne znači
da ne valja, što zapravo
možda i valja, valja li

skočiti u takozvanu
smeđu privatnu lokvu,
pokriti se jastukom inata,
crvenim plahtama stida
omotati trajnost šutnje?

* * *

Živi se trčeći,
živi se padajući,
živi se sanjajući:

zaplesti prste u tvoje kose,
privući te k sebi
i nastaviti

* * *

Svakih par minuta
izlazim na balkon
čekajući tvoj povratak.

Svakih par minuta
moja sjena mi se ruga
s druge strane ulice.

* * *

U dalekom južnom gradu
široka sunčana ulica,
svježi miris mora,
miris luke,
smijeh u zraku,
naše zagrljene ruke.
Oko nas čopor dragih prijateljâ,
svježina naše radosti,
živost naše ljubavi,
gle, sve je još tu,
— na požutjeloj fotografiji!

* * *

Djevojački krajolik s određene udaljenosti:
hladna faca, pojavnost se ledeni
u sigama, ozareni mraz.
Na određenoj udaljenosti
nije to opet tako eskimski,
ma kakve zimogroznosti!
Tu bi se htjelo reći da je sklad,
da su nakupljene ljepote i boje
bez iznimke na intimnom razmaku
kao do nogu studeno staklo izvora.

* * *

Svitanje se upalilo na istoku
Oblaci se crvene, ptice strelovito
lete nad ušutjelim gradom,
tvrdim ulicama, kućama punim spavača.
Uspomene svih zora dočekanih,
modrih, zlatnih, pitkih .... drhte
na pločniku pokraj umornih nogu.
U zjenicama titra novi dan.
Tko zna što nas čeka u tom danu?

Marijan i Katarina CIPRA

Edith Stein: Konačni i vječni bitak

Životno djelo Edite Stein *Konačni i vječni bitak* ispunjava prazninu u životu filozofije koju je svakako morao netko ispuniti. To je susret suvremene, novovjekovne filozofije svijesti i samosvijesti od Descartesa do Hegela i Husserla i srednjovjekovnoga, na Aristotela naslonjenoga sustava mišljenja koji najbolje reprezentira sveti Toma Akvinski. Pod naslovom *Konačni i vječni bitak* krije se pokušaj objedinjavanja Husserlovih fenomenoloških i transcendentalnih analiza svijesti i ljudskoga ja i velebnoga djela Tome Akvinskog posvećenoga u prvom redu problematici bitka koji u tom kontekstu kao čisti bitak znači bitak Božji. Zato podnaslov tog djela nosi naslov *Pokušaj uspona k smislu bitka*. Dva su poticaja izvana izazvala ovo kapitalno djelo Edith Stein. To je velika studija o Tomi Akvinskom E. Przyware *Analogia entis* i s druge strane Heideggerovo djelo *Bitak i vrijeme* koje je u cijelosti posvećeno pronalaženju uporišta za novo dohvaćanje smisla bitka. Edith Stein bila je za filozofiranje opremljena fenomenološkom metodom koja je zahtijevala povratak "samim stvarima", a u teologiji bila je još početnik. Njezino poznavanje djela svetog Tome raslo je s pisanjem te studije kojom je ona htjela dati svoj doprinos "kršćanskoj filozofiji".

Kad je riječ o kršćanskoj filozofiji onda tu prema Edith Stein moramo razlikovati tri momenta. Kao prvo, crkveni su oci označavali samo kršćanstvo kao svoju "filozofiju", jer su u tome vidjeli ispunjenje onoga za čim su grčki filozofi težili i jer se nauk o vjeri služio filozofskim pojmovima. U tom smislu kršćanska se filozofija nije razlikovala od teologije. Oci su se razilazili u svom odnosu prema poganskoj filozofiji koju su neki priznavali kao prethodni stupanj kršćanske filozofije, a neki potpuno odbacivali.

Drugo, u starije i novije doba pokušavalo se izgraditi filozofiju koja koristi ne samo naravni razum nego i vjeru kao izvor spoznaje. Oni koji su u filozofiji gledali čisto naravnu znanost toj su kršćanskoj filozofiji osporavali pravo da se naziva "filozofijom". U trenutku kada filozof počne koristiti objavljenu istinu kao takvu on formalno prestaje biti filozof i postaje teologom.

Treće, taj izraz označava srednjovjekovnu filozofiju koja se razvila pod nepobitnim utjecajem kršćanstva. Po tom je tomistička filozofija kršćanska filozofija, iako ona želi biti naravna znanost i strogo se razgraničuje od teologije.

Uvažavajući ta tri stajališta prema mogućnosti jedne kršćanske filozofije Edith Stein zaključuje: Bilo da se filozofija promatra kao čisto naravna znanost - to jest kao znanost čiji je jedino mjerodavni izvor spoznaje naravno iskustvo i um - ili joj se dozvoljava da crpi iz objave: u svakom slučaju nema sumnje da se filozofija velikih naučitelja crkve u srednjem vijeku razvijala "u sjeni" nauka vjere. Ona je

vidjela u objavljenoj istini mjerilo sve istine; ona se žarko trudila da rješava zadaće koje joj je postavljao nauk vjere; ona se pouzdavala u vjeru kao snagu koja ljudskom razumu i pri njegovu naravnu radu daje veću sigurnost. U svim se tim točkama moderna filozofija od nje odijelila. Ima li za tako različite pravce zajednička mogućnost rada? Upravo je sveti Toma odlučno potvrdio tu mogućnost. Da je on vjerovao u jednu filozofiju na temelju pukog naravnog razuma, bez pomoći objavljene istine, to dokazuje već njegov odnos spram Aristotela i Arapa. To također jasno proizlazi iz njegove *Summa contra gentiles* koja se običava nazivati filozofskom sumom. Tu on govori da je naspram pogana nužno posegnuti za naravnim razumom kome se svi moraju prikloniti. Postoje dva puta do istine i ako naravni um ne može dospjeti do najviše i posljednje istine, to ipak može doći do stupnja s kojega je moguće isključivanje određenih zabluda i dokaz slaganja naravno dokazivih i vjerskih istina.

Edith Stein nastoji fenomenološkim metodama, ispitujući "stvari same", doći do suvremenog razumijevanja filozofije svetog Tome kao najdubljeg pokušaja objedinjavanja filozofije, teologije i nauka vjere. Tako prema njezinu shvaćanju kršćanska filozofija nije samo ime za duhovni stav kršćanskih filozofa, također nije niti samo oznaka za misaone zgrade kršćanskih mislilaca, nego označava ideal savršenog djela razuma - *perfectum opus rationis* - kome bi uspjelo sažeti u jedno sveukupnost onoga što nam naravni razum i objava čine dostupnim. Težnja za tim ciljem našla je svoj izraz u srednjovjekovnim *Sumama*. Ti veliki prikazi cjeline bili su primjereni vanjski oblik istraživanja upravljenog na cjelinu. Ostvarenje tog ideala međutim - u smislu da bi bilo obuhvaćeno svekoliko biće u njegovu jedinstvu i punini - izmiče načelno svekolikoj znanosti: već i konačna zbilja jest nešto što se pojmovno ne da iscrpsti, a pogotovo je to bitak Božji. Čista filozofija kao znanost o biću i bitku iz njegovih posljednjih temelja, koliko to doseže naravni um, jest nešto nedovršeno čak i u njezinu najvećem savršenstvu. Ona je ponajprije otvorena prema teologiji i može odatle biti nadopunjena. Ali ni teologija nije nikakva zatvorena niti zaključena misaona tvorba. Ona se razvija povijesno kao napredujuće misaono prisvajanje i prožimanje naslijeđenoga materijala objave. A osim toga treba imati na umu da ni objava ne obuhvaća u sebi beskonačno obilje božanske istine. Bog se priopćuje čovjeku u mjeri i na način kako to odgovara njegovoj mudrosti. Stoji do njega da objavu daje u formi koja je primjerena ljudskom načinu mišljenja: postupnom spoznajom korak po korak; ili Bog uzdiže čovjeka iznad njegova naravna načina mišljenja u sasvim drugačiji oblik spoznavanja, u sudjelovanje u božanskom zrenju koje jednim pogledom sve obuhvaća. Potpuno ispunjenje onoga na što smjera filozofija kao težnja k mudrosti jest božanska mudrost sama, jednostavno motrenje kojim Bog obuhvaća sebe i sve stvoreno. Za stvoreni duh - naravno ne iz njegove vlastite snage - najviše moguće ozbiljenje je blaženo motrenje koje mu Bog poklanja time što ga podiže i objedinjuje sa sobom: čovjek na taj način dobiva udjela u Božjem životu i time božansku spoznaju. Za vrijeme vremenita života najveće je približavanje tom cilju mističko zrenje.

Edith Stein nastoji proučavanjem i tumačenjem filozofije svetog Tome Akvinskog dati za naše vrijeme odgovor na pitanje o smislu bitka uvažavajući da se bitak ovdje odnosi na konačni, ljudski bitak i na bitak Božji. Između konačnog i vječnog bitka nema usporedbe. Iako se u oba slučaja radi o onome "biti" svakog bića, to se biti u odnosu na Božji i na konačni bitak ne izgovara u istom smislu - univokno - niti u istom značenju - ekvivokno - nego analogno. Za Aristotela, a pogotovo onda za Tomu Akvinskoga bitna je ta analogija bića - *analogia entis* - koja nam dopušta da govorimo o bitku i kod Boga i kod konačnih stvari.

Edith Stein išla je u filozofsku školu kod Husserla. Tamo je mogla sresti i mladog Heideggera i upoznati se s njegovim djelom *Bitak i vrijeme*. Pa ipak, kakva beznadna razlika dijeli nacrte Edite Stein od Heideggerova projekta bitka u Bitku i vremenu. Heidegger je sav usredotočen na konačnost čovjekove egzistencije i na njegovu smrtnost, na tjeskobu kao mjesto gdje se otkriva bitak i ništavilo, i ništa ne zna o vječnome bitku a još manje o Bogu kao stvoritelju sviju stvorenja. Heidegger faktički filozofira iz situacije gdje vrijedi teza da je Bog mrtav i zato uza sve napore nigdje ne uspijeva odgovoriti na pitanje o bitku samom i njegovom smislu, već sve završava u iščekivanju nadolaska bitka i njegova mogućeg objavljivanja u zgodi *(Ereignis)*. Edith Stein otpočetka filozofira iz položaja vjernika kome su na prvom mjestu objavljene istine vjere, a tek onda filozofska refleksija na te istine. Zato odabire za svoje polazište i temu Tomu Akvinskog jer on, kao i drugi srednjovjekovni mislioci, filozofira također iz prethodnog duhovnog iskustva vjere. Ta vjera u djelu Edite Stein nigdje ne dolazi u pitanje i zato ona s punim pouzdanjem slijedi trag Tomine filozofije i teologije, nastojeći ih približiti suvremenom obliku mišljenja. Kome je skolastičko mišljenje strano taj može steći dojam da se tu radi o teološkom postavljanju pitanja, jer je riječ o Stvoritelju i stvaranju. Kasnije izvođenje će pokazati da ovim izrazima pripada smisao koji se može shvatiti čisto filozofski iako se taj smisao tek otkrio misliocima koji su putem objave naučili spoznavati Boga kao stvoritelja. Nit vodilja kojom se služi Edith Stein pri analizi Tomina djela njegovo je učenje o aktu i potenciji. Suprotnost potencije (mogućnosti, moći, možnosti) i akta (zbilja, zbiljnost, djelovanje) u vezi je s posljednjima pitanjima bitka. Razmatranje tih pojmova vodi odmah u srce tomističke filozofije.

Prvo pitanje koje Toma postavlja u *Quaestiones disputatae de potentia* jest pitanje: Posjeduje li Bog potenciju? I u odgovoru otkriva se dvojaki smisao potencije i akta. Čitav sustav temeljnih pojmova prožet je crtom razlučivanja koja - započeto s bitkom - sijeće svako pojedinačno biće tako da ono s ove i one strane pokazuje različito lice: ništa se u istom smislu ne može iskazati o Bogu i o stvorenjima. Ako se unatoč tome smiju rabiti jednaki izrazi za oboje, to je stoga što se oni ne rabe univokno, niti ekvivokno, nego analogno. Odnos između stvoritelja i stvorenja, riječju, je analogija bića, *analogia entis*. Može se i mora govoriti kod Boga o potenciji ali ta potencija ne stoji u suprotnosti s aktom. Treba razlikovati izmedu aktivne i pasivne potencije i Božja je potencija aktivna. Ni Božji akt nije u

istom smislu akt kao kod stvorenja. Akt kod stvorenja je djelovanje, čin koji započinje i prestaje te pretpostavlja pasivnu potenciju kao svoju osnovu. Božje djelovanje niti započinje niti prestaje, ono je od vječnosti do vječnosti: ono je Božji nepromjenjivi bitak sam. U Bogu nema ništa što nije bilo akt, on je *actus purus*.

Sa svojim naukom o aktu i potenciji stoji sveti Toma sasvim na tlu Aristotelove filozofije. Izradba te suprotnosti od strane Aristotela značila je veliki napredak u obradi pitanja koje je vladalo grčkim mišljenjem od samih njegovih početaka. "Od davnine i danas i uvijek mislioci su raspravljali ono neodgovoreno pitanje: što je biće?, a tako je isto s pitanjem: što je bivstvo - *ousia?*" Taj stavak može se slobodno odrediti kao vodeći motiv Aristotelove metafizike. Toma Akvinski dohvatio je pitanje o bitku kako ga je našao kod Aristotela. Njegovo shvaćanje filozofije kao znanosti koja postupa čisto na temelju naravnoga uma dozvoljavalo mu je to nadovezivanje. S druge strane u kršćanskim je stoljećima kroz suradnju filozofije i teologije filozofija stavljena pred činjenice i zadaće o kojima u svom predkršćanskom stanju nije ništa slutila. Aristotel nije ništa znao o stvaranju, ništa o Bogočovjeku koji je sjedinio u sebi dvije naravi u jednoj osobi, ništa o trojednom Bogu, o jednoj naravi u tri osobe. Toma već od svog prvog spisa *De ente et essentia* vodi računa ponajprije o sadržaju objave, a onda i o Aristotelu.

Tako je i s parom pojmova forma i materija. Dok je forma aktivni princip, materija je pasivni. Pojmovi potencije i akta i pojmovi forme i materije djelomično se preklapaju. Ali to važi samo za sferu složenih supstancija. Nesložene, jednostavne duhovne supstancije kao što su anđeli, nemaju materije i za njih i kod njih postoji samo razlika akta i potencije. Edith Stein se pita za mogućnost filozofske obrade problema duhovnih, odvojenih supstancija koje se u kršćanskoj predaji nazivaju anđelima. Tu se ona, kao uostalom i sveti Toma, orijentira prema spisu *O nebeskim hijerarhijama* Dionizija Areopagita. Dionizije razlikuje devet korova anđela koji su svrstani prema većoj ili manjoj blizini samom Božjem veličanstvu. Na vrhu hijerarhije stoje serafini, kerubini i prijestolja. Princip je kod anđela takav da svaka niža hijerarhija svojim vrhuncem dodiruje najniže stupnjeve neposredno višega reda. Iza serafina, kerubina i trona dolaze Gospodstva, Moći, Vlasti. Ta nam imena već označavaju karakteristiku njihove djelatnosti jer simboliziraju njihove odlike i uzajamne razlike. Najniža od hijerarhija su Poglavarstva, arkanđeli i anđeli koji su zaduženi da bdiju nad narodima i pojedincima. Tako svaki pojedinac ima svog anđela kao zaštitnika i čuvara.

Nakon kratkog pregleda osnova filozofiranja Edite Stein vrijeme je da obratimo pozornost na životni put Edite koji je i sam bio dramatična priča.

Edith Stein rođena je 12. listopada 1891. kao najmlađe od sedmero preživjele djece pobožne i ugledne židovske obitelji u Breslauu. Njezini preci potjecali su iz Gornje Šleske. Obitelj Stein oblikovala je svoj život u duhu psalama i štovanja Boga Izraelova kroz molitvu i liturgijsko slavlje. Edithina prabaka bila je snažna žena,

svakog petka navečer palila je svjetla za sabat, moleći riječima: Gospodine, nemoj nam slati previše, samo toliko koliko možemo podnijeti. Djeca su učila od svojih roditelja ljubav prema siromašnima, starozavjetno poklanjanje prvih plodova. Kad Edith još nije bila napunila ni dvije godine naglo joj je umro otac u 48. godini. Majka, koja je bila hrabra ličnost, nastavila je voditi obiteljski posao kako bi osigurala egzistenciju svojoj djeci. Najmlađe je dijete, Edith, posebno priraslo majčinu srcu, jer je rođena na sam Dan pomirenja, najveći židovski blagdan. Dan kad je veliki svećenik stupao u najsvetiji dio hrama i prinosio žrtvu pomirenja za sebe i čitav narod. Edith je isprva bila vrlo živo dijete, ali sa sedam godina kao da je naglo odrasla. Sama o tom piše: *Ja sam postigla već rano takvo samosvladavanje da sam gotovo bez napora mogla sačuvati uravnoteženi mir*. Škola joj je bila kao drugi dom. Među ostalom djecom isticala se osobito bistrinom i inteligencijom, tako da je sve začudila njezina odluka u 13. godini da napusti školu. Nakon jednogodišnjeg odmora kod svoje sestre u Hamburgu vratila se i ponovno pošla u školu. Najdraži predmeti su joj bili matematika i latinski jezik. Oduševljavajući se za učenje latinskog nije ni slutila da će jednoga dana na tom jeziku moliti kao na jeziku crkve. U isto vrijeme Edith je u sebi napustila vjeru svoje obitelji i iznutra se osjećala ateistom koji međutim ima veliku potrebu da u svemu što susreće traži istinu. Kasnije je izjavila da od 13. do 21. godine nije više mogla vjerovati u egzistenciju Božju. Kad je završila školu odlučila se za sveučilište, s nakanom da se posveti učiteljskom zvanju. U ožujku 1911. stupila je na sveučilište u Breslauu upisavši studij germanistike i povijesti. Ali pravi njezin interes bila je psihologija, jer ju je zaokupljao problem čovjeka i njegov način opstanka. Međutim prirodnoznanstvena, eksperimentalna psihologija "bez duše" nikako je nije mogla zadovoljiti. Tim više oduševio ju je Edmund Husserl svojim *Logičkim istraživanjima*. Nakon nekoliko semestara u Breslauu odlučila je poći u Göttingen i osobno se upoznati s ocem fenomenološke škole. "Moj čitav studij psihologije doveo me je do uvida da je ta znanost još u dječjim povojima, da joj nedostaje nužni temelj pojašnjenih osnovnih pojmova, ali da ona nije u stanju izraditi za sebe te pojmove. A što sam do sada upoznala od fenomenologije oduševilo me je zato jer se sastojala u tome radu na pojašnjavanju pojmova i jer se tu sva misaona oprema koja je potrebna kovala otpočetka sama za sebe." U Göttingenu ušla je u krug Husserlovih učenika i upoznala se s Hedwigom Conrad-Martius i s filozofom Maxom Schelerom. Scheler je držao predavanja o biti svetoga i začudno je u kolikoj mjeri je bio ispunjen ljepotom katoličke vjere. S genijalnom prodornošću pokazivao je Scheler Edith Stein da samo religija čini čovjeka čovjekom. Predavanja filozofa Schelera skinula su Editi povez s očiju, pitanje vječnosti koja se pojavljuje u stvarima za Edith je prvi dodir s tim još nepoznatim svijetom. I stoga je s velikim i iskrenim poštovanjem za Schelera izjavila: "Nikad poslije nisam ni u jednom čovjeku tako čisto vidjela fenomen genijalnosti. Iz njegovih plavih očiju svijetlio je sjaj višega svijeta." U Göttingenu prijavljuje ona kod Husserla i svoj doktorski rad pod naslovom *Uz*

problem uživljavanja. 1916. Husserl je dobio poziv na sveučilište u Freiburgu. Odabrao je Edith Stein za svoju asistenticu jer je znao cijeniti njezinu stručnu pomoć. Krajem 1917. godine stigla je tužna vijest da je fenomenolog Adolf Reinach poginuo u ratu. Hrabro držanje Reinachove udovice duboko je dirnulo dušu Edith Stein. Biti potresen od bîti istine, to ju je preobrazilo. Svanula joj je vjera u tajni križa. Ona sama kaže: *Prvi put sam vidjela Crkvu rođenu iz muke Spasiteljeve u njezinoj pobjedi nad žalcem smrti, moja nevjera se slomila i Krist je zasjao u tajni križa . Moja čežnja za istinom bila je jedna jedina molitva, najsigurniji osjećaj sklonjenosti, djelatnosti koja nije moja.* U Göttingenu doživjela je Edith Stein najvažnije religiozno obraćenje. Ali morala je još proći kroz stanovito vrijeme oklijevanja i sumnji. Tek 1921. okončalo se dugo traženje istinske vjere u Edith Stein. U gostima kod para Conrad-Martius nalazi knjigu o životu svete Terezije od Isusa. Pročitavši je u jednoj noći Edith Stein je zaključila: *To je istina*. Put prema Kristu bio je praćen i tamnim noćima suhoće i samoće. Ali Edith je sve to prevladavala i na Novu godinu 1922. primila je sveto krštenje.

Edith Stein je pisala: "U vrijeme prije i još dugo poslije konverzije mislila sam da voditi religiozni život znači napustiti sve zemaljsko i živjeti samo u mislima na božanske stvari." Malo poslije toga Edith je napustila znanstvenu karijeru i u Speyeru, gdje su dominikanke tražile učiteljicu njemačkoga, namjestila se kao nastavnica. Slijedećih osam godina djelovala je kao učiteljica u samostanu svete Magdalene. U to vrijeme pada i njezino bavljenje filozofijom Tome Akvinskog i prevođenje njegovih *Quaestiones disputatae de veritate*. Prijevod je izašao iz tiska u dva sveska 1930. i 1931. godine. Sada su udruge katoličkih učitelja i akademika obratile pozornost na Edith i ona dobiva brojne pozive na javna predavanja koje koristi kako bi osvijetlila ulogu i položaj žene u suvremenom svijetu.

Ali približavala se nacionalsocijalistička opasnost i Edith uskoro više neće moći javno nastupati. Vidovito je naslutila što će se dogoditi židovskom narodu i u tim trenucima osjeća se kao biblijska Ester koja se kod kralja Ahasvera zauzima za svoj narod. Jasnije od svih drugih predvidjela je Edith sudbinu Židova, shvatila ju je u tajni križa. "To je sjena križa koja pada na moj narod. Kain mora biti progonjen, ali teško onome koji Kaina dira." Kad joj je bila onemogućena javna djelatnost, ona je upravo trebala stupiti u Karmel. To se i dogodilo 21. travnja 1935., kad je položila svoje prve zavjete u Karmelu u Kölnu. Kao redovnica uzela je ime Terezija Benedikta de Cruce (od križa). Vječne zavjete dala je 21. travnja 1938. na Veliki četvrtak u uskrsnom tjednu. Iste godine stigla je vijest da je njezin voljeni učitelj Edmund Husserl preminuo u Freiburgu.

Husserlovo obraćenje Kristu, koje je bilo prekriveno filozofijom, izbilo je na površinu. Pri buđenju na Veliki petak rekao je: *Kakav veliki dan, Veliki petak! Da, Krist nam je sve oprostio.* I neposredno prije odlaska s ovoga svijeta pozvao je sestru njegovateljicu: *Oh, ja sam vidio čudesne stvari, dođite i brzo pišite*. Dok je sestra

dotrčala Husserl je već preminuo. Te 1938. godine položaj se Židova u Njemačkoj do skrajnosti pogoršao i priorica u Kölnu zamolila je Karmel u Echtu u Nizozemskoj da primi Edith. U Karmelu u Echtu Edith je ostala tri godine, dovršila je mistički spis "Znanost križa" o životu i djelu Ivana od Križa. I kao da je dovršena njezina zadaća. U velikoj borbi između Krista i Lucifera spadaju na bojišnicu oni koji su pozvani oblikovati čovjeka. Uhvaćena u mreži smrti, 3. kolovoza 1942. godine zajedno sa svojom sestrom odvedena je u logor Auschwitz gdje je umorena. Koji je smisao tog besmislenog zločina nad Terezijom Benediktom od Križa? U *Konačnom i vječnom bitku* Edith je napisala ove riječi: "Imam duboko osvjedočenje da - kad se gleda iz Božje perspektive, nema slučaja, da je cijeli moj život u svim pojedinostima u planu Božje providnosti od vječnosti zacrtan i da je, pred Božjim okom koje sve vidi, harmonijski povezana cjelina u kojoj svaka pojedinost ima svoj smisao. I tada se počinjem veseliti svjetlu slave u kojem će i meni ta povezanost i taj smisao biti otkriveni."

I zasigurno punim srcem u prigušenoj boli, naslonjeni na svoje granice, pamtimo Edith među izabranima, u sjeni Križa.

Enver MEHMEDAGIĆ

Razmišljanja za dvoje

Onoga kolovoza

Tornerai...
Da, vratit ćeš se
gazeći pijesak pustinje
bezosjećajnosti
gdje dani peku
a noći ubijaju svojom
hladnoćom

Tornerai...
Možda na ovom
možda na drugom svijetu
kada će se naše ruke sretati
kroz prozirnost...

Vrijeme i prostor

Stani!
Jer dani teku
a s njima
i godine
Stani!
Dok još vidim tvoj lik
u prostoru
A zatim?
Bit ću dio
praznine
kao i ti...

Kišne sjene

Slutim kišu
koja rastužuje
i zaboravljam ljubičastu mahovinu
na kraju žala,
šupljikave oblutke,
oseku.

Pod vlažnim vlatima neba
ribareva mreža diše
za mora obećana.
Tuga se usidrila
u mutnoj uvali.

Sjeta nastanjuje moje odaje
i mračno dvorište
u kojem raste ružmarin.
Kiša rominja
po tamnom čempresu
u mokrozelenoj sjeni ...

Balada o lastavicama i tuzi

Zaboravljam riječi pjesme
ispjevane u snu,
pred zoru.
Kada otvorim oči
more u luci plače.
Svod moje sobe
modri se
od tuge i neba.

Tko će probuditi lastavice?
Vjetar je taknuo
krhka gnijezda
i nespokoj se rasuo
kamenim dvorištem ...
Nitko nije ubrao
lavandu u cvatu.

Privezan za bitve
leut raspliće bijela jedra,
a naborano more
svejednako plače ...

Zaboravljene riječi pjesme
isklesat će
kamen vremena i sunca,
ali lastavice neće pohoditi
moj plavi svod.

Mirko POPOVIĆ

Bezdan

Na drvo zore zima
naslonila sjenku

Vidiš li jasno: kroz prste
godišnja doba kaplju
U igri trstike bol kalendarâ

Uz nešto što je drvo alge okupljaju
miris oleandra

Ne diši glasno: trulež okrunjena
mirom ovija te oko nečeg što je
drvo, što je produžetak nesagledivosti

Porijeklo i pojava Slavena

Razdoblje seobe naroda naliči na dvoglasnu melodiju koju u prvoj dionici izvode germanski i turanski narodi, u drugoj Slaveni. Narodi prve dionice nastupali su bučno, slavno, pobjednički, ali ne uvijek i dugotrajno. Slaveni su činili prigušenu pozadinsku pratnju, no kad su izronili bili su naseljeni na većem prostoru nego svi drugi osvajači. Povijesnoj znanosti nije pošlo za rukom da to objasni, jer se Slavene nigdje ne vidi u činu zaposjedanja nekog područja.

Slavensko ime, u oznaci jednog podunavskog pučanstva, prvi put se spominje krajem V. stoljeća u spisu grčkog anonimnog pisca.[1] Prve vijesti o njima donose Jordan i Prokopije, oko 550., u opisima događaja koji su se odigrali u nekadašnjoj Daciji, današnjoj Rumunjskoj, u vrijeme cara Justina I. (518 - 527).[2] Iz prijašnjih vremena nema o njima nikakva traga, ni u dokumentima, ni u tradiciji, ni u mitologiji. U pitanju njihova porijekla, u historiografiji iskristalizirala su se dva shvaćanja, autohtonističko i migracijsko. Prema prvom, izvorna obitavališta Slavena bili bi krajevi oko srednjeg Dunava odakle su se proširili, prirodnim seobama, u susjedne zemlje. Prema drugom, slijedili su pomicanje Germana, svojih susjeda: nakon što su Germani napustili područja istočno od Elbe i naselili krajeve zapadno od te rijeke, Slaveni su za njima zaposjeli napuštene zemlje, upravo one koje i danas drže.

Migracionistička koncepcija se nametnula, ali prvobitno obitavalište Slavena ostalo je nepoznato. Povjesničari se općenito slažu u tom da se njihova pradomovina nalazila negdje sjeveroistočno od Karpata, ali nema čvrstih stvarnih podataka koji bi je pobliže odredili. Početkom ovog stoljeća pokušalo se to pitanje riješiti pomoću flore i filologije. Poljak Rostafinski pretpostavio je da se to obitavalište nalazilo u pojasu graba, jer ta riječ dolazi u svim slavenskim jezicima. Ali izvan pojasa bukve, ariša i tise, jer ti nazivi nisu slavenskog porijekla. To bi bili krajevi srednjeg Dnjepra i Pripjetskih močvara. Istraživanja poljskih arheologa 1920. i 1938. nisu pridonijela dokaz u prilog toj teoriji. Rus A. Šahmatov smjestio je tu pradomovinu između Dvine i jezera Ilmen (1912.); Čeh L. Niederle je nalazi između Karpata, Visle i srednjeg Dnjepra (1923.), Nijemac M. Vasmer između Buga i Dona (1923.); Rumunj G. Nandris je naslućuje u današnjoj Poljskoj (1939.), Poljak K. Jadzewski od Elbe do Dnjepra (1948.), Čeh F. Dvornik na obalama gornjeg Buga (1956.), Francuz F. Conte na prostoru od Visle do Dnjepra (1986.). U izlaganju koje slijedi ne predlaže se neko novo ozemlje kao ishodište prvotnih Slavena.

---

1 Dialogi, 110; Viz. izvori I, 4-5. - Svi podaci o izvorima skupljeni su, informativno, u F. Šišić, *Hrvatska povijest u vrijeme narodnih vladara*, str. 177 - 202, i, detaljno, u *Vizantijski izvori I.*

2 Jordan, *Getica* V; Prokopije, *De bello Gothico* III; Viz. izvori I, 38 - 46.

U VI. i VII. stoljeću Slaveni naseljavaju sve zemlje između Crnoga mora, Jadranskog mora, Alpa i Baltika,no ne mogu se uočiti putovi njihovih migracija, niti ustanoviti na koji su se način domogli svih tih prostranstava. Oni su jednostavno tu gdje ih se nalazi.

"Germansko prodiranje bilo je vulkanski eruptivno, dok su se Slaveni postupno infiltrirali poput povodnja koji se neprimjetno valja naprijed. Oni su zauzeli i gusto naselili bezgranična područja, a da to ljetopisci nisu ni opazili. I danas se pitamo kako se to tako nečujno moglo dogoditi, i otkud su stigli ti bezbrojni milijuni Slavena", F. Peisker, 1913, 426.

"Slaveni, osobito Zapadni, pojavljuju se na povijesnoj sceni naglo. U razdoblju iz kojega o njima dolaze prva povijesna svjedočanstva, oni su već zaposjeli široka područja u srednjoj Europi, i sačuvali ih do danas. U VII. stoljeću širili su se čak i dalje od njihovih sadašnjih zemalja", V. Chaloupecky, 1950, 226.

"Kako su se oni uspjeli održati na čitavom tom dijelu Europe, dok su prostrana nomadska carstva trajala najviše nekoliko stoljeća, ili tek nekoliko desetljeća, pa i samo Bizantsko carstvo, moćno i sjajno, srušilo se da se više nikad ne pridigne", F. Conte, 1986, 30.

Valja još dodati da Slaveni nisu bili ni nomadi, ni stočari, već sjedioci i ratari. I da nisu imali nikakvog vlastitog političkog uređenja ni vojnog zapovjedništva.

Uzroci ove čudne sudbine očevidno leže u samom korijenu, u osobitoj genezi slavenske rase. Svi ratnički narodi ranog srednjeg vijeka povijesno su se pojavili geografskim pomicanjem, od Sjevera prema Jugu, kao Germani ili od Istoka prema Zapadu, kao azijska plemena. Pojava Slavena zbila se, po svoj prilici, njihovim sociološkim pomicanjem odozdo gore, koje pomicanje se ostvarivalo od Istoka prema Zapadu, a da se samo pučanstvo nije selilo. Po svemu sudeći, oni potječu od povijesnih pobijedenih naroda. Nekadašnji gospodari postali su "esklavi" ili "sklavi", podvrgnuti obradivači zemlje onih koji su ih kao pobjednici zamijenili na povijesnoj sceni. Herodot, koji razlikuje *Kraljevske Skite* od *Skita oračа*, prvi je uočio taj sustav na dvije razine. Tacit je u Germana zabilježio *domini* i *servi* - gospodare i podčinjene. Moderna historiografija sklona je *Skite oračе* gledati kao Protoslavene, jer ih se nalazi na Istoku. Naprotiv, Tacitovi *servi*, jer ih se nalazi u Europi u I. umjesto u VI. stoljeću, ostali su izvan tog shvaćanja. Odredene srodnosti germanskih i slavenskih jezika ipak ukazuju na dugo sustanarstvo tih naroda u kojem su Germani bili *domini*, Slaveni *servi*. Potvrđuje to i naziv *Nijemac* za koji se smatra da proizlazi iz keltskog pojma sa značenjem *plemenit:* za Slavene svi Germani bili su plemeniti, gospodari. Prije njih, prema toj istoj riječi, gospodari su bili Kelti. Kako je keltska i najstarija europska toponimija, keltska se prošlost otkriva kao najraniji poznati izvor slavenske rase. Na taj način, od neolitika do ranog srednjeg vijeka, ispod sloja trenutačnih gospodara, stvarao se sloj *esklava*, podložnih seljaka, u kojem su nestajali jedni za drugima pali gospodari, Kelti, Iliri, Sarmati, Tračani, Grci, Rimljani Markomani, Goti, Avari, da bi se najzad pojavili, poput ponornice koja

izbija na površinu, kao Slaveni, nova generacija njih samih, potomci nekadašnjih pobijedenih vladalaca.

S obzirom na prostor, Slaveni su endogeni: žitelji slavenskih zemalja nisu doseljenici, već starosjedioci. "Prvi tragovi slavenske kulture, kao različite od ostalih poznatih kultura srednje i istočne Europe rimskog razdoblja, javljaju se na zaokretu V. i VI. stoljeća. Ali nema temelja za pretpostavku da su Slaveni u to vrijeme došli iz drugih krajeva: povijesne i lingvističke datosti odbacuju takvu pretpostavku", L. Leciejewicz, 1976, 11. U Rimskoj kuriji onoga vremena znalo se dobro da su i dalmatinski Slaveni izvorni stanovnici te zemlje. God. 925., papa Ivan X, u svom pismu hrvatskim vladarima, biskupima, svećenstvu i puku čvrsto stavlja naglasak na povezanost njihovih predaka i predšasnika s Rimom *in primitie, a cunabulis*, od početka, od kolijevke: od njihova početka kao Slavena, od pokrštenja, od apostolskog doba.

S obzirom na vrijeme, Slaveni su egzogeni, stvoreni uzastopnim prilivom brojnih etničkih skupina koje su doživjele istu sudbinu da siđu s više na nižu razinu. Ulančani niz slavenskih govora od ukrajinskog do slovenskog nastao je na taj način, dugom evolucijom na istom tlu. Novi narodi, pristigli u ranom srednjem vijeku, nisu mogli u seobama sačuvati pretpostavljeno susjedstvo iz svojih prijašnjih zemalja i nametnuti svoje govore novoj geografskoj sredini, već obratno: prilagodili su se životu i govorima koje su našli. Jedinu iznimku valja vidjeti u čakavštini kojom su Hrvati označili svoje gospodstvo duž jadranske obale.

Autohtona i slojevita geneza Slavena ostavila je svoj trag u toponimiji. Drukčije se ne može objasniti pojava slavenskog geografskog nazivlja prije V. i VI. stoljeća kada su, prema uhodanom mišljenju, Slaveni došli u Europu. Nazivi za rijeku Vuku u Hrvatskoj i rijeku Vrbas u Bosni potvrđeni su već u II. i IV. stoljeću.[3] Rumunjska toponimija obiluje takvim primjerima: nazivi Černa i Brzava zabilježeni su za vladanja cara Trajana.[4] Često se nailazi na dvostruku toponimiju, *macro* i *micro*, od kojih prva dolazi iz stranog izvora, druga je slavenska: ime rijeke Dnjepra je keltskog porijekla, ime njezine pritoke Berezine je slavensko. Iz ovog poretka, koji nikada nije obratan, jasno se čita da se u krilu jedne starije civilizacije razvila jedna mlađa, "sklavenska". U srednjoj Europi toponimi keltski, germanski i slavenski složeni su jedni nad drugima u kronološko-organsku cjelinu koja raste od keltskog korijena do slavenske mladice. Na isti način u Dalmaciji iz romanskog toponimskog tla izraslo je slavensko nazivlje, hrvatsko. Antički sokovi hranili su i na taj način srednjovjekovnu Hrvatsku.

Prije VI. stoljeća Slaveni postoje samo kao mogućnost. Dogodilo se da su godine 334. u Panoniji izbili neredi među iranskim Sarmatima koje je tu naselio car Konstantin: podložnici, *servi*, pobunili su se protiv slobodnih, *liberi, domini*, i

3 *Tabula Peutingeriana* VI-2, VI - 1.
4 Niederle, 57, 58.

potjerali ih preko Dunava u Trakiju. Sarmatsko ime je nestalo, u zemlji su ostali samo *servi*, ali novo etničko ime nije se pojavilo.[5] U VI. stoljeću tu su Slaveni, koji su očito potekli od ovih *servi*, kao Protoslavena, embrionalnih Slavena. Kakvi su oni bili u društvenom i kulturnom smislu nazire se iz jednog suvremenog opisa.

Godine 449. bizantski poslanik Prisko, na putu za dvor hunskog vladara Atile, prošao je Panonijom. U svom izvještaju o tom putovanju on navodi: "jer ovi stanovnici, koji su pomiješani, govore uz svoj barbarski jezik", još i "hunski, ili gotski, ili latinski ... ponekad i grčki".[6] To su Slaveni u nastajanju. Neki od njih poznaju hunski, jezik trenutačnih gospodara, drugi poznaju jezik svoga porijekla, latinski, gotski, grčki, ali svi poznaju i "svoj barbarski jezik", protoslavenski sabir, putem kojeg se stapaju u jednu novu etničku cjelinu.

Sinteza se počela ostvarivati u tom, V. stoljeću, i upravo u Panoniji, zato grčki anonim ne rabi riječ *sklavi* u sociološkom, već u etničkom smislu: Sklavoi, Sklavenoi. Ali njihovo difuzno porijeklo, pomanjkanje svakog izvornog srodstva, pa pripadnost svih istom društvenom sloju, najnižem, sprečava uspostavljanje bilo kakve funkcionalne hijerarhije i stvaranje barem nekih zajedničkih tradicija. Društveno su atomizirani, njihov mentalitet je anarhičan, srodni su samo kao naplavine, kao ne-društvo. "Netrpeljivi su, samoživi, neupravljivi", zapisao je anonim. "Ne poznaju upravu jednog čovjeka, već žive u demokraciji", zapisao je Prokopije. Tek u VII. stoljeću, nakon poraza Avara pod Carigradom, 626., razvija se stvarno slavensko zajedništvo u pojedinim zemljama. Toma Arhiđakon, u svom opisu događajâ u Dalmaciji sredinom VII. stoljeća, bilježi: "Pomiješali su se dakle ti narodi i postali su jedan rod, slični po životu i običajima, jednoga govora", *Historia Salonitana*, VII. Iste riječi upotrijebio je Prisko u V. stoljeću: "pomiješani narodi".

Posao je obavljen, ali je pitanje kako se to dogodilo? Kako su se ljudi različita porijekla i svedeni na obično proizvodno oruđe uspjeli otrgnuti od svog podzemnog stanja, izbiti na povijesnu pozornicu i stvoriti prostranu jezičnu zajednicu, a nisu imali ništa što bi ih povezivalo, osim sudbine da budu bespravne i bezimene sluge?

Slaveni su djelo kršćanstva, po njemu su postali. Nije ih, zacijelo, dohvatila ispovijed vjere, niti su bili u stanju što razumjeti od njezinih finesa i formula. Za njih je *dobra vijest* bila objava da su svi ljudi djeca Božja i da su svi jednaki i jednako vrijedni. Ta objava doći će do njih u V. stoljeću, ali ne posredstvom pravovjerne crkve, već putem arijanstva.

Krivovjerje i zastranjenje s obzirom na pravu vjeru, arijanstvo je ipak mnoštvima poslužilo kao pristupni prag kršćanstvu i ulazna vrata u povijest. Proglasivši Boga Oca jedinim vrhovnim bićem, ta doktrina, zbog svoje jasnoće i jednostavnosti, predstavljala je, nasuprot gradskom kršćanstvu svetoga Pavla, pučko kršćanstvo na razini onih koji su se s Istoka počeli natiskivati na granice

5 Euzebij, *Vita Constantini* IV, 6; Dvornik, 37 - 38.

6 *De legationibus*, de Boor, 135, 14 - 16; Altheim, 158; Viz. izvori, I, 15 -16.

Carstva. Zbog toga, nudeći tim narodima svjetlo vjere, ona im je nudila i model civilizacije po njihovoj mjeri i za njihovu uporabu: patrijarhalnu obitelj. Prihvaćajući taj model, ti narodi uključili su se u povijest Zapada.

Iskorijenjeno u Carstvu nakon nikejskog koncila godine 325., arijanstvo postaje religija Gota i drugih germanskih plemena. I seobe i invazije najednom su se razmahale kroz čitavu Europu.

U vrijeme kada se pojavljuju, Slaveni su na rubu religije. Prokopije bilježi: "Oni priznaju da postoji samo jedan bog, tvorac groma i gospodar svega ... Obožavaju rijeke, vile i nekoliko drugih duhova". Nema imena, ni mitologije, ni kozmogonije. "Ne može se govoriti ni o kakvoj slavenskoj religiji", Niederle, I, 154.[7] Ali prije toga, prije VI. i V. stoljeća, dok su bili samo *sklavi* s malim *s*, vjerovanje je moralo biti još siromašnije, ograničeno po svoj prilici na "rijeke, vile i duhove". Jer podložnici, koji ne raspolažu sami sobom i ne tvore društvo, mogu o životu i svijetu imati samo rasute pojmove. Budući da su izvan jedinoga ustanovljena reda, koji čine njihovi gospodari, oni su nigdje, isključeni čak i iz vlastitog ognjišta, jer je i ono ovisno o volji gospodara. Zato u njihovu škrtom vjerovanju nema ničega što bi upućivalo na društveni poredak, na obitelj.

I došla je *dobra vijest!* Ali ako kršćanstvo i ukida kastinske i klasne ograde, ne ukida razlike u odgoju i obrazovanju, jer nema u planu ukidanje povijesti. S obzirom na to da su u klasično rimsko doba, u vrijeme urbanog kršćanstva, razlike u kulturi između vladalaca i vladanih nepremostive, i kako su za crkvenu uporabu prihvaćeni samo jezici Svetog pisma, latinski, grčki i hebrejski, narodi drugih jezika nemaju pristupa ni crkvi ni civilizaciji. Zato se u to vrijeme Slaveni i ne pojavljuju. Promjena dolazi s arijanstvom, jer se Bog Sin, simbol princa, personalnog pojedinca, kojega se i naziva Gospodin, ne časti; a kako je Bog Otac, kojega se časti, otac svih, u njemu, kao duhovnom i društvenom prostoru, svi su slobodni i jednaki.

Goti prihvaćaju arijanizam oko god. 350. U to vrijeme, i već cijelo jedno stoljeće, oni nastavaju krajeve između Dunava, Dona i Baltika. Po tom zemljopisnom položaju, oni su, na Istoku, prvi veliki kršćanski narod.

Po svojim nekadašnjim vjerovanjima, Goti, i svi nordijski narodi, bili su predisponirani da postanu arijanci. To ne znači da postoji filijacija između skandinavske mitologije i kršćanstva, ali se može govoriti o tendenciji, o traženju i nastojanju da se nađe put. Skandinavska božanstva su personificirana i često se nalaze u odnosima srodstva, kao u nadi da se ostvari evolucija i iznađe red.

7 Dvije tradicije, ruska i baltička, kasne i kratkotrajne, ostale su nedovršene, kao tek započeti nacrti. U ruskoj Nestorovoj kronici iz XII. stoljeća nabrojena su imena božanstava: Perun, Kors, Dažbog, Svarog, Stribog, Volos, Mokoh. Drži se da je taj panteon bio izmišljen u X. stoljeću na poticaj novgorodskih knezova s namjerom da se suzbija pokrštavanje. Baltička božanstva spominju se u XIII. stoljeću: Svantovid, Triglav, Turupuit, Rinvit i još neka. Mitologije nema, ženskih imena nema, funkcije pojedinih božanstava su nepoznate, njihovi međusobni odnosi nejasni (Brillant - Aigrain, *Histoires des religions*, Paris, 1952, V, 89 -102).

Ali zbog prisutnosti dva lika iste vrijednosti, a to su Odin (Wotan) i Thor, koji se ne slažu osobito dobro, mitološko se tkivo, protokom vremena i prema mjesnim tradicijama, toliko raspliće i razgrađuje da se u pričama nikada ne otvara perspektiva prema redu i budućnosti, kao što se to zbiva u grčkoj mitologiji. Tako je i s germanskim društvom, jer ako "sin sestre nalazi jednaku pažnju kod ujaka i kod oca" - Tacit, *Germania* XX - jasno je da roditeljski autoritet nije definiran i da obitelj nije zaokružena. Rješenje je donosio arijanizam: dok Bog Otac zamjenjuje Odina (Wotana), a Thor, kao sin, samo se podrazumijeva u pojmu oca, autoritet u obitelji pripada samo ocu. I obitelj, do sada zajednica srodstva, preobrazuje se u patrijarhalnu obitelj; iz koje će u srednjem vijeku, a pod utjecajem osobe Boga Sina, kojega se u pravoj vjeri časti, izniknuti urbana obitelj; a iz njezina krila, u renesansi, personalni pojedinac.

Goti, kao krivovjerci, bili su odvojeni od univerzalne Crkve. Oslobođeni svih njezinih propisa, bili su oslobođeni i zahtjeva trojezičnosti, što su iskoristili tako što su Bibliju preveli na svoj jezik. Od tog trenutka oni, a s njima i svi Germani, stekli su osjećaj da su na razini Carstva. Ali, kako je njihova vjera po jeziku njihove Biblije postala nacionalnom, oni nisu više mogli pomoći podčinjenim narodima da pristupe civilizaciji, osim pod uvjetom da se odreknu svojih jezika i prihvate gotski. Ti narodi, to su *sklavi*.

Druga prepreka bila je formacijske naravi. Jednako kao što i Germani, strani grčko-rimskoj naobrazbi, nisu bili na visini kršćanskog personalizma, *sklavi,* jer nisu prošli kroz nordijske mitove, nisu bili u stanju prihvatiti arijansku misao. Kako pored svojih gospodara nisu poznavali neki drugi autoritet i kako, zbog tog istog autoriteta, nisu imali nikakve ideje o tom što je to ustanovljena obitelj, oni nisu mogli zamisliti autoritet oca niti ostvariti patrijarhalnu obitelj. Bili su niže, jer su bili *servi, sklavi*. Kako sići do njih, kako ih doseći i izvesti na razinu razmišljanja slobodnih ljudi?

Taj program pripao je Hunima.

Huni dolaze iznenada na pozornicu događajâ, to više što dolaze niotkud: "Ova ljudska rasa koju nitko nije vidio prije, izašla iz nekog tamnog kuta zemlje" ... "Nitko među njima ... ne može odgovoriti na pitanje: odakle ste?", Amien Marcelin, XXVI, XXXI.[8] Nastanjeni u ono vrijeme po stepama donje Volge, oni napadnu, god. 375., svoje susjede Gote i sruše njihovo kraljevstvo. Otada će ovaj narod, gol i surov, upravljati sudbinom Europe u vremenu od tri četvrtine stoljeća. I nestati bez traga, kao što se i pojavio.

8 Bibl.: E. A. Thompson, F. Altheim, L. Hambis. Općenito se smatra da su Huni bili kineskog porijekla. F. Altheim to razlaže s mnogo riječi, ali malo uvjerljivih podataka (str. 7 - 79). Od njihova jezika nije poznata ni jedna riječ, što znači da su govorili nekim jezikom svoje crnomorske ili kaspijske okoline, vjerojatno jednim od germanskih dijalekata. Poznat je veći broj imena njihovih vladara i pripadnika gornjeg sloja: Uldin ili Uldis, Balamir ili Balamber, Bleda, Rua, Karaton, Kursik, Uptar, Esla, Ernas, Atakam, Oktar, Berikos, Skota, Edekon, Elak, Kuridak. Ženska imena: Kreka, Eskam, Ildiko. Ne izgleda da zvuče kineski.

Huni su brzo stupili u savez s nekim germanskim plemenima da su čak postali, pod Atilom, federacijski element svih Germana na desnoj obali Rajne. Bili su to najtvrdi arijanci, ali pismeni, što je dalo i samim Hunima, pred licem Carstva, iskaznicu civiliziranog naroda. Zbog toga, i s obzirom na to da je njihov kralj Balamir - onaj koji je potukao Gote 375. - odmah uzeo za ženu jednu germansku princezu;[9] i pošto je Wulfila, gotski biskup, mirno mogao ići god. 383. u Carigrad da se upozna s aktima koncila iz god. 381.,[10] čini se da Huni ne samo da nisu napadali religiju Gota, već su je štoviše i poštivali. Jer kako prije toga nisu bili ništa drugo nego jedno isključeno društvo, nema li razloga za pretpostavku da ih je upravo Arijevo kršćanstvo, koje je brisalo nejednakosti među ljudima, privuklo na Zapad? Drugim riječima, nije li *dobra vijest,* to obećanje pravde za sve ljude, probudila narode Istoka i izazvala seobe prema kršćanskom Carstvu i u samo Carstvo: u zemlju nade i dostojanstva gdje se poštuje ljudski život?[11]

Prema jednom suvremenom svjedočanstvu, Huni nisu pripadali nijednoj religiji (Amien Marcelin, XXXI). Istina jest da su svoju religiju živjeli. Po načinu njihova djelovanja, žestokom i nepopustljivom, njihova religija bila je nesavladiva mržnja prema društvenom poretku kakav im se on otkrio u svjetlu arijanskog egalitarističkog shvaćanja. Postavši svjesni nesklada između proklamiranih evanđeoskih načela i svakodnevne stvarnosti, između uvredljivog bogatstva gradova i krajnje bijede seljaštva, ovaj narod, siromašan i bez korijena, osjetio se obaveznim zbrisati te nastranosti. U Atile to je raspoloženje poprimilo oblik božanskog poziva koji mu je dodijelio ovlaštenje da sruši - ne kršćansko Carstvo - već njegove iskrivljenosti, i da na zemlji ostvari obećanje biblijske pravde. Ovaj projekt, mesijanski i rušilački, podario je Hunima dah iznad njihovih stvarnih snaga i Atili đavolsku svetost pod nazivom "bič Božji".

Bio je on više od toga. Njegovo ime, koje znači "Mali otac", poziva se izričito na "Velikog oca", onog na nebu. On sam osjeća se bogom na zemlji, a takvim ga smatra i njegova okolina.[12] Prema otpadnicima postupa okrutno: masovno su pribijani na križeve kao izdajnici svoga boga. Suprotno od Aleksandra Velikog, živog Dioniza, boga personalnog pojedinca, Atila je bog bespravnog mnoštva. I zbilo se ono bitno: jedna od temeljnih misli kršćanstva, pravda za sve, posredovana arijanizmom, bila je prenijeta izravno, bez pomoći pisma, po najskromnijem narodu, Hunima, njihovim najbližima - *sklavima*. Za ove ljude, koji nisu znali ništa i nisu se nadali ničemu, sam Bog Otac bio je dalek i nedjelotvoran. Atila, naprotiv,

9 Jordan, Get. XLVIII.

10 L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*, Paris, 1907, II, 571.

11 Zaista, zašto je došlo do seoba, i sve jedna za drugom do VII. stoljeća? Nagađa se da su u Aziji u IV. stoljeću nastale velike suše, koje da su primorale ljude na seljenje (Altheim, 72). Kao da se to zlo, koje se ni uz najmarljivije istraživanje ne da dokazati, zaustavilo upravo na granicama carstva! Nebrojene skupine napuštale su kroz tri stoljeća prostrane istočne krajeve, bogate šumama, pašnjacima, vodama i divljači, da se sjure u malu Europu, pa ravno na Rim! Da se sklone od suše!

12 *De legationibus*, de Boor, 123, 24, 130, 30; Altheim, 65, 170.

svemoćan kralj koji je bez milosti progonio njihove gazde i obrušavao se poput oluje na raskošne gradove, bio je jedina istinska veličina.

Atila zacijelo nije donio nikakve zakone koji bi olakšali život *sklavima*, ali ih je oslobodio nepostojanja time što im je u svojoj osobi dao prvu zajedničku misao: "Jedini bog, tvorac groma i gospodar svega", kako je zabilježio Prokopije. On ih je izvukao iz osamljenosti i vanjskosti, jer "gospodar svega" je gospodar svijeta iz kojega nitko nije isključen. I ovaj gospodar zove se *bog*, riječ koju *sklavi* preuzimaju od Huna.[13] I postaju Slaveni, s velikim *s*, rasa u kojoj se iznova radaju svi povijesni nestali narodi. - Put do arijanskog Boga Oca nije dalek.

Za Slavene bog tvorac, Atila je za crkvene oce i kršćanske povjesničare bio živi vrag.[14] Obadva suda su istinita. Sukob Atile s Carstvom bio je sraz plemena i civitata: s jedne strane pravičan i nepomičan kolektivizam, s druge strane personalističko društvo, urbanizirano, raznoliko i nejednako, ali stvaralačko i razvojno. U sukobu na Katalonskim poljima 451., ta je suprotnost došla do punog izražaja: s jedne strane Atila sa snagama pristiglim s desne obale Rajne, iz zemalja koje nisu prošle kroz rimsku civilizaciju, s druge strane Aetius s trupama iz Španjolske, Italije i Galije, gdje je urbani život još cvao. Bitka je završena u korist civitata i civilizacije, ali, jer su se Slaveni pojavili, napor Huna urodio je plodom.

God. 453. Atila umre. Kako on nije bio samo kralj svoga naroda, već i njegov bog, tog naroda nestaje. Ili točnije: povijesna uloga Huna bila je završena, oni se asimiliraju sa Slavenima. *Strava*, posmrtna gozba slavenskog porijekla kojom su završene ceremonije Atilina ukopa,[15] pokazuje da je taj proces bio u tijeku i za njegova života. Prvi poticaj asimilaciji bila je religija Slavena, vjera u "gospodara groma i svega". Budući da je izvor tog vjerovanja bio Atila, i kako je termin *bog* bio zajednički Hunima i Slavenima, ovi narodi bili su upućeni jedan na drugog. Pridonio je tome i način života. Kako su Huni kroz dvije ili tri generacije živjeli među *sklavima* ili Slavenima, počeli su napuštati konjički život, živjeti u obiteljima i obradivati zemlju.[16] Nestali su kao Huni, postigavši status Slavena zajedno sa *sklavima* od kojih su vjerojatno i potekli: "Slaveni koji se nazivaju Hunima", Thompson, 54.

Slaveni su zaposjeli sve zemlje od Volge do Elbe, koje su nekada držali Germani. Pojavili su se kad su se ovi, kao gornji sloj koji ih je pokrivao, odselili dalje na zapad. Njihova naselja arheologija je otkrila do rijeke Weser. Kao niži sloj, *sklavi* su nastavali i zapadnu Europu i odnosili se prema Hunima kao oni u istočnoj Europi: "Godine 448. donje klase u Zapadnom carstvu gledale su u Hunima svoje spasioce",

13 Hunski *haga, hâg*, od iranskog *hag* - gospodar (Altheim, 65).

14 Prema jednoj legendi Huni su bili porod nečistih duhova i pustinjskih vještica (Jordan, *Get.*, XXIV).

15 Niederle drži da je ta riječ slavenska (II, 53), isto tako i Dvornik (38), Thompson smatra da je hunska (151), Altheim da je gotska (193). Postavlja se pitanje koliko su bile jasne granice između jezika, naroda i država. Bile su jasne u duhovnoj sferi, među idejama, u vjerovanjima, što je vrlo značajno.

16 Altheim, 202.

Thompson, 56. U boju na Katalonskim poljima Atila je imao galske saveznike poznate pod imenom Bagaudes.[17] Selo Esclavelle u okrugu Neufchâtel-en-Bray, u Normandiji, koje potječe iz V. i VI. stoljeća, svojim imenom izravno podsjeća na nekadašnju *sklavsku* populaciju Galije. U daljnjem razvoju tu se Slaveni nisu pojavili, jer su se *sklavi* svojim društvenim uzdizanjem asimilirali s gornjim romanskim slojem.

Jesu li suvremeni obrazovani ljudi bili svjesni preobražaja koji se zbivao u najnižem društvenom sloju? Moglo bi se to zaključiti po riječima pape Ivana X. U svom pismu dalmatinskom episkopatu godine 925., on kaže: *"Et quia Sclavi specialissimi filii sancte Romane ecclesie sunt ..." - jer su Slaveni osobito dragi sinovi svete Rimske crkve.* Jer su došli niotkud, iz prostora isključenosti, a sama Crkva izgradila im je, u ovim krajevima, put do razine slobodnih ljudi.

17 Altheim, 115, 175.

Bibliografija

F. Peisker, *The Expansion of the Slavs*, u The Cambridge Medieval History, Cambridge, 1913.

L. Niederle, *Manuel de l'Antiquité slave*, 2 v., Paris, 1923, 1926.

E. A. Thompson, *A History of Attila and the Huns*, Oxford, 1948.

V. Chaloupecky, *Considérations sur Samon*, Byzantinoslavica XI, 1950, 223 - 239.

F. Altheim, *Attila et les Huns*, fr. izdanje, Paris, 1952.

F. Dvornik, *Les Slaves, histoire et civilisation de l'antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Paris, 1970.

L. Hambis, *Attila et les Huns*, Paris, 1972.

L. Leciejewicz, *Medieval Archaeology in Poland*, u Medieval Archaeology XX, 1976, 1 - 15.

F. Conte, *Les Slaves, origine et développement des civilisations slaves en Europe du VI au XIII siècle*, Paris, 1986.

Ivana RADIĆ

Vijenac pjesama

Prsten

Milanu i Hrabroslavu Radiću
dvije godine poslije sužanjstva
u Požegi

I.

Svjetlucao je one zimske noći
ko snježne ruže na prozoru Tvome,
svjetlucao je kao Tvoje oči
našavši svjetlo u pogledu mome.

Blistao je ko crvene zvijezde
ponoćnog neba na tamnoj paleti,
ko mliječni puti kojima sanje jezde,
ko osmijeh prvi kojim zora svijetli.

Sjećanje gleda to bijelo vjenčanje,
taj san o sreći koji traje, traje
i snagu budi i smirenje daje.
Ljubav je Tvoja ljepša nego sanje.

II.

Ljubav je Tvoja ljepša nego sanje
što cvatu prve uz proljetnu rijeku,
prene ih samo još ljepše saznanje
da život žive, uzalud ne teku.

Oblaci sivi nad njima se love,
kišama prijete, vjetrovima straše,
al' munja svijetli u sutone naše,
vjetru se smije i vihore zove.

Ti, koji jesi najsitnije zrnce,
narugaj se suncu, orkanu i gori,
Ti, koji nosiš ognjeve za sutra,
zagrmi, prozbori, zaori, zavijori.

III.

Zagrmi, prozbori, zaori, zavijori
slobodnom zemljom slobodnu slobodu,
ustani, klikni svemirskome svodu,
na urlik groma gromom odgovori.

Sanjaju sanje, robovi i djeca!
Mi djeca bjesmo,
a robovi nijesmo,
rob je tek onaj tko to želi biti.

Ja okvir tražim slici što se slika.
Za nju što viša od svih je visina,
u kolijevci maloj uspavljujem sina
i čovjeka ljubim slobodnog lika.

Milan RADIĆ

Kućna čistačica

Stari je zidni ormar
dotrajalim ključem
opet otvorila
i iz njega počela vaditi
čistačke svoje instrumente.

Tek onda je u hodniku
svjetlo upalila
i načas
samu sebe žalila.

Svjetlo je osvijetlilo
čitavo stubište
i ono je bilo
kućno bunjište.

Od stare se slavine čulo
prvo jutarnje svježe klokotanje
i vidjela njena poznata kanta,
a sve su joj stepenice gotovo naredile
da bude čistačica, peračica,
pa čak i skakačica.

Zdravko MUŽINIĆ

Jučerašnja rodoljubna nastojanja grada pod Marjanom

Komemoracija smrti rodoljuba i mučenika *Luke Čulića* podsjetila je da Split nije u razdoblju između dvaju ratova bio samo uporište i gnijezdo unitarizma i boljševizma, nego da su tu stasavali i rađali se brojni rodoljubi pa i mučenici. Uz predsjednika HRS-a *Luku Čulića*, na koga je izvršen atentat još 1. listopada 1941, da bi od posljedica ranjavanja uskoro i umro, g. 1944. na ulici je ubijen istaknuti rodoljub, član HSS-a i voda omladine HSS-a *Vojko Krstulović*. A prigodom prvog i drugog "oslobođenja" Splita proglašeni su ustašama, slugama okupatora, špijunima i ubijeni, većina njih bez suđenja, mnogi rodoljubi, krivi samo zato što su voljeli svoj narod: vel. župan Župe Cetina *Juraj Stanojević*, bivši veliki župan Župe Cetina *Ante Luetić*, gradonačelnik Splita dr. *Stjepan Vukušić*, ravnatelj Teh. škole ing. *Fabjan Lukas*, ing. *Josip Jug*, dr. *Niko Ljubić*, *Josip i Frane Čulić* (otac i sin), *Joko Matošić*, *Vicko Viđak* ... A i izvan Splita, pretežito u Zagrebu, ubijeno je više Splićana odn. ljudi koji su živjeli i stasavali u Splitu, među njima i poznati znanstvenik i publicist don *Kerubin Šegvić*. Sve manje-više divni, neporočni ljudi, krivi samo zato što su bili rodoljubi, a ne unitaristi i komunisti ...

Najveći broj njih bili su, bar isprva, članovi glavne hrvatske oporbene stranke, HSS-a, koja je u gradu pod Marjanom bila veoma agilna i ne manje učinkovita. Već par mjeseci nakon tzv. ujedinjenja kupe se, dakle, splitski rodoljubi oko te stranke da bi 1925. bila u Splitu i službeno osnovana filijala HSS-a koja će privući ubrzo u svoje redove sve što je iole u Splitu rodoljubno disalo. Veći broj spomenutih ljudi, a i neki koje nismo spomenuli, bjehu, dakle, članovi HSS-a, neki od njih usto istaknuti pa i agilni članovi. Uz spomenute, istaknutiji i agilniji članovi splitskog ogranka bjehu još dr. *Rudolf Giunio*, dr. *Josip Berković*, *Paško Kaliterna*, dr. *Josip Brkić*, ing. *Vjekoslav Ivanišević*, *Slavko Roje*, dr. *Damjan Sokol*... Najagilniji i najustrajniji bješe *Paško Kaliterna*. Dr. *Rudolf Giunio* postao je g. 1925. prvi predsjednik HSS-a u Splitu, a dr. *Josip Berković*, istaknut rodoljub i ugledan liječnik, postao je 1928. gradonačelnik ... HSS u Splitu manifestira, demonstrira, agitira u povodu izbora i polučuje uvijek dobre izborne rezultate, posebice, kao i drugdje, 1935. i 1938, komemorira se g. 1925. 1000. godišnjica hrvatskog kraljevstva, 1935. opet 100. obljetnica hrvatske himne, svečano se dočekuje S. Radić, Maček, komemorira smrt S. Radića, slave rođendani predsjednika Mačeka, priređuju se dostojanstveni sprovodi rodoljuba i znanstvenika don *Frane Bulića*, političara dr. *Ante Trumbića*... Spomenuti treba da su neki splitski rodoljubi postali istaknuti članovi u hijerarhiji NDH, pa je tako *Stipe Matijević* postao doglavnik, a dr. *Josip Berković* potpredsjednik Sabora.

Nije u rodoljubnom pogledu podbacila ni Crkva u Splitu (pa se obilato koriste oltari odn. propovjedaonice da se afirmira hrvatstvo, upozori na težak položaj

hrvatskog naroda u novoj državi), počevši od biskupa *Kvirina Klementa Bonefačića*, koji se pokazao istaknutim rodoljubom još kao župnik na Krku, i njegova agilnoga tajnika dr. *Urbana Krizomalija* (brat prelata Krizomalija postao je admiral ratne mornarice NDH), odnosno od don *Frane* pa na niže. Medu splitskim rodoljubnim svećenstvom treba posebice istaknuti književnika i publicista, ali i političara, *Kerubina Šegvića*, koji nije baš dugo djelovao u Splitu, no zato je tu služio dugo kao vjeroučitelj poljička korenika i rodoljub, kasniji šibenski biskup msgr. *Ćiro Banić*, koji je zbog rodoljublja bio čak tri puta otpušten iz službe (prvi ga je put otpustila jugoslavenska vlast, drugi put Talijani, a treći put dični partizani). Na prste lijeve ruke mogu se nabrojiti splitski svećenici koji su podbacili u rodoljubnom smislu. Istakli su se kao rodoljubi: vjeroučitelj i župnik stolne crkve Mladen *Alajbeg*, vjeroučitelj i povjesnik Lovre *Katić*, rano umrli vjeroučitelj Drago *Bosiljevac*... S rodoljubnim djelovanjem Crkve u Splitu treba povezati i djelovanje "Leonove tiskare" i "Hrvatske knjižare", koje je osnovala biskupija i koje su tiskale i prodavale, uz vjerske, rodoljubne knjige (neki od rukovoditelja odn. službenika tih ustanova imali su nakon tzv. oslobođenja petljanija s "narodnim" vlastima). Splitska biskupija je izdavala i vjerski tjednik "Katolička riječ", koji nije bio samo vjerska nego i rodoljubna tribina; vodio ga je najveći broj godina još jedan rodoljubni svećenik, don *Ante Pilepić* (zbog rodoljublja bio je nekoliko godina na robiji). Kad govorimo o rodoljubnom djelovanju crkve u Splitu, recimo da su u Splitu postojale i intenzivno djelovale i vjersko-rodoljubne organizacije "Domagoj" i "Križari", koje je godinama vodio agilni "padre" o. *Bonifacij Perović*, a u kojima je izrastao niz izgrađenih intelektualaca, među kojima i kasniji predsjednik "Velikoga križarskog bratstva" dr. *Lav Znidarčić*.

Ništa manjim rodoljubom, nego što bješe istaknut teolog, predstavio se i nasljednik biskupa Bonefačića dr. *Frane Franić*...

U rodoljubnom su se smislu istakli i neki splitski redovnički redovi, posebice franjevci Presvetog Otkupitelja s Dobroga, na čelu sa svojim agilnim i rodoljubnim provincijalom dr. fra *Petrom Grabićem*. Oni su godinama, kad to nije bilo bezopasno, jedini u Splitu priređivali zadušnice za pok. Radića...

Za razliku od Crkve, splitska se prosvjeta nije u razdoblju između dvaju ratova naročito rodoljubno iskazala (što se zapravo moglo i očekivati), što ne znači da nije bilo pojedinačnih profesora koji su, diskretno i nenametljivo, djelovali rodoljubno na učenike, i odgajali ih u rodoljubnom smislu, a i u povodu izbora glasovali za listu dra Mačeka i zbog toga imali neprilika sa svojim pretpostavljenima pa su bili premještani, umirovljavani, otpuštani... *Josip Barač, Ivo* i *Antica Juras, Petar Jurišić, Marin Katunarić*, dr. *Vinko Lozovina, Ivan Prijatelj, Franjo Torbarina, Zvonimir Zlatar*... bjehu neki od tih rodoljubnih profesora koji su u tim teškim vremenima vršili, uz pedagošku, i rodoljubnu misiju.

Treba priznati da su se neki splitski unitaristi uskoro otrijeznili od ludih jugoslavenskih snova i iluzija i vratili se svom narodu. Tako posebice dr. *Ante Trumbić*, kome se ne može osporiti rodoljublje, no bio je zanesenjak, naivac, pa i politička budala (kako je rekao u svojoj knjizi za nj dr. Ante Pavelić). Skupa s drugom budalom Supilom stvorio je Jugu, tamnicu hrvatskog naroda, no onda je - malo kasno - vidio da to nije ono što se očekivalo i za što se borio. Počeo je tada razmišljati o slobodnoj neovisnoj Hrvatskoj, osnovao je potom federalističku stranku, a poslije umorstva S. Radića prišao je HSS-u, počeo surađivati s Mačekom. Postao je najzad jedan od simbola hrvatskog otpora diktaturi. Njegov sprovod 1938. u Splitu, koji je upriličila mjesna organizacija HSS-a, bješe nesvakidašnja rodoljubna manifestacija i u dugoj pogrebnoj povorci do crkve sv. Frane našao se gotovo cijeli Split.

Medu građanima koji su se uskoro otrijeznili od jugozanosa nalazi se i gradonačelnik i ban Primorske banovine dr. *Ivo Tartalja*. Poštenom čovjeku koji je počeo gledati realno također nije trebalo dugo da vidi da Kraljevina Jugoslavija nije ono što je očekivao hrvatski narod. I nastupio je rodoljubno najprije 1928. poslije ubojstva S. Radića kad je kao gradonačelnik bojkotirao proslavu Vidovdana, pa je zbog toga morao dati ostavku na čast gradonačelnika (inače treba mu priznati da je za grad mnogo učinio). Izjasnit će se ponovno i definitivno 1932. nakon tragičnog događaja u Omišu kad su žandari zapucali na vjersku procesiju i ubili i ranili više ljudi, pa je osjetio stid i dao ostavku na dužnost bana (iako mu je do mirovine falilo tek par dana - da se ne reče da je dobio mirovinu za krv ubijenih).

Mnogi značajni ljudi, stasali pa i rođeni u Splitu, bjehu rodoljubi, kao književnici i publicisti: *Kerubin Šegvić, Bogdan Radica, Vojmil Rabadan, Ton Smerdel, Olinko Delorko*..., znanstvenici, osobito povjesnici: uz don *Franu*, još *Lovre Katić, Benedikta Zelić*..., glazbenici: *Gotovac* i *Tijardović*, slikari: *Vidović* i *Parač*...

I nisu baš svi Splićani odlazili u šumu i ubijali Hrvate!Kad je npr. 1944. hrvatska vlast u Splitu raspisala novačenje mladih ljudi, njih preko 100 odazvalo se tom pozivu, otišlo u Mostar na vojnu obuku i postali su dočasnici i časnici te su se borili protiv partizana ...

Stotine Splićana doživjele su Bleiburg i kasnije Križni put, mnogi od njih izgubili su život na tim bespućima. Bilo je štoviše i slučajeva da je više članova jedne obitelji položilo život za Hrvatsku. U jednom našem prilogu podsjetili smo na obitelj Jakaša, čija su dva sina zaglavila na Križnom putu (treći je poginuo kao domobranski časnik još ranije, a četvrti je bio kidnapiran u dalekom Buenos Airesu i potom ubijen).

Nakon završetka rata, sloma NDH i Bleiburga, uz tisuće drugih Hrvata, i velik broj splitskih rodoljuba nije se smio vratiti kući nego su morali otići u progonstvo, emigraciju, pretežito u Argentinu. I tu su proživjeli gotovo pola stoljeća, radeći često najniže poslove, očajno čeznući za domovinom, pod budnim okom agenata Udbe i KOS-a. I mnogi su tamo ostavili i kosti. Oni koji su doživjeli 1990. i uspostavu slobodne Hrvatske, pozdravili su taj događaj, no mnogi se nisu mogli ni vratiti kući

(moja je draga profesorica Slavica *Bernić* na sreću uspjela; otišla je kao mlada djevojka, a vratila se kao starica; prošla je inače s bratom Daroslavom i Bleiburg, gdje se Daroslavu gubi trag).

Završit ćemo evokacijom rodoljubne manifestacije ili, bolje, demonstracije koja se dogodila nakon rata 1947. u gradu pod Marjanom, a nije ju doživio nijedan drugi grad u Hrvatskoj. Ukratko, 10. travnja 1947. (na godišnjicu uspostave NDH) grupa splitskih mladih ljudi, prkoseći novoj komunističkoj vlasti, istakla je na Marjanu hrvatsku zastavu što je bila demonstracija bez presedana. Taj svoj rodoljubni pothvat platili su nažalost dugogodišnjom robijom, no robija nije slomila borbeni duh tih mladih ljudi. Stoički su izdržali sve torture boljševičkog zatvora i 1990. pozdravili i oni uspostavu slobodne Hrvatske. Ti mladi ljudi zaslužuju da im ovdje nanižemo imena: Frane *Bettini*, Vlaho *Zelinka*, Jelka *Betica*, Ivica *Bavčević*, Nikola *Pensa*, Katica *Sanić*, Tomislav *Karaman*, Borica *Jonić*, Vjekoslav *Matijević*, Jakov *Kirigin*, Frane *Tente* i Ruža *Anić*.

Tako se nije proteklih desetljeća grad pod Marjanom istakao samo u unitarističkom i boljševičkom, nego ništa manje i u rodoljubnom smislu i odnjihao dugu povorku dičnih, ponosnih, slobodoljubivih i neustrašivih rodoljuba, realizirao više rodoljubnih pothvata, priredio više rodoljubnih manifestacija i demonstracija ... Ukratko, osvjetlao i sačuvao čist i svijetao obraz.

Neka je vječna slava i hvala dugoj povorci tih rodoljuba koji su živjeli, a i umirali za Hrvatsku. I oni su pridonijeli te smo 1990. doživjeli slobodnu i neovisnu Hrvatsku!...

Drago MARŠIĆ

Jesenji san

Sinoć usnuh
žutim zagrljajem

Ja jesen
Ti dozrela

Ubrah dunju
i djevojku

Ruke voća pune
Dunje slatke
Slatke prsi
djevojačke

Tatjana VRANIĆ

Pretvorba

Ako te crv sumnje nagna
odbaciti repić
ispružiti ruke i noge
izaći iz sigurne vode
okusiti hod po mukama
bit će to bolna pretvorba
U čekanju novoga tijela
padat ćeš i rasti
rasti i padati
gurati kamen
i biti raspet
do svršetka svijeta

Vera STANČIĆ JAKOVLJEVIĆ

Nije teorija

Kažu mi, za ovo što pišem, da je to samo razmišljanje, teorija.
Nije teorija.

To je moj život: živim asketski, radujući se životu, odgovorno prema svojim obvezama, zahvaljujući Bogu, Ocu, što me je oslobodio mnogih navezanosti, moleći Ga da moje srce do kraja očisti od svega što nije On sam. Mirim se s time da me ljudi ne prihvaćaju, da me smatraju slabom, neambicioznom, gubitnikom, sanjalicom, naivnom, neprilagodljivom, neodlučnom... samo zato što slijedim unutarnji glas svoga srca što kuca nesebičnom ljubavlju za sve ljude - ljubljenu Božju djecu: moje sestre i moju braću.

Ne slušam glas svoga srca u snovima i fantazijama: prepoznajem osjećaje koje izazove slušanje Božje riječi iz Svetoga Pisma (živim sakramentalnim životom, u zajedništvu s ostalim vjernicima), razgovori što ih vodim s ljudima o raznim temama, reakcije na sve stvoreno, problemi što ih imam i ja, kao i svi ostali što svojim radom osiguravaju sredstva za svoje životne potrebe, doživljaj svih oblika umjetnosti, saživljavanje s prirodom, promatranje stvorenja... Sve to utječe na moje postupke koje, kroz sakrament pokore, provjeravam jesu li rezultat istinskoga glasa srca, ili je kušnja. Često puta trebam i skrušenim srcem tražim oprost.

Rajko GLIBO

Zanesenjak

pjesmom brije svoj profil
skakuće iz jednog u drugo izgnanstvo
s vremena na vrijeme
razvezuje i uvezuje poruku
za oči bez srca
hladne bez obgrljena sunca
pred čije su zjenice male
njegove planine pale
sa zvijezdama malim lomačama

drugorazredni pjesnik
smiješni starčić zanesenjak
u svijetu zakopana svjetla
i ulicama očišćenim od života
bubnjevi sunčeve oseke bubnjaju
ptice u rasulu odlaze nekud
usne mu sišu srce tame
izgubljen u sebi i svojoj šumi
izdiše pjesmuljke obrubljene pjenom
stihove vezuje u čvorove
njegov dvojnik mu
njegov unutarnji portret skriva
bespomoćno širi krila mašte
mrvice nježnosti skuplja
razonoda mu potuca od koda do koda
kroz nutrine crne
svjetlo ipak hoda

Mladen JURČIĆ

Otajstveni portal

(Nastavak 10.)

(Sadržaj prošlih nastavaka:

Novinar Neven Kralj dobija zadaću da napiše niz članaka o sestri Mariji od Milosti, redovnici koja je na glasu kao osoba sveta života, mističarka i čudotvorka. Kako nije vjernik, Kralj se nerado prihvaća te zadaće, no na duhovnim vježbama što ih redovnica vodi postupno mijenja mišljenje o vjeri, pogotovo kad i sam doživi neku vrst mističnog iskustva. Sa svojom suprugom Tihanom, koju je upoznao kod sestre Marije, sve se više zanima za tu stvar, nastoji otkriti tajnu neobične redovnice, intervjuira je, ispituje svjedoke njezinih navodnih čudesnih moći, nazočan je njezinu nesebičnomu karitativnu radu i piše knjigu o njoj. No sestru Mariju čeka konačni poziv i najveća zadaća.

Roman je pisan kao niz unutrašnjih monologa, ili iskaza likova.)

37. Sestra Marija od Milosti

Da, sve dublje poniranje u tajnu lijepa krajolika i tankoćutnosti, te naše najsjajnije značajke, koja je oruđe Tajne onostranosti! Jer još mi se uvijek, često, krajolik odjednom začudno otkriva i nameće, ne kao površna, slučajna ljepota, spoj flore, boja i naravne svjetlosti, nego kao vrlo važna zadaća, dio najdubljega otkrivanja, kao prst koji pokazuje smjer, najljepša slika i ključna naznaka, putokaz konačnu zavičaju našega izgubljena i očajna srca, divan, oslikani zastor, a isto to je, u takvim trenucima i samo, svim tim ljepotama potaknuto, strujanje u našoj nutrini.

Čini nam se da možemo i *moramo* odgrnuti, najvećom pobjedom širine i vrijednosti našega duha rastvoriti taj zastor, kako bismo, naposljetku, cijelom spasonosnom osjećajnošću i mogućnošću uvida svog bića objasnili, proniknuli tu bitnu povezanost identičnih izvanjskih i najdublje unutarnjih strujanja i njihove razloge, kako bismo se približili nadsvijetu, čiji je to uzorak, a do kojega smo, poslije duga traženja, pronašli uzak, u samomu tajnomu središtu svijeta i nas samih tako dobro skriveni putić, koji će nas, vijugajući usred najgušćega i najmirisnijega rastlinja odvesti...kamo?...kakvoj nezamislivoj, nedodirljivoj i neizgovorljivoj punini?

Sve zamire, svijet sa svojim ledenim, besmislenim virovima, uzaludnim bitkama, smiješnim, sitnim ambicijama, svim bolno nevažnim glupostima, ali i patnjama posve blijedi, kao što se u daljini napokon gubi nesnosna, u nekom našem tihomu i plodnomu satu kontemplacije uznemirujuća tutnjava ružnoga kamiona, pa ostaje samo tajanstveno zapovjedni šum blještava svjetlozelena lišća - najdublja

poruka iz nedogleda, ostaje samo sve dublje, sve istančanije poniranje u prolaznu ljepotu koja je odsjaj neprolaznosti, uzorak, odjek riječi Riječi, pa iako će ti trenuci proći, možda nadglasani nužnom bukom svijeta, iako će u nama na neko vrijeme utihnuti kao sve drugo, kao najljepša pjesma, kao zatvorene stranice prekrasnoga remek-djela što smo ga prisiljeni odložiti, pa u nama već možda blijedi točan zvuk očaravajućih odlomaka, ali kako su nas ta glazba, te stranice, najdublje pogodili, mijenjaju nas, zauvijek ostajući skriveni u nama, jer ni u glazbi, ni u sjajnomu remek-djelu, kao ni u prirodi, ono izvanjsko u dojmu nije najtrajnije, nego ona promjena u bitnim, dubokim predjelima bića izazvana neopipljivim dahom, nekom neshvatljivom i teško izrazivom "onostranošću" te glazbe ili književna djela, koja je, na svoj specifičan način, slika Onostranosti koja prožima neki krajolik. Zato će njihov odjek zauvijek zvučati, skriven u nama, zato će i krajolik i duboko doživljeno umjetničko remek-djelo biti spremni uvijek ponovno zapjevati, zahvaljujući toj temeljitoj, neprolaznoj spoznaji i promjeni cijeloga gledišta duboko u biću, spoznaji koja nam je, usred čuda i čudesnosti tako prolaznih trenutaka, zauvijek pozlatila duh.

Čini nam se najvećom zadaćom proniknuti u tu riječ Riječi i njezinim putićem doći do biti, koja *mora* postojati, sve natkriljujući i osmišljavajući. I to je odgovor svim ateistima, svoj nadirućoj sekularizaciji: nemoguće je da su odjeci te Riječi, Biti, najljepša zamisliva glazba, najljepše, najdublje, tako ispunjujuće, spasonosno i ozdravljujuće stanje našega duha, ono najžarče i najistančanije što možemo osjetiti, Dojam svih dojmova, da su sva ta veličanstvena, za onostranu glazbu tako dobro podešena, primljiva i spremna glazbala naše nutrine samo tlapnje, kao što neki govore, čeznutljiva, očajna, izgubljena i osuđena zamišljanja, da je ta nutarnja, s izvanjskom tako naravno stopljena svjetlost zapravo duboki mrak zablude.

Sve oko nas zamire, ništa više nije važno, ni patnja, ni smrt, nadvremeni smo, vječni, spašeni, izdvojeni, uzdignuti iz sveopće i naše vlastite ništetnosti, izgubljenosti - neosporno *značimo*, štoviše, *bitni smo*, sudjelujemo u najvećemu i najdragocjenijemu ljudskomu daru, koji je pokretao i tolike velikane, inače uvelike sjajnije od nas - a njima smo slični, spašeni smo i uzdignuti upravo po daru osjećajnosti, dojmljivosti, mogućnosti istančana uvida, senzibiliteta, koji je svijet oduvijek vodio naprijed, jer svijet ovisi o našemu duhu i osim našega ljudskoga, po nama protumačenoga, intimnoga, s našim bićem stopljena svijeta, nema drugoga, jer svijet je stvoren za naše traženje, za našu prisnost i njezin vrhovni plod - spoznaju smisla.

A osim te povezanosti s neizbrisivim, vječnim duhovima najdubljih, najgenijalnijih tražitelja koji su ikad tako osjećali i spoznavali (jer bit genijalnosti i veličine nije u odvojenosti, samotno nedostižnoj jedinstvenosti, nego u povezanosti sa svim istinskim tražiteljima i osjećajnim osobnostima, a geniji su naprosto *prethodnici* takvih), povezani smo i s Vrhovnim Duhom, stapamo se s Njim, koji svojoj vrhunskoj kreaciji, našoj duši, kreaciji što je, po riječima Novoga zavjeta, On sam *ljubomorno traži*, dozvoljava da dopre do njega i - pročišćena - uroni u Njegovu puninu.

Trenutak je to koji, kao glasnik neprolaznoga našemu srcu, zapravo ukida sve trenutno, pa čini slutnju nad slutnjama, spoznaju nad spoznajama, put svih putova, luku svih traženja, zadiranje u samu puninu plodnosti.

38. Sestra Marija od Milosti

Čim sam Mu vidjela izraz, kako me gleda - usredotočeno i sa smiješkom - znala sam da se sprema nešto posebno, veliko, odlučujuće i... konačno, da, *konačno*, iako ne bih mogla reći na koji mi je način to postalo jasno!

Te sam noći, poslije duže molitve, zaspala meditirajući, a ne znam koliko sam vremena mirno i čvrsto spavala, ni što me je probudilo (sigurna sam da to nije bio san, nego istinsko viđenje u posve budnomu stanju), a kad sam otvorila oči vidjela sam da je soba ispunjena poznatom mi blagom, nadnaravnom svjetlošću. U zraku, nedaleko vrata, na oko metar i pol od poda, ugledala sam Njegov lik, najdraži i najuzvišeniji od svih likova.

Prilično dugo nije ništa govorio, nego me je samo gledao pozorno, usredotočeno, s blagim smiješkom, pa su me obuzeli valovi duboke ljubavi, sreće i miline, kakve još nisam doživjela, iako mi se svaki put kad Ga vidim, ili nedvojbeno osjetim Njegovu nazočnost, uvijek iznova čini da nikad prije nisam osjetila takvu milinu, pouzdanje i smirenje. Svako je viđenje posve jedinstveno, nema ponavljanja, ničega ustaljenoga, jer navika i ustaljenost značajke su isključivo našega svijeta!

Ustala sam iz kreveta, kleknula i poklonila se do poda, a onda sam se ispružila, ruku raširenih u obliku križa. Gledajući Krista, nisam ni osjetila hladni beton. Uranjala sam sve dublje u taj divni osjećaj, zahvatili su me i nosili valovi beskrajnoga, očinskoga mora...

Nekako sam odmah znala da će mi ovaj put reći nešto posebno, ključno, no dugo je vladala sveta, prisna, ljubavlju, pouzdanjem i vječnošću ispunjena noćna tišina, a onda se napokon oglasio kroz tu istančanu, više unutrašnju nego vanjsku svjetlost, kao što sam mu i glas čula više u svojoj nutrini nego u prostoriji, ili bolje, čula sam ga ne samo ušima nego cijelim bićem, iako je i stvarno govorio. Nisam osjetila zebnju, jer u tim je ekstatičnim trenucima ne bih ni mogla osjetiti, pa makar što mi Njegov dolazak najavio. Ne, osjećaj zebnje bio bi u potpunoj opreci sa svime što me je ispunjavalo - obuzela me je neka slutnja konačnosti, ostvarenosti, zaokruženosti moga puta!

- Vrijeme se navršilo - počne On, a začuvši Ga, zatvorila sam oči, jer bila sam posve nevrijedna Njegova obraćanja. - Otići ćeš.

- Neka u svemu bude Tvoja volja, jer dana Ti je sva vlast na nebu i na Zemlji - odgovorih, ispunjena velikim mirom, kao da, napokon oslobođena, bestjelesno lebdim u srebrnim visinama, ususret nedogledu. - Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje.

- Ne samo moja, nego je i tvoja volja - ispravi me On. - To te slaganje čini zaista vjernom službenicom, koja je zaslužila nagradu. Ali najprije ćeš otići k njima, k ljudima koji te trebaju i čekaju, a da to još ni sami ne znaju, jer samo ih ti možeš spasiti.

- Velika je to milost - odgovorih. - A posve sam svjesna da si mi je Ti podario, Ti si izabrao, Gospodine. Hvala ti na tome. Kamo mi je i kome otići?

- Kamo si uvijek priželjkivala. U misije, u Afriku, u... - naveo je zemlju i mjesto. - Izvrši sve potrebne pripreme i pođi bez odlaganja, dok još možeš ući onamo, jer ondje će ubrzo buknuti rat. Tvoja će nazočnost spasiti mnoge koji su povjerovali u mene, a bit će spašeni da mi pronose ime. I ti ćeš mi pronijeti ime, već si ga pronijela. Ne boj se, bit ću s tobom.

- Uz Tebe se ničega ne bojim, Gospodine - ustvrdih žarko. - A kažeš da će moja nazočnost nekoga spasiti, kao što je Tvoja spasila mene! To je dakle svrha, pa kako bih je se mogla bojati? Strahovito se plašim samo Tvoje nenazočnosti.

- Više me nećeš biti lišena. Tvoja nagrada već silazi na tebe i ostat će s tobom zauvijek.

Zaplakala sam od punine osjećaja, od ostvarenosti, zahvalnosti i ganuća, a nježne je, ali jasne svjetlosti i najdražega lika nestalo, kao da su se polako ugasili, pa sam ostala sama (ne sama!, krivo sam rekla - nikad sama!) na tim neusporedivim, onostranim, nadvremenskim valovima ljubavi, ljepote i smisla. Ležeći na podu, ostatak sam noći, sve do osvita, provela u molitvi i meditiranju, zahvaljujući što mi je dano da uspijem dovršiti i zaokružiti zadaću, jer spokojna, sretna, ostvarena i ispunjena, nepobitno sam znala da se bliži kraj.

39. Neven

Kad sam doznao za smrt sestre Marije od Milosti u meni kao da je naglo zijevnula strašna praznina, crna rupa bez dna, što se više neće potpuno zatvoriti. Čuvši da je ubijena u divljim i okrutnim borbama nama nepoznatih, opskurnih frakcija na dalekomu kontinentu, prva mi je pomisao bila da je sve to besmisleno. Takva se prva reakcija, pomisao o besmislenosti svega, često javlja pri razmišljanju o smrti, pogotovo ako je riječ o neočekivanoj pogibiji drage nam osobe. Jamačno su i apostoli pomislili isto, poslije strašne smrti svoga Učitelja. Ali kad sam poslije prvoga šoka o svemu porazmislio i kad sam čuo izvješće očevica, sestre Monike od Srca Marijina, koja je također bila misionarka u tom kraju, promijenio sam mišljenje, postupno mi je počelo svitati, pa sam se posramio svoje prve reakcije.

No u prvo mi se vrijeme činilo da je sve naglo opustjelo, pa je nestalo svjetlosti i nade u smisao, da najbolji uvijek odlaze prvi, baš kao da svijet, koji ih ne zavrjeđuje, okrutno odbacuje od sebe taj neobični, odviše duboki, osjećajni, žarki pa zato usred sveopće ledene pustoši nepripadni mu, neprilagođeni višak, strana tijela na svojoj nesmiljeno hladnoj i učinkovitoj ravnodušnosti, kao što naš organizam

odbacuje tuđe tkivo. Osjetio sam se usamljen kako se već dugo nisam i pomislio sam da su mi sad od svih ljudi, od cijeloga svijeta, ostale samo Tihana i Mia.

Upravo sam privodio kraju rad na monografiji koja se vrlo pomno i kako sam vjerovao, objektivno, bavila neobičnom osobom sestre Marije, njezinim razvojem, djelima, naučavanjima, mističnim uzdizanjima, viđenjima, neobičnim događanjima oko nje te pričanjima i izvješćima svjedoka, članova njezine zajednice, sudionika duhovnih vježbi i onih koji su je dobro poznavali. Radio sam zauzeto, užurbano, strasno, ali vijest o njezinoj smrti tako me je potresla da sam na neko vrijeme prekinuo taj posao, iako sam bio pred završetkom.

Činilo mi se da u mom duhovnom životu ništa više neće moći do kraja ispuniti prazninu nastalu njezinom smrću. Knjigu sam (kako sam se nadao - suptilno i nikako napadno) koncipirao tako da se kroza sve provlačila misao koja me je opsjedala: da je sestra Marija (i svi njoj slični ljudi u povijesti kršćanstva, no osobno sam poznavao samo nju) zapravo probni kamen koji će mi nekako dokazati, omogućiti mi da dokučim odgovor na pitanje o postojanju ili nepostojanju nadsvijeta, Boga, zagrobnoga života i sveopće svrhe. Ako je ono u što je posve uronila, najdublja tajna koja ju je u toj mjeri obuzela da se u njoj sasvim udomaćila, ono što je tvrdila da je vidjela i doživjela, a i što je (čuda, primjerice) bila u stanju postići - ako je sve to, dakle, istinito, onda je riječ o autentičnu odsjaju nadsvijeta, pa je u neku ruku i dokaz njegova postojanja, bitne nade za nas, a ako se, s druge strane, sve može svesti samo na zablude, zasljepljenost, fanatizam i neostvarivu čežnju, onda iznad i osim nas ne postoji ništa osim konačne praznine, pa su cijeli svijet i naša najvrjednija nastojanja u njemu u biti posve besmisleni.

Žarko pokušavajući proniknuti istinu o sestri Mariji od Milosti, nastojao sam (možda glupo, naivno i uzaludno) pronaći krajnju istinu i odgovore na pitanja koja su me zaokupljala više od svega drugoga. Tome sam nezadrživo težio, stalno se, sad u većoj, sad u manjoj mjeri, osjećajući razbijen i nepotpun. Temeljna ljudska *nepotpunost* očajnički teži potpunosti i traži je - teži ljubavi, Bogu, Apsolutu, u najvećoj, najdužoj, najtrajnijoj, najuzvišenijoj i najnužnijoj ljudskoj potrazi - za istinom. No svekolika naša traženja: osobna, znanstvena, metafizička i druga, neizbježno završavaju u individualnosti, subjektivnosti, u subjektivnu osjećaju, jer sve zavisi od toga kako individuum prihvaća spoznato, kako *prihvaća* krajnju istinu, kako je proživljava i gleda na nju. Objektivna istina ne postoji, pa zato ni nema objektivnih dokaza krajnje istine - Apsoluta. Istina je stvar srca i odnosa srca prema njoj (i našega odnosa prema vlastitu srcu - vjerujemo li mu ili ne vjerujemo!).

A sad je sestra Marija mrtva! Više je nikada neću čuti, razgovarati s njom, više je nikada neću moći ništa pitati, niti ću, u njezinu društvu, osjetiti ono zarazno pouzdanje, začudnu i očaravajuću dubinu vjere koja kao da je otvarala tajanstveni portal onostranosti.

Činilo mi se da sam sad prepušten sam sebi, da ću mnogo teže naći odgovore, iako je čovjek u ključnim pitanjima zapravo uvijek sam, prepušten vlastitim

mogućnostima uvida i spoznaje, jer jedino *on* može sebi odgovoriti, odgovore može pronaći samo u vlastitomu, junačkomu traženju, u dubini svoje unutrašnjosti, gdje je ionako uvijek posve sam s bitnom Nazočnošću o kojoj je govorila sestra Marija.

Mrtva! Više nema pomoći! Iako je zapravo nikad nema od bilo koga drugoga do nas samih, ipak su i meni, a i mnogima drugima, njezine riječi i cijela njezina osoba ulijevali duboku sigurnost i nadu.

A onda sam čuo izvješće sestre Monike, čija je priča ne samo produbljivala, nego i zaokruživala tajanstvo, pružala smjer i jedinstvenu gradu za daljnje promišljanje i istraživanje, koje je dio najvećega, bitnoga ljudskoga traženja.

40. Sestra Monika od Srca Marijina

Iako su u našemu radu, a pogotovo u misijama, hrabrost, ljubav, upornost, požrtvovnost i svakovrsna odricanja nešto posve naravno, pa sam, u petnaest ondje provedenih godina, vidjela već mnogo iznimnih ljudi i djela, sestre se Marije od Milosti sjećam kao najhrabrije, najpožrtvovnije, najupornije i ljubavlju najispunjenije redovnice što sam je ikada srela, jer, kako je rekao Krist, što može biti veći znak ljubavi nego da netko položi život za prijatelje? A ne samo njezin kraj, nego cijelo djelovanje bilo je tako...malo je reći dojmljivo...Još nisam vidjela da bi samo jedna osoba učinila tako mnogo za tako kratko vrijeme.

U posao je uronila čim je, prešavši veliki put, došla k nama. Misija nam je bila duboko u unutrašnjosti, a u blizini je bilo nekoliko većih sela. Cijeli je život provela u umjerenoj klimi i - od ulaska u red - uglavnom u zatvorenim prostorima, pa se teško privikavala na vrućinu, no od samoga je početka tako zauzeto i neumorno radila među tim siromašnim, iskrenim, jednostavnim, vjere željnim ljudima, da su je ubrzo počeli smatrati istinskim utjelovljenjem anđela, ili čak dobrim duhom nekoga svoga pretka (nažalost, ponekad još miješaju kršćanstvo sa svojom nekadašnjom religijom), pa ih je jedva uvjerila da je samo njima jednako, nevrijedno ljudsko biće te da svoje štovanje moraju iskazivati Bogu, Njegovoj Majci i Njegovim svetima, a ne njoj, koja je naprosto poslušna sluškinja.

Ne plašeći se ni nesnosne vrućine, ni zvijeri, ni zmija, ni zbilja gadnih kukaca, ni ponekad još gadnijih ljudi, odbila je posao unutar misije, što smo joj ga ponudili barem za prvo vrijeme, dok se ne privikne, pa je, zajedno s don Juricom, također vrlo požrtvovnim misionarom, u staromu džipu obilazila sela i zaseoke, pomažući potrebitima i bolesnima, a ondje su potrebe zaista velike, bolesti i epidemije česte, a primjerice, mnogo je oboljelih od side.

Pomagala im je, tješila ih, neumorno ih poučavala (dobro govori engleski, a učeći noću i u svakom slobodnom trenutku, brzo je svladala tamošnje narječje), pa je čak, naišavši na teže bolesnike, naprosto "legla" na radio i svaki je put postigla da po bolesnike dođe helikopter i prebaci ih u prilično dobro uređenu bolnicu u gradu.

Posebno je zdušno - i sama fizički radeći, noseći gradevni materijal, neumorno lupajući čekićem i baratajući pilom - sudjelovala u gradnji crkvica u dva sela, a jednu smo nazvali crkvom Krista Učitelja, po onoj u kojoj je, kod kuće, najčešće molila.

A Krist je, preko nje, zbilja poučavao te elementarne, iskrene i vrijedne ljude, od kojih bi svi "uljuđeni" mogli mnogo toga naučiti. Na njezine je satove vjeronauka dolazilo mnoštvo djece, a i odraslih, jer znala ih je zainteresirati i navesti ih da sudjeluju, a ubrzo su se o njoj počele prepričavati i prave legende, poput one kako je, udarajući posuđem i vičući, otjerala lava koji se upravo spremao skočiti na prestrašena dječačića (neki koji vole ukrašavati, pričali su da su svojim očima vidjeli kako je lavu oštrim glasom i pokretom ruke naprosto u ime Božje zapovijedila da ode, pa se zvijer poslušno okrenula i udaljila se podvijena repa, no najvjerojatnije je riječ o lokalnoj sklonosti slikovitu izražavanju), ili kako je neku ženu spasila od zmije, uhvativši gmaza golim rukama (i tu je proradila hagiografija: otrovnica ju je navodno ugrizla, ali njoj nije bilo ništa, kao nekada ni svetom Pavlu), ili pak kako je molitvama spasila djevojčicu koja se, uslijed groznice, našla na samomu rubu smrti, a sestra Marija ju je, pozvavši helikopter, otpratila u bolnicu, pa je ondje, uglavnom klečeći i ležeći na podu, molila cijelu noć i dobar dio sljedećega dana, sve dok se djevojčica nije oporavila (kažu posve čudesno), pa su se zajedno vratile u selo. Djevojčin je otac, seoski prvak, jedan od najštovanijih ljudi u tomu kraju, smjesta poslao sve još nepokrštene žitelje na krštenje, a upravo je tim povodom otpočela gradnja crkve Krista Učitelja.

Svi su ondje znali da sestra Marija od Milosti, kao što joj i ime kaže, ima posebnu milost viđenja i ekstaza, da već tu, na Zemlji, prelazi granicu između ovoga i onoga svijeta, pa su se prema njoj odnosili sa strahopoštovanjem. Premda ne treba poklanjati puno vjere pričama žitelja, *vjerujem* da su je u nekoliko navrata vidjeli kako levitira.

Ondje joj se počela ukazivati i savjetovati je Lucia Lnanga, djevojka iz onoga kraja što ju je Sveti Otac nedavno uzdignuo na čast oltara, na veliku radost i ponos tamošnjega stanovništva. Bila je to djevojka zaista sveta života i duboke vjere, koja je vrlo mlada prihvatila kršćanstvo, a krstio ju je jedan naš misionar na dan svete Lucije. Svima je nesebično pomagala, dnevno se pričešćivala i kanila je postati redovnica, a kako se nije htjela odreći vjere, zajedno s još nekoliko kršćana ubili su je pobunjenici koji su došli u selo za vrijeme jednoga od onda čestih okršaja, a kršćanstvo su smatrali izdajom, suradnjom s "nenarodnim režimom" i opasnošću. Lucia Lnanga je do zadnjega trenutka junački i nepokolebljivo svjedočila za svoju vjeru, prilično nalik svetomu Stjepanu, a navodno se s onoga svijeta javljala sestri Mariji od Milosti, poučavajući je kako će što bolje pomagati lokalnomu stanovništvu, koje svoju blaženicu, a sad i sveticu često zaziva u nevolji.

Kad su nedavno ponovno izbile borbe, najprije smo mislili da će se sve srediti prije nego što kaos dopre do nas, no kao što znate, gradanski se rat rasplamsao svom silinom i tako reći prije nego što smo se snašli, pučistička je vojska doprla nadomak

naše misije. Stizale su vijesti o pokoljima i strašnim divljaštvima, bilo je mnogo izbjeglica, sela u okolici evakuirana su, no kad je došao red na nas, više nije bilo vremena, jer pučisti su stigli dok je evakuacija bila u tijeku i odmah su počeli pucati po ljudima i helikopterima, pa se činilo da nam nema spasa. Nastala je sveopća pometnja, ljude je obuzela panika, žene i djeca su vrištali, a onda...

41. Neven

Sjedili smo u istoj prostorijici, u istomu polumračnomu, kasnoposlijepodnevnu ozračju, pa čak i u istomu rasporedu kao toliko puta sa sestrom Marijom - Tihana i ja kraj prozora, kroz koji je padalo posljednje zlaćano danje svjetlo, a redovnica je malo dalje, nasuprot nama, nepomična u obrisima crnoga habita koji se stapao s polumrakom, govorila blago, usrdno i gotovo hipnotički, samo što to ovaj put nije bila sestra Marija, koja više nikada neće sjediti tu, uz nas, svojim nam ugodnim glasom pomažući da dodemo k sebi, da procijenimo dojmove poslije njezinih očaravajućih duhovnih vježbi i da se vratimo u našu stvarnost, koju je, obdarivši nas uvidom, tako obasjala, začarala, promijenila, oduzela joj sivilo, naviku i dvojbe, da je ozbiljno dovela u pitanje sve što smo prije smatrali zbiljskim, stvarnim i po sebi razumljivim.

Da, nikad više neće tu sjediti, ali...gdje li je sada?! Je li otišla u drugu, *svoju* stvarnost, ili ne, ne u drugu, ona sama nikad ne bi dopustila da se tako izrazimo - nego samo u drugi dio sfere naše cijele, nepodijeljene, jedinstvene stvarnosti, koja se naravno sastoji od ovo i onostranosti, od poznatih nam, stvorenih fizičkih zakona i svega što nam je, zbog naše ograničenosti, još nepoznato, a ne samo da je isto tako stvarno, nego je i *najviša* zbilja?

Bilo kako bilo, *tu* je više nema i teško da će itko moći zauzeti njezino mjesto, teško da će išta ispuniti posebnu prazninu negdje u dubini mog bića.

Gotovo sam mogao vidjeti te posljednje trenutke, strašne, veličanstvene, konačne, dahom legende i hagiografije već obavijene prizore, iako su bili potresno stvarni, istiniti i preda mnom su se odvijali isto tako živo kao kad sam, na duhovnim vježbama, unutrašnjim očima gledao čudesne, jasne, pročišćujuće slike iz evanđelja. A to kao da je i bila neka vrst duhovnih vježbi, koje su završavale, upotpunjavale jedan krug sazrijevanja, a sestra je Monika od Srca Marijina pričala, nastojeći govoriti čvrstim i postojanim glasom, no ipak joj se često lomio od ganuća...

Gotovo sam mogao vidjeti sveopću strku u afričkomu selu, čuti povike, krikove i fijuk velikih elisa, dok su se u helikoptere regularne vojske i Ujedinjenih naroda grozničavo ukrcavali oni stanovnici koji prije toga nisu stali u kamione, a kad su pred selo prispjeli prvi pobunjenici, sve su te zvukove i sad još jaču vrisku, nadglasali reski pucnji koji kao da su izronili iz sveopće buke i strke.

A onda sam vidio kako je sestra Marija, koja je dotad, poput neustrašivoga, odlučnoga, sveopćim komešanjem nimalo smetenoga vojskovođe, izdavala

zapovijedi, usmjeravala usplahirene ljude prema letjelicama, savjetovala, tješila, pomagala nositi djecu i stvari i trčala amo-tamo, odjednom zastala, nešto povikala onima koji su uspaničeno jurili (postojala je opasnost da se, kako bi izbjegle metke, letjelice naprosto dignu i udalje, prepuštajući nesretnike koji se nisu uspjeli ukrcati, njihovoj sudbini), a onda je izašla iz gužve i posve sama, pošla u suprotnomu smjeru od svih drugih (kako je, može se reći, išla još od djetinjstva, jer bila je to slika njezina životna puta, samo u prenesenu, metaforičnu, a sad i u posve doslovnu značenju), ravno prema dugomu zidiću kod prvih koliba i žbunju iza njega, odakle su vojnici zapucali.

Na tom mjestu priča prestaje biti "stvarna", "realna", "vjerojatna", "ovozemaljska", iako ostaje istinita, ali njezina istina postaje daleko složenija, dublja, tajanstvenija od pukih činjenica koje se mogu ispričati, od bilo kakvoga izvanjskoga događanja, a takva je zapravo *svaka* za nas vrlo značajna istina.

Jer tim koracima prema uperenomu oružju, sestra Marija kao da je izašla iz svake poznate nam stvarnosti, iz poznatoga nam, vjerojatnoga, nesmiljenoga, proturječnoga, relativnoga, ravnodušnoga, ledeno sivoga svijeta, pa je ne samo posve naravno ušla, upravo *ušetala* u nadsvijet koji ju je tako dugo podržavao, očekivao, pratio je i blagoslivljao, nego je taj nadsvijet nekako prizvala, spustila ga k nama, ili je nas podigla prema njemu, dubinom ga i silinom svoje vjere učinila vidljivim, pred svima podigla branu između ovozemaljskoga i onostranoga, a čudesna se vječnost naprosto izlila prema njoj, posve je prekrivši, obuhvativši je i ponijevši na svojemu nevjerojatnomu, svetomu valu.

Dok je samotna pojava te krhke redovnice koračala prema vojnicima i njihovim cijevima, pucnjava je naglo utihnula, jer napadači su jamačno uslijed pukoga zaprepaštenja, nevjerovanja i nesnalaženja pred prizorom takve ludosti, obustavili vatru i naprosto zurili, ne shvaćajući.

Podigla je ruke prema nebu, u molitvi ili zazivu i ostala tako poput čudesnoga kipa koji prikazuje osobu punu snage i autoriteta, a posve dominira mjestom gdje je postavljen. Neko je vrijeme stajala u sveopćemu zatišju, a onda se začuše prestrašeni povici, kako bjegunaca, tako i napadača njima nasuprot, a ruke su se podigle, pokazujući na nebo, gdje se na modroj pozadini bez ijednoga oblaka pojavio golemi, crvenkasti križ.

Svi su - i ljudi iza uperenih pušaka i oni oko letjelica - gledali u istu točku neba, a kad su spustili poglede, dolje ih dočekalo nešto još fantastičnije, što ih je natjeralo da, barem nakratko, zaborave cijelu tu situaciju, uloge uspaničenih bjegunaca i nesmiljenih progonitelja te da, zaustavljeni i zbliženi nevjerojatnim prizorom, zaprepašteno, sa strahopoštovanjem i s nekom iskonskom jezom zure u još jednu priliku pred sobom, koju su smjesta prepoznali.

Još jednu priliku - jer veličanstvena pojava sestre Marije od Milosti više nije bila sama na brisanu prostoru! Kraj nje je sad stajala mlada, vitka, domorotkinja u odjeći živih boja, kakva se tu nosila - na prvi pogled posve obična djevojka kratke,

kovrčave kose, osim što se nije moglo reći kako se, odakle uopće tu stvorila, jer usplahirene su izbjeglice bile mnogo dalje, a nitko se od njih ne bi ni usudio približiti samotnoj redovnici.

Da, odmah su prepoznali uspravnu, nevjerojatnu pojavu koja je stajala sa sestrom Marijom, nisu nimalo dvojili o tome tko je ona, pa se zato nisu ni pitali kako je dospjela ovamo. Zrakom su, poput nagla lepeta ptićjih krila, poletjeli povici, ime Lucije Lnange čulo se i s jedne i s druge strane, kraj helikoptera, iza zidića, a i u praznomu prostoru između, nošeno krilima bestjelesnih glasova.

Dok je sestra Marija stajala posve nepomično, još podignutih ruku i naoko nesvjesna svega oko sebe, prilika svetice kraj nje okrene se bjeguncima pa ih pokretom ruke i s nekoliko rečenica na njihovu jeziku ponuka da požure, a oni se prenuše (do tog su trenutka stajali kao začarani), pa se gužva oko letjelica nastavi.

A onda ponovno odjekne pucnjava - jedan jedini kratki i - kao sve u tom prizoru - nestvarni rafal. Možda (čak vjerojatno) nitko nije pucao namjerno, s ciljem, možda ni svjesno, a pogotovo ne u nepomičnu priliku redovnice s podignutim rukama, možda se tek refleksno trznuo prst na okidaču nekoga anonimnoga, zaprepaštenoga, previše zbunjenoga vojnika, koji više nije znao ni gdje je, ni što se događa i koji u tom trenutku ne bi ni bio u stanju hotimice zapucati. Jamačno je to bio nehotični, slijepi čin, posve slučajni trzaj u sveopćoj nestvarnoj napetosti, a rafal kao da je došao iz zraka, poput grmljavine, kao da iza njega nije stajao nikakav ljudski čimbenik, no ipak je, paradoksalno, bio dovoljno stvaran da se prilika sestre Marije zanese, spusti ruke i polako se sruši na zemlju, gotovo se izgubivši, nestavši, istopivši se u hrpi crnoga, sad krvlju poprskanoga redovničkoga habita.

Zavladala je potpuna tišina - cjelokupno se ozračje zaledilo, zaustavilo je dah. Križ se na nebu povećao, izdužio se, ali događalo se još nešto: I prilika Lucije Lnange počela je rasti, a u prostoru iznad nje nekoliko je puta zasljepljujuće bljesnulo, iako se nije mogao odrediti izvor bljeska. Tišinu i začaranost razbili su krikovi pobunjenika, koji su se do jednoga okrenuli i (neki su pobacali oružje) počeli trčati odakle su i došli.

Dalje se evakuacija odvijala nesmetano, jer više nije bilo napadača, koji se još dugo neće usuditi vratiti ovamo, a ljudi su se, u još uvijek nestvarnu ozračju, kretali kao u snu, omamljeni onim što su vidjeli. Mrtvo tijelo sestre Marije sa strahopoštovanjem su i vrlo pažljivo unijeli u helikopter, kao da se boje da će je probuditi, a kad je nad selom zamrlo brujanje posljednje letjelice, iznenada se podigao vjetar i dalje ponio prašinu što su je uskovitlale elise, noseći sasušene dijelove žbunja između opustjelih kuća, a u tu sam zadnju, poslije svega umirujuću sliku iza zatvorenih vjeđa, zurio dugo nakon što je, završivši slikovito izvješće, glas sestre Monike zamro u sve gušćem polumraku, jer cijelo se vrijeme nitko od nas troje nije pomaknuo da bi upalio svjetlo.

Pokušavao sam se sabrati pomoću te slike praznine, pustoši, koja, iako na njoj nije bilo ni žive duše, ipak nije djelovala sumorno, samotno ni beznadno, jer za mene

više nikada ništa neće djelovati baš posve sumorno, samotno, izgubljeno ni bez nade...

42. Tihana

Rečeno je da je svaki velikan onoliko velik koliko poslije svoga odlaska ostavi traga u ljudskim srcima, osjećajima i duhu, pa i dalje djeluje u najvrijednijemu i najplodnijemu u nama - koliko ta srca i duh obogati, izgradi i usmjeri, ukazujući im na dotad možda skrivene i zaboravljene putove što ih prepoznajemo kao duboko naše, zapravo oduvijek nam pripadne dijelove zavičajnih unutrašnjih krajolika, pa se možda čudimo što ih i sami nismo prije otkrili, no bile su nužne upravo te velike osobe da nas svojim jedinstvenim uvidima usmjere i ondje dovedu. Istinska je veličina pokazati nam put kući, do nas samih, ukazati nam na nešto potpuno *naše* što sami ipak nismo mogli (tako lako) pronaći.

Te nam je putove pokazala i sestra Marija, pa se, koliko god mi neutješni bili, ne može reći da je umrla prerano, a još manje uzalud. Sveobuhvatna je sila koja vlada i upravlja svrhom svijeta jamačno smatrala da je zadaća te čudesne redovnice završena, da će je sad nastaviti netko drugi, jer se u okrutnosti i ravnodušnosti svijeta srećom uvijek nađe dostojnih, samozatajnih nastavljača, a ta je vjerno, poslušno i postojano obavljena zadaća zauzela svoje određeno i nepobitno mjesto u golemu mozaiku svrhe, pa će sestra Marija po tome uvijek ostati s nama.

Sebe je smatrala samo nevažnom djelatnicom u vinogradu, koji je jedini važan, a vinogradara će, govorila je, po Božjemu obećanju, uvijek biti, pa će vinograd kontinuirano, svake sezone donositi plod. I zaista, kakve god bile okolnosti u pojedinomu razdoblju, nikad se ne prekida ta tajanstvena, očaravajuća crta, stalno dubinsko, začudno strujanje posebnih izabranika kroz povijest spasenja, ni u najtežim vremenima, ne nedostaje (makar kako rijetkih) svetaca, mistika i osjećajnih obnovitelja, ne prekida se ta jedinstvena "dinastija" čuvara bitne, svete, jedino smislene jezgre u srcu svijeta, a poseban se, čovjeku darovan uvid u nju nikad posve ne gasi, pa uvijek ima "očiju koje vide", "ušiju koje čuju" i duha koji svjedoči. Živjeli smo i razgovarali s pripadnicom te tajne, trajne, bitne i najviše dinastije, usmjeravateljice čovječanstva.

43. Neven

Lijepoga i razmjerno toploga jesenjega dana ponovno smo, na gradskome groblju, posjetili zajedničku grobnicu njezina reda, gdje je, po vlastitoj želji, pokopana sa svojim sestrama, a ime joj je napisano samo kao još jedno u nizu. Tihana i ja stajali smo u tišini potcrtanoj šumom jablana i povremenim glasanjem ptica, dok je Mia neko vrijeme trčala između grobova, a kad smo je pozvali prišla je, sama od sebe kleknula kraj grobnice i pomolila se za "tetu Mariju, mamu, tatu

i malu Miju". Dignuvši se prekrižila se, neko je vrijeme šutjela, a onda je naglo upitala:

- Kad će teta Marija ustati?

Na to sam se pitanje trgnuo, jer pogodilo je bit onoga o čemu sam razmišljao.

- Ustat će - odgovorih nespretno - ali ne tako skoro - a Tihana joj počne objašnjavati o uskrsnuću od mrtvih.

No zaista, hoće li sestra Marija ustati? Hoće li itko ustati? Naš nam razum mnogo toga ne može reći, a k tome nam često govori krive stvari, na krive načine što smo ih sami ustanovili i usvojili, pa više nismo u stanju vidjeti dalje i jasnije od njih, no ipak - nije li vjera odviše, čak beznadno apsurdna? Kakav je sažetak, koje su konačne spoznaje moga druženja s tom jednostavnom, a tako zagonetnom redovnicom? Nedvojbeno je da ih je mnogo, no bih li, u dnu srca, mogao s posve iskrenom, "djetinjom" vjerom odgovoriti na bitna pitanja, od kojih je jedno: kamo se zapravo (ako ikamo) zaputimo kad prijeđemo krajnju granicu života i smrti i postoji li daljnji prostor našega konačnoga, potpunoga i vječnoga ostvarenja? Ako je odgovor niječan, sestra je Marija živjela i izgarala uzalud, a ako je potvrdan...?

Po izlasku monografije o fenomenu što ga je predstavljala, čuo sam podijeljena mišljenja o knjizi. Jedni su zamjerali preveliku "racionalizaciju" i kritičku raščlambu određenih podataka i događaja za koje su smatrali da bi, u svojoj tajanstvenosti, trebali ostati na hagiografskoj razini, dok su drugi bili oduševljeni i dirnuti "poticajnim izvješćem o njezinu zaprepašćujućemu djelovanju".

Bilo mi je drago što je monografija izazvala takve reakcije, jer značilo je to da su se u njoj zrcalila ne samo moja vlastita pitanja (ili ne, ne moja, nego pitanja svakoga senzitivnoga čovjeka koji pred fenomenom svetosti ostaje duboko zamišljen, pa i uznemiren, a iskreno i bolno uporno traga za odgovorima o značenju našega krhkoga, ali i veličanstvenoga postojanja, punoga svakovrsnih mogućnosti), nego i ono što je sestra Marija objektivno bila - "kamen spoticanja", znak, uzor, zagonetka i nerješiva tajna, čijim bismo rješenjem možda dobili odgovor na ključna pitanja. No kao i druge, slične osobe i ona će zauvijek ostati zagonetkom, kao što za nas bitna pitanja neumoljivo ostaju zagonetkom, tajnom i proturječnošću, a razrješiva su tek u svakom pojedinom srcu, prihvaćanjem vjere u postojanje nedogleda koji može blago i naravno primiti, obuhvatiti, potvrditi i ostvariti svu širinu naše čežnje, ljubavi i najdublje vatre u uskomu, ograničenomu, ništetnomu, nestvarnomu, hladnomu i bezljubavnomu svijetu...

44. Tihana

Kako Neven često kaže - ljudska vrsta voli priče i to u svim medijima, pa one spadaju u našu najvažniju hranu, utjehu i poticaje, rado ih slušamo, gledamo, čitamo, možda i zato što se u ovomu svijetu (a kao pripadnici moje struke to mi je posebno dobro poznato) često osjećamo vrlo neugodno i nepripadno, pa bježimo

u priče i to ne toliko u njihovu iluzornost, nestvarnost, površnost i šarenilo, nego u sređenije, skladnije, iako ne nužno ljepše pa ni blaže svjetove, gdje se, međutim i patnje i tragedije doimaju mnogo svrhovitijima, smislenijima, pa nas zato bodre i pročišćuju u nevoljama, obogaćujući nas novim motrištem, a ono je za nas bitno.

Neki od nas, kao, primjerice, strastveni čitatelji, ili fanatični filmofili (a o umjetnicima da i ne govorimo) cijele živote provedu u pričama, u tim višim svjetovima, izbjegavajući stvarnost u najvećoj mogućoj mjeri, čak junački ratujući s njom i zadajući joj udarce time što je posve zapostavljaju, veliki se dio vremena ne osvrću na nju, posve uronjeni u priče, knjige, filmove, ili što mu drago, a možemo ih razumjeti, pa čak i priznati da to čine s dobrim razlogom dokle god je naš svijet takav kakav jest.

No stvar je u tome što su najveće, najizvornije priče već davno ispričane, pa je malo novih, posve zanimljivih i zaokupljajućih, koje nas zaista duboko dotiču, koje su nam u stanju prodrijeti u srce. Zato su najsposobniji stvaratelji stare, besmrtne priče i mitove pretočili *unutra*, iz izvanjskoga ih svijeta premjestili u našu unutrašnjost, pokazujući njezina duga, zamršena traženja, borbe, napetosti, nalaženja, otkrovenja, svjetlost, sjenu i mrak, jer naše je biće samo po sebi najveća, najslavnija, uvijek nova, beskrajna priča, a naše uvijek nedovršeno i na ovomu svijetu nedovršivo traženje temelj je vječnoga mita s uvijek svježim epizodama, novim, uvijek izvornim osobnim zapletima, dionicama, vrhuncima, složenim likovima, njihovim težnjama, bolima, ushitima, pobjedama, porazima i bitnom nepobjedivošću.

Jedna od takvih priča o junačkom, začudnom, gotovo fantastičnom, mitskom, a posve pounutrašnjenu putu, priča je i o sestri Mariji, o njezinoj borbi za široke, tajanstvene duhovne krajolike, protiv svijeta, a paradoksalno *za* svijet što ga je, u ime svoga Gospodina, tako zauzeto nastojala (i uspjela, jer nijedan takav napor nije uzaludan, ni odviše mali) oplemeniti, podići ga na višu, daleko skladniju razinu. U tome je, svojom istinom, čudesno pomirila našu, prečesto kaotičnu, bolnu i ništetnu stvarnost sa sređenošću i smislenošću što ih žedno i uporno tražimo u najboljim pričama, a takvo je pomirenje moguće isključivo kroz vjeru (i po mom mišljenju, kroz ništa drugo u našemu postojanju!) kojom je impregnirala svijet i njegovu stvarnost približila zbilji onostranosti, a s njom sve oko nas čini neraskidivu jedinstvenu vezu, ili zauvijek ostaje nepovezano, rastrgano, pusto, samo, efemerno i na kraju krajeva bezvrijedno.

Sjedim kraj Mijina krevetića (upravo je, poslije ispričane priče, mirno i čvrsto zaspala) i gledam kroz prozor u toplu, spokojnu, prisnu, zvjezdanu noć. U drugoj je sobi Neven upravo započeo novu knjigu, a po onome što mi je ispričao bit će zbilja posebna, snažna i dojmljiva. Riječ je o romanu, a glavni se lik, dakako, temelji na osobi sestre Marije od Milosti.

Sjedeći u tom toplu i sigurnu ozračju osjećam se sretna, ispunjena, ostvarena, kao da mi ništa više nije potrebno, pa iako sam svjesna činjenice da je sreća kratkotrajna i varljiva, a ne znam što me još očekuje, zahvalna sam za te trenutke i

što bilo da bilo, negdje u dubini znam ono što nikad ne bih bila u stanju izraziti na zadovoljavajući, ili posve razumljivi način - da je noć tako spokojna i prisna, a zvijezde tako umirujući sjajne i zbog svega onoga što je govorila, naučavala i živjela sestra Marija, izmedu ostaloga i zbog *njezine* priče...

45. Sestra Marija od Milosti

Bilo mi je dopušteno da mu uđem u san, da tom prilikom budem prijenosnica nadahnuća za dio onoga na čemu je radio, jer poduhvatio se iskrena, vrijedna napora da izrazi dah onostranosti, vjere, Imena, da u doba sve veće mlakosti, otpadanja i zabluda progovori o ključnome, pa da, pomoću pitanja što će ih iznijeti, barem u nekima, koji mogu i žele slušati, pokuša raspiriti ono zapostavljeno, a bitno.

Vjerojatno bi se upitao: "Zašto ja?", kao što sam se i ja pitala, kao što se u tim prilikama svi pitaju, premda sad shvaćam da je to besmisleno, jer kroz svakoga se od nas može postići bilo što - značajan je samo najviši poticaj, a ne mi kao puka sredstva.

Veći, bolji, mudriji od njega uglavnom su zaboravili, pa je tom prilikom upravo *on* poslužio kao sredstvo, alat, kao što sam jučer *ja*, a sutra će netko drugi - mjerilo je iznad zemaljskoga razumijevanja i s onu je stranu propitivanja. Čak su mi bili dopušteni ulazak u njegov san i da budem utkana u nadahnuće, jer imao je pravo u jednom razgovoru što smo ga vodili u tvarnosti: duboko, istinsko nadahnuće, ljudski udio u pravoj ljepoti, nadilazi umjetnika, spušta se odnekuda izvan i iznad njega, silazi i obavija ga iz neznanoga, pa autor, u prenošenju, mora biti dostojan toga pohođenja. U tome je umjetnički napor - biti dostojan čudesno darovana nam daha.

Zatekla sam ga kako sjedi na drvenoj, grubo izdjeljanoj klupici pod šljivom, u bogato razlistalu vrtu davno srušene kuće njegova djetinjstva, koja se uzdizala pred njim prizvana iz dubina prvotnih, neizbrisivih sjećanja. Sad je, doduše, bila prazna i pusta, dragi mu likovi i glasovi odavno su (nepovratno, kako je pogrešno smatrao) nestali, ali kuća je bila ista kao nekada - dobro mjesto za takav sastanak, dobro ozračje i osjećaj: jak, temeljan, dopirao mu je do u dno bića i skoro bolnim intenzitetom dodirivao granicu svjetova, gdje je sve moguće, prelijevao se u tajnu bit odakle i dolaze intenzivni, izgrađujući osjećaji, a ovi su se sastojali od čežnje, nostalgije, gubitka, od plodne tuge, bezvremenosti ljubavi, ljepote i slobode, od unutrašnjih širina koje nadživljuju sve tjelesno. U tomu se posebnomu snu vratio svojim izvorima, a "mjesto" odakle sam poslana, također je izvor i uvir, pa se sve to dobro slagalo. Za trajanja sna izgubio je tjelesnost i kao da se sav sastojao od jakih, temeljnih, a istančanih osjećaja, pa kako je bio dovoljno blizu onomu što sam poslije preobrazbe i sama postala, mogla sam mu prići lako i bez poteškoća.

- Sestro! - rekao je, podigavši pogled, ali nije se baš jako iznenadio, jer uklapala sam se u cijeli taj prizor oko njega, kao što sam i mislila da hoću. - Ali više vas nema. Gdje ste sada, odakle dolazite?

- Već sam vam, ako se sjećate, rekla da je u biti svega naprosto vrhovna potvrda našega najdubljega znanja, onoga što smo cijelo vrijeme znali, najistančanije osobnoga što smo otkrili i što možemo otkriti, ako vjerujemo (izmedu ostaloga ako vjerujemo najljepšemu u *sebi*), potvrda onoga što smo stalno slutili, ali se nismo usudili vjerovati. *Moramo se usuditi*, jer dobitak je golem. - Sjela sam do njega na klupu, u sjenu šljive, u ugodnu prisnost ozračja koje mi je odgovaralo. - Zapravo sve znamo, samo je nužno vjerovati da *možemo* imati tu spoznaju, a onda i postupati u skladu s njom. Poznato vam je odakle dolazim, iako još ne vjerujete u to svoje znanje.

- Potvrda... - polako će on. - Došli ste mi pokazati...

- Ne, ne - prekinuh ga - nisam vam došla ništa pokazati. Ovo je san, a snovi su varljivi, pa nikad nećete biti sigurni što ste zapravo doživjeli i to je dobro, tako treba biti. S vama mi se dopušteno sastati samo u takvu okruženju, pod tim uvjetom. San ništa ne dokazuje, a ništa vam ni ne mogu dokazati. Sve to, kao svatko od nas, morate dokučiti sami iz sebe, iz vlastitoga znanja. Dovoljno dobro i dovoljno duboko osjećate. Nisam došla zbog vas, to ne bih ni trebala, nego da... može se reći usmjerim ono za što svjedočite.

- Svjedočim? Slabo je to moje svjedočenje - prokomentira on prilično gorko.

- Ondje odakle dolazim ništa nije beznačajno. Još niste ni svjesni o čemu je riječ.

- A odakle dolazite?

- Zbilja morate pitati? Već znate, govorili smo o tome, osjećali ste i osjećate... ozračje, ono najtiše, najljepše, najpoticajnije i najdalje u njegovu srcu.

Šutio je. Vrlo se točno sjećao okoline svog djetinjstva, tu pred nama ponovno je stvorio sve gredice, svaki grm. Osjetila sam da smo bliski, jer na Zemlji sam i sama bila vrlo vezana za sjećanja na djetinjstvo.

- U svemu sam što sam duboko voljela, u što sam čvrsto vjerovala i što sam posebno osjećala - nastavih. - To je ono najljepše u sveopćoj svrsi. Kao da sam u samomu srcu tih svojih ljubavi, težnji, ostvarenja, ispune. Ili ne, ne mojih, sve je to samo sišlo u mene, kao što silazi u sve koji mogu razumjeti, proniknuti. Vašim jezikom rečeno: ljepota sam ozračja i osjećaja, ona bit u njima, iznad i iza njih, bit čije su naši najdublji osjećaji tek ljuske, a kad se iz tih ljuski oslobode, onda spoznajemo što smo... No došla sam vam javiti dobru vijest: djelo na kojemu radite bit će značajno, korisno i ostat će. Dopušteno mi je da vam pomognem, jer ono što zovemo nadahnućem vrlo je blizu... recimo stanju u kojemu sam sada. Uspjet ćete, reći ćete točno ono što želite, iz dubine, tako da ćete se i sami začuditi. Nadići će vas, kao što svako takvo djelo nadilazi svoga autora, a onda ćete se prisjetiti mojih riječi, iako mutno, kao dalekoga sna, jer ovo i jest san.

- Uspjet ću? - pita on tiho i zbunjeno. Vidim da ga je sve to potreslo u toj mjeri da mi je u jednom trenutku teško zadržati nužnu jasnoću i kontinuitet njegova sna.

- Da - potvrdujem - uspjet ćete i spoznati da nisu važni ni napori, ni očaj, ni patnje, ni sivilo, ni trud, jer prolazni su, pa zapravo ni ne postoje. Postoji samo svrha, ono što je učinjeno i ostaje.

Osjećam njegovu radost, čuđenje, ali i zebnju, ljubav, nemir i bol. Osjećaji se komešaju, intenzivni su, što mi olakšava komuniciranje. Dobri su prijenosnici - antene.

- Kad budete u prirodi - upozoravam ga - u šumi, primjerice, pod vedrinama, na morskoj obali, ili na bilo kojemu mjestu u trenutku kad se izvanjske i unutarnje ljepote stapaju, kad ozračje, ili ljubav, ili blagost silaze u nas, pounutrašnjujući se, a s druge se strane ono najdublje u nama izlijeva prema van i postvaruje se, u trenucima ispune, s Tihanom i s Mijom, u bljeskovima (jer u vašemu su svijetu to samo bljeskovi) posebna uvida, kad je sve prožimanje, sjetite me se, jer ondje će biti i dio mene, moje duše koja se žarko trudila i oko vašega spasenja.

Ustajem, jer znam da moram otići, da je vrijeme - u njegovu svijetu vrijeme postoji, pa i san, iako je unekoliko oslobođen uobičajenih odnosa, traje samo određeno vrijeme. I njemu sve polako blijedi, a i mene već zove bjelina...

Pokušava me zadržati, ustaje, osjećam navalu njegovih osjećaja, nostalgiju, uznemirenost, bol, ali plodnu, pročišćujuću... Za koji će se trenutak probuditi, no postupno će sve zaboraviti, iako ne posve, jer nešto će ostati, ono sržno spustit će se u temelje.

Za me polako nestaje sve što proizlazi iz tvarnoga - snovi, privid kuće i vrta, a i govor, jer više nije dovoljan, niti ima potrebe za njim. Rastvaraju se bjelina i ono iza nje, pa me zovu natrag, prisno, neodložno i tako sveprožimajuće da zaboravljam sve drugo, čak i Nevena i svoju zadaću, sve što nije posve spoznato, zaokruženo, ostvareno i u taj zov uronjeno biće...

(Kraj)

Mladen JURČIĆ

Nama ukoričena Riječ

Riječ Ti se, Gospodine,
u visokoj gnijezdi krošnji
nad središnjom
livadom nam čuvstva,
najnježnije našim
dragocjen prijepis nedogleda,
smislenošću uokviren srca,
veličajnošću širina oslikan,
divotom s izvora Svjetova
Tvojom nam ljubavlju darovanoga,
prisnoga otajstva...

Mladen JURČIĆ

Sad živi!

(završna pjesma)

Sad možeš i stišati pjev -
pa konačno živi opjevano,
glazbom okružen dohvaćena svjetla...
Jer eto, ***ispuniše se***
krhki ti stihovi dubina
(što uvijek svesredišnjoj Tajni teže,
vjernu vrelu proročkih nadahnuća).

Sad ***živi*** *zlatno otajstvo*
što zapovjednu srž pjesama prizva
da znamenje mu bude, neshvatljivo
pouzdanje,
plameni tek jezici u noći
vježbanja srca, traženja, pročišćenja,
ohrabrujuće priče što muk razbijahu
pustinjskih tjeskoba,
molitve slutnji ljetna osvita
u dugu noćnu čekanju,
nada da ipak ćeš ***vidjeti*** *podnevni sjaj...*

Pozivi *pjesme ti bjehu,*
smjerokazi - i zato izrazive,
al sad konačno živi u ***neizrecivomu!****,*
gdje nema potrebe za našim govorom,
jer krajnji je pjev svemirskom pučinom,
morima svih ***naših*** *i samo* ***tvoga*** *srca*
konačno, nepobitno ostvaren...

Mirko POPOVIĆ

Nesanica

(bratu)

I

U ponoć nacrta
Vrh planinski
Dalek
Studenim trubama, anđelima
Stazu po kojoj se dubovi
U kolonu zapute

Okno je visoko dragi
Za ruke male
Nad rijekom nepremošćenom
Drhtaj

Ostajem. Suh vjetar
U jami neba
Buket očiju
Golih

II

Na kraju obzora sjena majke
Naginje se sa svijećom
U zimskom jugu. Dok skuplja
Cvjetove u mrtvi lonac
Dotičem li te njezinom suzom?

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposrednog svjedoka o crkveno-vjerskim i domovinskim prilikama u vrijeme srpske agresije 1990 - 1995.

XVI. Vandalizam nad crkvenim objektima Gorskog arhiđakonata

Kao član Pastoralnog vijeća Zagrebačke nadbiskupije za Gorski arhiđakonat, pratio sam crkvena zbivanja u tom arhiđakonatu za Domovinskog rata i nakon njega. Nakon tako zvane "Oluje", kada je hrvatska policija i vojska 4., 5. i 6. kolovoza 1995. oslobodila okupirano područje Banovine, nastojao sam obići što veći dio Gorskog arhiđakonata i osobno se uvjeriti o zlodjelima izvršenim na crkvama i drugim vjerskim objektima. A istinu o tome i zabilježiti, da ne zaboravimo. Promatrajući tolike porušene crkve, kapele, župne domove, raspela i drugo, postavlja se pitanje tko je to mogao učiniti? Zar su to činili ljudi? Pa zar u vrijeme prijelaza u treće tisućljeće postoje još takvi vandali s tako izraženom mržnjom na Boga i njegove crkve.

Gorski arhiđakonat ima u svom sastavu tri dekanata: Dubički, Glinski i Sisački. Prikaz stradalih crkvenih objekata dati ćemo sustavno po dekanatima i po župama pojedinog dekanata.

I. Dubički dekanat.

Od devet župa, koje navodimo iz Dubičkog dekanata, šest ih je bilo na okupiranom području. Na okupiranom su području u pravilu svi vjerski objekti do temelja uništeni. Opljačkani, porušeni i popaljeni su svi domovi Hrvatâ katolikâ na tom području. Na neokupiranom području su crkve i drugi objekti, ukoliko su bili na dometu neprijateljskih topova, bili razarani granatama. Evo, kako je to bilo u pojedinim župama.

1. Divuša. Župna crkva sv. Katarine iz 1748. godine, dograđena i obnovljena 1805., potpuno je srušena, kao i župni dvor, koji je i spaljen. Na kapeli sv. Petra u Dvoru oštećeni su krov i toranj, a kapela sv. Ivana u Strugi iz 1719. spaljena je. Dva križa na otvorenom su uništena.

2. Gvozdansko. Župna crkva sv. Filipa i Jakova iz 1769., obnovljena 1781. i oko 1830., teško je stradala već 1941. od istih srbočetnika. Obnovljena je 1963., ali je ponovno uništena 1991. godine.

3. Hrvatska Dubica. Župna crkva Presvetog Trojstva građena 1771 - 1784. i posvećena 1804., razorena je eksplozivom. Župni dvor i vjeronaučna dvorana su

teško oštećeni. Potpuno su razorene i uništene filijalne kapele: Svih Svetih u Baćinu, sv. Petra i Pavla u Cerovljanima, i Presvetog Srca Isusova u Donjanima, kao i grobljanska kapela Majke Božje iz 1804. godine. Porušeno je i svih sedam križeva u župi na otvorenom.

4. Hrvatska Kostajnica. Župna crkva sv. Nikole, čija je dogradnja na raniju crkvu iz 1714. započela 1771. i dovršena sa svom opremom u prvoj polovici 19. stoljeća, do kraja je razorena i teren poravnan. Samostanska crkva sv. Antuna iz 1779. djelomično je porušena i zapaljena; strše samo zidovi. Franjevački samostan uz crkvu, iz 1759., miniran je i zapaljen, kao i vjeronaučna dvorana.

Filijalne kapele su minirane, razorene i spaljene: Sv. Mihaela u Majuru iz 1862., obnovljena 1977., sv. Ivana Glavosijeka u Mračaju, Uzašašća Gospodinova u Timarcima i sv. Ilije u Utolici, obnovljena 1887. godine. Također su do temelja uništene, da im ni traga nema, grobljanske kapele u Kostajnici: sv. Ane iz 1720., obnovljena 1817. i sv. Roka iz 1779. s prigrađenim predvorjem u 19. stoljeću. Uništeno je i 5 križeva na otvorenom.

5. Jasenovac. Župna crkva sv. Nikole i Uznesenja BDM iz 1829. godine teško je oštećena. Srušen je toranj, krov i svod; strše samo zidovi. Župni dom je srušen i teren poravnan. Filijalne kapele su do kraja porušene: Sv. Petar i Pavao u Košutarici, Sv. Ilija u Tancu, Sv. Juraj u Uštici i Sv. Florijan u Višnjici. Teško je oštećena i grobljanska kapela sv. Roka u Jasenovcu.

6. Krapje. Krapje nije bilo okupirano pa su župna crkva sv. Antuna iz 1831. godine kao i župni dom oštećeni topovskim i minobacačkim granatama.

7. Lonja. Isti je slučaj i s Lonjom. Župna crkva Svetoga Duha iz 1878. godine znatno je stradala već u listopadu 1991. od granatiranja s onu stranu Save. Gradsko poglavarstvo iz Siska, budući da se Lonja smatra sastavnim dijelom grada, već je tijekom 1998. godine obnovilo tu župnu crkvu.

8. Sunja. Župna crkva sv. Marije Magdalene, sagrađena 1824. i posvećena 1825. teško je oštećena granatama. Uništen je u potpunosti krov i toranj, a djelomično i zidovi. Krovište je obnovljeno još 1992., a toranj 1993. godine. Uništen je nadgrobni križ iz 1741., grobljanska kapela u Sunji i oštećena je granatama kapela Presv. Trojstva u Gradusi. Dio ove župe je bio okupiran, pa tako i veliko selo Staza, gdje je uništeno svih 140 katoličkih kuća i do temelja lijepa zidana kapela sv. Martina iz 19. stoljeća.

9. Zrin. Ovu župu samo usputno spominjemo. Naime uništena je još ratne 1943. godine. Sav je katolički puk iz župe što pobijen što protjeran, a župna crkva Našašća sv. Križa iz 1711. razorena. Komunističke vlasti nisu dozvolile povratak prognanika, pa nije bilo moguće obnoviti ni župu.

II. Glinski dekanat.

U ovom je dekanatu svih osam župa bilo četiri godine pod okupacijom, pa su sva hrvatska naselja u dekanatu opljačkana i uništena, a posebno su razoreni i uništeni svi vjerski objekti u tim župama.

1. Čuntić. Župna crkva sv. Antuna Padovanskog, građena 1729 - 1746. i samostan iz 1770., sve obnovljeno 1808. i nakon Drugog svjetskog rata, sada je porušeno i spaljeno. Rušenje je počelo već 26. i 27. srpnja 1991., a na kraju su ostali stršati samo neki zidovi crkve. Pored toga, razorene su i kapele: sv. Ivana Glavosijeka u Peckom iz 18. stoljeća i mala kapelica u Čuntiću. Uništena su i tri križa na otvorenom.

2. Glina. Župna crkva sv. Ivana Nepomuka, građena 1824 - 1827., doživljava početak rušenja već 13. kolovoza 1991. Kasnije je srušena do temelja, a od materijala je građena cesta. Župni stan, iako su ga četnici rabili u vrijeme okupacije, teško je oštećen.

Porušene su i popaljene i sve filijalne kapele na području župe: sv. Blaža u Glinskom Novom Selu, obnovljena 1939., Majke Božje Lurdske u Joševici iz 1908., sv. Križa u Jukincu iz 1912. i sv. Nikole u Skeli iz 1729., obnovljena u dva navrata 1746. i 1883. godine. U Prekopi je uništena mala kapelica kao i tri pila u župi: u Jukincu, Prekopi i posebno vrijedan u Glinskom Novom Selu sa slikom Raspetoga Isusa.

3. Gore. Župna crkva Uznesenja BDM iz 1687., obnovljena 1705. i povećana 1736. godine, potpuno je razorena miniranjem. Župni dvor je zapaljen, ostao je bez krova i stropova, stršali su samo zidovi. Kapela sv. Ivana i Pavla iz 1761., dozidana u 19. stoljeću, uništena je. Kapela sv. Katarine u Slani je uništena, ali je 1998. već lijepo obnovljena. Posvetu obnovljene kapele je blagoslovio generalni vikar nadbiskupije msgr. Vladimir Stanković. Kapela sv. Jude Tadeja iz 19. stoljeća u Strašniku je porušena, strše samo zidovi. I ona se obnavlja tijekom 1999. godine. Pet raspela i četiri male "kapelice" u župi uništeni su.

4. Hrastovica. Župna crkva sv. Bartola građena 1840 - 1843., obnovljena 1891 - 1894. i ponovo obnovljena 1990., do temelja je srušena 1991. godine. Preko mjesta, gdje je bila locirana crkva, srbočetnici su izgradili cestu. Župni stan je teško oštećen; strše samo pojedini zidovi.

Sve kapele u župi, pretežno drvene ali vrijedne starine, porušene su i spaljene:

- Marije Bezgrješne u Donjoj Budičini iz 1740., obnovljena 1909. godine.
- Majke Božje Zaštitnice u Gornjoj Budičini na groblju iz 1705., obnavljana 1838. i 1889.
- Sv. Križa u Križu na groblju 1887.
- Majke Božje od 7 žalosti u Taborištu iz 1897. s veoma vrijednim inventarom.
- Sv. Petra, ranobarokna na groblju u Taborištu, spomenik nulte kategorije iz 1710., obnovljena 1740. Porušena su i dva križa na otvorenom.

5. Maja. Župna crkva sv. Ilije građena 1826 - 1829. doživljava početak rušenja iz aviona na dan sv. Ilije 20. VII. 1991. Nakon "Oluje" u kolovozu 1995. strše samo pojedini zidovi, iz kojih raste korov. Župni dvor i vjeronaučna dvorana su spaljeni.

6. Mala Solina. Župna crkva Ranjenoga Isusa iz 1830. je teško oštećena. Župni dvor je potpuno razoren. Kapela Majke Božje Lurdske u Haderu je također razorena.

7. Topusko. Župna crkva Pohođenja BD Marije iz 1830., obnovljena 1925. i 1990., potpuno srušena; strše samo zidovi svetišta i jedan zid lađe. Župni dvor je također teško oštećen; bez krova. Kapela Bezgrešnog Začeća BDM u Velikoj Vranovini iz 19. stoljeća je razorena i spaljena. Strše samo zidovi tornja. Kapela sv. Ivana Krstitelja u Hrvatskom Selu, nova, oštećena je, a krovna građa i crijep otuđeni. Dva križa na otvorenom su uništena. Župna crkva tijekom 1997. - 1998. se na veliko obnavlja.

8. Viduševac. Župna crkva sv. Franje Ksaverskog iz 1827. prvi je put granatirana iz Gline 16. srpnja 1991., a kasnije, za vrijeme okupacije Viduševca, do kraja srušena. Župni dvor i samostan časnih sestara, kao i vjeronaučna dvorana, teško su oštećeni. Stradale su i filijalne kapele: Srca Isusova u Donjem Viduševcu i sv. Antuna (Jantola) iz 1743., obnovljena u 19. stoljeću, u Dvorišću. Uništen je i jedan križ na otvorenom kao i mala "kapelica" u Bišćanovu. Kapela u Dvorišću je tijekom 1998. obnovljena i svečano blagoslovljena na radost povratnika.

III. Sisački dekanat.

Nijedna župa od 12, koliko ih pripada ovom dekanatu, nije bila u cijelosti okupirana. Komarevo i Petrinja su bile jedine većim dijelom svoga područja pod okupacijom. U petrinjskoj župi bilo je okupirano i samo sjedište župe, grad Petrinja. Crkveni objekti u ovom dekanatu stradavali su uglavnom od granata ispaljenih iz topova i bacača, a manje iz aviona.

1. Komarevo. Župna crkva sv. Katarine iz 1846. godine je teško stradala od granata. Ostala je bez krova i tornja. Krov na crkvi je obnovljen još 1992., a toranj je izgrađen u izvornu obliku 1996. Te je godine na blagdan župe, Sv. Katarinu, i posvećen po biskupu Jurju Jezerincu. Tom je zgodom proslavljena i 150. obljetnica postojanja župne crkve. Dva su naselja ove župe bila okupirana i njihove kapele do temelja porušene: Sv. Juraj u Letovancima i Sv. Martin u Madžarima. Kapela sv. Jurja je iz 1770., obnovljena 1861. i 1883., dok je kapela sv. Martina iz 1900. godine.

2. Mala Gorica. Župna crkva sv. Jurja građena 1746 - 1752., oštećena je granatama, s tim da je krovište potpuno uništeno. Teško je oštećen župni stan iz 1777. godine, i on ostavši bez krova. Već 1992. je obnovljeno krovište na crkvi, a 1992 - 1993. ureden je i župni stan za normalno stanovanje. U blizini crkve teško je stradao i samostan časnih sestara, za čiju se obnovu čekaju bolja vremena.

Drvena kapela sv. Barbare u Brestu iz 1727., obnovljena 1929., spomenik I. kategorije, do temelja je srušena granatiranjem u rujnu 1991. Oštećene su i dvije filijalne kapele: drvena sv. Ivana Krstitelja u Drenčini, obnovljena 1731., i zidana sv. Fabijana i Sebastijana u Vurotu iz 18. stoljeća s dozidanim svetištem 1751. godine.

3. Petrinja. Župna crkva sv. Lovre iz 1780, posvećena 1781., rušena je tijekom 1991. i 1992., tako da je 1995. zatečen na mjestu crkve očišćeni teren. Teško je stradao i župni dvor iz 1784. godine. Razoren je i samostan časnih sestara "Kćeri Božje Ljubavi" i znatno oštećen njihov dječji vrtić. Vjeronaučna je dvorana doživjela sudbinu crkve; zatečen je očišćeni teren na mjestu gdje je nekada stajala.

Sedam kapela, koje su kao i župna crkva, bile na okupiranom dijelu župe, do temelja su porušene i uništene:

- Sv. Katarina u samom gradu Petrinji iz 19. stoljeća.
- Sv. Ivan Nepomuk kod mosta na Petrinjčici iz 1801. godine.
- Presveto Trojstvo na groblju u petrinjskim brdima iz 1832. godine.
- Sv. Rok na groblju Zebci iz 1823. godine.
- Sv. Benedikt na centralnom groblju iz 1805. godine.
- Sv. Ilija u vinogradima iznad Petrinje.
- Tek sagrađena drvena kapela u Češkom Selu.

Samo osma kapela, sv. Jakova u Moščenici iz 19. stoljeća nije bila na okupiranom području, ali je 1991. teško stradala od granate ispaljene iz aviona. Ta je kapela obnovljena već 1992. i 29. studenoga blagoslovljena po biskupu Jurju Jezerincu. Od tada pa do 1995. ona služi kao župna crkva za dvije župe: za Petrinju i Hrastovicu.

Župna crkva sv. Lovre se obnavlja, pri čemu će vanjski izgled crkve biti onaj iz 1780. godine. Na Sv. Lovru 10. kolovoza 1998. crkva je bila već toliko izgrađena da je u njoj slavljena sveta misa. A Božić 1998. su župnik i kapelan proveli već u obnovljenomu župnom stanu.

4. Sisak - Centar. Župna crkva Uzvišenja sv. Križa, građena 1702 - 1760. i posvećena 1765., teško je oštećena koncem 1991. godine. Direktan pogodak granate bio je noću 4/5. studenoga 1991. Uništeno je krovište crkve, probijen je svod iznad svetišta, uništeni oslikani prizori i zbog brojnih pukotina narušena statička stabilnost crkve. Oštećen je i župni stan i razbijeni mu svi prozori.

Crkva je obnavljana u nekoliko faza. Već 1992. je obnovljen svod i krov iznad svetišta crkve. 1995. je obnovljeno krovište iznad lađe. 1997. su izvedeni opsežni radovi. Svi su zidovi ojačani armiranjem i oko svih otvora, vrata i prozora dodani su armiranobetonski okviri. U poprečnom smjeru su dodane četiri jake čelične zatege. Iste su godine po tvrtki "Bačić" iz Zagreba obnovljeni i svi oslikani prozori. Konačno, 1999. se obnavljaju i oštećeni oltari.

5. Sisak - Galdovo. Župa sv. Josipa Radnika bila je nešto dalje od neprijateljske crte, pa tamo nije bilo neke veće štete. Jedino je nešto stradala od granatiranja vjeronaučna dvorana.

6. Stari Farkašić. Župna crkva Pohođenja BD Marije iz 1844. oštećena je granatama. Stradalo je krovište i zidovi crkve probušeni su granatom. Neki popravci, naročito krovište, izvedeni su već 1992. godine. Stradala je od granata i veoma vrijedna stara drvena kapela sv. Martina u Starom Brodu iz 1736. godine. Na

opeci, kojom je kapela popodena, upisana je godina 1774., što sve govori o vrijednoj starini kapele. U Novom Farkašiću, koji po novoj raspodjeli spada zapravo u župu Mala Gorica, stradala je mala "kapelica" Ranjeni Isus pri čemu je korpus s nekoliko metaka probušen i ostao bez jedne ruke, pa je slika toga vandalizma već obišla svijet.

7. *Žažina*. U župi sv. Nikole i sv. Vida stradale su dvije starinske drvene kapele. Jedna od njih je sv. Bartola na Letovanskom Vrhu iz 19. stoljeća, oštećena granatiranjem. Temeljito je popravljena i obnovljena već 1992. godine. Druga kapela, sv. Fabijana i Sebastijana u Letovaniću iz 1771., obnovljena 1804. godine, također je stradala od granatiranja. Neki su popravci na njoj izvedeni 1992., dok je konačna obnova izvedena 1995. Tada je kapela s tornjem dobila novo krovište, pa je tom prilikom ispred kapele sagrađen drveni atrij, kako je bilo i u prošlim stoljećima.

* * *

Napominjem na kraju, da se ovdje navedene godine starosti pojedinih crkava i kapela neće poklapati s godinama navedenim u drugim publikacijama. Godine iz šematizama nisu pouzdane, iako ih neki bez rezerve prepisuju. Neki uzimaju godinu posvete crkve, neki postojanje bivše crkve u tom mjestu, neki početak izgradnje ili veće obnove. Ovdje se je nastojalo što preciznije navoditi godine upravo one crkve i kapele koja je porušena, pa su negdje navedene godine izgradnje, a negdje i veće obnove.

* * *

Iz ovoga prikaza vide se sve strahote mučeničkoga razdoblja suvremene povijesti našeg naroda. Toliki sakralni objekti, stoljećima građeni da se u godinu-dvije pretvore u ruševine! Pa to je neviđena okrutnost! Ne radi se samo o objektima, odnosno građevinama, nego i o skupocjenu sakralnom inventaru neprocjenjive vrijednosti. Očito je to pokušaj uništenja jednoga vjernog katoličkog naroda, uništavanjem, ne samo njegovih domova, nego i njegovih najvećih svetinja.

Mirjana KURAJA

Zvjezdana prašina

Večeras na nebu
MNOGO ZVIJEZDA
u minulom danu
MNOGO PRAŠINE

Zvijezde ne mogu dokučiti
osim mislima
prašinu slegnuti mogu
samo odmjerenim STOPAMA

Božo KUKOLJA

Lutajući nebom

Lutajući nebom
otkrio sam zvjezdano jezero tvojih očiju
i tu sam se zaustavio
kao val pred stijenom
ili kao život pred bezdanom.

I onda,
i onda sam ponovno nastavio svoj put
- iako na čas prekinut -
i u kapi vode rasprsnut
te se vratio u zbilju
što vlada na nebu
baš kao i na zemlji
- na javi i u snu.

Barbara TANODI-KUKOLJA

Kita čemera

Trpka usta, kojima nas je život milovao
kao prvo cvijeće nejako
ili tek iščahurene leptire,
nemaju nam više što reći
i zbog toga u svojoj boli šute
kao mutna rijeka kojoj su presahnuli svi potoci.

I čemer oko našeg srca tako se zgušnjava
da se u njemu dave
čak i ribe neprobodene ostima našeg udesa.

Zaljubljenici

Oni za koje život nosi ime
najljepšega cvijeta
Oni za koje noć dariva svoje tijelo
najljepšem od svih dana
Oni za koje dan dariva svoje svjetlo
svemu i svima

Oni jedini znaju
zbog čega ovaj svijet
ima upravo takav oblik.

Buđenje

Biti svjetlost u lišću
ili dan na obzorju
što se budi
u zvjezdanim očima ptica

I cvrkutati kao ševa radosna
što je napokon sagradila gnijezdo
među svježe uzoranim brazdama
to je život
što ga naslućujem u ovoj tužnoj noći
suludog razaranja
iza koje će svanuti naš život budući.

Božidar BREZINŠČAK BAGOLA

Moj uzor Franc Rode

Životne okolnosti i nedokučivost sudbine, a prije svega očevo dugogodišnje poznanstvo i prijateljevanje sa slovenskim svećenikom i kapelanom Stankom Horvatom u Rogaškoj Slatini, ali i moja iskrena želja da po završenoj osnovnoj školi krenem u sjemenište, doveli su do toga da me dotični kapelan o svom trošku odvezao 1962. u malo sjemenište misionarâ lazaristâ, koji su nekoliko godina ranije počeli djelovati u Hrvatskoj, i to u župi sv. Barbare u Gornjem Vrapču, zapadnom predgrađu Zagreba.

Tako je u tijesnim prostorijama starog župnog dvora podno zapadnih obronaka Medvednice započelo moje novo životno razdoblje zajedno s dvadesetak sjemeništaraca i pet bogoslova. Zatekoh se takoreći među samim Slovencima, s iznimkom trojice ili četvorice Makedonaca grkokatoličkog obreda, Hrvata iz Prizrena na Kosovu i katoličkog Srbina iz Smedereva. Bio sam, dakle, prvi kandidat iz Zagrebačke nadbiskupije za člana Misijske družbe lazaristâ koja je imala svoje sjedište u Ljubljani. Zajedno s ostalom sedmoricom prvaša vrlo brzo se naviknuh na odgojitelja Antona Rupnika i prilično zahtjevan dnevni red, koji je započinjao buđenjem u pola pet izjutra. Od pet do pola šest trajalo je razmatranje u blagovaonici, u šest smo bili na misi u župnoj crkvi, a u pola sedam na doručku. Oko sedam morali smo biti na autobusnoj stanici, pedesetak metara udaljenoj od župnog dvora, odakle smo se gradskim autobusom vozili do Črnomerca, a odanle produžili pješice do gimnazije u samostanu zagrebačkih franjevaca konventualaca kod crkvice Svetog Duha i veličanstvene bazilike sv. Antuna Padovanskog, građene i nedovršene neposredno prije i za vrijeme II. svjetskog rata. Tu crkvenu gimnaziju pored nas i sjemeništaraca domaćeg samostana posjećivali su i sjemeništarci karmelićana iz Remeta, dominikanaca iz Kontakove i trećoredaca sa Ksavera. Ozračje u gimnaziji bilo je prije svega franjevačko i hrvatsko. Među profesorima prevladavahu uglavnom stariji nastavnici, koji zbog svoje katoličke opredijeljenosti nisu bili "podobni" za poučavanje u socijalističkim školama (Marko Vulić, Vinko Dorčić, Stjepan Krčmar). Od mlađih je na mene svakako najveći utjecaj imao vrlo strogi predavač hrvatskog jezika i psihologije Ivan Cesar, kasnije poznati doktor slovenistike na Zagrebačkom sveučilištu, a poslije demokratskih izbora 1990. osnivač i prvi predsjednik Hrvatske katoličke demokratske stranke (HKDS). Nakon završene nastave vraćali bismo se oko pola dva poslije podne u svoje lazaristovsko gnijezdo. Popodnevni dnevni red bio je mnogo manje zahtjevan. Vjerojatno sam zbog toga imao osjećaj da popodnevni sati prolaze mnogo brže od prijepodnevnih. Nikad nismo imali dovoljno vremena za odbojku, nogomet ili boćanje, a još manje za Winetoua, Old Surehanda i druge romane Karla Maya.

U prvom razredu nisam imao nikakvih problema sa svojim kolegama, a ni kasnije, jedino što sam s jednim od njih u drugom i trećem razredu počeo pisati više zagonetne negoli ljubavne stihove, zbog čega su nas ostali držali malo "vudrenima". Naše Laure i Dulcineje sjedjele bi u klupama župne crkve za vrijeme nedjeljnih misa, ili bi se zajedno s nama vozile u gradskim autobusima ili tramvajima, ili uopće nisu bile među živima, ali su zato bile utoliko zahtjevnije u našim zagonetnim stihovima za koje smo izmislili čak i posebnu abecedu. U četvrtom razredu postali smo javno priznatim trubadurima u svojoj sredini, ne toliko zbog samih stihova, koliko zbog naše "tvrdoglavosti" i zagovaranja čovjekove slobode i samostalnosti. Moj slovenski kolega Miroslav Škufca pozivao se na Prešerna i Aškerca, a ja na Šenou i Kranjčevića. Postali smo opasni u očima i riječima odgojitelja Rupnika. Naša pjesnička pobunjenost crpila je posebno ohrabrenje iz tada još uvijek važećeg *Indexa librorum prohibitorum* Katoličke Crkve. Potajno smo se upisali u gradsku knjižnicu Vladimira Nazora na Kustošiji, nedaleko od gimnazije, te posuđivali u njoj zabranjene knjige Stendhala, Diderota, Voltairea, Rousseaua, Joycea, Moravie i drugih.

Pred samu maturu bio sam već posve uvjeren u svoj pjesnički poziv, pogotovo kad sam potkraj četvrtog razreda svojim drugovima u šali najavio da ću svojim slobodnim sastavkom na općinskom takmičenju osvojiti prvu nagradu te se to zaista i dogodilo. Moj ugled pjesnika i maturanta bivao je sve očitijim, a ništa manje očita nije bila moja još uvijek iskrena želja za svećeništvom.

Nakon položene mature proživio sam dva mjeseca u roditeljskom domu na osunčanom brijegu Hrvatskog zagorja i svako jutro pješačio u tri kilometra udaljenu župnu crkvu Majke Božje Taborske, gdje bih se poslije mise zadržao u čavrljanju s časnim sestrama i pobožnim staricama, te naposljetku doručkovao zajedno s domaćim župnikom Markom Cerjancem. Sve sam to prihvaćao kao nešto sasvim normalno, što se razumije samo po sebi, čak i kao nešto nužno potrebno, kako bih na taj način lakše prikrio duhovnu tjeskobu u sebi, osjećaj raskola između duše i srca. Duša je bila njihova, na strani pobožnog oca i manje pobožne majke, na strani katoličke tradicije i kmetske vjere, a srce je bilo prikriveno moje, plamena sumnja, strast i pošast istovremeno. Zato sam se kod kuće najradije zadržavao na paši s kravama i čitao Lautréamontova *Maldororova pjevanja*, frenetičke monologe mladića koji se pobunio protiv Boga, društva, samog života; ili bih čitao Arthura Rimbauda, po kojemu mora pjesnik biti "kradljivac vatre", mora se uputiti u tamna prostranstva podsvijesti, kako bi otkrio čovjekovo unutarnje ja koje se bitno razlikuje od izvanjskog. Razumije se da sam trećeg Francuza, Charlesa Baudelairea, poznavao još iz gimnazije i smatrao svojim najdražim pjesnikom.

I upravo nad tom trojicom slavnih Francuza u danima mog opraštanja s roditeljskim domom blaženo se uzdizalo nasmijano lice mladog doktora teologije Franca Rodeta, koji mi je za vrijeme našeg prvog susreta u Gornjem Vrapču od srca čestitao na pjesničkom daru i nabrojao čitav niz francuskih pjesnika i pisaca,

nažalost, neprevedenih na hrvatski ili slovenski jezik. Sama spoznaja da sam u godini svoje punoljetnosti prvi put sreo mladog svećenika kojemu je poezija značila mnogo više od obvezatnog časoslova, sve me dublje prožimala istinskom željom za svećeništvom koje bi trebalo biti veličanstvena pjesma životu.

Prožet i zagrijan tom željom otišao sam ujesen 1966. u novicijat Misijske družbe lazarista na Mirenski grad kod Nove Gorice. Nadoh se u čudesno lijepom, toplom primorskom kraju, jedinstvenom zemaljskom raju susreta s Bogom koji nije ispitivao: Adame, gdje si?, već se stvaralački veselio svakoj mojoj nesigurnosti, uglađenoj pobožnosti i pjesničkoj nijemosti. U prvim mjesecima novicijata doživio sam jednog prijepodneva, na osamljenoj klupi nasred bogatog voćnjaka, obasjan suncem i žutocrvenkastim plodovima kakija, neponovljivu i neopisivu ekstazu vječnosti, doživljaj sveobuhvatnog osjećaja življenja bez osobnih primjesa. Nešto što se nikad više nije ponovilo, ni u novicijatu ni kasnije, ali me uspomena na taj doživljaj uvijek iznova prožima osjećajem nesavršenosti.

Na Mirenskome gradu čitao sam Simona Gregorčiča, hodao na šetnje u njegovo Gradišće i suosjećao s njegovom podvojenošću, svećeništvom i erotikom, a ponajviše s njegovom čežnjom za slobodom i otvorenim životom. Pročitao sam nekoliko romana Ivana Preglja, od kojih me najviše privukao "Plebanus Ioannes", psihološki lik tolminskog župnika s nepomirljivošću duhovnog i tjelesnog življenja. Lijek za unutarnji nemir nudio mi je Alojz Gradnik iz Medane u Goriškim Brdima s pjesničkim doživljavanjem *erosa i thanatosa*. Ali mi njegov lijek nije jako pomogao, budući da sam istovremeno čitao Srečka Kosovela iz Sežane, njegovu "sudbinu zaljubljenika koji svoju ljubav nije mogao nikome odati i kome je uvijek iznova bila pred očima slika utopljenika". U takvom duhovnom ozračju naletio sam i na suvremenu avangardnu poeziju, na pjesme Francija Zagoričnika, koje sam jednog poslijepodneva pročitao u novogoričkoj knjižari.

Zimi 1967. bio sam pozvan u vojsku, iz sunčanog Slovenskog primorja u makedonsku prijestolnicu Skopje, gdje sam kao pripadnik jugoslavenskog topništva bio najprije ošišan na "nulericu" a onda prepušten komunističkim žrecima u kasarni "Maršal Tito". Prvih pet mjeseci trajala je vojnička obuka, za nas *popove* pojačana dodatnim satima "moralno-političkog vaspitanja", tako da zaista nisam imao vremena za poeziju i mišljenje. Trebalo se priviknuti na mnoge neočekivane stvari, kao što je primjerice grupno tuširanje i pokazivanje penisa, podsmjehivanje ljudskoj sramežljivosti, psovanje i izrugivanje crkvenih obreda, Marije i Isusa. Počela je borba s besmislom pojedinačnih djela, a ponekad čak i s besmislom cjelodnevnog življenja. Zbog posuđivanja *Svetog pisma* vojniku u susjednoj bateriji, koji me prilikom jutarnje vizite sav prestrašen glasno izdao, bio sam osuđen zbog širenja vjerske propagande, te kažnjen noćnim *požarstvom* nekoliko tjedana uzastopce uz obavezno svakodnevno javljanje *kapetanu bezbednosti* kod kojega sam s vremenom propušio i naučio piti tursku kavu. Čitao sam sve što mi je došlo pod ruke, a najviše vojničku erotiku, *Čik pogodi* i ostale časopise koje su vojnici najviše kupovali. Ali

ne zadugo. Već u drugom ili trećem mjesecu potajno sam se upisao u gradsku knjižnicu Braće Miladinova u samom središtu Skopja te ondje posuđivao knjige za noćna dežurstva. Tada se mnogo pisalo o godinu dana ranije objavljenom romanu Meše Selimovića *Derviš i smrt*, romanu o čovjekovoj sudbini u žrvnju neljudske povijesti i totalitarističke ideologije. Prvi put čitao sam taj roman više iz radoznalosti, a manje radi učvršćenja vjere, budući da sam bio tek na pragu života i da sam iz dana u dan sve ozbiljnije nasjedao obećanjima mladog *kapetana bezbednosti* te se pripremao za studij svjetske književnosti nakon odsluženog vojnog roka.

Možda bi me njegovo nagovaranje doista odvelo na Skopsko sveučilište da me nije upravo tih dana pogodila vijest o preranoj smrti kapelana Stanka Horvata, koji je umro kao upravitelj župe Gomilsko u Savinjskoj dolini. Dakle, umro je očev najbolji prijatelj i moj dobročinitelj, ostavivši mi svoju novu novcatu reverendu i nekoliko knjiga. Navodno je na samrtnoj postelji više puta spominjao moje ime i preporučivao se mom mladomisničkome *mementu mori*... U to me dakako uvjeravao pobožni otac u svojim rijetkim i prilično škrtim pismima, ali moram priznati, da me svaki put duboko pogađao. Nisam se usudio osvrtati za sobom, plašeći se da mi tko od vojnika ne dobaci: vidi ga, izbezumljenost neumivena bedaka! Preda mnom je bila jedina mogućnost: goruć grm s rasplamtjelim govorom. Ali ja nisam bio spreman skinuti cipele s nogu. Iako sam u snovima više puta obnavljao razgovor s nasmijanim likom dr. Rodeta. Pročitane knjige moju su nijemost pred Bogom samo produžavale. Umjesto goruć grma vidio sam jedino oblak magle iz kojega su u povijesti literarnog oblikovanja tu i tamo silazile muze na izabrane pojedince, proklete u beskonačnost svojine.

Nekoliko vojničkih mjeseci izgubio sam u dopisivanju s mladom pjesnikinjom, koja nije mogla shvatiti da bi pored nje mogla na mene utjecati smrt nekog svećenika. Htjela me je na svaki način uvjeriti u lažnost zagonetke, dokazati mi kako gubim sposobnost rasuđivanja. Uostalom, postoji i širok put koji vodi u raj, uvjeravala me.

I upravo tim putem nisam htio kročiti!

Nisam se više zanosio studijem svjetske književnosti, prestao sam kupovati književne listove i časopise, to gomilanje smutnje kojim se pisci, osobito takozvani avangardisti, medusobno ohrabruju. Sve što su mi grubi nasilnici imali kazati, kazali su mi s uljudnošću kultiviranih proždrljivaca, koji bi se najradije poklonili vlastitome ja, uvjereni da im je za to dovoljna hrpa ispisana papira, tehnički lijepo uređena knjiga, talentiranost koju su pronašli u rječniku stranih riječi ili u manje poznatim časopisima. Njima je prije svega bilo važno ime s dodatkom: književnik. A potom živjeti na odgovarajućoj političkoj razini. Znati da se pored tolikih bedastoća može bez grižnje savjesti izbjeći tjeskobnost nenapisanih slova.

Zar da medu njima tražim uzvišenost riječi?

Tražio sam je kao boginju, našao kao priležnicu, koja je izgubila svoju privlačnost. Popljuvana sa svih strana iziskivala je sućut. Pisci i ulizice najradije bi

je ubili, ali se ne usuđuju, pošto je nekad pripadala bogovima i još uvijek, mada sva nedolična, transcendira u nadnaravni svijet.

Negdje pri kraju vojnog roka počeo sam, ohrabren iznenadnim posjetom i nezaboravnim razgovorom s mladim bogoslovom Tonetom Stresom, koji se kao pariški student uputio za vrijeme ljetnih praznika u Makedoniju, nedjeljom poslije podne odlaziti u kuću slovenskih sestara milosrdnica, zaposlenih u skopskim bolnicama, na ručak i razgovor s dobroćudnim, posve sijedim, uvijek nasmijanim lazaristom Andrejem Tumpejem. Godinama je taj slovenski misionar službovao u Smederevu, Uroševcu, Bitoli, Skoplju, ali je unatoč tome bio dobro upoznat s događajima u Sloveniji, a posebno je bio oduševljen ponovnim oživljavanjem Misijske družbe lazarista.

Počeo sam ponovo razmišljati o sebi, o svojoj sudbini.

Kad sam drugi put pročitao Selimovićev roman *Derviš i smrt* spoznao sam da se derviš Ahmed Nurudin muči i bori više sam sa sobom negoli s ljudima oko sebe. Neizvjesnost životnog puta prihvatio je kao svoju sudbinu zajedno sa svim rizicima. Za razliku od ljudi koji nemaju svog mišljenja, kojima nije žao njihove duhovne smrti, njihove nestvarnosti. Uvjerio me u to da se od istinskog pjesnika očekuje istinsko zauzimanje za sve ljude u vidu navjestitelja i svećenika. U takvom duhovnom naporu i duševnom raspoloženju obratio sam se dugačkim pismom dr. Francu Rodetu u Ljubljanu, koji mi je 28. studenoga 1967. ovako odgovorio:

Pročitavši tvoje pismo, odmah mi je bilo jasno da sam stekao jednog prijatelja više u životu. Osjetio sam kako se tvoja sudbina približila mojoj i bio sam radostan. Jedino se pribojavam, glede tvog otvorenog povjeravanja, da neću biti na visini koju zahtijeva takvo dopisivanje i prijateljstvo. Osjetio sam sakralno značenje ljudske sudbine, tvoje sudbine. Njenu nedodirljivost, njenu tajnu.

Ah, Božo, mlad si! Sa zaprepaštenjem otkrivaš dubinu svoga bića, svoje unutarnje bogatstvo. A istovremeno i svoju egzistencijalnu jedinstvenost. To povlači za sobom vrlo značajan ljudski problem: osamljenost, samoću. Pascal reče: živimo sami i umiremo sami. To vrijedi utoliko više za mladića s dubokim i duševno bogatim srcem. Kao da su se sve proturječnosti, svi antagonizmi stvorenog svijeta, sva bol Adamovog grijeha, ugnijezdili u njemu. Ecce homo! To je čovjek. Ne čudi se. Prihvati svoju plemenitu bol i dostojanstveno je podnosi.

Otkrivajući svoju temeljnu osamljenost, tu čovjekovu baštinu, otkrivaš ujedno i svoje bogatstvo. Stoga budi veseo! Uzmi taj dragocjeni jaram na sebe. Bogovi su ti naklonjeni, muze te ljube. I znaj da ti sve to nalaže dužnosti. Slažem se s tobom da je tvoja zadaća "otkopavanje i obrađivanje talenta koji se krije duboko u tebi". Upravo to podrazumijeva mnogo napora, ogromno ustrajnosti, neprestani rad. Raditi, raditi, raditi! Jedino u radu je tajna uspjeha. Koliko se talenata izgubi samo zato jer ljudi nisu bili ustrajni u svom radu. Stoga moraš već zarana temeljito iskoristiti vrijeme. Čitaj hrvatske klasike, potom svjetsku literaturu, i to, ako je ikako

moguće u originalu. Čitaj razborito: obrati pažnju na jezik, način izražavanja, na metafore, na psihološku analizu karaktera itd. Jedino ćeš na taj način izgraditi svoj talent. Ukoliko ćeš kod tog zahtjevnog posla katkada posumnjati u svoje sposobnosti, ili ćeš se osjetiti umornim, Božo, znaj da te tvoj prijatelj prati s razumijevanjem i da ima čvrstu vjeru u tebe. Tvoja rodbina, Hrvatska, tvoji prijatelji, mnogo očekuju od tebe. Božo, budi velik!

To pismo je najljepši obelisk na raskrižju moje mladosti. Svi daljnji razgovori s *kapetanom bezbednosti* bili su tek s izvanjske strane poželjno brbljanje, dok su me s unutarnje sve ozbiljnije učvršćivali u nepokolebljivoj ustrajnosti na putu svoje istinitosti.

Drugi dio novicijata nastavio sam u ljubljanskom predgrađu Šentjakobu ob Savi. Zajedno s ostalom petoricom novaka dolično sam poštivao dnevni red po pravilima sv. Vinka Paulskog te istovremeno osjećao u sebi nostalgiju za slobodom koju sam žrtvovao ili je nikad nisam ni posjedovao. U dugim satima neprekinute šutnje aktivirao bih svoju unutrašnjost traženjem riječi i zapisivanjem svega čudesnog što je nagrizalo moj mir i sabranost. Pisao sam na hrvatskom i slovenskom jeziku, bez interpunkcija i velikih početnih slova. U što slobodnijem stilu. Svaki stih trebao je biti samostalan i zaprepašćujući, a svi zajedno trebali su izražavati jednokratnu i neponovljivu pjesmu o doživljaju čovjekova spasenja. Radilo se, po svemu sudeći, o pokušaju poistovjećivanja etike i estetike.

U veljači 1969. preselili smo se iz Šentjakoba u Ljubljanu. Pod ravnateljskom palicom dr. Franca Rodeta život mi se opet nasmiješio unutarnjim spokojstvom i vanjskim izazovima slovenske prijestolnice. Jedne zimske večeri dr. Rodé pozvao je u našu bogoslovsku sredinu pjesnika i pisca Edvarda Kocbeka koji nam je govorio o svojim iskustvima partizana i vjernika, da bi na kraju svoj govor okrunio zanosnim čitanjem svojih najnovijih pjesama. Uzvišenost samog susreta obuzela me tolikim poštovanjem da se nisam usudio javiti za riječ.

Svako jutro pješačio sam zajedno s ostalim bogoslovima dobro raspoložen na Poljansku cestu, u staru zgradu Teološkog fakulteta, gdje su me od svih profesora najviše privlačili dr. Janez Janžeković, dr. Anton Trstenjak, dr. Stanko Cajnkar i dr. Franc Perko. Uz golemu podršku dr. Franca Rodeta uspio sam nakon duge stanke u proljeće 1969. ponovo pokrenuti izdavanje šapirografiranog glasila Misijske družbe *Zov vremena*. Glasilo je već svojim drugim brojem naišlo na teške osude brojnih starijih lazarista, uglavnom zbog mojih priloga - uvodnika, članaka, pjesama i novela. Zagovarao me jedino prijatelj dr. Rodé. No unatoč podršci i ohrabrivanju smatrao sam se osobno pogaženim pjesnikom te sam namjernom izvanjskom krotkošću htio dobiti na vremenu i na kraju četvrtog semestra oprostiti se s lazaristima. Svoju budućnost nisam vidio u misijskim postajama na Madagaskaru, Filipinima ili u Japanu, već na nekoj bogatoj župi Zagrebačke nadbiskupije, gdje ću sloviti kao malčice neobičan župnik i književnik, kao što je recimo bio Franc Saleški

Finžgar. Gospodin Rodé mi je u jednom od nebrojenih kasnovečernjih razgovora otvoreno priznao kako je i njemu samome već mjesecima jasno da se moje književno samoostvarenje ne uklapa u okvire Misijske družbe. Možda bi zaista bilo bolje da nastavim studij teologije u Zagrebu, složio se sa mnom kad sam mu spomenuo dr. Adalberta Rebića, svog zemljaka iz zajedničke nam župe Majke Božje Taborske, koji će mi rado pomoći oko prijema u zagrebačku Bogosloviju.

I zaista, poslije završenog četvrtog semestra teologije pozdravio sam se s članovima Misijske družbe i napustio secesijsku vilu u ljubljanskoj Maistrovoj ulici. Pošao sam kući u Hrvatsko zagorje, nesiguran u ishod molbe za prijem u zagrebačku Bogosloviju, koju sam poslao tadašnjem nadbiskupu Franji Kuhariću. Dva i pol mjeseca proveo sam kod kuće, a da nisam roditeljima ni jednom riječi dao do znanja što se zapravo sa mnom zbiva, jer bi ih tom istinom previše pogodio. Tek negdje sredinom rujna primio sam pozitivno rješenje moje molbe te se s velikom zahvalnošću dr. Rebiću, uputio početkom listopada među bogoslove na zagrebačkom Kaptolu.

S dr. Francem Rodetom nastavio sam surađivati kao hrvatski pjesnik koji piše i na slovenskom jeziku. Oko Božića 1971. poslao sam mu dva ciklusa svojih pjesama za dvije revije kod kojih je on bio ili glavni urednik ili član uredništva, nakon čega mi je 9. veljače 1972. odgovorio sljedeće:

Dragi Božo, primio sam tvoje pismo i pjesme. Na posljednjoj sjednici predložio sam pjesme za "Znamenja". Apriori je uredništvo sa simpatijom prihvatilo tvoje priloge - bili su oduševljeni da Hrvat piše na slovenskom. Pjesme sam predao Francetu Vodniku, koji će donijeti konačnu odluku.

Drugi ciklus pjesama (zajedno s fotografijom) predao sam uredništvu "Nove mladike". Mislim da neće biti nikakvih poteškoća. Činjenica da imaš objavljenu zbirku (koja je prošle godine bila nagrađena) uvelike olakšava samu stvar.

Pjesme u našoj reviji mogle bi izaći, ako ih Vodnik prihvati, u trećem broju ove godine. U prvom imamo prevedene Nerudine pjesme, u drugom ćemo objaviti pjesme Naceta Polajnara, a u trećoj tvoje.

Nastavi s radom, napreduj i budi velik, kao čovjek i kršćanin.

Da je doista bio čovjek od riječi, ali i čovjek koji se od srca raduje svakom uspjehu svojih prijatelja, najbolje dokazuje njegovo pismo od 19. lipnja 1972.

Dragi Božo, šaljem ti treći broj "Znamenja" u kojemu su obavljene tvoje pjesme. O njima sam razgovarao s Kocbekom i reče mi da su dobre, vrlo dobre.

Ujedno ti šaljem i najnoviji broj "Nove mladike" u kojem su također objavili tvoje pjesme s kratkom biografijom i fotografijom. Kako vidiš, sami sretni događaji, koji će te zacijelo obradovati i učiniti zadovoljnim.

Moje iskrene čestitke na svim tvojim uspjesima i srdačan pozdrav.

Poslije 1972. godine nismo se više viđali, ni dopisivali. On je sve zauzetije držao predavanja na Teološkom fakultetu u Ljubljani te na raznim susretima i tečajevima diljem Slovenije, dok ga 1981. nisu pozvali u Vatikan kao suradnika Papinskog vijeća za nevjernike i kulturu, a ja sam s teološkom diplomom, ali bez svećeničkog redenja, lutao od Zagreba do Münchena i Beograda, dok se nisam zaposlio kao novinar i kulturni djelatnik u rodnome kraju - Humu na Sutli. Tu sam početkom ožujka 1997. saznao od svojih slovenskih susjeda da je papa Ivan Pavao II. imenovao dr. Franca Rodeta za novog ljubljanskog nadbiskupa i metropolita slovenske crkvene pokrajine.

Ta novost prožela me osjećajem vječne ljubavi i ljepote življenja. Sjetio sam se naših razgovora u Maistrovoj ulici, potražio sam njegova sačuvana pisma te ih poslije dugih godina ponovo čitao. Zadržao sam se na putokaznoj rečenici: "Prihvati svoju plemenitu bol i dostojanstveno je podnosi." To je svakako jedna od najljepših misli koja čovjeka krijepi i drži uspravnim. I upravo tom njegovom mišlju čestitao sam mu na imenovanju. Čestitao sam mu prije svega kao čovjek i kršćanin, dionik njegovih toplih riječi i dubokih misli, a ujedno i kao hrvatski pjesnik, književnik i prevoditelj.

Ljeti 1997. preveo sam knjigu dr. Antona Trstenjaka "Kroz prizmu riječi", a ujesen iste godine knjigu dr. Jožeta Ramovša "Sto domaćih lijekova za dušu i tijelo". O Božiću sam nadbiskupu dr. Rodetu spomenuo svoju spremnost za prevođenje njegovih izabranih spisa, koje bih ponudio Kršćanskoj sadašnjosti, što je on s veseljem prihvatio. Tijekom 1998. pročitao sam većinu njegovih knjiga i čitav niz objavljenih članaka. Potkraj godine priredio sam projekt knjige izabranih djela i ponudio ga Kršćanskoj sadašnjosti, ravnatelju dr. Adalbertu Rebiću i uredništvu koje se o projektu pozitivno očitovalo. Tako mi se, eto, pružila prilika da se svome ravnatelju i prijatelju, a nadasve životnom uzoru, ljubljanskom nadbiskupu i metropolitu, dr. Francu Rodetu, najdostojnije odužim za sve lijepe, duboke i ohrabrujuće misli, koje kao prevoditelj želim posredovati što većem broju hrvatskih čitatelja.

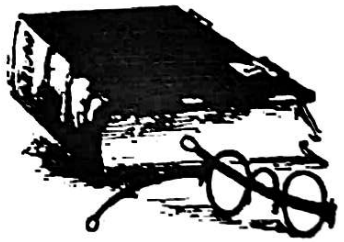

Ivka KRALJEVIĆ

(haiku)

Snenu šumu
budi
pjev ptica.

Zvuk zvona
rastjeruje jutarnju
maglu.

Izlazi sunce.
Zlati se
livada.

Svjetlosni snop
zapeo o granu
rogača.

Pupa lovor.
Prolistala ruža
drhti ...

Igru mora
i vjetra nadlijeće
galeb.

Na listu sljeza
sunča se skakavac -
travanjsko podne.

Stazom nizbrdo:
gromoglasno odzvanja
kameni blok.

Danju i noću
titra paučina
u spaljenoj kući.

Smiraj dana:
zadnji sunčev odsjaj
reže brodica.

Jednu želju
proletjela zvijezda
nosi sa sobom.

Kroz rolete
škilji svjetlost neonske
reklame.

Usidrio se
mjesec u bijelom
oblaku.

U mnoštvu papira
po stolu razbacane
misli ...

Umorno lice
u krivudavoj ulici-
moje drugo ja.

Prestala kiša.
Oživjela ulica
dječjom vikom.

Grga RUPČIĆ

Utjeha zvijezda

03. i 04. prosinca 1987. god. objavljeno je u "Vjesniku" da je umro profesor i književnik Ante Jakšić.

Druge zabilješke o silasku sa životne scene tog suptilnog lirika u dnevnom tisku nisam primijetio. Poznati su, ali stoga ništa manje apsurdni razlozi takva ignorantskog odnosa prema čovjeku uopće, a napose prema književniku Jakšićeva formata.

Njegov životni put bio je određen prosvjetnim pozivom.

Rođen je 22. travnja 1912. god. u Bačkom Brijegu. Maturirao je u Somboru. Filozofski fakultet završio je u Zagrebu. Slijede životne postaje: Travnik, Badija (na Korčuli), Tuzla, Osijek, Bijeli Manastir, Slavonski Brod, Gospić, Subotica i Zagreb.

Objavljene su mu zbirke pjesama: "Biserni derdan", "U dolini zaborava", "Zov proljeća i mladosti", "Pod sapetim krilima". Romani: "Šana se udaje", "Maturant", "Pod teretom ljubavi"; lirska novela: "Marija". S ruskog je preveo roman "K sreći" od Lappo - Danilevske. Prevođen je na francuski i njemački jezik. Poslije drugog svjetskog rata surađivao je u *Glasu mladih, Vidicima, Poletu* (Gospić), *Hrvatskoj riječi* u Subotici, reviji *Marulić, Jeziku, Danici ...*

Time se ne iscrpljuju bibliografski podaci, jer to i nije pretenzija ovog prigodnog podsjećanja na književnika kojemu se ni izdaleka ne ukazuje pozornost koju on sasvim sigurno zaslužuje.

"Svakoga dana ostavljamo dio sebe na putovima, na postajama provincijskih gradova ili sela ..." (Svakoga dana)

Lamentira Jakšić i iznosi duboku i potresnu istinu koja se upravo njega tiče i udara pečat njegovu stvaralaštvu. Počnimo od Gospića u koji je stigao školske 1952./53. god. Boravak u malom podvelebitskom gradiću, koji je uza sve socrealističke naslage čuvao latentnu nit civilizacijskog bivstvovanja, koja se svaki čas mogla prekinuti pred poplavom anarhičnog, sirovog i surovog pokrenutog ratom iz razgibanih ruralnih jezgra.

Jakšićev nastavnički poziv imao je veleban učinak na nas tadašnje gimnazijalce, podesne za ovakvo i onakvo preoblikovanje. Prvi brojevi gimnazijskog lista "Polet" nose jak pečat njegova uređivanja. Profesori Drago Bišćan i Julije Derosi bili su mu pritom od velike i neprocjenjive pomoći. U nastavu književnosti unosio je finoću koja je imala magičnu snagu. Bilo je nezamislivo ne kretati se zajedno s njim duhovnim prostorima Kranjčevićeve, Matoševe, Jakšićeve i Ilićeve poezije. Ne gaziti po blatnjavim pop Ćirinim i pop Spirinim sokacima, koji bi se u noćima punoga mjeseca preobraćali u najčudesniju fresku na kojoj su dominirala stilizirana pročelja bačkih kuća i snažno evocirala lirikom natopljenu rečenicu s početka Gogoljevih "Ukrajinskih pripovijedaka": "Poznajete li ukrajinsku noć? O, vi ne

poznajete ukrajinsku noć!" I kako tako pripremljeni i otvoreni za prijem književnih vrednota, ne pročitati: "Majsku noć ili utopljenicu" iz navedene zbirke i ne opajati se najčudesnijim pejzažima kojima nema premca u svjetskoj literaturi.

"Zagledajte se u nju: sa sredine neba motri mjesec. Neizmjerni nebeski svod raširio se, rastegao još neizmjernije. Plamti i diše. Zemlja je sva u jednoj srebrnoj svjetlosti, a divni je zrak i sparno - svjež i ispunjen miljem i iz njega struji cio ocean miomirisa. Božanstvena noć! Čarobna noć! Nepomično, nadahnuto, stoje šume s dubokim mrakom i bacaju od sebe goleme sjene ... Odjednom sve oživi: i šume i bare i stepe. Veličanstveno se ori gromoglasni pjev slavuja i čini ti se da se i mjesec nasred neba zanio slušajući ga... Na uzvisini selo drijema kao začarano. Hrpe kuća na mjesečini blistaju još bjelije, još ljepše, još im se blještavije ističu niski zidovi iz mraka ..."

U takvoj noći okupljaju se momci i djevojke umorni od danjih radova, ali orni za pjesmu i igru, "veselje izlijevaju u zvuke, koji su nerazdruživi sa sjetom. a vječno zamišljena večer sanjarski je grlila plavo nebo i sve pretvarala u neizvjesnu daljinu ..."

Uvodio nas je tako Jakšić u svjetove književnih djela i dograđivao našem mladalačkom biću duhovnu dimenziju, po kojoj, uglavnom, učenici i pamte svoje profesore.

Pjesme objavljene u "Poletu" a i druge, iz zbirke "Elegije" (Subotica, 1954.) nastale najvećim dijelom u Gospiću, predstavljaju ga kao pjesnika životnih istina. "Hod po zemlji ovoj" nije samo raj, ni samo pakao. Prije je jedno i drugo. Istovremeno! Imao je naglašeno izgrađen stav prema životu, s temeljnim predznakom: Ljubav prema bližnjemu i ljubav prema prirodi. Svaka pjesma ima snažnu racionalnu potku, ali i emocionalni naboj koji uvjetuje prožimanje, što rezultira snažnim pjesničkim slikama i elegičnim tonom, po imperativu poetskog subjekta.

Čovjek nije otok za sebe, pjesnik pogotovu. "Naslanja uho na šutnju što ga okružuje i muči", "dok mu oči rastu pored stvari", proživljava tuđu i svoju patnju. A da bi život bio snošljiviji spasava se snovima, sanjama. One su duboko u čovjeku. One mu daju nadu, zbog njih pati, divi se, "leti visovima":

Svako u dnu sebe jednu sanju ima
i u njenom svjetlu nada se i živi.
Samo zbog nje često pati se i divi
i ko bijela ptica leti visovima.

Ona je ko vrelo iz kojega teče
nepresušnim tokom životvorno piće.
Ona je ko neko veliko otkriće,
što se samo ćuti, a nikad ne reče.

Bez nje svi bi naši tamni bili puti,
I bol nikad ne bi ljepotama sjao.
I sretan je, tko je sanju čuvat znao

za dane, kad nebo krvavo se muti.
Jer sve dok je čovjek netaknutu ima,
uspinje se stalno vedrim visovima.

(Sanja)

Jakšić prihvaća život kao život, sa svim njegovim raznolikostima, nijansama, usponima i padovima i udarcima sudbine. Ali ostaje nešto što mu nitko ne može oduzeti, da "bol što danju zada gruba ruka daleke zvijezde utjehom pozlate ..." što mu iznova vraća nadu i daje snagu, da lakše nosi teret novih muka:

I zalud mnogi sa podsmijehom zbore
da ludu čežnja za visom spasava
Jadan je kome zvijezde ne gore

i kome stalno pognuta je glava.
I koji ne zna pogrbljenih leđa
da plete svijetle niti zlatnih pređa.

To je taj Jakšićev čovjek, koji ima životni cilj, svoje povijesno, filozofsko, etničko i etičko utemeljenje. I nitko ne može tu ništa mijenjati. Ništa dodati i oduzeti. U biti svega je *spiritus movens* kao temeljna mjera, pa i stupanj čovjekova dostojanstva, ma koliko god ga čovjek sam bio svjestan.

Jakšić ga je i te kako svjestan.

Pjesme: "Starice moja", "Majka tuguje za poginulim sinovima" odišu snažnom osjećajnošću i odlikuju se melodijom na granici tugovanki, ali s dostojanstveno suzdržanim i zbog toga još potresnijim bolom:

O, djeco moja ponosna,
borovi, viti zeleni
zlatna su moja krila slomljena
(Majka tuguje za poginulim sinovima)

Kod Jakšića nema banalnosti, nema prenemaganja. Svaki povod za pjesmu je emocionalno i racionalno snažno proćućen:

"I sve mi nijemim glasom o tvome prisustvu zbori
i čujem kako uza me
nečujan hod ti ide,
al oči su moje slijepe od ovih svagdanjih stvari
i sad te ne mogu suzne
ne mogu da te vide ..."
(Mrtvom prijatelju - I. G. Kovačiću)

Pjesme: "Stranac", "Daleko od svojih", "Oblaci u modrim visinama", "Lastavice", "Mrtva ljubav", "Poslije mnogo godina" ... određuju duhovne i svjetovne prostore ovog suptilnog lirika, vode nas njegovim životnim putanjama i otkrivaju kako nada sve senzibilna priroda reagira na izazove života. Tek sada kada su nam se dogodile sve ove grozote, kada nam je sama supstanca bila ugrožena, jer neprijatelji naši nahrupiše na grobove i svetišta naša, na nejač našu, na živote naše, prihvaćamo ove stihove kao svoje vlastite:

Vi nemate domovine i ne znate
kako je teško bez nje živjeti,
vi nemate milih svojih grobova
pa ne znate
kako ih je teško
teško zaboraviti"
(Oblaci u modrim visinama)

Tako odgovara pjesnik oblacima koji ga mame u daljine, ali on ne može napustiti svoju dolinu djetinjstva, "kuće uboge", "ljude radine", na "zlatnim našim poljima":

... i ovaj jezik umilan,
i ove pjesme žalosne ..."

Kao da je slutio tragediju koja će njegov uži zavičaj pogoditi desetljećima kasnije. Kao da je vidio svoje susjede koji će sa zavežljajima napuštati rodna ognjišta.

Ranjena ptica
... htjela bi raširiti krila,
u susret poći nebu punom zvijezda.
Iz kljuna krv se po snijegu truni
pred okom ponor bezgraničan puca,
ja ćutim: u dnu malenih joj grudi
stravičnim ritmom moje srce kuca.
(Ptica)

Motiv ptice vrlo je čest u pjesnika, uglavnom kao metafora odnosa ljudi prema "beskorisnim" vrednotama. "Poludjela ptica" (D. Cesarić) Jakšiću je povod za iskaz dubokog suosjećanja s ljudima koji stradavaju na putu svojih uspona i padova. Jakim kontrastima sugerira težinu i bol zbog gubitka.

Vizionarski predvida kraj svoga životnoga puta, trenutak kada će cijelog sebe ostaviti na predenim putovima, na postajama, u provincijskim gradovima, razdijeliti se u patnji ili radosti i naći se pred razrušenim vratima.

"Pod križevima smrznutim na groblju i na cestama
i kao ptice ranjene iz jata se izdvajamo
i kao stablo pognuto na vjetru mrzlom stanemo,
i uspomene jedino ko leptiri se vraćaju
i rane nam pozlaćuju ..."
(Svakoga dana)

Gorko, ali istinito! *C' est la vie*! (To je život), zaključio sam ovim riječima "Sjećanje" prije pet godina u "Školskim novinama" i dodao: Otišao je Ante Jakšić tragom svojih sanja, put zvijezda. Preselio se u "svijetle širine" svoje rodne Bačke (sahranjen je u Bačkom Brijegu), a nama ostavio u baštinu svoje neponovljive pjesničke vedrine oplemenjene bolom. Danas, pet godina kasnije, dodajem: Ante Jakšić izvorno je i primarno pjesnik, suptilni lirik. "Majstor ritma i rime". On ih nije tražio, mučio se s njima, natezao. Rime su mu se naprosto nametale. Jedinstven spoj sadržaja i forme. Kao kod Cesarića. Zbog svega toga Jakšić zaslužuje daleko povoljnije mjesto u korpusu hrvatske književnosti. Kao i mjesto u svim udžbenicima književnosti.

Tatjana VRANIĆ

Darodarivatelj

Baš to sam oduvijek željela
stalno dijeliti darove
izvlačiti ih iz vreće bez dna
i usrećiti primatelja

Ako se moja vreća
jednom nađe prazna
iscijeđena
prošupljenoga dna
osjećat ću vječnu krivnju
zbog svih onih primatelja
koji su ostali bez darova
i suznih očiju
i bez nade
gledaju prema nebu

Baš to sam oduvijek željela
stalno dijeliti darove
izvlačiti ih iz vreće bez dna
i usrećiti primatelja

Enver MEHMEDAGIĆ

Kraj jednog sna

(onima koji mrze)

Kada bi se moglo
zaustaviti vrijeme
i presaditi jučer
u danas

Kada bi se mogao razbiti
zid tvrdoglavosti
povrijeđenih osjećaja
i gluposti
jer se nije htjelo čuti
drugo zvono

A ono je zvonilo
gluhim ušima
između zidova
smrdljivog kolodvorskog
bara
gdje su protuhe i pijanci
molili kunu

Zašto baš kolodvor?

Jer on je simbol
prolaznosti
vlakova što dolaze
i odlaze
poput života

Izbor je slučajan
i nesvjesno predstavlja
bijeg od pamćenja
cementirana u mozgu

A ovome ne treba
prtljaga
već telefon što zvrči
u prazno

Jer Zagreb i Hrvatska
promijenili su broj

Gojko POLEGUBIĆ

Viseća dolina

Lijes putuje kroz osmijeh
a redovnici za njim sade
bijele čemprese.
Ono što su pisali - pjevali
stiglo je i k nama
kroz puninu vremena.
Još stoji kamen
što su ga za sobom zakapali.
Mlijekom su hranili sove
minerve.

Zvijezdo vidjelice,
neka bude život.

Ivan BRAJDIĆ

Zabilješke uz jednu pjesmu

Svaki put, kad god uzmem ponovno u ruke knjigu proze i poezije *Radovana Grgeca "Reći ime"*, redovito mi padaju na pamet riječi što sam ih svojedobno napisao o slovenskom pjesniku Edvardu Kocbeku: "Ima pjesničkih zbirki koje traže da se o njima progovori netom su izašle, jer kako vrijeme odmiče, njih sve rjeđe uzimamo u ruke, budući da ih vrijeme, taj najnemilosrdniji sudac, nepovratno pokapa. To je gorka, ali neumitna sudbina, protiv koje se ništa ne može učiniti. Obratno pak, ima druga vrsta pjesničkih zbirki koje se gotovo prkosno oglušuju o tu zakonitost, pa vrijeme ne pokapa njih, već one, da tako kažem, pokapaju vrijeme."

U tu drugu vrstu možemo ubrojiti i netom spomenutu knjigu Radovana Grgeca. Međutim, namjera ovih mojih zabilježaka nije pisati o pjesničkom ciklusu u knjizi, već ću se ograničiti samo na jednu pjesmu. To je pjesma *Perici*. A evo što me ponukalo da svoju pozornost poklonim baš toj pjesmi. Često se, naime, događa da u pojedinim životnim trenucima, jednako svijetlim kao i tmurnim, osjećamo potrebu potražiti odahnuće i smirenost, pa i svojevrsnu okrjepu u ovim ili onim poetskim ostvarenjima. Takvo nešto, eto, nalazim i ja u pjesmi *Perici*. I odmah postavljam sam sebi pitanje: odakle baš u toj pjesmi takva, gotovo bih rekao magična moć, kakve su to vrijednosti i ljepote u njoj, te me potiču da s vremena na vrijeme tu pjesmu prečitavam, kao što to činim s pjesmama još nekih pjesnika, hrvatskih i svjetskih. Ali mislim da neće biti na odmet ponajprije pjesmu navesti u cijelosti, kako bi je čitatelji imali zornije pred očima:

Gledam te, sine, kako se igraš
cipela punih zemlje i blata
u dvorištu kojim je nekad
trčao i tvoj tata.

Gledam te kako se trudiš
i znoj kako ti rosi čelo
i svaki napor pod kojim stenješ
u moje ulazi tijelo.

Uspomene stare naviru redom.
U tom mališu što skače kô ždrijebe
prepoznajem drugog jednog dječaka,
prepoznajem sebe.

Pitam se tjeskobno kakva budućnost
ovoga dragog dječaka čeka.
Nazirem sunce, a zatim oluju.
Primiče se izdaleka.

I molim Boga da mu oslobodi pute
od pogibelji i zla što hara.
Dragi Bože, potrebna su mu
bar dva anđela čuvara.

Na jednom mjestu Thomas Mann je napisao: "Ako vam je suviše stalo do onoga, što imate kazati, ako vam je ono suviše priraslo srcu, možete biti sigurni, da ćete doživjeti potpuni neuspjeh. Postat ćete patetični, postat ćete sentimentalni, pod vašim rukama nastat će nešto nezgrapno, nespretno-ozbiljno, dosadno, banalno, a konac priče bit će: samo ravnodušnost u ljudi, samo razočaranje i jad u vama." I još ovo: "Umjetnik prestaje biti umjetnik, čim postane čovjekom i počne osjećati." Nema sumnje, vrlo teške, ali i oštroumne opaske jednoga od najvećih njemačkih umjetnika riječi u ovom stoljeću.

Motiv pjesme *Perici* također je bio na vrlo opasnom rubu da pjesnik zaplovi u valove baš takve sentimentalnosti i patetičnosti, čak banalnosti, na koje se obara Thomas Mann. Vjerujem, naime, da pjesniku nije bilo lako othrvati se emocijama. Ruku na srce, riječ je ipak o odnosu prema sinu, pa nije ni čudno što se ispod smirenog i vrlo odmjerenog, gotovo bih rekao škrtog kazivanja naslućuju otkucaji očinske zabrinutosti, protkane emotivnošću, što je i normalno. Međutim, ta emotivnost, ma koliko snažna u kontekstu pjesme, nije prešla u patetičnost i sentimentalnost, ponajmanje u banalnost. Baš obratno! Očistivši svoje stihove od svih natruha koje bi ih mogle spustiti na pogibeljnu razinu pretjerane čuvstvenosti, pjesnik uspijeva pronaći pravi poetski izričaj, da bi pjesmu na kraju uzvisio do značajne umjetničke tvorevine. Jednom riječi, pjesnik je našao u sebi snage da u trenucima stvaralaštva prestane biti "čovjekom i ne počne osjećati", već se pretvorio u umjetnika.

Međutim, ima još nešto što daje ovoj pjesmi svojstvo zbiljske umjetničke tvorevine. Evo o čemu je riječ. Književni povjesničar Ivo Frangeš, analizirajući Vidrićevu pjesmu *Mrtvac*, navodi ove njezine stihove: *Crnom zemljom preoranom /razlile se vode sjajne*, te dodaje kako bi ta poetska slika uvelike izgubila na snazi ako bi se samo malo izmijenio red riječi, pa, recimo, glasio: *Preoranom crnom zemljom/vode se razlile sjajne*, čime bi se poetski izričaj pretvorio u bezbojno prozno kazivanje. Čak je i u prozi taj red riječi važan. Roman *Povratak Filipa Latinovicza* započinje Krleža rečenicom: *Svitalo je, kada je Filip stigao na kaptolski kolodvor*. Sasvim drugačije, u svakom slučaju bez jače izražajnosti, zvučala bi ta rečenica da ju je Krleža napisao: *Kada je Filip stigao na kaptolski kolodvor, svitalo je.*

Promotrimo li bolje pjesmu *Perici*, lako ćemo zapaziti da je i njezin stvaralac s instinktom pravog umjetnika također osjećao važnost reda riječi u stihovima da bi izražajnost zazvučala svom punoćom poetske snage i ljepote. Evo samo jednog primjera. Druga strofa glasi: *Gledam te kako se trudiš / i znoj kako ti rosi čelo / i svaki napor pod kojim stenješ / u moje ulazi tijelo*. Strofa bi očito izgubila na ljepoti i snazi, ako bismo promijenili red riječi, pa ih, primjerice, ovako nanizali: *Gledam te kako se trudiš / i kako ti znoj rosi čelo / i napor svaki pod kojim stenješ / ulazi u moje tijelo*. Pa i početni stih pjesme: *Gledam te, sine, kako se igraš* zvuči poetskije nego da je pjesnik napisao: *Sine, gledam te kako se igraš*. A ponavljajući u prvoj i drugoj strofi riječi *Gledam te* pjesnik daje pjesmi ne samo formalni nego i dublji unutarnji smisao, jak emotivni naboj, no lišen jeftine sentimentalnosti.

Ali je pjesnik uspješno izmakao još jednoj zamci, koja nerijetko vreba baš u pjesmama s takvim sadržajem, a to je opasnost da se izgubi u sferama privatnosti. Doduše, u početnim stihovima stječe se dojam da će pjesnik doista zaploviti u te vode, ali ubrzo uspijeva prekoračiti tu pogibeljnu crtu, pa što se strofe dalje nižu, natruhe privatnosti se gube, a pjesma dobiva sve šire dimenzije, to jest poprima svojstva općeljudskosti i svevremenosti. Pjesma nije samo slika intimnog odnosa pjesnika prema sinu, nego zapravo čovjeka prema čovjeku kad se nađu u sličnoj životnoj situaciji pred pogibelji i zlom. Gotovo idilična slika s početka pjesme, pa donekle i s prizvukom privatnosti, preobražava se na kraju u tjeskobno duševno stanje s intonacijom baladičnosti, u vapaj da se spasi jedno mlado ljudsko biće koje je tek zakoračilo u život. Stanovita početna deskripcija gubi se, a glavni motiv pjesme postaje strepnja koja lebdi nad svakim ljudskim bićem u pomućenim i teškim vremenima. Bilo kako bilo, dah privatnosti, ako se na početku pjesme na časak i osjetio, nestao je, a čitatelj osjeća kako se identificirao s osnovnom mišlju i porukom pjesme.

Kao i sve pjesme u knjizi *Reći ime*, tako se i pjesma *Perici* odlikuje čitkošću, lakoćom poetskog izričaja, jasnoćom misli, jednostavnim kazivanjem, komunikativnošću. Naoko skromnog poetskog izraza, tu i tamo s prizvucima šturosti, bez kićenosti, s malo pjesničkih ukrasa, oskudna u metaforici, ponekad čak na rubu proznog kazivanja, ova je pjesma, unatoč svemu tome, ipak bogata unutarnjim sadržajem, iz nje zrači strastvenost, a umjesto "suhoparnog viška pameti", što je osuđivao povjesničar umjetnosti Herbert Read, prožeta je životnom mudrošću, onom mudrošću koju je od svakog umjetničkog djela tražio slovenski kritičar Josip Vidmar. Pjesniku nije cilj samo to *što* će reći, nego još više *kako* će to izraziti. Doduše, pri tome se služi tradicionalnim poetskim izrazom, to jest strofama, vezanim stihom i rimama, bez želje da slijedi modernu fakturu pjesme, ali to nije pjesnikova slabost. Uostalom, vrijednost pjesme ne mjerimo po tome koliko je u skladu s trendovima moderniteta, već po tome da li iz nje zrači snaga istinske poetske riječi, bez obzira na to kakvim se poetskim sredstvima pjesnik služio.

Dakako, to nisu sve vrijednosti koje nalazimo u pjesmi *Perici*, ali će i ovih nekoliko primjera, koje sam nanizao u svojim zabilješkama, uvjeren sam, biti dovoljno da opravda što s vremena na vrijeme uzimam u ruke knjigu Radovana Grgeca i čitam njegovu pjesmu *Perici*.

Postoje, naime, pjesme koje nas potiču da iz ovih ili onih razloga, kadšto nedokučivih, posegnemo za njima i iznova proživljavamo sve ono što je pjesnik u svoje stihove pretočio.

Mato MARČINKO

Megla

Vu meglenoj megli jen bogec stoji,
od meglenskih tminah ga videti ni.
Kak pes zgubleni vu mraku on tapće,
sam sebi nekaj povierljivo šapće:
v požirak da mu strusit je žganice,
tak lehko bi zišel iz ove kmice.
I sliepac vidi mrieti mu se ne če,
k živlenju tom još ga želja vleče.
Nu došla i njemu zadnja je vura,
život mu je splasnul poput miehura.
Morti to ja senjam, na glas je rekel,
nejde mi se nikak ni v raj ni pekel.
Na križajnu jeden bogec je zgublen,
nigdar od sreče ni bil on polublen.
Drma i trese groznica ga zdena,
purana z kostanjem senja pečena,
al za sve vriedi zakon navek isti,
ze čerbavih zubih nemre se gristi.
Črne na biele v knjigi Božjoj piše,
starcu se mladost ne povrne više.
Na konec konca najbolše nam se bu,
kada pod križem smirimo se v grebu.
Umorna od megle ciela narav spi,
v tminah neprozirnih jen bogec stoji.

Danica BARTULOVIĆ

Na putovanju

Mirno teče
rijeka smaragdno zelena
nad njom obješene vrbe
u šašu
divlje se patke skrivaju

kako sam tužna rijeko
neću plakati
da tebe ne žalostim
koja radosna putuješ
k moru sinjem

mirno teče
rijeka smaragdno zelena

Mato MARČINKO

Kod "Zelene mačke"

Prigradska gostionica "Zelena mačka" na Martin-bregu. Vesela vinska proslava Martinja. Uobičajeni žamor već dobrano pripitih gostiju. Gusti smrdljivi duhanski dim. Mogli biste ga rezati nožem.

Moj sustolnik i sugovornik Baltazar, limar i uvoditelj vodovoda, predstavlja mi svoje vinske pajdaše.

- Broz Kumrovečki, pravim imenom Ambroz, bravar i alatničar. Blaž Bednjanec, izsluženi bačvar iz Bednje.

Rukujem se s obojicom. Oni me odmjeravaju od glave do pete, ne znajući kamo bi me stavili.

- Betika, daj brzo dojdi sim! - zovne Baltazar točiteljicu pića. Po domaću, pipničarku.

Dolazi zgodna mačka zelenih očiju. Gostioničareva kći. Po tim njezinim zelenim mačjim očima gostionica je dobila ime. Dok prolazi između stolova, svi muški je požudno gledaju. Ali je se ne usuđuju pipnuti, kako drugdje običavaju. Niti joj što nedolično dobaciti. Naime njezin je otac, vlasnik gostionice, bivši šakač težke kategorije.

- Prosim, za početak jednu dvolitru i sifon - naruči Baltazar. - Kaj? Nemaš soda-vode? Baš liepe. Više si ne mreš priuštiti starega dobrega špricera. Nu onda, lipički studenac. Ni to nemaš? Opet nam ne gine jamnička.

Kad je Betika otišla, Baltazar će nam povjerljivo:

- Nemam ja ništa protiv gemišteca. Svaka čast! A zna se, da je gemištec najbolši s jamničkom. Nu moj doktor mi je rekel: Baltazar, ostavi se te jamničke. Tak i tak v sebi već i preveć imaš mineralov.

Prve čaše praznimo na dušak. U pobožnoj šutnji. Prešavši s kajkavštine na neku svoju kajkavsko-štokavsku inačicu, Baltazar će meni:

- Gospon Planinar! Recite vi nama kaj ima novoga? Mislim onak, općenito. Ne treba spominjati one gore imenom i prezimenom. Itak nam ideju na živce. Stalno ponavljaju: zna se! A kaj se to, molim vas lijepo, zna? I kaj iz toga, što se zna, bude zišlo?

Spasila me zelenooka Betika. Donesla je na stol reš-pečenoga purana. Sa svim pripadnostima. To je Baltazar već prije s njom dogovorio. Prihvatismo se posla. Noževi i vilice veselo zveckaju.

- Ne velim, da je ovi puran loš - zamumlja bačvar Blaž iz svoga bačvastoga trbuha. - Dapače, kaj je je. Ali se ne mre mieriti z puranom moje bake. Ona vam je iz Hrašćine-Trgovišća. Sada je pokojna. Bog joj dal dušici lehko. Praf za praf, nije mi bila baš prava baka. Onak, pol na pol. Nu za mene najpravejša. Mitila me i šopala orehnjačama i makovnjačama. Kakvi su tek makovi v njezinu vrteku rasli! Glave im

kak dječje glavice. Sline mi curiju kad se pak zmislim na njezine purane z kostanjima...

Naš stoloravnatelj Baltazar, koji svakomu loncu želi biti poklopac, prekinuo je Blaža u pola riječi. Njegovi pajdaši se nisu proti tomu bunili. A ja nisam imao pravo glasa.

- Znate ono o Tinu Ujeviću i Franu Alfireviću. A u svezi s puranom i kostanjima. Zdogovore se oni, najmre Tin i Frano, kak će vu novinami zaradit honorara. Zapodienut će svađu, rekbi polemiku. Frano će pisati o čarima dobra jela i pila, a Tin će zagovarati umierenost u jelu i pijači. Vic je bil v tomu, kaj je Tin bil poznati požderuh i vinopotegač. A Frano, bilo je obće poznato, jel je poput vrabčeka. Samo mrvice, Bog budi z nami. Bogec bistrički, ni u vinu ni bil ravan Tinu. Dost su mu bila tri kupčeka, pa da završi pod stolom. I tako se oni, sve u šestnaest, pograbili vu novinami. Povuci-potegni, nastala sapunica od polemike. Tu je Frano nadjačal Tina. Tak je fletno i sladokusno opisal pečenoga purančeka nadievena z kuhani kostajni, da su Tinu počele zazubice rasti. Pak je naglo prekinul međusobno keckanje. I zamieril Franu, da nije duhovnjak, čoviek od duha. Nego jen obični proždrlivec. Siroti Frano. Na konec konca, vumrl je od jene kriške naranče. Koja mu se zavstavila vu grlu.

Blaž je još nešto htio reći o svojoj napol-bakici i njezinu puranu s kostanjima. Koja je, ak se praf zeme, glede purana s kostanjima bila baka i pol. Nu mi ga fletno prekinusmo, nazdravljajući jedan drugomu. I svi skupa Tinu i Franu.

Broz Kumrovečki, koji se zapravo zove Ambroz, uvaljuje mi u tanjur puranov batak. Omašan kao buzdovan.

- Ječte, ječte gespen Planinar. Nemate vi toga pri svojoj hiži. Jenput sam tak ja bil pozvan vu goste k nekoj bilježnikovici. Računal sam, sad se bum fest naklopal. Prirađivala je takva jela, o kojima ja ni senjat nisem mogel. Kad ono, da prostite, ponudila me prostim mužačkim bažulom. Koji me je, ne jenput, izteral iz vlastite hiže. Još me bilježnikovica, ta prefriganka, milo gledi, pak mi veli: Ambroz, samo si zemi kulke ti paše. Toga pri tebi ni.

Opet se Baltazar ustane na junačke noge. Već klimave i klecave zbog ispijenih gemištâ. Da pročisti grlo, eksira još jedan.

- A sad, glave i kupice skup. Kucnimo se i kušnimo u znak bracke lubavi i sloge. Čim to zbavimo, održal bum zdravicu. Kak se šika pri ovakvim zgodami i u ovakvu svake fale vriednu društvu.

Čim to zbavismo, popivši na dušak čisto vino i cmoknivši se u znojne i zarumenjene obraze, Baltazar kucne vilicom o svoju praznu čašu.

- Dragi priateli i od sada pa navek pobratimi! Po običaju naših starcov najpredi bi trebalo nazdraviti našoj miloj i lublenoj Domovini. Nu, to bumo preskočili. Ne zbograditoga kaj ju ne bismo imali rad. Ne daj Bog! Nego toga radi, kaj joj sad nazdravleju sikojaki i sakojački. Koi su po njoj u ona prošla nevratilase vremena pluvali i hračkali. I zbog nje nas rodoljube mlatili i zatvarali. A sad hoćeju

biti vekši domoljubi od nas. Ne, velim, u njihovo družtvo ne ćemo. Nek oni ideju z mirom. Mi znamo, kaj znamo. I to bumo zadržali za sebe. Ti pak lažni obraćenici nek se pišeju...

Popivši u predahu gemišt, da osvježi suho grlo, Baltazar nastavi:

- Prvo dižem kupicu tebi, dragi moj Ambroz. U ime naše vekivečne vinčekom zalievene i zacementirane pajdašije. Nek ti je u zdravle i veselje! Zbilam, Ambroz, štel bi te nekaj priupitati. Kak ti stojiš s onim preštimavanim Brozom Zagorcem. Znaš na koga mislim. Ma ne s onim Brozom iz Kumrovca, kaj si se tulike uztrtaril. Na onoga drugoga Broza pomišljam komu je, kak i tebi pravo ime Ambroz. Oni Ambroz, zvan Gubec-beg, koga su proglasili selačkim kralom i dali mu gospocko ime Matijaš. Taj ti je Matijaš, kak piše u knjigami, povel bunu proti milostivomu gosponu grofu Franceku Tahiju. Sve bitke je z njimi zgubil, ali je spasil glavu. I pri tom, da spasi glavu, pomogel mu je navodno zagrebački biškup Jurica Drašković. Da praf velim, tak ne misli naš verli i slavni romanopisac Guštek Šenoa. U romanu Seljačka buna on je Matijaša Gubeca ovienčal za krala na Markovu trgu u Zagrebu i to žarećom krunom na žarećemu tronušu.

Da osuši presuho grlo, Baltazar nagne iz punoga pehara. Mljacne jezikom, obliže usnice i nastavi:

- Pak veliš, Ambroz, da ti taj narečeni selački kral Matijaš Gubec-beg pravim imenom Ambroz nie bil nikakav ni rod ni pomozbog. I bolše ti je, da je tak. Zafali Bogu i Majki Božjoj Bistričkoj, da s njim nisi ni u kakvoj ni vezi ni svezi. Buntovnici naime, i kada su mertvečki mertvi, nisu rad viđeni ni u kakvem društvu a kamoli finom. Svaki človek navek treba imati na umu kaj je red i poredek i komu kaj patri. Naš pak Matijaš Gubec ni znal držati zatvoren gubec.

Zapuhao se Baltazar od tolike silne govorancije. Njegovo plemenito vodoinstalatersko čelo orosile su kapljice znoja u obliku Bakhusova vinskoga vijenca. Zato se najprije ohladio s nekoliko gemišta. Zatim je proždrljivo progutao poveći komad purana. I zalio ga čistim vinom. Pa nastavio nazdravičariti.

- Zmožni i veleštovani Blažu od Bednje! Pripovedal mi je tu skoro jen veleučeni kanonik, komu sam zrihtal vodokotlić tam gdie i car ide piešice, da ste vi Bednjanci u već davne zaboravljene cajte dohajali sim u našu liepu Horvacku iz nekakšne Mezopotamije. Opći potop je bil, veliju tak mudroznanci, samo v toj Mezopotamiji. Biblija pak kaže, da je sva zemlja bila potoplena. Najmre Mezopotamci su mislili, da je njihov kraj cieli sviet, pa je stoga radi i potop svecki to jest opći. Bilo ovak ili onak, od potopa se spasil samo Noa, koji je bil Mezopotamac. Taj Noa je sagradil tak veliku barku, da je vu nju stala sva njegova familija i pripadajuća im stoka hoćem reći blago. A bilo je i familije i stoke mali milijun. U tu svoju barku ukrcal je Noa, nek se najde, sve zvieri zemaljske i sve ptičice nebeske. Ribe je ostavil vu vodi, da ima kaj pecati, dok potop ne projde kak je i došel.

Blaž Bednjanec htio je nešto zaustiti, ali ga Baltazar odlučno prekine.

- Znam Blaž, kaj hoćeš reći. Si misliš, kaj ja Blaž imam s tim Mezopotamcima.

I z njihovim Noom. Odmah buš čul. Zaboravil sam reći, da je dotični Noa u barku ukrcal i jenega purana z njegovom puranicom. Kad je potop splasnul, čitava Mezopotamija bila je nepregledni mulj. Odmah su kak nori navalili lovci u mutnom, da v tom mulju vlove kakvu muktašinu. Tvoji Bednjanci su zakasnili. Zdipili su samo jen bračni par puranof. I v pinklecu ih ponesli sa sobom vu daleki sviet. Kam, sim, tam, stigli su i do Bednje. Dok su se raspakiravali, da tu i ostanu, purani su im pobegli u Hrvacko Zagorje. Zaiskali su ih natrag od Zagoraca, nu oni ih nisu niš razmeli. Jer su govorili mezopotamski. I tak su pure i purani ostali v Zagorju i dobili zagorsko državljanstvo. Veliju, da su Bednjanci do danas u svomu govoru sačuvali mnoge mezopotamske rieči. Pak da ih i sada Zagorci dobro ne razmeju.

Spelavanje Baltazarovo prekinu tresak čaša o pod. Martinjaci tako završavaju svoje martinjske veselice. Došlo doba rastanka. Bolje se je ukloniti, nego pokloniti.

Izlazimo na svježi zrak i udišemo ga punim plućima. Da speremo duhanski dim. Zaostale zvijezde jutarnjice pospano žmirkaju. Dečki, vrieme je za hrkanjac, zijevnu Baltazar.

Tomislav KAZIJA

Crne misli

Crne misli
i more noćne
naviru polako
kao crvi
stalno žedni
krvi sočne

Oh, svijete bijedni
da mi je odgovore znati
plakao bih
kao dijete
koje mlijeka traži
a daleko mu mati
i ne znam što bih dao
za koru istine
na vašoj trpezi
punoj laži

U meni traje

U meni traje
livada
polje
zemlja
kamen

U meni traju
vali
žali
more
plamen

U meni traje
otac
mati
sestra
brat
U meni traje
ljubav
za sve
a rat je
rat

Ariana ŠTOKOVIĆ

Bezimena

Iz močvare dvorac se uzdiže
Vulkan ili stijena, što li je?

Močvara,
Tamničkim ga rukama grli,
vlažnim ga prstima miluje.
Maglica ljubavnike skriva
Utvara sve to je li je?

Netko tamo,
Ljubavne tajne stolom razastire.
Reklo bi se, snuje,
tako nije.

U dvorcu,
Prilika jedna pred oltarom se moli,
u odori krutoj hodi bez požude
Samo sjena čežnjom zaiskri u sumrake.

Tamo,
Leptirica jedna plesom sudbine zbori
Krilima zidove u letu dodiruje.
Reklo bi se, plače,
tako nije.

Toliko je voljela.
Iz ljubavi livadu cvijeća ostavila.
Stvarno ju nije primijetio.
Niti žena više nije bila.
Što je doista htio?
Ticalima usne mu dodirnula.
Od želje u vremenu se umiri.
Od zabrane zatitra.
Toliko je sada htio.
Toliko ga je sada imala.
Samo poljupcem otpusti ju nježno.
Tada,
Ispod vjeđa trzaj oslobođenja
Ispod krila hod pomirenja
Iz granita zov sjedinjenja.

Zatim,
Magma u lavi se probudi
Magla u močvari se ljubi
I grotlo se zemlji vrati.

Marijan VOGRINEC

Smiraj

Danas
i sutra
Svaki dan je negdje nestao
Tri naravna bića
Negdje
u daljini
tri su oblutka
More se valja u modrini zalaza
Gdje su nestali dani
Oblutak na mjesečini
Tihi glas
i
kamen

Alojz GETLIHER

Grof Edgar Bourrée de Corberon - hrvatski nacionalni osjećaji, nastojanje za ustroj potpunog Sveučilišta u Hrvatskoj

(u povodu 330. obljetnice utemeljenja i125. obljetnice obnove Sveučilišta u Zagrebu)

U zanosu narodnoga preporoda pojavila se i težnja za njegovanjem prirodnih znanosti. Dok su u prvoj polovici XIX. stoljeća prirodne znanosti u drugih europskih naroda postigle zavidne uspjehe, u nas su se tek počinjale razvijati.

Postoji više razloga zakašnjelom prodoru i slaboj razvijenosti znanosti u Hrvatskoj u tom vremenu. Na prvome mjestu to su bile nepovoljne društveno-političke prilike, te njihov utjecaj na duhovnu klimu i stvaralaštvo u nas, primjerice: imperijalističko nastojanje habsburške dinastije i rat za nasljeđe, germanski apsolutizam i mađarske težnje za osvajanjem novih teritorija. Nadalje, "hrvatski sabor u obrani od germanizacije i mađarizacije rabi latinski jezik". Na taj se način, s jedne strane, nastojalo obraniti identitet Hrvata, dok je s druge pak strane latinitet sputavao pravovremeno prihvaćanje suvremenih znanstvenih pogleda. Valja istaknuti, da se znanstvena djela u Europi objavljuju na nacionalnim jezicima. Središta znanosti postaju London i Pariz, te se većina djela objavljuje na engleskom i francuskom jeziku, ali ne i na latinskom. Znanstvenici carevine rabe njemačke prijevode koji prodiru mnogo kasnije u Austriju, a posebice u Mađarsku i Hrvatsku.

Razdoblje od 1850. do obnove Sveučilišta, poglavito njegovih prirodoslovnih odjela 1876., je razdoblje duže od četvrt stoljeća. Iako tada nema sustavnog, institucionalnog istraživanja i rada na području prirodoslovlja, njegovo promicanje nije potpuno zatomljeno. Preporodna i postpreporodna nastojanja bila su poglavito usmjerena na njegovanje hrvatskoga jezika i lijepe književnosti, ali je bilo i ponekih nastojanja i rezultata u prirodoslovlju, posebice na području tvorbe hrvatskog znanstvenog nazivlja, za što je zaslužan hrvatski preporoditelj i prirodoslovac Ljudevit Farkaš Vukotinović (Zagreb, 1813 - Zagreb, 1893), koji 1851. razrađuje svoj prilog o nazivlju prirodnih znanosti.

Uvjeren kako nema narodne i političke slobode bez znanosti, kulture i gospodarskoga promicanja, upravo tih se godina posebice za Hrvatsku založio i na međunarodnom polju značajno istaknuo, za sveukupnu hrvatsku stvar, u razdoblju od 1845. do 1861. grof Edgar Bourrée de Corberon. Tko je bio čovjek, koji je prošao kroz našu kulturnu i političku povijest premalo istican, a koji je, iako stranac, Hrvatsku nazivao svojom "...drugom dragom domovinom..."?

Edgar Corberon, političar i kulturni djelatnik, potječe od stare francuske plemićke porodice, koja je bila u rodu s brabantskim vojvodama, te je sudjelovala

u križarskoj vojni 1270. godine, kao potomak Ljudevita IX. Svetoga, najvećeg vladara XIII. stoljeća. Rodio se 1807. na očevom imanju Troissereux u departmanu Oise. Otac mu je bio časnik u Napoleonovoj službi, gdje stječe 1809. barunat. Corberon postaje grof, dok mu je djed za Robespierreove strahovlade 1793. pogubljen pod guillotinom. Kao mladić u dvadeset i prvoj godini života, nemirna duha i željan znanja, bio je u Grčkoj 1828. gdje potiče razvoj prosvjetnih institucija, a 1829. putuje po Turskoj gdje je pohodio Carigrad, Malu Aziju i obale Crnoga mora, a također je proputovao Njemačku i Italiju. Nakon završenog studija u Parizu, krenuo je opet put svijeta, kako bi proučavao države s društvenog, političkog i vojničkog motrišta. Francuska revolucija u srpnju 1832. (na prijestolju je Ljudevit Filip "kralj Francuza" podignut na temeljima narodnoga suvereniteta) onemogućila mu je odlazak k francuskom poslanstvu u Beč u diplomatsku službu. Kad je 1834. u Španjolskoj buknuo građanski rat, Corberon je u svojoj dvadeset i sedmoj godini, kao časnik pošao onamo i pridružio se bratu španjolskoga kralja Don Carlosu i pretendentskoj borbi za krunu, u vojsci obnašajući službu pukovnika. No, vidjevši kako stvar karlista ne ide dobro, napušta njihov tabor, nastavlja putovanja po Europi posjećujući Švicarsku, Italiju, Austriju i Englesku, te se napokon nastanio u Njemačkoj. Tamo je mnogo boravio na pruskom i hanoverskom dvoru, te je svojom visokom i svestranom naobrazbom stekao osobitu naklonost i pažnju hanoverskoga kralja Ernesta Augusta I, koji mu je podijelio orden visokog Guelfovoga reda, te ostao blagonaklon sve do svoje smrti 1851. (Bio je Corberon i vitez reda Malteškog križa). Kao istinski poliglot (spominje se da je, što govorio što poznavao, oko šesnaest jezika) spremao se za diplomatsku službu. Također se bavio književnim radom, a prevodio je s njemačkog i danskog na francuski.

Godine 1845. došao je grof Corberon iz Njemačke u Hrvatsku i ovdje ostao kupivši na dražbi dvorac Januševec kod Brdovca, imanje vojskovođe, maršala, grofa Lavala Nugenta-Westmeatha (Ballynacoro u Irskoj, 1777 - Bosiljevo, 1862), najvjerojatnije na poticaj prijatelja grofova Draškovića. Za taj je dvorac Gjuro Szabo (Novska, 1875 - Zagreb, 1943), naš istaknuti muzealac, restaurator i povjesničar, kazao da je najljepši dvor u cijeloj Hrvatskoj. Po svoj prilici gradili su ga strani arhitekti, pa se smatra da ga je po francuskim arhitektima dala graditi Marija Lujza, žena Napoleona Velikoga. Odmah nakon izgradnje pa do 1840. u njemu je boravio pukovnik, barun Josip Vrkljan (Lovinac, 1777 - Beč, 1849), koji je ratovao u Italiji (1814) zajedno s L. Nugentom (bistu mu je izradio oko 1822. najpoznatiji talijanski kipar klasicizma Antonio Canova, darovao E. Corberon oko 1860, a nalazi se u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu). M. Vežić, podastirući Corberonovu korespondenciju iz 1848/49. s hanoverskim kraljem (*Vienac* 1880), primjećuje: *"Zagrebčani srednje dobe sjećat će se sieda, krupna i omalena čovjeka crnih vatrenih očiju, koji je na sve parade dolazio u crvenoj fantastičnoj uniformi španjolskih Karlista s puno redova i maltežkim krstom..."*. Sprijateljivši se s domorodnim grofom Jankom Draškovićem (Zagreb, 1770 - Radgona, 1856), te

krećući se u njegovu krugu, pristaje uz hrvatski narodni preporod, podupirući otpor mađarizaciji. Corberon je kao dobar prijatelj bana Josipa Jelačića (Petrovaradin 1801 - Zagreb, 1859), kome sličaše, igrao značajnu ulogu 1848/49. trudeći se svim silama da Hrvatskoj osvjetla lice pred stranim svijetom. Kao njegov istomišljenik, brani Jelačića od napada bečkog lista *Constitution*. Bio je, uz grofa Otona Sermagea, na čelu poslanstva koje je 21. svibnja 1848. pošlo Ferdinandu V. u Innsbruck, kako bi kralja "*...uvjerio o neuzkolebivoj vjernosti Hrvata...*", te da ga zamoli "*...da podupre bana proti Magjarom, budući mu bijaše odredbom magjarske vlade oduzeta sva vlast...*". Nakon dvotjedne, uspješno okončane, misije Corberon se priključuje štabu bana Jelačića stavljajući na raspolaganje svoje ratno iskustvo. Od 1851. bio je načelnikom brdovačke općine, u trajanju od nekoliko godina.

Pri analizi njegovih nastojanja, koja su bila vrijedna i značajna ne samo kao ideja, nego i kao poticaj za nov zalet u oživotvorenju ideje osamostaljenja hrvatske države i hrvatskog sveučilišta, između ostaloga valja istaknuti njegovu korespondenciju s hanoverskim kraljem. Iskreno prionuvši uz našu narodnost i naš jezik, opisao je hanoverskomu kralju Ernestu Augustu I. u nekoliko pisama, pisanih na francuskom jeziku, s toplim osjećajem za Hrvatsku, burne događaje kod nas 1848/49. i 1850/51. i ono što je bilo s njima u svezi.

Prvi put Corberon piše kralju iz Januševca 15. srpnja 1848:

"Sire!

Poslije duge šutnje...moleći za Vaše kraljevsko oproštenje, odvažih se upraviti na Vas nekoliko riječi o stanju zemlje, koja premda prostorom nije velika, ipak se sada ističe u europskoj povijesti. Ova zemlja koja posta mojom drugom otačbinom, bit će Vašem Veličanstvu zanimljiva i stoga, jer je narod vojnički i junački. U ovaj čas zaokuplja tu zemlju borba, koja je veoma zanimljiva. Hrvatska hoće da se oprosti jarma, koji joj Ugarska od dulje vremena nastoji nametnuti. Hrvatska hoće da bude slobodna, ali prije svega ostaje vjerna svome kralju uzprkos pozivanju prevratnika i komunista...Dosta je spomenuti, da Mađari htjedoše sve ostale narode skučiti poda se i da Hrvati nisu nikada bili pobijeđeni od Mađara, dapače, da su ne jednom spasili "zajedničku domovinu". Nehtijući se dakle dati potlačiti, stadoše braniti svoj posebni ustav i municipalna prava....Hrvatska kraljevina upotrebila je slobodu, koja joj bi udijeljena s prijestolja, da učini materinji jezik javnim na mjesto mađarskoga narječja, koje ovdje izuzam gdje koga nitko niti govori niti razumije. Stvorena je narodna garda...mi digosmo 42.000 ljudi na noge za vojsku, koji se hvala Bogu svejednako junački bore...Ohrabreni čistom svojom savješću i čestitim ponašanjem, moljasmo cara, da podupre naše odijeljenje od Ugarske. Međutim bijaše car sretnom nekom zamišlju prije malo vremena imenovao hrvatskim banom onoga istoga čovjeka, kojega smo po prastarom pravu u narodnoj skupštini jednoglasno takovim proglasili. A to je Josip Jelačić Bužimski...Tim časom započe nova era. Poštovanje i ljubav za glavara zemlje nadahnu čitav narod neslućenim

silama i sve pristade uza nj, da mu pomogne pri teškom njegovom poslu... Njegovo umještenje bilo je veličanstveno... Oduševljenje tom prigodom bilo je toliko, da ga ne vidjeh od onoga dana kada Pariz dočeka Napoleona vraćajućega se s Elbe...a sutradan bi sabor neobičnim slavljem otvoren. Ipak se raspravljaše razborito i umjereno...Poslije nekoliko dana morade Jelačić u Beč, da uglavi uvjete izmirenja s Mađarima. Neznam bijaše li u obće kakva dogovora, jer mađarski sabor radi samo o ratu...Među onima koji se oružaju jest i Vaš smjerni sluga...".

Odgovor na Corberonovo pismo stigao je iz Hanovera 6. kolovoza 1848. Kralj Ernest, između ostaloga, piše:

"Gospodine grofe!

...Dosta je žalosno, da sada ima toliko malo ljudi u kojih je ono odvažno i čestito srce, jer i u onih koji misle kao i mi, nema junaštva da to očituju, bojeći se da ne uvrijede veličanstvo... Radi čega sdvajam jest to, što u dobro mislećih nema odvažnosti, boje se izaći na vidjelo, s čime se... još ohrabruju protivnici...Kako mi opisujete bana, on je čovjek po mojemu ukusu, kakvih bi ja želio da ima mnogo više, ljudi koji nemisle samo na svoju korist, već samo na dobrobit svojih vladara i svoje domovine...rijedka stvar u današnje doba. Bog bdije nad tim, da sve k dobru krene no bojim se, da će još mnogo vremena proći i da ćemo još dosta nemira proživjeti prije, nego se dokopamo mira i pokoja...ali hvala budi Bogu, nebojim se i borit ću se sve do zadnjega daha da podržim pravednu stvar...".

Corberon upućuje novo pismo iz Januševca već 8. kolovoza 1848. U pismu između ostaloga piše:

"Sire!

...Ne, Sire nije svih junačkih srdaca ponestalo; ima još čestitih prijatelja, spremnih žrtvovati se za pravednu stvar...treba javno hrabriti ovakve ljude, koji se stavljaju na branik...Ta zna se, da je banu dan i noć na pameti budućnost njegove domovine...njegov značaj toliko je plemenit, pošten, da svatko mora ljubiti toga čovjeka, u koga je veliki um sdružen rijedkim i izvrsnim svojstvima srca...".

Novo pismo uputio je 6. rujna 1848:

"Sire!

...Rat na Mađare ili pravije da rečem, protiv stranca koji sada tom kraljevinom vlada, jest na domaku...časnici svih stepena i grana dolaze ponuđati se banu Jelačiću...Živio kralj, domovina, ban, to su opće povodke. Hrvati idu pjevajući u boj. Mi svi prinesosmo ogromne žrtve u novcu, a učinit ćemo i više ako bude od potrebe...Turska pokrajina Bosna poslala je banu poslanike, da mu ponude njihovu oružanu pomoć. Njihova ponuda nebi prihvaćena, jer bi bila pogibeljnija no korisna... Svakako mađarizam propada i nadati se, za malo vremena bit će sve opet u lijepom redu".

Corberon ponovno piše kralju 20. rujna, uz ispriku kasnom pisanju:

"Uzrok jest što sam na svoju nesreću obolio. Ovaj slučaj tim je žalosniji po mene, jer nisam mogao poći sa stožerom vojske, kako to bijaše odlučeno i sada neznam hoću li moći i kada stići glavnoj vojsci, koja letimice napreduje...Narod u Mađarskoj dočekuje hrvatsku vojsku bratskom prijazni, obskrbljavajući ju dovoljnim mesom viču živjeli...Ban glavom vodi vojsku...blag je i milostiv prema svakomu, no zna također držati strogi red...".

Iz Zagreba pak piše 8. listopada 1848:

"Sire!

...Oporavih se skoro sasvim i nemogući svoje nestrpljivosti dulje obuzdati, odoh... s oružjem i prtljagom u Zagreb, da se jednom vojsci pridružim...Meni bijaše požuriti se u Varaždin i Kanižu i ondje primiti zapovjed nad kojih 2500 momaka...Neću da Vam, sire, pripovjedam o našem financijalnom položaju. Kredita je nestalo, a mi smo siromašniji nego ikada. Osobito radi neizmjernih žrtava, koje morade naša malena zemlja prinesti. Ta Hrvatska, koju treba tražiti po zemljovidu, tako je maleno njezino zemljište, ova krajina, u koje su vrela toli oskudna i malo obilna, ovo kraljevstvo velim sve je žrtvovalo od ponosa i radi svoje vjernosti...uzdajemo se u Boga i u hrabrost naše vojske...".

Nakon niza pisama u kojima Corberon obavještava hanoverskog kralja o tijeku vojne, prispjelo je pismo iz Hanovera 22. ožujka 1849. u kome se, između ostaloga navodi:

"...Dao Bog da se ta stvar u Ugarskoj skoro svrši, ona je smetnja svemu i mi to u Njemačkoj dobro osjećamo. Ali uzdajmo se, da će pravedna stvar napokon ipak nadjačati, ja neprestano radim oko toga...".

Solidarno s hrvatskim narodom proživljavao je Corberon sve tegobe francjozefinskoga apsolutizma, što svjedoči njegovo pismo datirano u Januševcu 18. studenoga 1850. Budući da je osobito želio postići neku važniju zadaću, ali mu kao strancu to ne uspije, između ostaloga, pisao je hanoverskom kralju: *"Kad ono godine 1848. bijah u Beču, ne htjedoh primiti imenovanje za konjaničkoga kapetana, koje mi indiskretnim načinom ponudiše, jer kako da ja sađem s moga višega oficirskoga čina na niže...Nesmatram postupak ministarstva mudrim...nitko se nije ni sjetio mene, osim što me učiniše bogcem, kao i ostalu vlastelu ove zemlje. Oduzeše nam podložnike i dadoše indigenat* (op. aut.: proglas o prihvatu plemića, po kome su hrvatski staleži inozemne plemiće, za zasluge stečene za zemlju, samostalno prihvaćali i priznavali kao tuzemce Hrvate), *koji opstoji samo u osnovi. Ovo i ogroman porez, koji nam navališe, to je jedinim mojim dobitkom...Ustrojenje financija, uvođenje biljegovine, namještanje upravnih i sudskih oblasti, sve to napreduje polagano i bez prijaznoga dočeka...Ministarstvo uvađa sustav kakvoga nebijaše nikad ni za vladanja omraženoga Metternicha. Ti ljudi od pera, birokrati, ponajviše su neznalice, koji nevide dalje od zidova svoje pisarne; oni su često uzrokom najvećih nepodopština, kojih neznadu odstraniti, već samo stvari dotjerati*

do rasula. Za vrijeme nepogode nestane cijele te pasmine bez traga, no kako se bura utiša, evo ih u tili čas i tad se opet prihvate uzda i blagajna. Sad su obukli austrijsko činovništvo u vojnički odoru, natukli mu na glavu pikač, opasali ga spokojnim mačem, a sve to se lašti od zlata...Ovdje imamo ljetos tifus, koleru i zle groznice. Sila je svijeta poginulo. U mojoj okolici nastojalo se narodu što više pomoći."

Iz Januševca se 10. travnja 1851. ponovo javio pismom kralju prosvjedujući:

"Sire!

Bečki kabinet na zlu je putu. Ministarstvo ruši sve i zamjenjuje stare uredbe tuđimi i neprikladnimi...Ministarstvo čini svašta, čim ubija ljubav naprama vladaru u narodu, koji su od vajkada uz posebne svoje ustave živjeli..Svaki dan događaju se nove nepravde...Čemu ta luda i nepolitička iznimka? Proti banu kuju se spletke, ugled mu se ruši, vlast oduzimlje...ministarstvo ga progoni osvetom i zavišću. Sutra bi ga zbacilo, da se ne boji njegova ugleda među masom...Izgovarajuć se na madžarsku bunu uzimlju nam naša prava stečena tečajem povijesti i utvrđena prisegama, te nas opterećuju taksama i daćama, koje nas ubijaju. Proganjaju plemstvo i stavljaju ga na ruglo...".

Da dade oduška svome nezadovoljstvu zbog besmislenog ludovanja austrijskoga apsolutizma, povezanog s tadašnjim stanjem stvari u Hrvatskoj, napisao je 1851. političku brošuru protiv apsolutizma, sukladnih političkih pogleda onima iznesenim u pismima-izvješćima hanoverskom kralju, pod naslovom *Eine Stimme aus Croatien* (jedan glas iz Hrvatske), o kojoj se istovremeno očitovao, da bi je možda tko drugi mogao bolje napisati, ali nipošto s više uvjerenja i s boljom nakanom. U njoj se zauzima za održanje hrvatskih povijesnih pokrajina i Sabora.

Corberon je za vrijeme hrvatskoga pokreta pridonio velike žrtve u novcu, što mu je prouzročilo financijske neprilike tako, da je prodao potkraj pedesetih godina svoje imanje u Januševcu barunu Dumreicheru, preselivši se u Bisag kod mjesta Podvorca (kraj Komina), gdje se nastanio u dvoru grofova Draškovića.

Budući da se Sabor sredinom srpnja 1848. sam odgodio, nakon prihvaćenog programa narodnog pokreta, i nije se više sastao, nije dospio razmotriti sedmu točku zahtjeva, što se odnosila na prosvjetna pitanja tj. *"utemeljenje sveučilišta u Zagrebu"*.

Valja istaknuti, da je u svezi s velikom reformom sveukupnog školstva u Monarhiji, što ju je proveo ministar prosvjete grof Leo Thun Hohenstein, zagrebačka Akademija ukinuta na temelju rješenja od 3. listopada 1850. godine (Zagrebačka isusovačka akademija utemeljena je 23. rujna 1669. svečanom poveljom kralja Leopolda I). Tada se Corberon maksimalno založio, u sporazumu s banom J. Jelačićem i ministrom, barunom Franjom Kulmerom, da se osnuje u Zagrebu potpuno hrvatsko sveučilište, pa je, u tom smislu, uputio pismo na njemačkom jeziku (*"Agramer Tagblatt"* od 24. prosinca 1914) ministru L. Thunu 18. studenoga 1850. iz Januševca. Ministrov odgovor je pristigao 18. prosinca, i u njem se ministar očituje kako je potpuno uvjeren o tome, da se u Hrvatskoj za širu naobrazbu svakako nešto temeljito mora učiniti, jer se mnogi rezultati najbrže postižu upravo osnutkom

sveučilišta u zemlji, no s obzirom na oskudicu u domaćim nastavnicima, ne smatra zasad to oživotvorenje mogućim, ali je ipak zatražio od Corberona da mu potanko priopći kako bi, prema njegovu mišljenju, u danim prilikama glede tog pitanja trebalo postupiti. Naime, tada je i Corberon bio mišljenja da onako ustrojena Akademija nije dovoljno *"svrsishodna"*. S iskustvom koje je stekao u svijetu bio je dapače uvjeren da se *"naše hrvatske škole, kakve danas jesu, ne mogu nazvati dobrima"*, te da mladež ima *"vrlo malo koristi"* od njih, učeći *"u stvari malo ili čak ništa"*. Te je misli potvrdio, četvrt stoljeća kasnije, prvi rektor Matija Mesić (1826-1878) u svojoj pažnje vrijednoj ocjeni izrečenoj prilikom otvaranja Sveučilišta 1874., istaknuvši da se zadaća Akademije nije sastojala u promicanju znanosti nego *"ponajprije i poglavito služiti svrham i potrebam države"*. Prema tome, njezini su apsolventi *"slabo bili usposobljeni"*, pa je Akademija, *"malo znana i još manje slavljena, njekako životarila"*. Nakon ukinuća Filozofskog fakulteta 1850., Zagrebačkoj akademiji znanosti preostalo je područje djelatnosti u domeni pravnih znanosti, pa ona dobiva naslov *Regia Academia Iuris, Pravoslovna akademija*, te je uz Sjemenište jedini fakultet do potpunoga ustroja Sveučilišta 19. listopada 1874.

Corberon je i banu Jelačiću uputio predstavke 1851. i 1852. da se utemelji hrvatsko sveučilište u Zagrebu, te se ponudio da osobno predaje neke predmete na hrvatskom jeziku, koji je znao u potpunosti. Ministru Thunu uputio je opširan odgovor 20. siječnja 1851., u kojemu je izložio detaljan elaborat ili *"program"*, kako ga je sam nazvao, objašnjavajući na koji bi se način tadašnja Kraljevska pravoslovna akademija imala proširiti u potpuno Sveučilište, koje bi odgojilo potreban znanstveni podmladak, i dodajući prijeku potrebu osnutka medicinskog fakulteta. Corberon je dokazao da je u Hrvatskoj, u ono vrijeme, bilo vrlo malo liječnika, ističući kako su čitava okružja od tri do četiri tisuće duša bila bez svake liječničke pomoći, što se 1851. osjetilo dvostruko, jer su te godine u zemlji harali tifus i kolera. Corberon je izmedu ostaloga zapisao: *"Držim da bi se bilo moglo dvije tisuće u velikom broju pomrlih ljudi održati u životu, da je bilo samo dobrih kirurga, jer smo, primjerice, ja i kapelan brdovačke županije mnoge seljake i mnoge od mojih sluga i susjeda solnom droždenicom i bljuvaćim praškom, kininom itd. spasili od očite smrti i izliječili"*. On je, doduše, svjestan da hrvatski jezik još ne raspolaže terminologijom neophodnom za razvoj znanosti, poglavito medicine i prirodnih znanosti, stoga predlaže da se nastavnici za te discipline potraže u njemačkim zemljama izvan Austrije, jer bi inače u Hrvatskoj moglo biti nespokoja, zbog dojma kako ministarstvo nastavlja svoju sistematičnu germanizaciju. Kako je osobno bio mišljenja, da se na profesorske katedre pozove što manje tudinaca, pisao je ministru Thunu-Hohensteinu, da bi dr. Aleksa Vancaš (Požega, 1808 - Kostel, kraj Jaske, 1884), fizik i čuveni okulist u Zagrebu, bio sposoban za profesora klinike, a dr. Aleksa Mraović (Zagreb, 1801 - Zagreb, 1855), omiljeli i vješti ženski liječnik, za profesora primaljstva, te da se služe, izuzetno, hrvatskim jezikom. Sve druge struke, osim teologije koja bi zadržala latinski jezik kao nastavni, *"mogle bi se predavati*

hrvatski". Corberon je uspio za svoj prijedlog zainteresirati i one krugove u Hrvatskoj koji su strepili pred opasnošću germanizacije, ali je smatrao vrlo važnim da se vlada, osnivajući Sveučilište s četiri fakulteta (filozofski, teološki, pravni i medicinski), odmah obveže da će u roku od deset godina hrvatski jezik postati isključivim jezikom sveukupne nastave (izuzev teologiju). Štoviše, smatrao je ukoliko budu pozvani samo najbolji strani profesori, te budu li oni, čim dodu u Zagreb, odmah obukli surke i tako naznačili put kojim će ići, tada *"sam više nego li uvjeren, da predavanje na njemačkom jeziku na medicinskom fakultetu neće prouzročiti nikakve graje, nikakve razdore, nego da će donijeti obilat blagoslov"*. Smatrao je da je to primjereni način u otporu sveopćoj germanizaciji koja je prijetila hrvatskome narodu.

Corberon završava pismo naslovljeno na ministra Hohensteina riječima: *"Bilo bi uistinu pravedno, da carska-kraljevska-austrijska svakolika monarhija dozvoli ovim narodima vlastito potpuno sveučilište, ako se uvaži: 1. da je ovaj narod u najnovije doba kano spasitelj monarkije stekao pravo na njezinu zahvalnost, i 2. da je drugim narodnostima od mnogo manje duša dopušteno jedno, pače i dva, potpuna sveučilišta. Stoga je ne samo pravedno, da se odobri osnutak potpunog sveučilišta u Zagrebu, nego da se za trošak doprinese iz ukupnih državnih sredstava. Time bi monarkija radila samo u svom dobro razumljenom interesu, jer što čini za duševno i materijalno podignuće i ojačanje svoga najvjernijega člana čini ona sama za sebe"*.

Prema Corberonovom prijedlogu valjalo bi na medicinskom fakultetu osnovati najmanje ovih sedam profesorskih katedara: 1. za anatomiju i fiziologiju; 2. za medicinsko naravoslovlje (medicinsku fiziku i med. kemiju); 3. za unutarnju medicinu s klinikom; 4. za kirurgiju s klinikom; 5. za primaljstvo s klinikom; 6. za farmakologiju i njezine sporedne struke: toksikologiju i dietetiku; 7. za državno ljekarstvo. Smatrao je da treba težiti za integracijom profesora državnoga ljekarstva i fizika zagrebačke županije, kako bi se moglo u praksi vježbati i stjecati više iskustva, a materijal upotrijebiti za daljnju obuku. Corberon je gledao i dalje, smatrajući kako se već sada čini, da tih sedam katedara ne će biti dovoljno, te bi bilo mudro i svrhovito kad bi se odmah osnovalo deset katedara. Tako bi 8. katedra bila za medicinski prirodopis s farmakologijom; 9. za sveopću patologiju i terapiju, te patologijsku anatomiju, dok bi se fiziologija odijelila od anatomije i za nju osnovala 10. katedra. Za dokaz, da ne bi bilo odviše deset profesora na medicinskom fakultetu, navodi slučaj sveučilišta u Pisi na kome je 1846. godine bilo čak dvadeset profesora medicine. Spominje i pomoćno osoblje, koje bi valjalo svakako namjestiti: 1. jedan prosektor; 2. jedan poslužitelj za anatomiju; 3. tri asistenta za tri klinike; 4. ostalo osoblje klinika: upravitelj kuće, bolničari, bolničarke, jedna primalja za rodilište, kuharica, pralja, te eventualno po jedan asistent za profesora medicinskoga naravoslovlja, za gradsku i seosku kliniku te za psihijatrijsku kliniku.

Nije poznato kako je ministar Thun taj prijedlog primio, ali zašto je Corberonova ponovna inicijativa, iznesena šezdeset i sedam godina prije stvarnoga ustroja medicinskog fakulteta u nas (osnovan je 10. ožujka 1917. na sveučilištu Franje Josipa I.) ostala uzaludna moguće je pretpostaviti. Budući da tada nije došlo do osnutka sveučilišta u Zagrebu, Corberon je odlučio čitav svoj elaborat izdati u obliku spomen-spisa na njemačkom jeziku pod naslovom *"Programm für die Erweiterung der königlichen Akademie in Agram zu einer vollständigen Universität"* (Program za proširenje kraljevske akademije u Zagrebu u potpuno Sveučilište). Sačuvan je jedan tiskani dio koji je postao svojina Stjepana pl. Platzera, unuka Josipova, koji ga je pozajmio Mili Magdiću za analizu i obradu (*Narodne novine* 1917). Spomen-spis se mogao obznaniti istom pedeset godina iza autorove smrti. Taj spomen-spis počeo se tiskati 1861. u carskoj i kraljevskoj privilegiranoj knjigotiskari u Varaždinu, kojoj je tada vlasnikom bio Josip pl. Platzer stariji, kome je Corberon 29. svibnja 1861. između ostaloga pisao: *"Ich bitte dringendst, die Schrift niemanden lesen zu lassen und auch davon keine Erwähnung zu machen"* (Molim Vas da ovaj tekst nikome ne date čitati i da o tome nikome ne date do znanja). No prije nego li je Corberon mogao dovršiti za tisak svoje djelo, obolio je i pošao početkom lipnja 1861. u Beč, kako bi potražio lijeka svojoj bolesti. Liječnici ga otpraviše u Baden kod Beča gdje je obavljao korekturu toga djela, koje je ostalo nedovršeno. Još je 6. srpnja pisao Platzeru: *"Poslat ću, čim mi to bude samo moguće, ostatak rukopisa o sveučilištu i predgovor. Žalibože smeta mi moja bolest u svemu, budući da još uvijek ležim, pa stoga nadoknađujem teško, što sam zanemario"*, ali ga je u tome spriječila smrt, jer je umro 20. kolovoza 1861. Ni mrtav nije htio ostaviti ovu zemlju, te je prema svojoj naročitoj želji pokopan u Hrvatskoj na posjedu Bisag, u kripti dvorske kapele sv. Florijana. Koliko je zavolio novu domovinu svjedoči i to, što su se prema njegovoj posljednjoj volji morale njegove osmrtnice u rodnome Troisserauxu u Francuskoj tiskati na hrvatskom jeziku.

Corberon je u politici bio izraziti legitimist i konzervativac i stoga je njegov sud još značajniji. Međutim, uvjeren da je našao pravi put on kadšto o aktualnim stvarima teži kazati više no što je objektivno moguće, u odnosu na trenutnu političku klimu, pokušavajući tada utvrditi pojedinosti za koje ima malo nade da će biti prihvaćene. Međutim, ima razloga da se mi danas ponosimo takvim naporima i da se radujemo Corberonovim nastojanjima i dosezima za opću hrvatsku stvar. Smatrao je da u borbi za nacionalnu opstojnost i ljudsko zdravlje nijedna sredina, pa tako ni Hrvatska, ne smije biti i ne smije postati, kako kulturna, tako ni medicinska provincija. Stoga je njegov doprinos hrvatskoj povijesti izniman i trajan.

Hrvatska se mora odužiti grofu Edgaru Bourréeu de Corberonu tako što bi jedna od ljepših gradskih ulica dobila njegovo ime, ili bi se prenijeli njegovi posmrtni ostaci na za to prikladnije mjesto.

Što se pak tiče dvorca Bisag u kome je Corberon sahranjen, valja kazati da je to prastari grad čiji su najstariji gospodari bili Bisaški (Bikszadi), a sačuvao se tako, što se postupno pretvarao u dvorac. Nakon njihovoga izumrća, za dobro su se otimali i Hermanffy de Gereben, ali ono pripadne Kaštelanovićima do njihova izumrća. Neko su vrijeme vlasnici bili Zrinjski i Patačići, dok konačno ne ovladaše Draškovići. Posljednji gospodar Josip († 1912) prodao je imanje jednoj mađarskoj banci, pokupivši iz grobnice ljesove svojih otaca, ostavivši lijes Corberona. Nakon prvog svjetskog rata dođe grad u posjed nekog jadnika, koji je, obogativši se u ratu, grad dijelom srušio, a dijelom neprimjereno nadogradio. Nakon toga je vlasnikom ostataka, nekad velikoga dvora, postao pjesnik Milan Begović (Velika, 1876 - Zagreb, 1948), koji u njemu obitavaše, nakon što je umirovljen, od 1932. do 1938. Za vrijeme drugoga svjetskoga rata Bisag je gotovo u potpunosti uništen. Danas je nekadašnji slavni Bisag u bijednom, ruševnom stanju. Nažalost, iako se nalazi u lijepoj prirodnoj sredini, nedaleko od ceste Zagreb - Varaždin, nitko se nije zainteresirao, te od njega napravio, kao što je to danas suvremeno, privlačan turističko-ugostiteljski objekat.

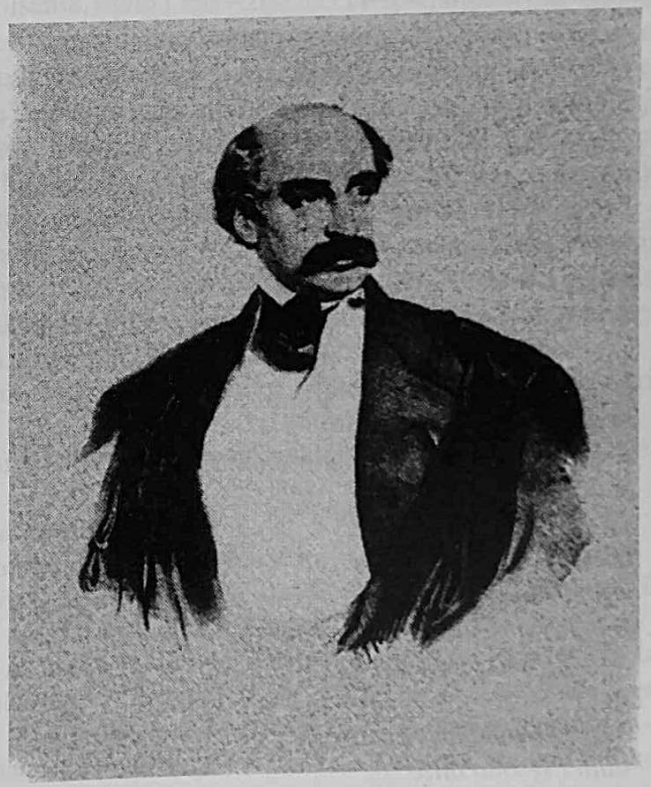

Grof Edgar Bourrée de Corberon
(litografija J. Kriehubera)

Za Globočec rieči zvonijo ...

Ivanu Lackoviću-Croati

Mojega Globočeca nišče nieče narisati!

Zuoto ga jo, pesnik naivec,
rišem čez svoje rieči,
koje, dok pišem vu meni
zvonijo, kak najlepši
zvoni, gda zvone za:
Zdravo Mariju, ili, dok
brenčijo, pločeči se
za mrtve, za bokčijo..
ZANAVEK zvone, zvone,
ZVONIJO!!!

Premaletje

Za vuporo sem se držal, na deski sedel,
s pola smo se dimo pelali:
Kravice pomali so žmefka kuola vlekle,
a mi smo, v' brege gledali...

So bregi celi vu cvetjo bili:
se vočke so cvele, i cvetje:
V' Markofčici smo kruompier posadili,
je došlo.....premaletje...

Hook! Čaaa! Idejo kravice,
vlečejo stora kuola...
Jeha!, velim jim, trudne so stale,
vrnuoli smo se s pola..

Za vojko pelam storo Zoro,
štalici se smo bliže:
zarožđi sirota, buogica glodna,
v' štalici telčeka liže...

Na Božjim putovima - XXV

Suzatvorenici

Kad su me pustili na miru, mogao sam promatrati druge i njihove sudbine, sad sam se na njihovim sudbinama politički školovao. Bila je to lepeza od tridesetak-četrdesetak ljudi svaki sa svojim problemom, svaki zanimljiv da dobije svoj prikaz jer su svi bili zanimljivi, svaki na svoj način. Šteta što nisam prije zapisao svoja sjećanja dok su još bila živa, posebno dok sam još pamtio njihova prezimena, jer prezimena najprije zaboravljam. Ipak ću spomenuti neke iako u onoj maloj mjeri u kojoj sam ih zapamtio, krhotine nekadašnjih sjećanja.

Svaki je pričao svoju priču, a pričao polako, natenane, do u pojedinosti. U zatvoru se ne smije pričati na brzaka jer bi priča bila brzo gotova, a što onda, vremena ima na pretek. Valja imati na umu da tada u zatvoru nije bilo novina ni knjiga, nije bilo papira ni pisanja, radio i televiziju da i ne spominjem, nije bilo nikakva posla osim pričanja, zato je pričati trebalo do u pojedinosti. Ako sve i nije zanimljivo, sve treba da se ispuni vrijeme. Nije se moglo reći: Sjednemo mi u kola i odvezemo se u Kapelu, nego je trebalo reći kakva su bila kola, koliko je bilo konja, jedan ili dva, kakve su boje bili, kakvo je bilo sjedalo, gdje je sjedio kočijaš, a gdje pričalac. Kad je istraživanje bilo gotovo, malo se mijenjao sastav ćelije pa je s količinom priče valjalo ekonomično raspolagati.

Da počnem od čovjeka koji nam je ispunjavao najviše vremena svojim pripovijedanjima. Bio je to Savo Šapinac, šef političke policije u Zagrebu prije Drugoga svjetskog rata. Kaže da je već sedam mjeseci u zatvoru, a da ga nitko ništa ne ispituje. Tako i ne zna zašto je u zatvoru.

- Ne može biti da šef političke policije u to doba nije ništa kriv - govorili smo mu.

- Nisam ništa učinio, samo sam jednom prilikom neke dečke malo pendrekom po tabanima.

- Koje dečke?

- Neke komuniste. Vladu Bakarića...

Mislim da je njegova sreća što je to bio Vlado Bakarić. Da je koga primitivnijega, mogao je ostati i bez glave. Iz novina sam saznao da je dospio u zatvor što ga je na ulici u Beogradu prepoznala jedna skojevka. Ljubiša Ristović u nizanci pod naslovom *Velika provala* u Vjesniku od 15. 11. 1980. spominje i Savu Šapinca i piše: "Saslušavao je i Bebu Krajačić. Dobro je zapamtila susret s tim čovjekom, poznatim po tome što je nemilosrdno tukao uhapšene komuniste." Dalje piše da ga je ona jednoga dana u siječnju 1946. prepoznala na ulici, upozorila komunističke vlasti i Ristović nastavlja: "Organi narodne vlasti uhapsili su ga, i on

je osuđen na nekoliko godina robije. Na saslušanjima je osvijetlio neke događaje iz predratne borbe režima s komunistima u Zagrebu."

Zanimljiva je još jedna pojedinost o kojoj piše Lj. Ristović komentirajući što se slobodno kretao po Beogradu:

"Bivši agent vjerojatno je računao da ga nitko neće prepoznati, ili je ostao dosljedan riječima upućivanim poslije batinanja uhapšenim komunistima: 'Ja od vas ništa drugo ne tražim osim da budete lojalni građani. A kada vi budete na vlasti, ja ću biti lojalan građanin'. Imao je čak i telefonski broj u imeniku." To bi se slagalo s njegovom naravi kako smo ju mi upoznali u zatvoru. Ne slaže se jedino to što je ljeti 1948. bio s nama u zatvoru, ali je za nas bilo dobro što je bio s nama. U zatvoru je dosadno da nije pričanja. Ali se pričanja običnih ljudi brzo iscrpe. On nas zabavljao satima i danima pričajući događovštine beogradskoga visokoga društva, osobito ljubavne zgode. Bio je sin jednoga srpskoga generala pa je dobro poznavao to društvo. A pomalo je i uživao u svome pripovijedanju kao glumac u svojoj glumi, bio je i u zatvoru važan, netko. O komunistima i svome poslu u Zagrebu nije rekao ni riječi osim spomenute zgode s Bakarićem. Očito je da je izbjegavao da što kaže što bi mu moglo otežati položaj. Shvatio sam jedno pravilo: kad si već u zatvoru, nemoj učiniti ništa što će ti otežati položaj.

Govorio nam je i o političkim prilikama, ali i to u Srbiji. Nije mogao pregorjeti što je južna Srbija postala Makedonijom.

- Mi išli oslobađati južnu Srbiju, svoju smo krv prolijevali za nju, a to sada više nije južna Srbija, to je druga država i drugi narod.

Kad sam već bio asistent, našao sam se nekim poslom u Beogradu, imao sam vremena i otišao sam da posjetim zatvorskoga druga. Zapamtio sam njegovu adresu i našao ga kod kuće. Više smo razgovarali o našem današnjem položaju nego o zatvorskim doživljajima. On je bio pravni referent u nekom poduzeću, ali se divio liberalizmu u Hrvatskoj kad bivši zatvorenik može postati asistentom na fakultetu, a ja liberalizmu u Srbiji kako je on ipak mogao postati pravni referent i živjeti u svome stanu, a možda i u svojoj kući, nisu mu je oduzeli ni konfiscirali. Da je bio Hrvat, ubili bi ga. Ljudi obično vide u povoljnijem svjetlu prednosti onoga drugoga od istih takvih svojih.

O drugima imam malo što reći, ali su neki zaista zavrijedili da ih bar spomenem.

Tu je jedan koji me je zadivio svojom upornošću. Ona je doduše već pomalo odavala skrenutost, ali skrenutost zbog iscrpljivanja koje je doživio u zatvoru. Mislim da je bio već šest mjeseci u zatvoru kad sam ga sreo, a zatvoren je zbog sitnoga razloga. Bio je činovnik u nekom uredu, a zatvorili ga što su mu u ladici našli Mačekovu sliku. Dokazivali mu da je Maček izdajica, a on da nije, da je Maček predsjednik njegove stranke i da će mu biti vjeran dok je živ. Nije htio popustiti. Na saslušanje je zvan rijetko, a kad god su se otvorila vrata i pitali za imena, on bi govorio gotovo mehanički:

- Linardo Županović iz Šibenika, Hrvat, radnik i haesesovac. - Budući da sam promijenio nekoliko ćelija, ne znam što je poslije bilo s njime.

Jedan mladi ustaša iz Slavonije zavrijedio je cijelu pripovijetku. Kad se spominju ustaše, onda se spominju kao zločinci, a većina su njih bili iskreni borci za Hrvatsku i nisu oni krivi za zločine onih moćnika. Tako je i moj Slavonac bio pošten borac i na kraju rata boljelo ga je srce kad je vidio da se napuštaju krajevi koji su se još mogli braniti i obraniti, a napuštaju se što su mnogi izgubili vjeru u pobjedu. Kad je bio opkoljen Gospić i mnogi bježali iz njega i govorili da će pasti, on je rekao:

- Jasno da će pasti kad bježe iz njega umjesto da ga brane.

Javio se kao dobrovoljac da ode u Gospić. I otišao je, ali kad to nije pomoglo, našao se u inozemstvu i vođe neke borbene skupinice poslali ga u domovinu da vidi kakvo je stanje. Došao je i posjetio svoje, netko ga prijavio i uhitili su ga. Kad su ga vodili u Zagreb i vlak stajao u Vinkovcima, on sa svezanim rukama iskoči iz vlaka i pobjegne. Nakon nekoliko dana opet ga uhite. Saznao sam da je osuđen na 15 godina. Već je bilo određeno da dobije tri godine, a 15 je dobio zato što ga je sudac pitao da mu iskreno kaže zašto je sve to činio, a on odgovorio:

- Zato što sam protiv Jugoslavije i mrzim komunizam.

Mislim da u takvim prilikama ne treba biti iskren. Takvo junaštvo na riječima ne koristi ni čovjeku ni Hrvatskoj. Uništen je nepotrebno jedan mladi život koji bi Hrvatskoj mnogo više koristio da je odslužio svoje tri godine, oženio se i imao djecu. Da je samo rekao: *Mislio sam da ću tako najbolje pomoći Hrvatskoj*, već bi bilo nešto drugo. Važno je to naglasiti jer znam više takvih primjera koji su zbog nepotrebne iskrenosti dobili znatno veću kaznu nego su trebali.

Slično se dogodilo na suđenju i salezijancu Mišku Krämeru. No da bi bilo jasnije, moram dati njegove osnovne podatke.

Miško (Mihael) Krämer roden je 3. siječnja 1923. u Bačkoj, u Krnjaji kod Sombora, u obitelji njemačkih kolonista koje su 1765. austrijske vlasti poslije istjerivanja Turaka naselile na opustošenu zemlju. Otac katolik nije sina dao u njemačku školu da se ne zarazi nacizmom, u srpsku da se ne zarazi balkanštinom pa ga je 1935. poslao salezijancima u Zagreb gdje je postao redovnik.* Što redovitim školovanjem, što polaganjem privatnih ispita, završio je Drugu klasičnu gimnaziju i 1940. postao salezijanac.

Poslije rata cijela mu je obitelj bačena u logor, odakle je izbavio svoja dva brata, a otac i majka ostali su u staračkome logoru Gakovo sve do Uskrsa 1948. kada su bili preseljeni u borski rudnik. 1955. uspjeli su doći u Njemačku.

Pozvan je 1946. na odsluženje vojnoga roka i kao bogoslov i redovnik brzo je političkomu komesaru postao neugodan jer je kod jednostavnih vojnika stekao

* I njegova sestra Terezija postala je redovnica u Družbi kćeri Božje ljubavi u Sarajevu. Kad je za komunističke Jugoslavije bila sestrama u Sarajevu oduzeta škola i imovina, tada je kao bolničarka otišla u tuberkulozni sanatorij u Bitolj, a od tamo je prešla na Kosovo gdje je više od trideset godina plodonosno djelovala među tamošnjim narodom i nazvana "majka Terezija Kosova". O njoj je pisao i Glas Koncila 8. 12. 1996.

ugled, tako da je njegovo suzdržljivo držanje za političke nastave po komesarovu mišljenju negativno utjecalo na prihvaćanje marksističko-lenjinističkih teza kod vojnika. "Negativno je djelovao na drugove vojnike." Stanje se zaoštrilo za procesa nadbiskupu Stepincu kad je kao *pop* bio izravan cilj za sve napade na Crkvu i svećenstvo. Od tih se napada morao više puta braniti ne samo zbog sebe već i zbog običnih vojnika koji su u njemu vidjeli uzor. Kad su otkrili da je Nijemac, uhitili su ga i optužili da je za rata bio njemački špijun, a dokaz je što je promijenio nekoliko mjesta boravka. Kao novak i klerik nije imao nikakva posla ne samo s ratom nego ni s politikom. Kao što sam već rekao, klerici u ono vrijeme nisu mogli redovito čitati ni novine ni slušati radio. Što je promijenio nekoliko zavoda, bilo je uvjetovano njegovom izobrazbom i potrebama redovničkoga života. Da je suđenje bilo prava i pravna besmislica, vidi se po tome što mu je predsjednik suda rekao da će javni tužilac biti ujedno i njegov branilac. Na tu je ponudu ironično odgovorio da mu, koliko je kriv, ne treba branioca, znat će se sam braniti. Koliko zna, samo Bog može pravedno optužiti i braniti. Čovjek će ili tužiti ili braniti. Misli da se ne vara ako pretpostavi da će ga tužilac po svojoj dužnosti tužiti, a ne braniti. Kao sporedne točke optužbe tužitelj je naveo da je izdao vojničke tajne što je u svojim pismima kolegama u samostanu pisao da služi u Prvoj pontonirskoj brigadi u Šapcu iako je pošta išla pod vojnim brojem tako da je naziv i smještaj jedinice ostala vojna tajna i što je opisao tok vojničkoga dana. Uz to je oklevetao i uvrijedio svoga starešinu napisavši da je dobričina, ali da je tek toliko pismen da se zna samo potpisati. (Općenito je poznato da su se u JNA čitala sva vojnička pisma.) Kriv je i što je krio svoja dva brata koja su pobjegla iz logora, a da je sam izbjegao logor što se izdavao za Hrvata te kao takav s lažnim podacima i ušao u JNA.

Braneći se rekao je da njegovo mijenjanje boravka za rata nije nikakav dokaz, a svoju je obranu u toj točci završio:

- Ne znam što da mislim o toj optužnici. Prezire li tužilac sud kad pretpostavlja da će izreći presudu na osnovi optužnice u kojoj se ne spominje ni jedan konkretan slučaj špijunaže ili ga je izmišljena konstrukcija te optužbe intelektualno toliko iscrpla da više nije mogao izmisliti ni jedan konkretan slučaj u dokaz optužbe.

Što se tiče izdavanja vojne tajne, onda je kriv samo pod uvjetom da je sav narod nepismen jer na kasarni piše velikim slovima PRVA PONTONIRSKA BRIGADA. Ako je opis vojničkoga dana krivnja, onda je kriv i potporučnik njegove jedinice jer je na dan otvorenih vrata kasarne civilima opisao jedan dan mnogo detaljnije, a uz to im pokazivao i razna oružja. Ni optužba za uvredu i klevetu nije opravdana. Za uvredu se traži da mu je to rekao u lice ili bar pred ljudima koji ga poznaju. A za klevetu se traži da ne odgovara istini.

- Moja dva brata za rata su bila djeca, a ako su samo zato zaslužili logor što su Nijemci, ne vidim razliku između toga i Hitlera koji je Židove dao zatvarati u logore samo zato što su Židovi.

Obrana je po njihovu mišljenju bila drska i uvredljiva i za javnoga tužioca i za JNA. Počelo je unakrsno ispitivanje da bi mu na neki način izmamili kakvu izjavu u smislu optužbe. Pri tome su stalno inzistirali da je negdje sudjelovao kod "bande". U početku je voljno odgovarao jer nije imao što kriti. Kad je vidio da im nije do istine, već da mu izmame priznanje da je bio kod bande, iznerviran cijelim postupkom, izgubio je strpljenje i rekao:

- Da, bio sam kod bande.

Sad je nastao tajac, napeto iščekivanje njegova priznanja.

Nastupio je trenutak istine jer je završio:

- Jedina banda kod koje sam ikada bio, ta je koje uniformu nosim.

I pri tome se uhvatio za posuvratke bluze. Uspjeli su u onome što su željeli postići. Time je suđenje bilo gotovo. Istjerali su ga iz sudnice. Čini se da se nisu mogli složiti jer je nešto kasnije bio pozvan i tužilac. Kad su Miška pozvali, čuo je:

- U ime naroda šest godina robije s prinudnim radom i četiri godine gubitka građanskih prava nakon izdržane kazne.

Na pitanje prihvaća li presudu, rekao je da će se žaliti višem sudu. Na to će tužilac:

- I ja ću se žaliti zbog lične uvrede i zbog uvrede Jugoslovenske narodne armije.

Uvažena je bila tužiočeva žalba. Dobio je povišenje na deset godina. S tom presudom poslan je u Srijemsku Mitrovicu i odmah je stavljen u izolaciju za politički nepopravljive i opasne. Odslužio je šest godina, od toga tri godine u samicama. Da nije lanuo što nije trebalo, sigurno ne bi toliko dobio. Kazna je 1952. smanjena u svezi sa preinakama svih presuda koje su glasile na "prinudni rad" jer je na američki pritisak ta kvalifikacija bila brisana iz novoga kaznenoga zakonika. Pušten je 1953. i otišao u Njemačku. Teologiju je studirao u Turinu i Rimu. 1960. godine imenovan je profesorom Sv. pisma na Salezijanskoj filozofsko-teološkoj visokoj školi u Benediktbeuernu u Bavarskoj.

Ovdje je prilika da spomenem i slučaj hrvatskoga pjesnika Vjenceslava Čižeka. Zbog svojih političkih uvjerenja osuđivan je dva puta na ukupno sedamnaest godina zatvora, od čega je otamnovao punih dvanaest i pol godina u Srijemskoj Mitrovici i Zenici. Na drugima je da opisuju njegovu sudbinu, ali zbog nepotrebne izjave dobio je sigurno više godina nego bi ih inače dobio, a odsjedio ih je u tako teškim prilikama da mu je život gotovo uništen, a od muke je oslijepio. Evo što o tome piše u Hrvatskome slovu od 29. 8. 1997.:

Predsjedavajući me još upitao: "Što mislite o našem predsjedniku?" Odgovorio sam: "Tito je genij, ali ja mu želim smrt kao i svakom drugom diktatoru". Nikada u svom životu nisam čvršćim glasom jednu rečenicu javno izgovorio.

Poštujući njegovu žrtvu, ja mislim da ne valja biti junak na krivome mjestu, i to samo nepotrebnim riječima.

Da ne bi tko mislio da ja osudujem svaki politički rad, svako junaštvo koje nosi u sebi rizik zatvora, moram naglasiti da to nisam rekao, a još manje mislio. Dobro razumijem i cijenim sve borce za pravdu i istinu, pogotovu kad to čine znajući da zbog toga mogu dospjeti u zatvor pa i izgubiti glavu, jer da nije njih, čovječanstvo bi ogrezlo u laži, nepravdi i strahovladi, ali kad su već u zatvoru, tada ne treba izazivati golim riječima da svoju nevolju samo povećaju.

Musliman, kojega sam spomenuo u poglavlju Činovnik, bio je neobično zanimljiva osoba. Član vjerskog odbora, a bavio se gatanjem. Ispred "ordinacije" imao je čekaonicu, a u čekaonici i svoje ljude koji su nastojali da od stranaka što više saznaju pa da mu kažu prije dolaska, a on bi onda stranke impresionirao poznavanjem njihovih prilika, osobito kad bi naveo imena njihovih bližnjih, pogotovu drage ili dragoga, jer se najviše radilo o ljubavnim problemima. To nije bilo osobito teško jer su stranke bile priprosti ljudi. Moji istražitelji dakle i nisu bili previše originalni.

Tu je bio i jedan momak iz Daruvara, zapravo povratnik iz Amerike. Vratio se s ocem jer su i njima u Jugoslaviji obećavali med i mlijeko, a kad su se vratili, od toga nije bilo ništa. Zaposlili su ih u daruvarskoj ljevaonici, radili su naporno, za malu plaću, a još lošiju hranu. Jeli su u tvorničkoj menzi. Kad se jednom umivao i sagnuo, uhvati ga nešto u leđima i on se više nije mogao uspraviti. Odnijeli ga liječniku, on mu dao injekciju pa kad je ozdravio, odluči se vratiti u Ameriku. Budući da su im uzeli putovnice, nije mogao legalno pa pokuša ilegalno, ali ga na granici uhvatiše.

- I sad sam tu - rekao je rezignirano.

Bilo je i drugih zanimljivih osoba, ali sam podosta zaboravio, a od meni sada anonimnih zanimljivo je spomenuti jednu skupinu koja je češće dolazila i jednako se vladala. Bili su to direktori manjih poduzeća, šefovi nekih odjela i šefovi računovodstava. Kad su se našli u ćeliji, rekli su da ne znaju zašto su zatvoreni, da nisu ništa krivi i da će ih sutradan pustiti, "moraju me pustiti jer moje poduzeće ne može bez mene". Kad su nakon prvih dana shvatili da od brzoga izlaska ne će biti ništa i kad su se malo opustili, tada su počeli spavati, sve su slobodno vrijeme spavali.

Drugi su bili pušači. U zatvoru se nije smjelo pušiti. Prvih pet-šest dana bili su živčani, rekao bih da ih je nepušenje više mučilo nego zatvor, sve bi dali za cigaretu, možda su ih istraživači cigaretama i ucjenjivali jer su za ispitivanja prema prilikama nudili cigarete, a onda nakon pet-šest dana napetost je popustila i vidjeli su da se može i bez pušenja.

Dviju kategorija nije bilo. Nije bilo zločinaca, kriminalaca ni informbiroovaca. Što nije bilo prvih, to je razumljivo, oni su očito išli po drugim kolosijecima, još su priznavali da su politički posebna vrsta kriminalaca, ali zašto nije bilo informbiroovaca, ne bih znao reći. Već je tekao peti mjesec od raskida s Informbiroom, a njih nije bilo. Ili ih nisu zatvarali s nama ili ih još nisu počeli zatvarati. Nas su možda i pustili kad su im trebala mjesta za informbiroovce.

Idući na posao i s posla, svaki sam dan prolazio pokraj zatvora u Đorđićevoj, a nikada nisam ni pomislio na život s druge strane zida, a najedanput se nađoh s te druge strane i iskusih dio toga života. Koliko je i bilo neugodno, može se reći da je na mene djelovalo vrlo povoljno. Na početku svoga radnoga vijeka sagledao sam život i onkraj brave, promatrao sam zatvorenike i njihove sudbine, doživljavao politiku u jednom posebnom ambijentu i spoznavao zašto se dolazi u zatvor i kako se u njemu treba vladati. Može se reći da sam u pravo vrijeme završio politički fakultet, na početku svoga društvenoga života, kad mi je bilo najpotrebnije. To mi je pomoglo da kasnije ne pravim političke pogrješke zbog kojih se nepotrebno ide u zatvor. Da nisam bio u zatvoru 1948. godine, bio bih sigurno 1972.

Shvatio sam nekoliko pravila koja su mi pomogla pri saslušavanju kao okrivljenoga matičara. Kad su onoga poznatoga 11. siječnja došla u stan dvojica i pet sati pretraživali stan i nisu ništa našli kompromitirajuće - vicevi su bili četverostruko zakamuflirani, a tako i neke druge opasne stvari - išao sam na nekoliko saslušanja i primijenio iskustvo koje sam prije stekao. Istražitelji kazuju da sve znaju, a ne znaju, da znaju, ne bi toliko ispitivali, zato ne govori što ne moraš, ali ono što kažeš, neka bude istina ili bar siguran privid istine. Ako lažeš, u laži ćeš se splesti prije ili kasnije i ako te uhvate da lažeš, onda će te dovesti u težak položaj. Jadno je kad se pred gnjidom osjećaš kao gnjida.

Morao sam živjeti u režimu koji intimno nikako nisam prihvaćao, a to nije bilo lako. Bog je dopustio da me snađe i ta nevolja da me odškoluje za život u prilikama u kojima je trebalo djelovati, a ostati u sedlu. Jer lako je biti revolucionar pa biti zbačen da se životari u zabiti i tužiti se na sudbinu da nam nije bila sklona da pokažemo što znamo i možemo. Znao sam na desetke inteligentnih ljudi koji su propali jer su se tužili na prilike koje im nisu dopustile da njihove sposobnosti dođu do izražaja. Trebalo je u jednome smislu živjeti dvostrukim životom, stalno u napetosti jer čovjek svaki čas može nešto lanuti i odati se. A nije trebalo samo pasivno živjeti nego i djelovati, i to ne na običnim poslovima, nego na najosjetljivijem, na području hrvatskoga jezika. Teško je zamisliti napetiji položaj. Morao sam djelovati da ne budem onemogućen u poslu, a opet bez spremnosti da pravim kompromise koji bi bili protiv mojega uvjerenja i moje savjesti, koje bi mi poslije tko mogao nabijati na nos.

Pustili su me desetoga studenoga, točno tri mjeseca, po tome znam da sam i uhićen desetoga kolovoza, to sam zapamtio jer su me pustili točno na dan kad su mi izlazili trogodišnji zavjeti. Kakvu to simboliku ima, danas ne bih znao reći, ali znam zašto su me držali tri mjeseca. To je bila mjera za one koji nisu ništa krivi, ali nisu pristali da budu njihovi. Da sam pristao da budem svjedok protiv salezijanaca, vjerojatno bi me odmah pustili. I kolega Kavšek mi je poslije pričao da su i od njega tražili da bude svjedok protiv salezijanaca.

Na kraju da dodam da sam poslije u gradu češće sretao samo filozofa, bucmastoga nikada nisam sreo. Ali je zanimljiva još jedna zgoda. Kad je 1960.

izašao novosadski pravopis, razne su ustanove tražile da im profesori tumače nove odredbe. Među ostalim Sekretarijat unutrašnjih poslova zatražio je dva predavanja, jedno za miliciju, a drugo za Udbu. Profesoru Jonkeu bilo dosta takvih predavanja pa predloži da ta dva uzmemo nas dvojica, Kruno Pranjić i ja. Kruno se požurio i uzeo miliciju, a meni ostala Udba, Zrinjevac 7. Malo mi zatreptalo srce, može me tko prepoznati, ali što se može. Dodem ja u dvoranu, a ono sedamdesetak udbaša. Tko bi među njima znao da li me koji poznaje. Predajem ja i vidim da to njih pod milim bogom ništa ne zanima. Onda počnem poučno.

- Nije tako važno koliko vi poznajete pravopis u međusobnome dopisivanju, pogrješke ostaju u kući. Ali je drugo u dopisima koji idu izvan kuće. To već može biti neugodno. Recimo da jedete dok radite i čvarak vam padne na spis i napravi masnu mrlju. Biste li taj spis poslali van? Ne biste. Eto pravopisne su vam pogrješke isto takve mrlje.

Nekad je Udba htjela preodgojiti mene, a eto nakon dvanaest godina ja sam dobio ulogu da odgajam Udbu. Kako se svijet okreće.

Kad sam bio gotov s predavanjem, počeše se razilaziti, a iz pozadine jedan pođe prema meni. Pomislio sam: taj me sigurno poznaje pa mi to želi reći. Kad je došao do mene, ozbiljno se zainteresirao za neki jezični problem. Od njih sedamdesetak tek jedan. Bilo je i među udbašima kojekakvih ljudi pa i dobrih, ali vjerojatno u tome omjeru: od sedamdeset - jedan.

Mladen JURČIĆ

Iza

Sve dalje od shvatljivih niti, od hladna vezivna tkiva!

Jel' pramore portal nam snova kad svetost modrina je živa,
a stvarnost tek predvorje tamno, jer mudrost su odsjaji visa
gdje konačna livada čuvstva i anđeo najvišeg klisa
dubinu proglašuju pjeva: "Tek ono što ovdje izvire
vrijedno je krasotna glasa"?...

Dok prostora blago prebire
iskonska šuma bez mijena, najnježnije značenje vodi
kraju svih noći nam duše, bjelini utjehe brodi
lađa nam negdašnje čežnje za svim što moramo spoznat,
središtem otajnih slika - u prisni dah djetinji, poznat.

Tatjana VRANIĆ

Oče naš

Vodila sam bitku s Kronom
na propast osuđenu
no punu žara
Onda sam potrčala za Kairosom
nadajući se da ću u trku
dohvatiti njegov čuperak
i ugrabiti trenutke
poput rasuta biserja
Dok sam trčala
kao preplašena srna
i dok se duga neprestano udaljavala
smilovao se na me
Gospodar svjetlosti

(Uronih u svjetlost i ponesoše me
nevidljive čestice
Upadoh u vrtlog
oslobođena straha
i u blaženu trenu utapanja
osjetih kako me svjetlost
potpuno prožima
i vlada svim mojim porama
Osjetih čuvstvo ljubavi
*kod koje **ako** ne postoji)*

Sada kada smo konačno stigli pod dugu
oprosti nam duge naše
kako i mi opraštamo dužnicima svojim

Svih sedam razdoblja molbi
uputih Zdravitelju
a najljepšu posljednju
izbavi nas od zla
izrekoh iz dubine srca
Svijeta Spasitelju
Da bi smireno čekali Vrijeme
novo nebo i novu zemlju
Oče naš

Stanislava ADAMIĆ

Božji trenutak

Dosta mi je svega!
Nije poetska fraza
Urlam iz rane!
U džungli smo, Bože ...

Dosta mi je tijela
zanosnih gradnja u duši
Što taknem -
nebo i pakao izazivlje
i ruši
Tebi je znano
I kad si uranjao u moje tmine
U zametku prije rođenja
obilježio si me prokletstvom
i blagoslovom Pjesme
Ti si, Gospode, lebdio
i u vihoru kovitlao
mojim zanosima djeteta
koje drugo i nije željelo biti.

Ti si pobune srca i uma stišavao
zašto nijedan trenutak Tvoj
nije posve moj
do bljeska saznanja u dobroti
trajnosti sebe u Uskrsnuću!

Prokleta pjesma!
Sva zlojutra stiha gordosti i stida -
ako nisu Raspeće Tebi po volji

Tatjana KREN

Kad usred dana nastane tama

Nijedna nebeska pojava ne fascinira ljude toliko kao pomrčina Sunca. Kada usred bijela dana Sunčev disk počinje tamnjeti, to je nešto više od obične spoznaje da se Mjesec nakratko postavlja između Zemlje i Sunca. Nije teško shvatiti kako je u prošlosti ta nebeska predstava izgledala ljudima, kojima je Sunce bilo božanstvo, a crna sjena što se preko njega prevlačila bila je demon, zmaj koji želi proždrijeti Sunce i ostaviti Zemlju u mraku. Pomrčine Sunca sijale su nekoć užas i strah, "nagovještavale" rat, glad, potres, potop i sve moguće nesreće.

Pomrčina koju ćemo promatrati 11. kolovoza 1999. godine posebno je zanimljiva jer je posljednja u ovom stoljeću i tisućljeću; naime u posljednjoj godini drugoga tisućljeća, 2000., nema ni jedne potpune pomrčine Sunca, nego samo četiri djelomične. Osim toga, zona totaliteta (potpune pomrčine) prolazi vrlo blizu Hrvatske, kroz rubni sjeverni dio Slovenije, susjednu nam Mađarsku i dio Srbije, a iz Zagreba će samo malo nedostajati da Mjesec prekrije cijelu Sunčevu ploču (97%). Ako dan bude vedar, nijedan čovjek neće moći ostati ravnodušan i ne zamijetiti smračivanje usred bijela dana iako ono u Zagrebu i ostalim dijelovima Hrvatske neće biti potpuno. Ne samo čovjek, već i cijela priroda ostaje zatečena tim neuobičajenim događajem te je uz nebesko zbivanje zanimljivo promatrati i kako na smračivanje reagiraju biljke i životinje.

Zemlja kruži oko Sunca u ravnini ekliptike, a kada bi i Mjesec također kružio točno u toj ravnini, imali bismo za svakoga Mlađaka pomrčinu Sunca. Međutim, ravnina u kojoj se Mjesec giba oko Zemlje nagnuta je prema ravnini ekliptike za otprilike 5 stupnjeva pa do pomrčine Sunca može doći samo kad se Mjesec nađe u sjecištima ovih dviju ravnina, u tzv. čvorovima, a u fazi Mlađaka. U slučaju da Mjesec nije točno u čvoru, može sa Zemlje biti vidljiva djelomična pomrčina Sunca. No, on je promjerom oko 400 puta manji od Sunca i na našu sreću 400 puta bliže nego Sunce pa nam stoga Sunce i Mjesec promjerom izgledaju približno jednaki. No, Mjesečeva staza nije kružnica nego elipsa. Zbog toga on u trenutku pomrčine može biti nešto bliže ili nešto dalje od Zemlje. Ako je dalje, njegov prividni promjer je malo manji od Sunčevoga pa ne pokrije Sunce, nego se sa Zemlje, u području totaliteta odnosno potpune pomrčine, vidi svijetli rub Sunca oko tamne Mjesečeve ploče. To je prstenasta pomrčina Sunca.

Osim sasvim tamne zone totaliteta, kojom se kreće vrh stošca sjene po Zemljinoj površini, Zemlju zahvaća i polusjena, a u tom području je vidljiva djelomična pomrčina Sunca, pri kojoj Mjesec manje ili više prekriva Sunčevu ploču, što se izražava u postocima. U Hrvatskoj će Mjesec prekriti, od najmanje 88,9% Sunčeve ploče na Lastovu, do najviše 98,8% Sunčeve ploče u Čakovcu. Iz Čakovca će, dakle, ostati vidljiv samo vrlo tanki sjajni Sunčev srp.

Sjena koja "putuje" po Zemljinoj površini obično je crno-plava, ljubičasta ili siva. Ona se brzo kreće i kod potpune pomrčine ubrzo počinje čarobna "noć u danu". Sjajnu "aureolu" oko Sunca tj. Sunčevu koronu, mnogi promatrači opisuju kao potpuno bijelu, neki kao srebrnasto bijelu, srebrnastoopalnu, zelenožućkastu, plavičastozelenkastu ili čelične nijanse. Prominencije (protuberance) su većinom ružičaste boje, ali ponekad su i sjajno ružičaste, crvene pa čak i bijele. Za vrijeme potpune pomrčine Sunca može se promatrati i efekt pepeljaste površine Mjeseca, a za vrijeme trajanja totaliteta lijepo se vide najsjajnije zvijezde, kao i planeti koji se u tome razdoblju nalaze prividno u blizini Sunca.

Totalitet pomrčine obično vrlo kratko traje, a najduže nešto preko 7 minuta i to samo u ekvatorijalnim predjelima, kakva je bila "pomrčina stoljeća" od 30. lipnja 1973. godine u sjevernoj Africi. Pomrčina 11. kolovoza 1999. godine trajat će u središnjem dijelu zone totaliteta 2 minute i 21 sekundu. Zbog kratkoće vremena trajanja pomrčine, ekipe koje dolaze u zonu totaliteta da bi promatrale, snimale i proučavale efekte pomrčine, kroz dugo vremensko razdoblje uhodavaju i vježbaju sve ono što će raditi u tijeku pomrčine, jer ne samo da totalitet kratko traje, već je to i fenomen od kojega "staje dah", pa se dugotrajnim uvježbavanjem poslova izbjegava mogućnost da se čovjek, zaokupljen nezaboravnim prizorom, ne uspije snaći i na vrijeme izvršiti povjerene zadatke, a pomrčina ga, to je sigurno, neće čekati.

U današnje vrijeme pomrčine se predviđaju veoma precizno i računaju se ne samo za budućnost, nego i za prošlost. Za mnoge događaje iz prošlosti saznali smo vrijeme zbivanja zahvaljujući baš proračunima pomrčina, a mnoge su i zabilježene u nekoj staroj kronici ili drugom spisu iz vremena kada je ova veoma dojmljiva prirodna pojava izazivala još daleko veću pozornost nego u današnjici. Iz dalje i bliske prošlosti evo nekoliko čudnovatih zgoda vezanih uz pomrčine Sunca.

Nesretni Hi i Ho

Prije više od četiri tisućljeća, točnije 22. listopada 2137. godine prije Krista, dva su kineska carska astronoma Hi i Ho izgubila život jer nisu dobro predvidjeli pomrčinu Sunca pa je narod zahvatila panika, kada se nenajavljena pomrčina počela odvijati na nebeskom svodu. Je li tome uzrok bio što Ho i Hi nisu bili u mogućnosti točno proračunati dan, vrijeme i mjesto pomrčine ili su doista bili tako neodgovorni i zaboravni, nemoguće je danas točno ustanoviti. Ipak, teško je vjerovati da bi, znajući veliku važnost pridavanu pomrčini Sunca, propustili najaviti na vrijeme pomrčinu da su to odista mogli.

Lidijci, Miđani i pomrčina Sunca

U Starom vijeku bio je poznat tzv. "Saros ciklus" ili ciklus ponavljanja Sunčevih pomrčina. Naime, zamijećeno je da se pomrčine ponavljaju svakih 18

godina i 10 i 1/3 dana. Točnost nije potpuna, a najveće odstupanje je manje od polovine dana. Kako je trajanje Sarosa nešto duže, za oko 1/3 dana od cijelog broja dana, odgovarajuće pomrčine po ovom ciklusu, od jednog do drugog Sarosa, nalazit će se na gotovo istoj zemljopisnoj širini, ali pomaknute prema zapadu za 120 stupnjeva u dužini te se javljao dodatni problem određivanja zone totaliteta, u kojoj će biti vidljiva potpuna pomrčina Sunca. Bilo je relativno jednostavno odrediti dan, ali ne i točno vrijeme i mjesto pomrčine, jer zona totaliteta mijenja mjesto.

Grčki filozof, astronom i matematičar Tales iz Mileta vrlo je dobro prorekao pomrčinu Sunca 28. svibnja 585. godine prije Krista, premda nije mogao točno predvidjeti i mjesto s kojega će se vidjeti potpuna pomrčina. No, toga su dana, nakon šest godina ratovanja, Lidijci i Midani vodili boj kraj rijeke Alis u Maloj Aziji, kada je usred bijela dana Sunce odjednom potamnjelo i nastala tama usred dana. U panici, vojnici obiju strana pobacali su oružje i vjerujući da je to božanska opomena, prekinuli su dugogodišnji rat.

Pomrčina Sunca iz evanđelja

U sva četiri evanđelja zapisano je da je u vrijeme Isusova razapinjanja na križ i smrti na križu nastala tama jer je došlo do pomrčine Sunca koja je nazočne iznenadila i prestrašila. Prema navodima evanđelista bila je to dugotrajna trosatna tama od podneva do tri sata poslije podne, kada je Isus umro. O kakvoj se to pomrčini Sunca radilo nije jasno. To svakako nije mogla biti nama poznata pomrčina Sunca jer je ona moguća samo kada je Mjesec u fazi Mlađaka, dok je za Uštapa moguća samo pomrčina Mjeseca. Stoga je ova "pomrčina Sunca" tajnovita koliko i Betlehemska zvijezda!

Na marginama rukopisnoga kodeksa

U knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku čuva se rukopisni kodeks iz 12. ili čak 11. stoljeća, u kojem su zapisana pravila reda svetoga Benedikta. No, taj je rukopisni kodeks zanimljiv i zbog jedne bilješke na margini, na predzadnjem listu rukopisa. U bilješci je navedeno da se 3. lipnja 1239. godine dogodila pomrčina Sunca te je nebo usred dana bilo osuto zvijezdama. Sigurno se veoma dojmila svećenika benediktinca koji ju je promatrao, možda baš iz Dubrovnika ili negdje iz južne Hrvatske, te nam je za budućnost, ni ne znajući, poklonio vrijednu bilješku o pomrčini.

Arhidakon Toma i pomrčina Sunca

Pomrčinu od 3. lipnja 1239. godine opisao je i splitski arhidakon Toma u 33. poglavlju svoje Solinske kronike (*Historia Salonitana*) riječima : "U isto doba godine Gospodnje 1239, dana trećeg na početku mjeseca lipnja, zbila se čudnovata

i strašna pomrčina Sunca, čitavo je, naime, Sunce pomrčalo i sva je jasnost zraka potamnjela. Zvijezde su se pojavile na nebu kao da je vrijeme noći, a nekakva velika zvijezda svijetlila je blizu Sunca sa zapadne strane. I svi su se tako bojali da su trčkarali kao izbezumljeni, vikali koješta i mislili da je došao konac svijeta. Bio je pak petak (dan Venerin) i trideseti dan Mjesečeve mijene. Ta se pomrčina Sunca vidjela po cijeloj Europi, no vele da je nije bilo u Aziji i Africi."

Kako smo danas u mogućnosti provjeriti tu pomrčinu, znamo da se kretala od istočnoga Atlantika, južne Španjolske i središnje Italije, preko južne Hrvatske, Crnog mora do Kaspijskog jezera te je Toma u pravu "da je nije bilo u Aziji i Africi". Bila je velike faze te je u maksimumu trajala oko šest minuta, a u Dubrovniku i u južnoj Hrvatskoj počela je oko podneva. "Velika zvijezda" koju je opisao arhidakon Toma i koja je svijetlila blizu Sunca sa zapadne strane, bio je planet Venera.

Ruđer Bošković i potpuna pomrčina Sunca

Godine 1760. čuveni hrvatski znanstvenik Ruđer Bošković objavio je na latinskom jeziku u Londonu spjev "Pomrčina Sunca i Mjeseca" *(De Solis ac Lunae defectibus...)*, kojim je stekao vrlo ugledno mjesto među pjesnicima i znanstvenicima svoga vremena. Pisao ga je četvrt stoljeća, dopunjavajući ga godinama i u raznim prilikama. Koristio se svojim istraživanjima i tada dostupnim opažanjima svojih kolega i prethodnika. Nakana mu je bila popularizirati znanost. Zanimljivo je da sam Bošković nikada nije u stvarnosti uspio vidjeti potpunu pomrčinu Sunca.

Hrvati bez straha od pomrčine

Zagrebački kanonik Baltazar Adam Krčelić u svojoj povijesnoj kronici "Annuae ili historija 1748-1767" spomenuo je pomrčinu Sunca koja se zbila 1. travnja 1764. godine. Od njega saznajemo da se s veseljem čudio kako se puk u Hrvatskoj riješio straha od pomrčine i raznih drugih praznovjerica iz prijašnjih godina, što naravno, govori o dobrom Krčelićevu iskustvu prilikom pomrčine, ali ne znači da se hrvatski puk preko noći doista riješio straha od pomrčine Sunca.

Šest stoljeća bez potpune pomrčine Sunca

Klizeći po Zemljinoj površini, vršak Mjesečeve sjene crta na njoj crtu ne širu od 300 kilometara. Trajanje pomrčine je vrlo kratko, najviše oko 7 i pol minuta. Stoga je potpuna pomrčina Sunca izvanredno rijedak prizor koji svaku točku zemaljske kugle počasti jedanput u dva-tri stoljeća. Zanimljivo je, naprimjer, u Londonu nije bilo ni jedne potpune pomrčine Sunca čak šest stoljeća, između 1140. i 1715. godine. Promatrajući u Londonu potpunu pomrčinu Sunca od 2. svibnja 1715. godine, engleski astronom Edmund Halley je opisao kako se mijenjaju boje neba, a također i svijetloga prstena oko Mjesečeve ploče. Zanimljivo je da je

prilikom pomrčine na nebeskom svodu uspio slobodnim okom vidjeti Veneru i Merkur, sjajne zvijezde Kapelu i Aldebaran i još 22 zvijezde slabijeg sjaja na tamnijem dijelu neba.

Bailyevi biseri, korona i protuberance

Svestrana proučavanja pomrčina Sunca i ekspedicije na mjesta totaliteta započeli su tek u 19. stoljeću. Tako je engleski astronom Baily, da bi pratio pomrčinu Sunca 8. srpnja 1842., putovao, pod onda veoma lošim uvjetima, iz Londona u Paviju u Italiji. Put je bio plodonosan jer je prvi precizno opisao pojavu danas nazvanu "Bailyevi biseri", koja se zbiva u momentu tzv. drugoga kontakta Mjeseca i Sunca, naime, kada Mjesec u potpunosti zasjeni Sunčevu ploču. Zbog neravnina na Mjesečevoj površini javlja se kratkotrajni efekt svijetlih zrnaca, što neobično sliče na blistave bisere.

Tadašnji uvaženi astronomi dobro su se pripremili za ovu pomrčinu. Po crti totaliteta razmjestili su se u Francuskoj, sjevernoj Italiji, Austriji i Rusiji. Motrili su koronu i protuberance i dali točne podudarne opise. Arago, Mauvais i Petit motrili su protuberance iz Francuske, Airy, Baily i Piola iz Italije, a Littrow iz Beča.

Na zračnom balonu ususret pomrčini Sunca

U bližoj prošlosti nalazimo također mnogo zanimljivosti vezanih uz pomrčinu Sunca. Tako je za pomrčinu Sunca od 22. prosinca 1870. vezana tragikomična anegdota. Naime, francuski učenjak Jansen, koji se istakao spoznajom (nezavisno od astronoma Lockyera) da se Sunčeve protuberance mogu promatrati pomoću spektroskopa, nalazio se u Parizu, koji su opsjedali Nijemci. Svakako je želio doseći zonu totaliteta i promatrati pomrčinu koja je rijetka nebeska zgoda pa se na zračnom balonu probio kroz neprijateljsku opsadu, obasut granatama, prema zoni totaliteta. No, sreća nije bila na njegovoj strani. Zbog visokih oblaka nije mu uspjelo promatrati pomrčinu, za koju je riskirao život.

Pomrčina i plovna ledena površina

Kako se astronomi već dugo ne služe Sarosom nego daleko točnijim načinima računanja nastupanja pomrčina, a Mjesečeva su gibanja tako dobro proučena da se pomrčine izračunavaju unaprijed s točnošću na sekundu, astronomi ne mogu ni slučajno prihvatiti mogućnost da su ipak možda pogriješili u proračunu. Zgodno je to iskoristio poznati francuski pisac znanstvenofantastičnih romana Jules Verne u romanu "Zemlja krzna". Verneov astronom dao se na polarni put da bi tamo promatrao pomrčinu Sunca, no ona nije nastupila! Astronom, naravno, nije prihvatio mogućnost da su proračuni možda bili netočni, nego je tragao za drugim rješenjem.

Zaključio je da se ekspedicija ne nalazi na čvrstom kopnu nego na plovnoj ledenoj santi koju je morska struja odnijela izvan pojasa pomrčine. Njegov se zaključak, naravno, u romanu pokazao točnim.

Lov na pomrčine Sunca

Pomrčine su tako rijedak i zanimljiv prizor da se specijalne astronomske ekspedicije odlučuju krenuti u "lov na pomrčinu" na različita mjesta zemaljske kugle. Tako je za pomrčinu od 19. lipnja 1936. godine, koja je bila vidljiva samo s teritorija Sovjetskog Saveza, zabilježeno da se u zonu totaliteta uputilo, uz tridesetak sovjetskih ekipa, i 70 svjetskih znanstvenika iz Francuske, Engleske, Poljske, Švedske, Nizozemske, Čehoslovačke, Italije, SAD, Japana i Kine. Rasporedili su se po zoni totaliteta. Pomrčina je trajala samo dvije minute, a 4 ekspedicije napustile su poprište događaja veoma nesretne. Baš se njima dogodilo da zbog tmurna vremena nisu uspjeli "uloviti" dvije minute pomrčine.

Zemlja zamračuje Sunce

Za vrijeme dok sa Zemlje promatramo pomrčinu Mjeseca, promatrači s Mjeseca imali bi priliku promatrati pomrčinu Sunca. Pritom bi Mjesecu Sunce zakrivala, naravno, Zemlja. I dok Zemljani love kratkotrajnu pomrčinu Sunca koja traje samo nekoliko kratkih i prekratkih minuta, na Mjesecu bi više od 4 sata imali priliku promatrati pomrčinu Sunca. Naravno, ova se pomrčina izgledom razlikuje od zemaljske za koju je "krivac" Mjesec. Zemaljska kugla za vrijeme pomrčine izgleda kao crna ploča okružena tamnocrvenim rubom svoje atmosfere.

Merkur i Venera "zamračuju" Sunce

Unutarnji planeti, Merkur i Venera, nađu se povremeno u prilici da zasmetaju Zemlji i "zamrače" Sunce, kada se nađu u pravcu sa Zemljom i Suncem. No, njihovi prividni promjeri su tako zanemarivo mali u usporedbi s golemim Suncem da slobodnim okom sa Zemlje nije ništa zamjetljivo, a teleskopom se može vidjeti mala crna pločica (Merkur ili Venera) kako se kreće Sunčevom velikom blistavom pločom.

Kako je ljudski um sklon u svemu naći priliku za istraživanje, analiziranje i zaključivanje, prolazak Venere ispred Sunčeve ploče dao je 1678. godine engleskom astronomu Edmundu Halleyu ideju da se za određivanje udaljenosti Sunca može iskoristiti Venerino prividno kretanje Sunčevom pločom, promatrano s dva različita stajališta na Zemlji. Razradio je svoju zamisao i nesebično je ostavio budućim astronomima, znajući da sljedeći Venerin prolazak, 1761. godine, neće dočekati. Doista, astronomi su, slijedeći Halleyevu zamisao, Venerin prolazak ispred Sunca plodonosno iskoristili i izračunali da je Sunce od Zemlje udaljeno oko 150 milijuna kilometara.

Bude li nebo nad Hrvatskom vedro, 11. kolovoza mnogi će njezini stanovnici gledati djelomičnu pomrčinu Sunca velike faze, što znači da će samo uski srp Sunčeve sjajne ploče ostati nepokriven Mjesecom. No, pritom je vrlo važno znati da se ni u kom slučaju u Sunce ne smije gledati nezaštićenim okom. Posljedice mogu biti pogubne po očinji vid! Stoga pred oko treba staviti zaštitu. Nekada su ljudi upotrebljavali začađeno staklo i u nedostatku boljega rješenja, treba uzeti komadić stakla i svijeću te sustavno začađiti staklo. Dobro je na njega staviti drugo staklo i oba stakla zajedno zalijepiti. Čišće rješenje je upotrijebiti komadić filma ili još bolje, danas u eri kompjutora, poslužiti se dotrajalom disketom. Treba je rastaviti i izvaditi okruglu pločicu, kroz koju se bez opasnosti može promatrati pomrčina. Sunčane naočale nisu dovoljna zaštita!

U Zagrebu će Mjesec početi "nagrizati" Sunce u 11 sati i 24 minute po ljetnom vremenu, a maksimum pomrčine će nastupiti u 12 sati i 48 minuta. Sunce će ponovno biti potpuno u 14 sati i 12 minuta po ljetnom vremenu.

U susjednoj Mađarskoj pomrčina će biti potpuna te će brojni astronomi, astronomi amateri i ostali zainteresirani za ovu veoma rijetku i prelijepu nebesku pojavu krenuti u liniju totaliteta, kako bi mogli promatrati potpunu pomrčinu Sunca. Zagrebačka Zvjezdarnica u Opatičkoj 22, organizirat će ekspediciju, a uz stručnu ekipu moći će se pridružiti i svi ostali koji žele prisustvovati posljednjoj potpunoj pomrčini Sunca u drugom tisućljeću!

Ivo Mijo ANDRIĆ

Lijepi kraj

Dok silazim niz planinu
I dok kao potok tečem
Ne dajte mi u dubinu
Pustite me da lelečem.

Dok pogledom zrake skidam
I na suncu dok se pečem
Dok mislima konce kidam
Ne dajte mi da lelečem.

Dok se vraćam sa izvora
Umoran od teške kapi
U oku mi odsjev mora
Kao žedan vulkan zjapi.

Dok me u prah život melje
I dok vriskom žile siječem
Utapam se u veselje
I od sreće u smrt tečem.

Put do kuće u Ljepunicama

S uzvisine se vidi
u savršenom skladu zelenog i bijelog
sa crvenim krovom
stara hrvatska kuća
puteljka gotovo i nema
na prozoru izblijedjele tkanine
i mutna staklena vaza
pod krovom u lomnim pregradama neobični alati
puta nema a nije ga ni bilo kažu mi
u ona davna vremena Hrvat nije volio da mu
put do kuće naprave
mogu se vremena promijeniti
pa će njime zlo lakše doći
tako umire stara kuća pod krošnjom
gorkog mladog oraha
u dvorištu je kažu pokopan zadnji šetač
korovom zarasle staze
zastori na prašnim zrcalima ostali su spušteni
a u utrobi kuće caruju predmeti
s kojima mrtvi vode nijeme razgovore
kako tužno mirišu
naše puste kuće
u ljetna predvečerja

Potonuće crkve sv. Petra i Pavla u Tuzli

S velikog raspela
spustila se sjena na prvu pukotinu
one noći kad su utihle visine
i kameni stupovi zaplovili nečujno
u usamljenim dvoredima
kao sablasti
plava stakla noći zapucketala su
mjesec se izdigao visoko
a u dubinama se otvorile podzemne raspukline
što solju vonjaju
mrtvi mutni kristali
polako su zagrizli u dno korablje
a ona je tonula
i mirisala dugo dugo na tamjan
sjećajući se nedjeljnih priča
o propasti starih hramova

Nevenka NEKIĆ

Kuća koju će pojesti vrapci

Na groblju u selu Breziku sagrađena je nova kamena kapela. U blizini su grobovi na kojima pokušavamo upaliti svijeće. Vjetar ih gasi. Ostavljamo ih u travi. Sa spomenika gledaju u nas dida Toma i baka Milka. On je mršav i košćat, ona okrugla. Rođeni su u dalekoj Dalmaciji, zakopani ovdje u Slavoniji. Iselili u potrazi za kruhom prije Drugoga svjetskoga rata. Tu u zavojitoj udolinskoj ulici s jednim redom kuća živjeli su više od pola stoljeća, više nego u svojoj Dalmaciji. A ulica se danas zove Šalapanka. Nitko ne zna što znači ta riječ. Tiha je to ulica i tek odnedavna asfaltirana. Do ovog domovinskoga rata uvijek prašna ili blatna kao i cesta koja je nekad vodila kroz selo.

Do sela Brezika može se doći iz Našica ako se prođe kroz park oko dvorca grofa Pejačevića, prođe preko Šipovca i nastavi ravno cestom. Odmah tu na brdu bio je vodotoranj i tamo, davne 1945. oko njega je ograđeni prostor pretvoren u logor za "folksdojčere" i Hrvate. Tu su i ubijani i bacani u jame na stotinjak metara dalje. Sada je na tom mjestu gustiš od trske, žbunja i drveća što raste u krugu. Nitko nikada nije ničim označio ovaj tužni kutak. Još prije dvadesetak godina bilo je nekoliko križeva, ali su davno strunuli i potonuli u ilovaču.

Valovitom cestom kroz selo Brezik dolazi se do kuće pokojnoga dide Tome. Građena od nepečene cigle, spojena čudnom mješavinom blata i žbuke u koju su dodani ostaci slame, sastoji se od dvije velike sobe, kuhinje i gospodarskih dijelova zgrade. U njoj više nema nikoga. Svi su otišli ili umrli. Tijekom domovinskoga rata bili su u kući prognanici iz Like. Jedne večeri ušli su u dvorište noseći ono malo svoje imovine u vrećicama. Sivi, slomljeni. Izvukli su vodu iz bunara i pili dugo bistru vodu u sutonu kasnoga ljeta što je ocvjetavalo u zapuštenu vrtu. Šutjeli su. Još su im u ušima pucnjevi i orgijanje krvožednih četničkih batinaša dok su spaljivali i pljačkali, strah i krici onih koje su odveli. Znaju oni imena i krvnika i žrtava. To su njihovi susjedi. Tiho pričaju kako su nekoga Stipana Katalenića iz Lovinca s još petoricom četnici odveli i zaklali, a prije toga izvadili su im oči, rano moja, dodaje žena. Drugome su rezali dijelove tijela i zabijali čavle u desni iznad zuba. Čudom je ostao živ i kad su ga polumrtva našli i odvezli u gospićku bolnicu, uspio je još napisati ime zločinca - žensko ime iz Gračaca ....

Prognanici su ostali dvije godine u kući i onda otišli na bolje mjesto. Kuća je opet sama, prepuštena vrapcima, golubovima, vranama i drugim pticama koje neprestano slijeću da bi kljuvale zrnje iz zidova. Tako se kuća runi, nestaje i pomalo ruši. Mahovina se penje uz prijesnu ciglu grleći temelje, a s krova ispod grana oraha buja u zelenoj tami kao guba na hrastu.

Na tavanu gospodare miševi, kune i vjeverice, tragajući za zrnjem koje je preostalo od davnih žetava. Njihova gnijezda vonjaju svuda po kući. Pod strehom

su ose savile svoje gnijezdo, jedino lastavica više nema. Dok je kuća bila nastanjena, znalo je biti i po desetak lastavičjih gnjezdašaca. Lijetale su i piskutale tankim glasićima, sjedale na rub gnijezda i hranile gladne mladunce.

U kući samo sjene i uspomene. One drijemaju u ono malo preostala namještaja, u tamnim zakucima ili mjesečinom obasjanu stolu nad kojim i dalje visi raspelo. Noću se čuju čudna pucketanja i čini se da se netko šeće praznim sobama. U domu oca i majke ostali su njihovi osjećaji i smisao.

Čovjek u takvoj kući koja umire, okružen tišinom livada i šumom ranojesenjega vjetra, osjeća potrebu da čeprka po starim stvarima tražeći nestali život i dio sebe samoga. Prepoznajemo šalice za crnu kavu koje jednom davno poklonismo didu i baki, vazu u obliku ribe gdje smo zaticali poljsko cvijeće, gostaricu što je uvijek stajala na stolu. Iznad stola staro je raspelo.

Vani u dugačkom "ganjku" bijele se grede podložene daščicama na koje je baka zaticala sir "škripavac" čiji okus i miris ostaje neizbrisivo pohranjen u sjećanju. Slika njezine male zbijene figure što stoji na "hoklici" i slaže sir umotan u tkaninu pod grede da se suši, njezin tobože ljutiti glas kojim tjera muhe i ose: Iš đavlu!, sasma živo titra nam pred očima. No čini se da i taj glas ipak polako guta vrijeme i teško bi ga bilo ponoviti.

U sobama je zaostao miris što ga stvaraju neprovjetrene perine, jastuci i poneka jabuka na ormaru. To su one jabuke hrđave izvana, neugledne, nikada špricane, pune soka, svježeg mirisa i za Božić.

Otvoriš li škripava vrata na pivnici, u mračku samuju prazne bačve pune paučine, a na gredi se vidi mjesto gdje je nekada visjela "mišina", to čudesno ružno stvorenje u kojem se pravio najukusniji sir.

Prije desetak godina baka je umrla u stražnjoj dvorišnoj sobi. Teško je umirala dozivajući svoje mrtve, oca koji je poginuo u Prvom svjetskom ratu, brata Ivu ... šaptala je da dođu po nju. Do njenih nogu i kraj uzglavlja sjedile su njezine kćeri i brisale znoj s materina lica. Davno je baka pričala da je tu, baš u toj sobi "morina" davila babu Bilu. Morina je stajala uz rub kreveta kao velika crna ptica i pritiskala babi Biloj prsa. Mora. Da je to bila "vištica", neka žena iz sela, u to nitko nije sumnjao. Uspjela je pobjeći, morinu ne možeš uhvatiti.

Sada tu leži baka i teško diše. Prošao je već i šutljivi svećenik, a soba je zamirisala po tamjanu i svijećama. Sparno srpanjsko ljeto ni noću ne popušta. Znoj je smrtni na čelu i tijelu, pognuti likovi kćeri svaki čas ga brišu i prate kucanje bila na blijedim sljepoočicama. Tišina. Selo spava. Na jastuku uz bolesničinu glavu stoji karirana krpa kojom se briše znoj. Odjednom se u toj krpi pojavljuje lice bakina brata Ive. Jedna kći posve jasno vidi to lice i uzbuđeno ga pokazuje sestri, ali ova ne vidi ništa. Lice dugo stoji na uzglavlju i onda polako iščezava. Baka umire. Nastupa uzvišena šutnja. Onda plač.

Soba je danas pusta i vlažna. Zidovi se ljušte. Na zidu je slika Svete Obitelji, jedna od onih sa sajmova, u pozlaćenu okviru, jarkih boja. Nepoznata ruka slikara

čije su se slike umnožene prodavale, dočarao je otvorenim bojama nebo i Božji vrt, u kojem se nalaze nagrade za ovozemaljske boli i patnje. Bilo je tu zvijezda kao u Fra Angelica, raskošnog drveća s iscrtanim listovima, anđela, voća i cvijeća kao u Botticellija. Sve to slikar je sažeo u neku svoju viziju koja nije u umjetnosti uživala nikakav ugled, ali ispod nje u starinskim krevetima živjelo se tihim životom jedne seljačke obitelji koja se ufala u Dobroga Tvorca što se sa slike smješkao u svojoj djetinjoj ljupkosti. Ovdje je baka rodila svoju djecu, spavala umorna iza svoga posla i umirala te srpanjske noći. Sveta Obitelj gledala ju je nasmiješena sa zida.

* * *

Vrapci uporno i nemarno zoblju kuću. Ona je sve manja. U dvorištu zrije grožđe na lozi kraj bunara. Vode u bunaru ima puno, ona je hladna i slatka, u njoj su nekada hladili lubenice i vino. Pod nastrešnicom kraj bunara kuhalo se ljeti na starinskom štednjaku na drva, "špaheru". Slatko je mirisalo na sagorjelo drvo, paprikaš, kolače. Konji su rzali i pili vodu iz zelenkastog korita tik uz bunar, zabacivali su ride grive i udarali kopitima. Oko vrta cvala je živica do kasne jeseni nekim sitnim bijelim cvjetićima na trnju. Odmah iza nje počinjao je vrt pun plavih šljiva od kojih je baka u kotlu kuhala mirisni pekmez. On se klobučio i pucao na sve strane, gust, tamnoljubičast, sladak i svojim vonjem obuzimao cijelu okolicu.

Stazom bi prošla Mašuka, zastala, naslonila se na plot i zazivala baku: Milka, oće li bit dobar?! Oće, Mašuka, oće, čeka te tvoja tegla.

Mašuka ima puno djece. Rano ostarjela, širokih raspuštenih prsa, s vječnim rupcem na glavi, bez prednjih zuba, Mašuka je kao prizor iz davnih vremena. Ona se pojavljuje na stazi kao tužni anđeo noseći sa sobom miris mokrih njiva. Pomaže susjedima kod klanja, okopavanja, berbi, žetvi i uvijek pošteno zaradi krvavi krušac. Najteže je Mašuki zimi kad nema sezonskih poslova. Onda navrati do bake Milke večernjom plavom snježnom stazom pa i dobije štogod: masti, čvaraka, malo brašna. Posjedi malo u toploj kuhinji, raširi noge pod širokom dugom suknjom, ruke poklopi u krilo i priča svoju muku.

Umrla je i Mašuka, nekako u isto vrijeme kad i baka Milka. Naradile se, naradale pa i zajedno otpočinule.

* * *

Korov polako guta čardak za kukuruz, pušnicu za meso, svinjce i kokošinjce, bunar, vrt, livadu, voćnjak na brdu ... Svi putovi nestali su zarasli u drač, trnje i kupine. U njima ćeš sresti crne bezazlene sljepiće što se na tvoj korak žurno uklanjaju sa staze i uvlače u gustiš ispod poljskoga cvijeća. Sve je dobilo neku boju ostavljenosti, patinu sjete. Na starom čardaku, u kojem se nekada čuvao zlatni kukuruz, stoji u gredi zabijena stara "pošada", zardala s tragovima didine ruke na drški.

Šutnja. Prilazi tama. Sunce se spušta i lagani kasnoljetni vjetar šuška u granju.

Djeca su rasuta diljem svijeta, vezana nevidljivim srebrnim nitima djetinjstva za ovaj trijem u kojem neprestano stoji dočekujući lik majke, a otac izlazi iz tame sobe s uvijek istim kožnim krznenim prslukom na ledima. Sada je taj "kožun" u ormaru, kožun koji se godinama uspinjao na košćata leđa svoga vlasnika i postao toliko sastavni dio dida Tome, da je dobio sve značajke živa bića: malo zgrbljen, oguljen na mjestima, poprimio je oblik pleća, prilagoden i mirisom i bojom. Sjeća se kožun kako su ga navlačili u svitanje ili suton, vodili na livade, njive, šume, sajmove, držali u njegovu džepu novce. Koliko li je večeri prošetao selom da odmori, topao, mazan od dodira, svrhovit, koristan! Ljeti se njegova kožna strana okretala tijelu, zimi njegovo toplo krzno. Znao je sve djedove misli, strahove i nade. Sada je povjeren tami ormara, u džepu se ugnijezdili možda i miševi. Nema ni mjeseca ni sunca, ni crne svježine noći, ni vreline dana. Sve je prošlo.

Iznosimo stol na dvorište.
Tišina.
Na brdima oko nas zeleni kukuruz i ocvale livade.
Postavljamo stol za dvoje.
Vadimo hladnu vodu iz bunara.
Na stolu je vaza-riba s malo ljubičastoga poljskoga cvijeća i bosiljka.
Jedemo u tišini.
Molitvenik je na stolu.
Otvoren je na prvoj požutjeloj stranici.
Piše jedna dječja ruka vrlo davnog dana:
Milka.
Bože!

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Krik muhe

Kad sam već duboko u noć pošla prozračiti sobu nakon odgledana odabranog dijela televizijskog programa, pričinilo mi se da je kroz prozor pokraj mene nešto šmugnulo u sobu. Nemoguće, pa u sobi je ugašeno svjetlo, uvijek ga gasim baš zbog neželjenih uljeza izvana, pa nije više ljeto, i doba komaraca ili moljaca iz krošanja drvoreda ispred kuće već je prošlo. Kasno je jesensko doba i nevjerojatno je da je baš nešto čekalo da ude u stan kad otvorim prozor.

I kad sam prozračila, zatvorila prozor i spustila zavjesu, nešto mi nije dalo mira. Osjećala sam da više nisam sama. Tko ili što? S nelagodom sam ušla u spavaonicu, upalila noćnu svjetiljku i otišla se pripremiti za počinak. Da, ali prije spavanja treba udovoljiti i dugogodišnjoj navici koje se ne odričem. Treba pročitati barem nešto iz knjige koja je predviđena za tu mirnu i ničime neometanu raskoš. Slobodna od dnevnih obaveza i nervoze oko njihovih ispunjenja, moram priznati da tih pola sata ili sat vremena godi, vrijeme je to koje pripada samo meni, isključivo meni. A vrijeme je teklo, budilica je tiho tiktakala, netko je u kući još slušao ponoćne vijesti na radiju nakon što se oglasio raspoznatljivi signal. O, pa već je ponoć. Označivši stranicu, sa žaljenjem sam odložila knjigu i prije nego što ću utrnuti svjetlo pogled mi se zaustavi na stropu. Točno iznad mene nešto se crnjelo. Nešto neprepoznatljivo, okruglo i nepomično. Oho, što je to? Uporno sam gledala ne bih li raspoznala koje je vrste ta živina, ali je bila previsoko i ni uz najbolju volju bez naočala za daljinu i u tom ležećem položaju nisam mogla odrediti kojem rodu pripada.

Prevelika za muhu, preokrugla za pauka, bez nogu, bez krila, kako se meni činilo iz mojeg vidokruga, ali očito ono nešto što je uz mene šmugnulo kad sam prozračivala sobu. Znači, letjelo je, prema tome nije pauk, a pauka se gnušam pa čak ga se i bojim, a nema nikoga uz mene tko bi "partvišom" pritisnuvši pažljivo o strop između njegovih mekanih dlaka pokupio to čudo iznad mene, odnio ga na balkon i istresao na dvorište, nema nikoga, a ja znam da neću spavati svu noć ako ne saznam kojeg je roda i poroda taj crni uljez što tako napadno svojom bojom ističe bjelinu stropa.

Nakon poduljeg kolebanja ustati ili ne ustati, otići po "partviš" na balkon ili ne i da li to ima svrhe jer sam ionako preniska da dostignem i tim dugačkim pomagalom do stropa, treba li se čak popeti na nešto, ne, ne, to ne dolazi u obzir, još bih mogla pasti kako sam nesigurna na nogama i što onda, tko će me dizati, noć je, sve je u kući tiho, pa čak je i radio onog noćnog slušača iznad mene utihnuo; znači, nitko mi ne može priteći u pomoć a ta prokleta "zvijer" miruje i očito spava zadovoljna što se smjestila baš iznad moje glave i nigdje drugdje, a ja ipak moram

znati je li to pauk, ne budi luda, ma kakav pauk, pa pauci ne lete, a ono kraj mene uletjelo je u sobu u hipu i nestalo, ipak znači treba se dignuti, treba se vratiti u sobu s televizorom, uzeti naočale za daljinu, pa, ništa, digni se i izvidi s kim imaš posla da barem mirnije ako ne već mirno odspavaš ionako pokvaren dio preostale noći.

Opskrbljena naočalama promatrala sam, cupkajući po sagu, uljeza na stropu. Zauzevši napokon najbliži promatrački položaj, uočila sam da ta odvratna crna debela spavalica ipak ima krila, znači, muha je, velika muha kojoj je iznad mene toplo i zasad zadovoljavajuće. Spavaj, samo mirno spavaj, prokletnice, kad si baš odabrala noć da nađeš kutak gdje namjeravaš prezimiti i ne miči se do jutra, a ja ću se pažljivo okretati da te ne probudim, ha, ha ... Moje si spavanje ionako pokvarila ako uopće i usnem, a sigurno znam da to neću brzo - jer takva sam!

Dok je svanjivalo, vidjela sam je još gore na istome mjestu. Još si tu! Dobro, dobro. Kad se pak potpuno razdanilo, muhe na stropu više nije bilo. Podmuklo je nestala s mojeg vidokruga i, iako osjetljiva na najtiše zujanje, ja je nisam čula.

Gdje si da si, samo ti još miruj, kad dođe jutro načinit ću propuh, da, neka bude propuh, i to takav koji će te otjerati iz stana da te više nikad ne vidim a ako se ipak zavučeš u kakav skroviti kutak ja to neću znati, i tako i tako u stanovima se u rano proljeće nađu muhe koje tek probuđene najprije omamljeno šeću uz prozorsku dasku privučene varavim sunčevim zrakama a onda pri prozračivanju sobe odlete.

Dignuvši se, najprije sam otvorila sve prozore, načinila propuh, možda čak i predug za to godišnje doba. Ponadala sam se da sam je se ipak riješila. To olakšanje trajalo je samo do ranog popodneva kad je sunce otišlo prema zapadu i izdašno obasjalo prozorska stakla. Upravo sam se spremila da kratko počinem, kad začujem isprekidano zujanje i ugledam uljezicu u svoj njezinoj veličini. Debela, velika žmirkava zujara kružila je oko prozorskih stakala i poticala u meni krvničke nagone. Treba je likvidirati pošto-poto, ali prije treba pokušati izbaciti je tuckalicom bez krvoprolića. Treba joj dati priliku da pobjegne. Ali, da! Munjevito je odletjela na drugi kraj sobe, vratila se, kružila opet oko mene dok sam ja, kao budala, mahala tuckalicom i žestila se kad mi je izmakla a ja sam već bila uvjerena da sam je eto, sad, onesposobila. U jednom trenutku učinilo mi se da je izletjela. Odahnula sam. Tako, sad mogu zatvoriti prozor, riješila sam se te odvratne uljezice plavičastih krila koja su mi obasjana suncem treptavo domahivala. Bože, kako sam bila zločesta, kako sam je mrzila u nakani da je se pošto-poto riješim.

Došla je večer, doba za vijesti na televiziji, doba kad mi više nitko ne telefonira, doba kad i ja više nikog ne zovem. Kao da je postalo pravilo da se u to vrijeme nikoga ne smeta, kao da je groznica slušanja izvještaja s bojišta još uvijek u nama i kao da će nam i sad, u miru, ako je mir, tko zna što promaknuti.

Na osvijetljenu ekranu najednom se pojavila - ona. Prošetala je po nečijem nosu, izgubila se u tamnom odijelu i opet odšetala u suprotni kut. Ona! Mislim da mi je tlak skočio na sto osamdeset. O onom drugom da i ne govorim! Ako uzmem tuckalicu, ne smijem lupiti po ekranu, a tko mi jamči da će ona čekati dok ne dodem

do televizora. O smirenom praćenju vijesti više nije bilo ni govora. Pratila sam muhinji ples s ekrana do svjetiljke iza televizora, pa natrag, pa malo po zidu, pa po knjigama i opet po ekranu. Na njemu se najdulje zadržavala. Tamo joj je bilo najljepše. Iz kuta u kut šetala se dijagonalno da bi opet nestala i opet se pojavila.

Ulovit ću ja tebe, osvetnički sam joj obećavala i ponavljala to glasno iako me nitko nije mogao čuti osim nje. Tko zna, čuje li muha uopće, da, zaista, nigdje nisam čitala čuju li muhe i ako čuju, koliko čuju. Glupost, sad ću se ja još brinuti je li ona mene čuje, treba je se riješiti, treba je ...

Oh, pa zar je moguće da me može jedna jedina prokleta muha tako izbaciti iz mira, fizičkog mira kojim sam okružena. Aha, tu je objašnjenje! Usalila sam se u svojem miru i sad dopuštam da jednom jedinom zujarom odzuji moj mir.

Vijesti su svršile, vrijeme do lijeganja proteklo je uobičajeno, nje više nije bilo na vidiku i uvjerena da se negdje zavukla da prezimi ili, ne daj Bože, samo prespava i drugu noć pa sutradan započne iznova, ja sam legla. I upravo kad sam nastavila čitati, iznad glave počeo je solistički maraton. Z ... z ... zzz ... Ne griješeći ni malo u svojoj putanji, uporno me nadlijetala nehvatljivom brzinom, udarala u suprotne zidove i svraćala prema noćnoj svjetiljci, zaokruživala je i opet nastavljala letjeti čitavom dužinom sobe. Nikad kraja ...

Činilo mi se kao da sam, ležeći napeto ispod pokrivala, i ja narasla. Odložila sam knjigu i pokrivena do nosa uznemireno pratila njezin let. Obećavala sam joj da me neće dignuti s ležaja, ne, neće, neka samo zuji pa vidjet ćemo kome će prije dojaditi. Meni ili njoj!

E, nećeš ti mene, nećeš, opet sam glasno prijetila a potom uzela knjigu i sama sebi glumila kako ću opet nastaviti čitati. Najednom nastao je muk. Oho, smirila si se, dobro, rekla sam sebi, već je i vrijeme. Bilo je doista nesnosno.

Ipak, nisam bila mirna. Pogledom sam svratila do svjetiljke iznad glave. Po njezinu rubu šetala je malo naprijed, malo natrag opisujući krug. Kako je vladala tišina, odlučila sam nastaviti s čitanjem a ona neka ide k vragu, više se ne dam uzrujavati. Tako sam barem mislila.

U jednom trenutku nešto me prenerazilo. Iz unutrašnjosti svjetiljke čuo se pravi pravcati krik. Krik kakav nikad nisam čula, krik muhe koja je upala u svjetiljku očito se opekavši o žarulju. S nevjericom sam promatrala kako se još polako kreće po dnu svjetiljkine čaške, obilazi ga tromo a onda se smiruje. Čudna tišina zavladala je čitavom sobom. Ja sam još uvijek čula zvuk toga krika, dugo sam ga čula, čula sam ga. Bio je to krik - smrti!

Do kasno u noć slušala sam tišinu. Može li se to? Može!

Ingrid BERGMANN

Smisao i bajke

Čovjek i smisao života

Smisao - kao nositelja života, spoznajemo općenito gledajući, kad taj smisao izgleda izgubljenim u kriznim situacijama života: kod gubitka drage osobe, kod bolesti koje su opasne po život ili neizlječive, ali također kod nezaposlenosti, sukoba u obitelji ili na radnom mjestu. U takvim teškim okolnostima postaje nam jasno: ne postavljamo mi pitanja svijetu i našoj sudbini nego svijet postavlja pitanja nama. I svaki od nas treba kao upitani odgovoriti na koji način je odgovoran za svoj život, svoje mišljenje i djelovanje.

Biti čovjek znači - biti odgovoran za svijet to jest za sučovjeka, prirodu, životinju i sebe samoga (Viktor E. Frankl). S odlukom kako da se postavi prema toj odgovornosti, čovjek izlazi sam iz sebe u svoje postojanje i ispunjava smisao. Smislom oblikuje svoj život time što ostvaruje vrijednosti koje dotiču njegove najdublje osjećaje i oslobađaju ga trenutnih osjećaja i misli. Te se vrijednosti mogu ostvariti u doživljavanju svijeta jednoga čovjeka u prirodi, u umjetnosti, ili u davanju prednosti ideji. Duboko osjećanje ljubavi i odgovornosti potiče čovjeka da sudjeluje u oblikovanju svijeta kroz svoje vlastito djelovanje pa i u najmanjim okvirima. Čak u nevolji kojoj ne može izbjeći, mogu biti ostvarene i najveće moralne vrijednosti. Čovjek koji trpi ne može više aktivno djelovati na svijet, ali on može svojim stavom kako on snosi tu nevolju nepromjenjive sudbine oblikovati i najveću etičku vrijednost: to jest prihvatiti tu nevolju hrabro i dostojanstveno.

Smisao života (bit, suština) je odlučujući smisao za čovjeka, jer se čovjek može svakom izazovu života oprijeti i negacijom.

To jest on može u tom času uvijek svjesno i slobodno odlučiti (postupiti) drugačije nego što zahtijeva trenutna situacija. Odgovornost je prema tome mijenjanje stava prema tome kako čovjek tu odgovornost shvaća, opaža ili promatra, jer sloboda mijenjanja stava bez jednoga "čemu to?", ne može se zamisliti.

Naprotiv, naša savjest pita "pred kim ili čim" je taj unutarnji opominjač (savjest) odgovoran kao višoj instanci - za svoj stav. Ljudski smisao znači živjeti s nekim ili živjeti za drugoga, a takav život ima obilježje svjesnosti i odgovornosti u ljubavi prema drugom biću, bio to čovjek ili životinja.

Ljubav je elementarna snaga sveukupnog ljudskog smisla i omogućuje voljenom "Ja" u svojem darivanju kao biće drugome "Ti" sa svim svojim životnim mogućnostima sagledati svoj cjelokupni, sveopći "smisao" (Buber). "Ja" i "Ti" ispunjavaju uzajamno svoj istinski unutarnji lik i kroz svoje vjerovanje u ljubav pridonose ostvarenju smisla onoga "Drugoga". U procesu smisla onoga "Drugoga",

prepoznaje svaki pojedinac sam sebe. Tako se uspostavlja međusobni odnos spoznaje i oživotvorenja samoga sebe sa smislom one druge osobe. Život je kao darovano postojanje, zadaća oblikovanja koja je upućena drugoj osobi kao jednokratnost. Ona mora sama otkriti smisao svog položaja (situacije) jer smisao života nije takav da "nareduje" ili zapovijeda, ne može se naći samo razmišljanjem i sakupljanjem informacija, pa se prema tome ne može naučiti. Smisao je za svakoga čovjeka ono najosnovnije u njegovoj životnoj povijesti i samo ga on sam može otkriti, gledajući ga srcem (Pascal) i samo je za njega određen. Svaki čovjek može ostvariti samo s v o j c i l j. Čovjek je kao osoba nezamjenljiv i smisao je bezuvjetno potreban za njegov život i za njegov svijet. Čovjeka se tiče svaki problem ako postoje mogućnosti da ga on riješi. Zato mora stalno odlučivati: "Ako to ja ne učinim, tko bi to onda učinio?"

Biologistički pogled na svijet da čovjek boravi na zemlji, ili da živi, radi veselja ili osjećaja moći - ne vrijedi. Po njemu "imanje" to jest posjedovanje materijalnih dobara, moć i utjecaj, više vrijede nego "biti" sa svojim osjećajnim vrednotama. Ljudi koji svjesni svoje odgovornosti postojanja svoj život oblikuju nesebično i koji postaju u toj nesebičnosti uzori, postali su rijetki. Također i umjetnost i literatura koje odgovaraju suvremenosti - obilježene su često besmislenim načinom života i očajem. Reklama i komercijalnost daju često prednost takvom čovjeku budući da on nalazi svoju sreću u zadovoljenju materijalnih potreba kroz neprestano kupovanje. Ljudi općenito ne misle više samostalno, nemaju više svojih vlastitih misli, nego se oslanjaju na ono što je već smišljeno. Oni preuzimaju nesvjesno već unaprijed smišljena gledišta o povezanosti između čovjeka i svijeta, bez da su sami promatrali i sami o tome razmišljali.

Samospoznaja i životna spoznaja oblikuju se kod čovjeka kroz vlastito doživljavanje radosti i nevolje, rođenja i smrti u aktivnom raspravljanju sa životom i sa samim sobom. U beskrajnom procesu koji traje čitav život oblikuje se u duši svakog čovjeka slika ljudskog smisla u svezi sa svijetom u kojem se ostvaruju, sagledaju, osjećaju i prepoznaju vrijednosti.

Bajka kao izvor simbola

Narodne bajke - osobito bajke s čarolijama - koje Antti Arne naziva pravim bajkama poznate su kao pripovijetke u kojima se ogleda smisao svijeta, zatim priče o putovanjima kao istinite priče i simbolične priče. Prema Maxu Lüthiu bajke nisu suprotnost poeziji i stvarnosti. Dapače on nalazi u bajci neobično stanje lebdenja između stvarnosti i nestvarnosti u kojem se unatoč magiji i čaroliji događa ipak smislenost. Dapače u "najnevjerojatnijim bajkama" nalazimo neku poruku ljudske ličnosti i nešto u čemu se nazire smisao.

Sva elementarna ljudska iskustva i mogućnosti i oblikovanja načina života prikazani su u slikovitom pojednostavljenju likova bogatih kontrastima više nego

kao događaji koji se odvijaju u nekom toku: npr. rođenje - smrt, ljubav - mržnja, nevolja - samilost, dražest - bogatstvo, dobro - loše, očaj - nada. Oni su slikovito poetizirani kao radnja i događaji "junaka iz bajke". U bajci oslobođenja potreban je i onaj drugi koji je u nevolji. On je najvrjednija ličnost orijentacije u događajima bajke. Za njega junak ide ne štedeći sebe do na kraj svijeta, bori se protiv zla, trpi samoodricanja i poniženja i rješava nemoguće zadatke. Čim glavni junak sazna za drugoga da je začaran ili zatočen, njegovo je nastojanje usmjereno na onog pogođenog. Svaki izazov on stalno, ponovno osjeća i izvršava svoju odluku za onog drugog. Tako je postojanje junaka iz bajke odlučujuće. Svaki izazov on stalno ponovno osjeća kao odluku koju treba izvesti za onog "drugoga". Tako je i postojanje junaka iz bajke jedan "odlučujući" smisao pri čemu svaka njegova odluka svjesne odgovornosti mora biti u izvršenju postavljenog zadatka prava i točna. On svaku svoju odluku svjesne odgovornosti u izvršenju postavljena zadatka, shvaća kao najtočniju i ispravnu. Dobrobit onog drugog čovjeka u bajci upućuje na životno uređenje svijeta. Na svojim putovima traganja za onim "drugim" koji je u opasnosti, junak iz bajke ne smije gubiti vrijeme. Unatoč potrebnoj brzini susreće putujući junak prirodu, životinje u njihovoj nevolji i upoznaje ih kao bića koja su potrebna zaštite. On postupa s njima osjećajno i odgovorno, kao da je to onaj drugi "Ti" koji ga potpomaže i štiti kao sudionika svojim sposobnostima čarolije i djelima žrtvovanja u borbi protiv zla.

Tako je junak iz bajke "slikovita pojava", stvaratelj ljudskih vrednota u magičnoj bajci preobražaja. On je čist, nepokvaren i zbog toga glavni pokretač otvoren prema svijetu koji s pouzdanjem ostvaruje svoj zadatak. Na početku bajke usađena je u junaka volja za izvršenje bitnoga djela (Buber). Ta snaga volje prožima čitavu radnju bajke i djelovanje glavnog junaka, a slušatelj ili čitatelj suosjeća s glavnim junakom u svim uzbudljivim trenutcima njegova napredovanja prema postavljenu zadatku. Energija za aktivnošću ne proizlazi iz mržnje ili osvete nego iz ljubavi prema "Drugome", ali ta riječ ljubav nije nikada spomenuta. Kamo god glavni junak dolazi, očekuje ga se i povjeravaju mu se najveće tajne života. Kao "oslobodilelj" može on biti i malen i slab i može biti "glupan", ipak je izabran da ispuni veliki zadatak. Bajka prikazuje na zabavni način i nenamjerno ljubav kroz uvjerljive slike doživljajâ, žrtvovanje i odgovornost za onog "Drugog", zaštićenost i povjerenje i pobjedu dobroga nad zlim. Bajke upozoravaju slušatelja ili čitatelja da postojanje i najmanjeg i najslabijeg čovjeka ima smisao, i daje mu sigurnost da je život onog najmanjeg i najslabijeg potreban i da taj smisao ovisi o svakom pojedincu kako će pripomoći da dobro pobijedi. Iako svaki junak iz bajke stvara svoje odluke sam i za njih je odgovoran, ne ostavlja nas bajka u sumnji da su sva bića međusobno povezana u tiho i mudro djelujućem temeljnom uređenju svijeta. I po tom zakonu i zaštiti postupa junak iz bajke u svom nesebičnom radu za "Drugoga". Nagrada za mladoga kraljevića je najljepša princeza i njegovo buduće kraljevanje je najveći simbol njegovog samoostvarenja i potvrda za njegovo moralno usavršavanje

(Franz Vonessen). Bajke s čarolijama i bajke oslobođenja ostvaruju nenamjerno ljudske vrednote koje na kraju zasjaje u jednom divnom spasenju tek u ekstremnim životnim situacijama kao što su smrt, prijetnja, bolest i uništenje. Te vrednote se ne mogu prikazati shvatljivim nastojanjima objašnjavanja, niti se mogu naučiti. One pružaju jedno jedinstveno gledanje ljudskoga postojanja i ljudskog postanka kao razvojno događanje i događanje preobrazbe. S jedne strane preobrazba se događa u glavnom junaku bajke već od početka njegovih putovanja i pothvata sve dok on ne poprimi lik za koji je određen. S druge strane se ta pretvorba događa i kod slušatelja koji s junakom "ulaze" u bajku. Slušatelj doživljuje pothvate glavnoga junaka i on je u taj čas u svojoj nutrini dirnut i uzbuđen jer ih doživljava kao svoje vlastite. Govorne slike postaju predodžbe koje dotiču njegovo mišljenje, osjećanje i htijenje. Djelovanje tih bajki je snažno: One u svojoj jednostavnosti i uvjerljivosti postaju sadržajne vrijednosti doživljavanja i vlastite često nesagledive stvarnosti oblikuju tako unutrašnji horizont (gledanje) na ono vječno vrijedno i otvaraju pogled za smisao vlastitog života.

Dijete i iskustvo smisla

Ljudski bitak počinje s afirmacijom prihvaćanja našeg zemaljskog života (ili postojanja) kroz druge ljude. To je bezuvjetna pretpostavka za postojanje novorođena djeteta. Osjećaj srdačne povezanosti sa svojom okolinom je njegovo prvo iskustvo postojanja. Poželjno je i značajno za druge ljude. Svakom djetetu je potrebno saznanje da je stalno voljeno i zaštićeno da bi moglo u svojoj nutrini stvoriti vlastitu zalihu iskustava dotičnih osjećanja kao "duhovne slike". Tako nastaje u njemu osjećaj orijentacije (snalaženje) za smisao i osjećaj vrijednosti za vlastitu osobu, ali također i strah da bi tu zaštitu moglo izgubiti. Samo prolazna iskustva ljubavi i brige mogu u duši djeteta izazvati nepovjerenje i prvobitnu sumnju. Iz sigurnosti njegove povezanosti sa životom i s drugim ljudima javlja se potreba za smislom i nada u smisao. S njima se rađa u djetetu osjećaj zahvalnosti (Rudolf Steiner). Pažnju koja je njemu posvećena će onda ono drugima darovati. Dijete ne razmišlja o smislu života, ono ga izvršava. Tek kad prestaje ta brižnost oko njega, npr. u kriznim fazama promijenjenih situacija, osjeća dijete koje raste bol gubitka pa i gubitak smisla okoline. Ako je dijete osjetilo brigu u punom smislu, bit će ta čežnja za ponovnom zaštitom temeljnog životnog osjećaja tako jaka da može njegovu životu dati opet "volju za smisao" (Viktor E. Frankl). Da bi se održala svjesnost toga smisla potrebni su djetetu uzori koji mu mogu poslužiti kao teorija vrijednosti ako su to zaista i ličnosti koje su njegovi suvremenici ili likovi iz povijesti ili literature o kojima dijete saznaje kad mu se o njima govori. Tako je razvitak djeteta kao čovjeka za tumačenje smisla vrlo značajan. U tom tumačenju smisla sadržano je pamćenje naroda sa svim bitnim vrednotama govora koji kod svakog čovjeka kad znade već govoriti, i individualno djeluje na njegove osjećaje. Bajke su mala umjetnička djela

u kojima su oblikovane priče iz života u obliku govornih slika i za onoga tko ih sluša postaju žive, razumljive i prožimaju osjećaje.

Dijete (osobito između 4 i 7 god.) kroz svoje slikovito čuvstveno shvaćanje života dobiva direktni pristup slikovitom jeziku bajke koji može neposredno doživjeti i osjetiti smisao događaja u bajci. Osim toga dijete nalazi u bajci ostvarene odnose događaja i neslućene mogućnosti koje do tada nije nigdje našlo. Tako stječe hrabrost i imaginarne neobične ideje da bi pomoglo ono "dobro" dovesti do pobjede, a to znači potaknuti čovjeka na njegovu bitnost života.

Kod pričanja bajki dijete se posve predaje pripovjedaču koji svojom osobom jamči za istinitost onoga što pripovijeda. On stvara u djeteta atmosferu željene zaštićenosti u rijetko postojećoj tišini u kojoj postaje slušatelj - dakle praslika čovjeka koji spoznaje - koji posjeduje još sposobnost čuđenja. Uhom spoznaje riječ - logos - kao čisti smisao. Taj smisao se očituje kroz pripovjedača u nizanju događaja u bajci i kao susret s glavnim junakom - kao događaj. Dijete se identificira s glavnim junakom i susreće u magičnom prostoru događaja potrebu da oslobodi onog ugroženog. Svim svojim snagama osjeća dijete da je pozvano da učini dobro djelo zajedno s glavnim junakom iz ljubavi i s povjerenjem prema onom "Drugom" bez obzira da li je to čovjek ili životinja.

Ta velika vrijednost služiti "dobrom" i onom "Drugom", da ga oslobodi da poprimi svoj pravi lik, ona će odrediti njegovo gledanje na svijet kad stekne prirodoznanstvene - tehničke pojmove u sistemu shvaćanja, njegovu savjest profiniti da bi dijete spoznalo da nema sve što se radi - smisao - već samo ono što smo se odlučili uraditi s ljubavi i za što možemo kao ljudi preuzeti odgovornost.

Prijevod s njemačkoga iz časopisa
Märchenspiegel, April 1995. god..
Prevela Mira Sax-Matičević

Josip ĆOSIĆ

Haiku

Jedrilica
bijelih jedara
u zagrljaju mora.

Žive ptice
gledaju drvene ptice.
Suveniri.

Štaka
moja vjerna suputnica
nikad umorna.

Zalazak sunca
najljepši na Jadranu.
Ljetni lahor.

Stanislava ADAMIĆ

Molitva bezbožnika

- Ništa. U sebi ne prozirem. Ne vidim. Ne osjećam mjesto u kojemu bih bio potpun. Nigdje nisam cjelovit. Žuč, jetra, srce, bubrezi, pluća, krv ... Besmislena anatomija. Radi. Otkucava. Možda bolest. Ja ne vidim.

Prazan sam. Kao uvijek. Nepodnošljivo težak. Na vjetrometini sam - od tijela. Pred propinjanjem nečeg što ne znam je li od duše. Duše nema?

Dlanovima protječe pijesak. Gubi se. Što je od dana *moje*? Od ovog prethodnog, od svih ostalih. Zašto ide bez mene? Zašto se ne zaustavlja prisiljavajući me da vidim!

Prokleto škripanje. Vrata se otvaraju i zatvaraju. Sklapam i otvaram oči - i nema slike. Htio bih misliti. Misao boli.

Hod je od zida do zida. Gomilanje opsjene. Boja? Zavodi me. Ne mogu je zadržati. Cvijet? Utapa se u ubojstvenoj vodi. Sam ga ubijam. Ja sam ga ogradio.

Zamišljam da miriše. A raspada se. Lijep je. U meni nema korijena. Nema ljepote. Ako jest, i ona se mrvi. Ne može je mimoići prašina.

Naprezao sam se. Ponovno napregnuh sve u sebi, da sebe čujem. Koraci mukli - i jezivo prodorni - kao u prostoru grobnice. Sav zvonim. Na sve strane rasipljem se.

Znam. Prisjećam se. Sve je ovo preneseno u mene, "srozano" nekud od asfalta, od jedne kuće, od nezahvaćena prostora tržnice i hrama. Nedjelja. Nije drukčija od bilo kojeg dana. Hrpe novina. Iščekivanje televizijskog programa. Sjedenje. Zurenje. Buka. Ne mogu sebe čuti.

Sutra ću istim kretnjama upijati dan. Ništa mi neće ostaviti. Izmamit će mi osmijeh. Ali se neću veseliti. Skrivat ću plač. Tješit ću se da nisam sâm u njemu. Kao ni u divljanju kiše. Ako sam kap, razlijevam se u bezbroju drugih.

Ipak nešto teče.

Zašto vraćanje onoj mrlji? Poslije sna mišljah da je manja. Bez težine je .. I kao jučer, i kao prekjučer - još se nije razdanilo: zakači se za nešto, ruje, zidove ruši, tjera u ruševine.

Neka me ostavi sve, sve, sve.

Disati hoću. Jednostavno, hoću znati je li zaraza u plućima. Da li vid boluje otuđujući se od slike. I da sunce uđe u svjetiljku i zvijezda na dlan padne, ne bih bio veći.

Čovjek - to zvuči gorko!

Ne mogu se sakriti u grimasu. Uvjeriti drugog da nešto s gađenjem u sebi perem. Ne mogu sa svih krovova zvonicima doviknuti da rastem, da su oni od mene manji. Ne mogu. Ne mogu. Upravo sve i jest u *ne mogu*.

Spava mi se. Htio bih zaboraviti. Htio bih da se opet nekako *drukčije*, da se u nekom drukčijem prostoru rodim.

Ako je nemir, nedvojbeno je i mir negdje. Obala osluškuje more. More je radi obale. Obala je radi mora. Radi čega, zbog čega sam ja? Još se ne gasim u svijesti.

Mrzim. Čini mi se. Kad bih raščlanio mržnju, ne bi je više bilo. Ljubim? Previše je zamršeno. Složeno.

Izgleda: sve je želja. Možda nemira? Samo da se isključi smrt. Neka ne uhodi tjeskobama...

Nepodnošljivo je u svemu opipavati lešinu. Svoju. Tuđu. Od sâme zvijezde. Od apstrakcije. Ima je i u misli. Gasi se. Pepeo je. Nema ni skeleta. Jednom će me pustošiti miševi. Čovjek se neće ni sjetiti da sam na njega bio nalik.

Ponižava me stvar. Htio bih da budem kao glazbalo. Da pjevam. Da odzvanjam. Najljepše su orgulje. Dočaravaju sve želje zvuka u meni. One su glazbeni, zvučni spektar. Ozvučenost duše. Netko ih dira. Ja *sebe* ne mogu raspjevati. Ja se - dodirujući se - lomim.

Zavidim. Znači: netko je sretan. Zloban sam. To dokazuje da se precjenjujem: moja me sjena umanjuje. Prezirem. A nisam obećanju svoje volje vjeran. Netko je od mene postojaniji, jači. Taj netko neka na meni zasvira. Neka mene ozvuči. Neka probudi orgulje. Neka sve prostore pokrene. ALELUJA! Ako postoji.

Papir. U prstima sagorijeva. Slovo: krv mrsi. Naslage, naslage ... Zagađene ložnice. Ležaj, na kraju, lešinu podupire.

Sutra u ovaj isti sat opet ću zuriti u lice ure i govoriti sebi da sam mehanizam. Mora da je netko tko se ne uklapa u umor mojih ponavljanih kretnja. Ako je u meni poremećaj, On je red .. On je potpun. Ako ja i oponašam radost - koja na kraju krajeva nije ničija - nisam cjelovit. Da kleknem? Nije u mojoj prirodi. Moliti ne znam. Pretpostavlja Nekoga koji sâm ne treba da moli. ONAJ nije slab, ne jauče, ne žali .. Neću da me nadživi stvar. Da portret pokojnika ukrasi moj odar. Neću ni da bude strah kao u mreži pauka. Da prozor i vrata uhode sprovod.

Onaj prekjučer imao je sve dimenzije jezovita sna. A bio je java. S tvrdoćom i oštrinom koja zasijeca u živo meso, širi zadah, zahvaća sve organe, raspada se i u srcu. Ipak se nametao kao san. U nesposobnosti razuma da ga primi kao zbilju. Onaj, nad kojim se dešavala sva ta besmislena pompa, u dnu *mene* bio je *živ*.

Zato je sve ono vani stezalo kao neprijateljski obruč. Sve izvan mene i mrtvaca nametalo se snagom apsurda, zapletalo u lakrdiju. Ipak, riječ "vječnost" "zakvačila" se u meni, u nekom nerazgrnutu prostoru. U onom nabrajanju preobražaja, privida smrti, stvarnosti duše - bilo je *nešto što* je mene bacalo u dosad nedoživljeni prostor vanvremenske glazbe. Bez ograničenja.

To *nešto*, što ne znam odrediti, nadiralo je u horizonte, nebu izvlačilo drugu, do sada nepoznatu boju, preplavljalo me ganućem. A trenutak prije bio je zadah, raspad, prokletstvo u misli, u srži sjećanja koje se nije moglo miriti s nestankom. Moj prijatelj - mrtav. Besmisao. Glupa apstrakcija. Lešina? Idiotizam. Nedostojan

njegova duha. Možda se ruga? Nije u stilu njegove duhovitosti. Uostalom on je vjerovao. On je sâm to odabrao. To mu se svida, On je na kraju - *molio*. Znači: on *nije* izgubio svoju bit, on se jednostavno igra, rekonstruira, reinkarnira, duhovito opsjenjuje.

A te dosadne tirade, ti ubitačno teški vijenci, ta stiska koju on nikada ne bi mogao odobriti (njemu je gužva uvijek bila odvratna) - sve je to jedna epizoda dana, koja iščezava kao magla, kiša, žega, nepoćudna riječ. Ono "vječno", "spas", "duša", "spokoj" - ne vrijeđa, ne ruši. Sve ono nije bio obred. Ja sâm nisam bio obred, nisam molitvene formule secirao, meni onaj čas svaka raščlamba bijaše mrska. Ja sam podsvijesno *želio*. Svoju sam svijest zaklinjao da me nadživi. Svome sam srcu - nesvjesno - molitveno - obećavao vječnost poslije ukopa.

Smrt ni u kojem slučaju ne može u meni naći svoj prostor. Filozofsko opravdanje. U zakonitosti moje misli ona je nepojmljiva. Smrt bilo koja, bilo kakva, bilo čija. Još uvijek me podilazi mučnina od pogleda mrtve mačke na asfaltu. Kao da se upravo sada dogodilo. A nije ni važno kada se desilo. Dešava se. Ne mogu iz sebe izbrisati. Pregažena, još je davala znakove života, rastezala se, trzala. Vjerojatno je posljednjom snagom dopuzala do ruba pločnika nagonski tražeći zaklon. Što dalje od gužve, buke, sudara. Smučilo mi se. Do gađenja. Ta me smrt (zar je to čudno!) ogorčila do plača. Otvorila čak neke dosad zatvorene ventile moje ionako zamršene duše, pokrenula misao na Vječnost. Kako je očajnički besmisleno - sâm sebe sam uvjeravao obilazeći mrtvo tijelo životinje, zatvarajući oči i otklanjajući pogled kao da je u njemu njezina smrtna rana. Kako je tužno da baš sve na tome, na smrti svršava. A tu je mačku možda netko volio. Što bi bilo da je moje vlasništvo? Kao ona iz djetinjstva kojoj sam spasio život, njegovao je osakaćenu sa svom nježnošću koja je svojstvena djeci. A bespomoćnost još uvijek obvezuje. Na kraju krajeva, zar sućut nije u osnovi uvijek podsvijesno upravljena prema meni, subjektu? Samosažaljenje. Sebeljublje. U stvari strah od vlastite povrede. Samoosjetljivost barem.

Tko sam, što sam ja u toj zamršenoj slici Zbivanja? Koji su pokretači u komuniciranju s osobama, stvarima, pojavama - u općoj pojavnosti dodirljivoga i nedodirljivoga. Što je od svega *moje neuništivo, neumrlo? Zašto Smrt?!*

Onaj koga sam jučer otpratio sudjelovao je u mojoj misli, zajedno smo istraživali srce. Zar zato da se najzad ucrvi? Samo zato da se na kraju zemlja - upornošću blata, težinom kamena - u njemu rastopi? Uistinu, plakao sam u sebi. Moja ojađenost imala je okus sućuti, želju da sve povrede ovoga svijeta liječi.

Pomalo iskrsavala je, otimajući se iz valova čuvstva, davno u zaborav potisnuta priča: o nekom zemaljskom prvobitnom raju, eshatološka vizija sklada, gdje razdor ne postoji, gdje je od raspjevanosti ljubavi sve i od neba ljepše. Utopija! - prezir je brisao sliku. Ona je ipak i dalje izranjala, dražila srce.

Priznajem: slab sam, satrven, bolestan, tjeskoban. U sebe, protiv volje, zatvoren - kao u tamnicu .. Tko je od mene jači? Tko bez Straha? Tko se veseli? Kome smrt nije kamen spoticanja? Tko?! Ja *nisam* Bog. Ja umirem, ja cvilim. Ja zapravo ne znam da li Ga uopće ima ...

Ako jesi, Bože, Energijo, Svemoći - uhvati se na moju bolest, u ovo moje kolebanje. Vani je pogreb. U meni je. Ja slijedim mrtvačev hod. Ja sa sâmim sobom govorim predočujući uspomenu kao sugovornika. Ja se ne mirim s lešinom, moje srce na koncu nije grob.

Bože, ako *jesi*, mene učini bogom. Jer ljubav, kažu, može sve. Ne ludujem. Stvarno bih htio sličiti Tebi. Zašto da se iza najčišćih želja krijem u svoj strah! Zašto da kunem, kad sam u djetinjstvu naučio izgovarati nježnost!

Činjenica je da Te nisam priznao. Drugima si pripadao, bio si mi tuđ kao što su i oni bili. Ako postoji krivnja, nije samo moja. Nisu Te umjeli nametnuti. Tobom su se razmetali kričavo, bučno, a to, vjerujem, nije božanski. Ako postojiš, zamišljam da si dobar. Ne osvećuješ se. Ne planeš na svaku nezgrapnu riječ, ne gadi Ti se plač, ne sablažnjava Te smijeh, ako nikomu ništa ne oduzima. Na kraju krajeva, Ti nisi ukalupljen. A meni je do dna duše, ako je ima, mrzak oklop, odvratna poza.

Prekjučer, na sahrani, ja nisam zaustavljao suze. Da si mi onda došao i sa mnom se - ljudski ili božanski rasplakao, - osjetio bih bio da se nešto *veliko* zbiva. Gledao sam gvožđe. Križ me nije uvjerio ...

Ako Te otkrijem, obasut ću Te svim nježnostima koje sâm želim. Od Tebe se neću odvajati. Uvlačit ću Te u svaku svoju kretnju. Ti ćeš moje misli misliti. Nazvat ću te: Radost. Ti ćeš ispraviti svaku pogrešnu pomisao nehotice utisnutu u pojam o Tebi. Ti ćeš mi se nametnuti. Kao ljubav. Jer to, Nepovredivi, želim.

Bože, ako postojiš, i ako Te nađem, u sebe ću Te zatvoriti. U sebi gradit ću oltar. Sebično ću Te ograditi. Naprezat ću se da Ti ne omrzne moj prostor.

Gospode (dopusti da Te kao i drugi zovem), uspostavi red u tom zamršenom sklopu koji se duša zove. Ako si uredio svijet, to *možeš*. Moje srce vrijednije je nego svemir. Ako uistinu postojiš, u njemu mi se objavi. Ono se najviše naprezalo. Ako jesi, prisili me da Te zavolim. U meni ćeš hodati. Neću se bojati. I svoju ću smrt zamisliti kao poklon.

Sebe ću Tebi vratiti. Sve je dobro što Ti činiš.

Ako JESI. Ako Te uistinu tražim.

Goran IVANIŠEVIĆ

Branko Fučić na putovanju po otocima Cresu i Lošinju godine 1948.

Sažetak

U radu je prikazano putovanje Branka Fučića po otocima Cresu i Lošinju. Putovanje je trajalo od 15. veljače do 20. ožujka 1948. Spomenuti su glagoljski rukopisi i knjige nađeni u arhivima i knjižnicama pojedinih mjesta, kao i glagoljski natpisi.

Summary

Branko Fučić's travel across the islands Cres and Lošinj is presented. The travel was performed from February 15th till March 20th 1948. Glagolitic manuscripts and books found in local archives and libraries together with glagolitic monuments are mentioned too.

Uvod

Prošlo je više od pola stoljeća od kada se profesor Branko Fučić (1920. - 1999.) prvi put otputio na obilazak otoka Cresa i Lošinja. U svomu izvješću, objavljenom godine 1949. u 55. svesku *Ljetopisa* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, na sebi svojstven način opisao je to zanimljivo i po vrijednosti nalaza bogato putovanje. Putnim nalogom br. 270 od 4. veljače 1948. mladi i poletni asistent Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti upućen je u Veli Lošinj radi popravka znamenite pale *Bogorodica s Djetetom i svecima* Bartolomeja Vivarinija (o. 1432. - o. 1499.). Osim toga omogućen mu je obilazak kulturnih, povijesnih i umjetničkih spomenika otoka Cresa i Lošinja, u prvom redu slavenskoga i mjesnoga podrijetla, a naročito onih glagoljske spomeničke baštine. Iako je putovanje imalo orijentacijski značaj, ono je temelj svim kasnijim istraživanjima, kako profesora Fučića, tako i ostalih istraživača Cresa i Lošinja.

Putovanje po Cresu i Lošinju

Slijedimo li zapise samoga putnika tijekom 34-dnevnog putovanja, razvidno nam biva da je profesor Branko Fučić obišao sva najzanimljivija mjesta na Cresu i Lošinju.

U nedjelju 15. veljače uputio se parobrodom iz Rijeke u Cres. Po dolasku u Cres i sutradan razgledao je gradske spomenike. Od 17. do 19. veljače pregledao je

gradski arhiv i knjižnicu, a 20. veljače kaptolski i župni arhiv. Od 21. do 23. veljače pregledao je spomenike, arhiv i knjižnicu oo. franjevaca konventualaca (minorita), dok je navečer snimao uz umjetnu rasvjetu.

U utorak 24. veljače razgledao je kapelu sv. Uršule, tvrđavu i ruševine crkve sv. Bartolomeja te kapelu sv. Ivana u Mergu. Dne 25. veljače uputio se autobusom u Dragozetiće, gdje je razgledao spomenike i arhiv župnoga ureda. Pješice se uputio u Filoziće te preko stana Niske i Stepići do zaselka Frantin. Četvrtak 26. veljače proveo je u Belom razgledavajući i snimajući spomenike. Popodne je otišao pješice u sv. Petar i Predošćicu gdje je pregledao arhiv. Pješice se vratio u Cres preko Vodica.

Dne 27. veljače pješice je obišao kapelu sv. Lovreča. Putem u Cres razgledao je kapelu sv. Ivana u Loznatom, sv. Roka u Dolu Loznatom i sv. Kuzme i Damjana na Pesklu. U subotu 28. veljače pregledavao je u Cresu crkvu i ostatke arhiva u samostanu benediktinki. Popodne je fotografirao objekte u gradu, pregledao privatne knjižnice i namještaj.

Dne 29. veljače i 1. ožujka brodom je išao u Valun, uzeo otisak *Valunske ploče* i pješice obišao Pernat i Lubenice. U utorak 2. ožujka razgledavao je spomenike u Lubenicama, snimao i pregledavao župni arhiv. Predvečer se pješice zaputio u Martinšćicu. Dne 3. ožujka pregledao je arhiv župnog ureda u Martinšćici, njegove spomenike i okolicu: sv. Kuzmu i Damjana u Kunćićima, sv. Kristopola i Miholašćicu. Podvečer je krenuo pješice u Štivan. 4. ožujka u Štivanu je pregledao spomenike i župni arhiv. Poslijepodne je otišao pješice u Belej. Istoga dana uvečer i 5. ožujka prije podne pregledao je arhiv župnog ureda, crkvu sv. Roka i prethistorijski tumulus u okolici. Popodne je obišao kapelu sv. Vida u Sremu, sv. Tudara u Verinu i sv. Guština u Platu.

U subotu 6. ožujka pješice je obišao napušteno naselje Padove i kapelu sv. Petra u Hrasti. Autom je došao do Orleca i pregledao župni arhiv. Podvečer je krenuo put Cresa i razgledao ruševine sv. Petra na Karcini. U nedjelju 7. ožujka autobusom je iz Cresa krenuo do kapele sv. Mihovila pod Osorom. Pješice je odatle otišao u Osor, gdje je pregledao muzej, lapidarij, gradski, kaptolski i župni arhiv te spomenike.

Sutradan 8. ožujka uzeo je otiske natpisa na crkvi sv. Marije na Bijaru. Popodne je otišao u Nerezine, gdje je pregledao franjevački arhiv i knjižnicu, arhiv župnoga ureda i spomenike. U srijedu 10. ožujka pješice je otišao do sv. Jakova, pregledao kapelu sv. Jakova na groblju i župni arhiv. Autobusom je otišao u Mali Lošinj gdje je toga dana i sutradan pregledao arhiv i knjižnicu župnoga ureda.

U petak 12. ožujka brodom je otišao na Susak gdje je pregledao spomenike, župni arhiv i knjižnicu. U nedjelju 14. ožujka vratio se brodom u Mali Lošinj.

Dne 15. i 16. ožujka u Velomu Lošinju je pregledavao spomenike, Vivarinijevu palu, župni arhiv i knjižnicu, kao i knjige u Prosvjetnom odjelu Narodnoga odbora. U utorak 16. ožujka popodne posjetio je Ilovik, pregledao spomenike i župni arhiv.

Dne 17. ožujka ujutro vratio se brodom u Mali Lošinj i pregledao knjige u Prosvjetnom odjelu NO-a. U četvrtak 18. ožujka autom je otišao u Ćunski i pregledao župni arhiv. Navečer se pješke vratio u Mali Lošinj. Dne 19. ožujka autobusom se iz Maloga Lošinja vratio u Cres gdje je pregledao slavenske toponime.

U subotu 20. ožujka vratio se brodom u Rijeku.

Vrativši se s naporna putovanja sigurno je bio zadovoljan obavljenom zadaćom. U godinama koje su slijedile rado se sjećao svoga prvog putovanja po otocima Cresu i Lošinju.

Glagoljski rukopisi i knjige na otocima Cresu i Lošinju

Ne ulazeći u sve pojedinosti nalazâ na putovanju profesora Fučića po Cresu i Lošinju, pozornost zaslužuju sljedeći nalazi glagoljskih rukopisa i knjiga.

Grad Cres

U kaptolskomu i župnom arhivu našao je fragmente glagoljskoga rukopisa, vjerojatno brevijara, pisanog u dva stupca čistom, kaligrafiranom poluuncijalom, s crvenim inicijalima i rubrikama. Tragovi pisma mogu se čitati. Zakrpice s glagoljskim tekstom mogu se čitati na listovima: 53v, 116r, 152r, 153v, 157r i 203v. Na zakrpici lista 116r nalazi se fragmentarni ukras, vjerojatno ovećeg inicijala u crvenoj boji.

U samostanskom arhivu i knjižnici oo. franjevaca konventualaca našao je tiskani glagoljski brevijar iz godine 1687. i Levakovićev glagoljski misal.

Pronašao je *Registar bratovštine sv. Antuna iz Belog* iz 1572. - 1641. Registar sadrži 117 uvezanih listova i 7 volanata, veličine 9x11 cm, a pisan je glagoljskim kurzivom. Predao ga je Akademiji.

Na poklon je dobio rukopisno djelo, veličine 9x11 cm, iz XVIII. stoljeća: *Franić Vodarić: Pisna od muke*. Sadrži 159 listova, uvezanih u karton. Pisano je hrvatski, creskim dijalektom, latinicom, talijanskim pravopisom.

Predošćica

U knjižnici župnoga ureda našao je Parčićev staroslavenski misal iz godine 1905. i oštećeni primjerak knjige *Pripovidagnje nauka karstjanskoga* ...

Orlec

U sakristiji župne crkve našao je tri šćaveta tiskana: godine 1773. u Veneciji u Giovannija Novella, godine 1824. u Rijeci u Karletzkoga i u Veneciji 1838. u Giambatiste Merla.

Belej

U arhivu župnoga ureda našao je *Liber anniversariorum* pisan glagoljicom šezdesetih ili sedamdesetih godina XVII. stoljeća. Nedostaju prvi listovi i uvez. Godovi teku od 4. travnja do kraja prosinca. Nakon glagoljskoga teksta svezak se nastavlja hrvatski, latinicom, od godine 1734. Glagoljski tekst pisalo je više ruku.

U popisu iz godine 1860. navodi se među knjigama glagoljski misal, Ilirski šćavet i Ilirski ritual.

Martinšćica

Knjiga misnih nakana iz godina 1718. - 1732. pisana je glagoljicom s mjestimičnim talijanskim umecima.

Nerezine

U arhivu i knjižnici oo. franjevaca pronašao je jedan glagoljski spis iz XIX. stoljeća. U njemu se nalazi zapisnik o izborima s franjevačkoga kapitula na Bijaru kod Osora, održanog između 1803. i 1807. Tada su izabrani gvardijan, dva misnika i laik. Pronašao je i tiskani glagoljski Propagandin misal za mrtvačke mise iz godine 1707.

Sveti Jakov

U arhivu župnoga ureda našao je *Liber baptizarum* iz 1660. - 1730. pisan glagoljicom do 1726., a dalje hrvatski, latinicom, *Liber copulatorum* iz 1660. - 1730. pisan glagoljicom do 1729., a dalje hrvatski, latinicom.

Ćunski

U arhivu župnoga ureda našao je *Liber baptizarum* iz 1746. - 1825. s mjestimičnim glagoljskim umecima do 1759., *Liber matrimoniorum* iz 1749. - 1824. pisan hrvatski i talijanski, s mjestimičnim glagoljskim umecima.

Pronašao je svezak izvorno uvezan u kožu, sastavljen iz dva dijela: registra bratovštine sv. Nikole u Ćunskom (najraniji datum iz 1572.) i matičâ krštenih, vjenčanih i krizmanih. Svezak je pisan glagoljicom i latinicom, hrvatski i latinski, a sadrži 47 listova.

Mali Lošinj

U arhivu župnoga ureda našao je sljedeće glagoljske rukopise:

Liber baptizarum I iz 1596. - 1680. pisan glagoljicom. Sadrži 79 listova u 8 neuvezanih sveščića, prilično oštećenih. U njemu je upisana uredba od 11. studenoga

1679., koju je za vrijeme svoga posjeta donio Giovanni Damiani, osorski arhidakon i generalni vikar, kojom se naređuje da se u knjigu krštenika upisuje ilirskim i talijanskim jezikom.

Svezak koji sadrži *Liber confirmatorum* i registar bratovštine Majke Božje od ružarija. Sadrži 119 listova, uvezan je u kožu i pisan hrvatski, glagoljicom i talijanski, latinicom.

Liber copulatorum I od veljače 1622. do travnja 1664. pisan glagoljicom. Svezak je rastrgan, sačuvani su listovi u nizu 32. - 48., a nedostaje 47.

Liber copulatorum II od veljače 1670. do studenoga 1745. Pisan je na papiru i uvezan u kožu, ima 159 numeriranih stranica. Glagoljski tekst ide do 105. stranice s posljednjim datumom 25. veljače 1732. Od stranice 107. tekst je na talijanskom jeziku. Na stranici 105. je upisana bilješka na talijanskom jeziku kojom osorski biskup Nicolo Drasich (1720. - 1737.) naređuje da se od te godine 1732. upisuje talijanskim jezikom.

Liber mortuorum I iz 1680. - 1744. Sadrži 221 list. Pisan je na papiru, do 1732. glagoljicom, a kasnije talijanskim jezikom.

Liber anniversariorum iz 1630. - 1765. Uvezan je u kožu, pisan na papiru glagoljicom, mnogo kasnije transkribiran latinicom. To je prijepis iz 1676. u kojemu se nastavilo upisivati do 1765.

Registar bratovštine Duša u čistilištu sadrži 20 papirnatih listova uvezanih u karton, pisanih naizmjence talijanski i hrvatski glagoljicom.

Bullarium iz 1613. - 1681. sadrži prijepise biskupskih dekreta o postavljanju župnika i kurata. U selima su mještani sami birali kurata, kojega su požupi predstavljali biskupu, a on bi ga potvrdio. Na listu 940r, pisanom glagoljicom, nalazi se zapisnik o glasovanju braće Sv. Marije na Oklade u Nerezinama za izbor novog kurata.

U knjižnici župne crkve pronašao je knjigu *Czvet szveteh ali silvenye y chini szvetczev* tiskanu u Grazu 1752.

Veli Lošinj

U sređenomu arhivu župnoga ureda pronašao je sljedeće glagoljske rukopise:

Liber baptizarum I iz 1567. - 1617. i *Liber baptizarum II* iz 1617. - 164?

Liber copulatorum I iz 1597. - 1682. koji je do 1674. pisan glagoljicom, a otada naizmjence glagoljicom i latinicom, talijanski na temelju uredbe osorskoga biskupa Šimuna Gaudencija (1673. - 1719.) od 20. travnja 1674., upisane u taj svezak.

Liber copulatorum II iz 1682. - 1702. pisan s jedne strane latinicom, talijanski, a s druge glagoljicom.

Liber copulatorum III iz 1702. - 1747. pisan s jedne strane latinicom, talijanski, a s druge glagoljicom sve do 1708., a nakon toga talijanski.

Scriture livelari, različiti dokumenti iz 1664. - 1731., sadrže tri dokumenta pisana glagoljicom iz 1666., 1667. i 1670.

Notarska knjiga II. registar je popa Ivana Božićevića iz 1605. - 1625.

Susak

U arhivu župnoga ureda pronašao je glagoljski Propagandin brevijar tiskan u Rimu 1688., dva Propagandina misala tiskana u Rimu 1741. i 1893., dva iz XVII. stoljeća i Parčićevo izdanje misala iz 1905.

Glagoljski spomenici na otocima Cresu i Lošinju

Unatoč pripadnosti otoka Cresa i Lošinja slavenskoj, odnosno hrvatskoj kulturi, na njima je pronađeno relativno malo kamenih glagoljskih spomenika. Nekoliko na Cresu i jedan na Lošinju. Mletačka vladavina između godina 1409. i 1797. ostavila je svoj trag u tom pogledu.

Beli

U župnoj crkvi, na zidu lijeve pobočne kapele, uzidana je kamena ploča s glagoljskim natpisom iz XVI. stoljeća. Natpis je pročitao Ivan Milčetić i objavio godine 1883., a prenio i uzidao pop M. Mužina 1885. prilikom gradnje kapele. Na crkvenom podu nalaze se nadgrobne ploče s glagoljskim natpisima.

Valun

S unutarnje strane zida u sakristiji župne crkve uzidana je kamena ploča veličine 1,32x0,36 m poznata kao *Valunska ploča*, isklesana u XI. stoljeću. Ploču je kasnije profesor Fučić temeljito proučio. Njezin izvorni tekst glasi:

TĚHA SINЪ VЪ (NU)KЪ JuNA
TECHA ET FILIUS EIUS BRATOHNA
ET IUNNA NEPUS EIUS

što u prijevodu znači:

Teha, sin, vnuk Juna
Teha i sin njezin Bratohna
i Juna, njezin unuk

Osor

Na nadvratniku zapadnih vrata, lijevo od crkvenoga portala, nalazi se glagoljski natpis s godinom gradnje samostana na Bijaru:

Č H JG MA
Ê F R(A) Š Š U(ČI)NI
TU F(A) B(RI)K U OD
LIMO(ZI)NE

što u prijevodu znači :

1634. maja
fra Š. Š. učini
tu fabriku od
limozine

Sv. Jakov

Na mramornoj ploči uvrh pročelja crkve sv. Jakova na groblju nalazi se uklesana godina proširenja crkve 1624:

ČHIG

U knjizi *Apsyrtides* opisao je još dva glagoljska spomenika.

Porozina

U crkvi sv. Nikole na nadgrobnim pločama utemeljitelja crkve creskih patricija Petrisa i Bokine iz XV. stoljeća, naknadno su glagoljskim slovima uklesani datumi:

ČFP
1590.

ČHLD
1655.

Unije

U kući br. 194. čuva se kamenica za ulje zapremine 130 litara s glagoljskim natpisom:

ČHNE NA DAN IG
MISECA IJuLIJA JA
POP MATIJ BRNIĆ
UČINIH TU KAMENICU

1676. na dan 24.
mieseca ijulija, ja
pop Matij Brnić
učinih tu kamenicu

Umjesto zaključka

Upoznavši akademika Branka Fučića, dne 23. travnja 1994., imao sam sreću doživjeti svu puninu njegove svestrane osobnosti. Nama sudionicima Prvoga kongresa Hrvatskoga reumatološkog društva, dok nas je vodio iz Opatije do Istarskih Toplica, bila je milina slušati njegova zanimljiva, iscrpna, znalačka i tako topla i jednostavna tumačenja. Zaustavljanja u Bermu i Humu još su pojačala taj utisak, a osobito promatranje susreta akademika Fučića s običnim ljudima. Za vrijeme večere u Istarskim Toplicama, sjedili smo jedan drugomu nasuprot, još sam se više oduševio za toga dragoga čovjeka. Providnost je htjela da sam i kasnije ostao s njime duhovno povezan. U ljeto iste godine putovao sam na Silbu. Zaustavivši se na otoku Lošinju, posjetio sam Veli Lošinj. Tu sam od uličnoga prodavača kupio prvo izdanje knjige akademika Fučića *Apsyrtides*. Čitajući njezine majstorski napisane stranice pozornost mi se zaustavila na 14 stranica posvećenih Velomu Lošinju. U tomu mi je trenutku sinulo da moram napisati nešto o Velomu Lošinju. Zahvaljujući poticaju koji sam dobio čitajući *Apsyrtides* uspio sam u svojemu naumu. Godine 1997. objavio sam monografiju o Velomu Lošinju.

Literatura

Fučić B. *Izvještaj o putu po otocima Cresu i Lošinju*. Ljetopis JAZU 1949; 55:31-76.

Fučić B. *Valunska ploča*. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb 1982;7:193-198.

Fučić B. *Apsyrtides. Mali Lošinj*: Narodno sveučilište. 1990:1-200.

Fučić B. *Apsyrtides*. 2. izdanje. Mali Lošinj: Turistička zajednica općine Mali Lošinj. Cres: Turistička zajednica općine Cres. 1995:1-208.

Ivanišević G. *Velo Selo. Crtice iz prošlosti. Veli Lošinj*. Veli Lošinj: Župni ured. 1997:1-144.

Kazimir KLARIĆ

Tri poluvedre crtice

Jajukcija

Na večer gledam TV aukciju i plaćem od ganuća. Pogodena u vrijeme i sat kad treba nešto takvo ići. Sad kad se naši povratnici vraćaju spaljenim domovima, nije zgorega malo baciti oko i na neku vrijednu slikicu. Kojom se može dom uljepšati. Za cijelo to vrijeme, prognanici su stajali u repovima za dodjelu hrane ili da ovjere žute kartone. Izbjegličke. Jasno, nemaš vremena. Prosto ne dospiješ pratiti, što se događa. I sad, na, aukcija. Plakao sam od ganuća, kad sam vidio svu onu ljepotu na jednom mjestu. Ne slika, nego čeljadi, što je sporo dizala ruke. Jasno, kad se odluče, da kupe sliku. Vidim, kaputi su im okračali, kao da su ih dobili od Karitasa. Ma ne, ne ... imam stari TV. Iskrivljuje surovu stvarnost. Imaju oni sakoe, ali su vlasnici okrupnjali. Pa kad digne ruku, mam se spazi sat. Dame oko njih šapuću. Ne smiju energično kliknuti glavom ili se nedaj Bože, naglo okrenuti. Ode k vragu frizura. A i muški su nekako spori. Vidi se, ne idu često na aukcije, gdje moraju dizati ruke. Nemaju kondicije. Nije to tek tako, dići ruku iznad glave, pa još onako u zraku, vrtiti prstima. Na prstima su teški okovi. Sve pečatnjak do pečatnjaka. To mora da gadno žulja, kad hoćeš nijemo izraziti, onako, pokretom, da si za.

Lova koja se dobiva od prodanih slika, ide čujem dječici. Blago njojzi. Da imaju prilike vidjeti tko im se brine za budućnost, rasplakali bi se od radosti. Ti su pravi darodavci. A ne tamo neki, kad se prodaju slike u Londonu. Svi suhi, polumrtvi, gladni. Smrtno ozbiljni. Bit će da su tako ozbiljni, jer daruju svoju lovu. Ovaj naš, he, smije se i diže ruku. A kad bi mu iza leđa rekao, buuu, plati to iz svog džepa, nadam se da bi ga strefio infarkt. Ispalo bi neukusno!

Gledajući tu našu jajukciju, suspržem suze. To je to. To su naši ljudi. Široki, plemeniti. Imućni. Takvi svi mi u budućnosti trebamo biti. A ne doma stisnuti jadnu kunu u džepu i čekati bolje sutra. Njih treba pariti. Uzajamno. Da budu samo imućni, a ne bokčija.

Sirotinji treba zabraniti da se množi, jer k vragu, kad ćemo stići u Europu. Ove rasne treba njegovati. Genetski. Ne treba stati samo na aukciji slika. Treba ponuditi i nešto drugo. Na idućoj jajukciji treba prodavati samo okvire za slike. Poveće, s pozlatom, da u njih stane glava plemenitog kupca. Može se u okvir ubaciti diskretno i rešetka.

Ne vjerujem da bi se onda tako zadovoljno kikotali.

Hitam, što me noge nose, preko ostrižena Zrinjevca. Sad tek izgleda kako treba. Očajno! Žurim na domjenak, ovaj, promociju knjige pod naslovom *Štetnost rukovanja i ljubljenja*. Sponzori su vrlo ugledni. Znači i domjenak će biti pravi. Neki dan sam sredio zube i za stolom ću pokazati da sam vrli gost. Kad, ono, cika i dreka. Dječja. A na dječji plač strahovito sam osjetljiv. Jadna mamica s troje dječice u sto je muka. Onog najmladeg je stislo. Mora kakiti. Mama na sve načine pokušava djetetu otpetljati hlačice, ali ne uspijeva. Stislo dijete i to upravo pred Akademijom, ej. Bolje mjesto nije moglo izabrati. Ono dvoje djece navijaju. Viču. Mamica požuri ... Mamica. Mariju je već u šesnaestercu.

Priskočio sam. O, da me u tom uzvišenom trenutku spazio netko iz komisije za natalitet. Suzu bi pustio. Pokušao sam i ja jadnom Mariju otpetljati hlačice. Ne ide. Skuplja se i publika. Nemam kuda. Donosim radikalnu odluku. Iz džepa vadim nož. Bez njega nikuda na domjenak. Imaju očajno tupe noževe. Kad je publika spazila nož u mojim drhtavim rukama, ustuknula je. Pomislila je na tren da se o mene nije očešao zakon o aboliciji. Nosim bradu i djelujem jednostavno. O, koje olakšanje. I za dijete i za publiku.

Djetešce je istisnulo jedno dva žuta pereca, veličine lipa. Ali, radost je velika. Svi prisutni plješću. U zao čas. Netko me otpozadi zgrabio, ali stručno i zvjerski. Za vrat. Policija nije. Oni love suptilnije. Oči u oči. Sad sam bio s nosiocem crnog pojasa, tri, dva dana, kako se već zovu. Laserskim pogledom reže me na komade.

Svinje! Životinje! Ma koje životinje? Životinje su plemenite, pardon. I sve se to dovuklo u metropolu. Zar se to radi pred kapelicom hrvatskog duha.

Tajac. I meni se omaklo. Što od ubojita pogleda ispravnog europskog gospodina, a što od pogleda na pse. Na lancu je ispravni gospodin, koji zna što je red i rad, teglio tri krvoločne doge. Ovakve. Oči kao demijane. U ustima noževi rostfraj.

Promucao sam. Petljao. Da ... da ovaj, ja sam htio ... a ne. Nije moje dijete. O jadni Judo u meni. A tako znači dijete nije ni vaše. To vam je, znači, fačuk. Vanbračno. No, krasno. Djeca plaču, doge reže. Publika prelazi na stranu doga. Jačih. Birana europska publika. Prvi red partera.

Spasile su me doge. I njih je sirote stislo. Svaka za sebe ostavila je nuždu pored kipova velikana. Iza njih je ostao impozantan trag od jedno tri do pet kila. Europejac je elegantno krenuo kuda su ga doge vukle. Doma. Na TV matineju. Svi su srdačno zapljeskali. Sve sami ljubitelji životinja. Kako je divno da vam ljubimac ima takvu divnu probavu. Točno na sat i sekundu, one se tu svakog dana prazne. Tko ljubi životinje, taj jedini zna što to znači.

Mene su propisno nagradili. Dobro sam i prošao. Nisu me linčovali. Mamica s troje dječice na jednu, a ja na drugu stranu. Krivu. Zakasnio sam na domjenak. Tresle su mi se ruke i noge. Palio me u ušima krik vlasnika doga. - Ti nisi čovjek. Mrziš životinje.

To isto poslijepodne nabavio sam krokodila. Kako? Ne pitajte. Iz Federacije BH. Smjestio sam ga u kadu. Tetošio i pazio, kao najrodenijeg. Ni okrenuo se nisam, a krokodil je narastao, tu negdje, oko pet metara. A kako živim na Jarunu, što drugo, nego da bokca izvedem u šetnju.

Silazeći s petog kata, jer lift ne radi, krokodil je usput pojeo jednog umirovljenika koji se jedva penjao u svoj stan. Nije mu baš bio po ukusu. Žilav, suh. A obučen u plastiku. Svi u zgradi, koji vide dalje, zapljeskali su. Divne li životinje!

Na izlazu iz zgrade, usput je odgrizao poštaru nogu. HPT je dobro organizirana tvrtka. Nabavit će oni već jednu nogu. Uručit će mu je na svečan način gosp. inž. Mudrinić. Dugo ga već ne vidjeh. Na kiosku, gdje sam kupio Bakovićev Narod, moj je krokodil smazao čistača ulice. Taj mu je odgovarao. Jeo je prirodnu hranu. Neki Zagorac. Malo dalje je suknuo jednu peglicu s vozačem. A onda je od dragosti mahnuo repićem. Srušio je semafor i na taj način izazvao desetak teških sudara.

Na Jarunskom jezeru tajac. Prvo zaprepaštenje, a onda spontani pljesak. Tu je munjevito stigao OTV. HTV je imao na drugom kraju planeta drugog posla. Snimali su reportažu o samozadovoljavanju mladih tuljana. Gdje ih treba, nema ih. Krokodil je zaplivao. Prepolovio regatu. Međunarodnu. Ljubitelji životinja ridali su od ganuća. Mucica slatka ... mucica. A gdje ste ga nabavili? Koliko košta. Evo, odmah vam na ruke, prosim lepo, dam 30 tisuć marki. Moj mali je lud za krokijem. Kako samo pliva. Putem je krokodil čistio jezero od nadobudnih plivača.

A koga se vraga i imaju sad kupati u jezeru! Službena davljenička sezona još nije počela. Nek' se životinjica raduje. Narast će, zaboga, drugi kupači. Rodit će ih naše mamice. Sve se radi na tome. A jadan krokodil, nema ni mame ni tate. Sam je. Taman posla, da još postane i frustriran.

Ah, tko da razumije krokodila. To jedino mogu pravi ljubitelji životinja. A njih je kod nas sve više.

Udaviše nas.

Majstori

Ako ne znate što biste sami sa sobom, frustrirani ste, dolazi žarko zagrebačko ljeto, a na more vam se ne ide, adaptirajte stan. Uzmite nadobudnog mladog arhitekta, koji cijeli život gleda samo u boji breskve. Osim njega i desetak raznih majstora. Koje ste dobili preko oglasnika. Krenite u nezaboravnu avanturu. Što je Mato Grosso spram prave adaptacije. Nakon preuredenja bit ćete šlang, izbezumljen bez love. Očajan. Ni rodena vas ljubavnica neće prepoznati.

Sve, jasno, počinje od nacrta. Desetog! Arhitekt predlaže, kao prvo, da rastavite bračne krevete, jer više nije *in* zajedno spavati. Treba načiniti krevete na kat. Supruga gore, a vi, jasno, dolje. Kako je i red, mislim, prirodno. Ma ne ... nije arhitekt na to mislio. Nego on misli na vašu sigurnost. Kad se pijani vraćate iz

pivnice, pa kad se penjete na kat, da ne biste zabunom usmrtili suprugu. Naime, svi oni koji spavaju na gornjem krevetu, moraju proći kratki planinarski kurs, na Himalajama. A to košta. Amateri su opasni. On ima tih iskustava. Prilikom penjanja na gornji krevet znaju cepin zabiti ženi u glavu. Pa poslije ne pomaže - nisam vidio, nisam znao. Zato je najbolje, da se držite majčice zemlje. Dolje. Nieder!

Dnevna se soba ruši. U cijelosti. Spavaća ide u kuhinju. Kupaonica i WC idu na balkon. Kako balkon? Da vas svi vide kada idete na šekret. Susjedi. Oni vas vide, vi njih ne. Tu se dobije nešto stambenih kvadrata, koji se kasnije ubacuju u kuhinjski tunel. Naime, ubuduće hrana se nosi kroz mračan tunel u sobu gdje se jede. Ta je soba, prema nacrtu, u vječnoj tami. Hrana i gosti samo se nalaze pipanjem. TV ne postoji. Vijesti se prepričavaju. Tko je što načuo na ulici. A te vijesti i jesu najsigurnije.

Dolaze majstori. Bez reda i pameti. Ne onda kad ste se s njima dogovorili, nego kako njima odgovara. Sve jedan krupniji od drugoga. Djeluju autoritativno. Upoznajete ih s ostalim sudionicima svinjca koji se očekuje. Poplavite od njihovih guranja laktovima u rebra. Svaki od njih, ponaosob, gura vas laktom u rebra i pita gdje ste nabavili te neznalice. Keramičar vam tobož diskretno riče na uho gdje ste pronašli vodoinstalatera. Naime, on njega vrlo dobro poznaje. Bili su na zajedničkom tretmanu u Vrapču.

Počinju radovi. Svih sedam stanara, koji stanuju u kući, spašavaju se skačući kroz prozore. U prvi tren su pomislili da je zgrada dobila izravan pogodak zrakoplovne bombe tipa krmača. Stari i nemoćni ostaju u zgradi. Glasno se mole. Pregradni zidovi ruše se kao kule od karata. Majstori koji ih ruše ne drže se nacrta ... On njih osobno vrijeđa. Jedan od njih prolupao kod Nuštra, a drugi je prilikom posljednje uzbune u Zagrebu izgubio slušni aparat. Nema love za drugi. Ruše i podcikuju od veselja. Radost stvaranja. Operacija "Bljesak". Ni okrenuo se nisam, a oni su već bili u tudem stanu. A u njemu pod krevetom uplašeni Eskim. Jasno, čeka domovnicu. Cirkus. Pravni. Odmah prekidam operaciju i zovem amo gospodina Čička et com. Nisam ja kriv, kriva je, zaboga, adaptacija.

Sve ide kako nije dogovoreno. Znači, prema planu. Arhitekt vadi, jer se sukobio sa zidarom, revolver za dvoboj. Draga uspomena na pokojnog pradjeda, austrougarskog majora. Zidar je bolje naoružan. Potеže na arhitekta prvi hrvatski pištolj, jasno s dozvolom.

Vodoinstalater nije zabrinut za taj sukob. Oko njega prašte meci, a on od mene ište na koljenima neki tužni predujam. Desetak tisuća maraka. Nije još uspio spojiti vodu u stanu, ali će ovih dana. Ako bude slučajno prolazio pored zgrade.

Rušitelji zidova su nezadrživi. Njima nisam trebao dati ni kunu. Srušili su tri zida, izbili na ulicu i započeli svoju operaciju - sve je lijepo kad je ravno.

Kažem vam, nešto nezaboravno. I kad su mi nabili ludačku košulju na glavu, sasvim sam se suvislo smijao. Doveo u bludnju gospona psihijatra. I on je također zainteresiran za adaptaciju stana. Predložio sam mu svoju ekipu. Popio sam kod

njega u sobi bocu viskija. Za pola ure prešli smo na ti. Imenovao me je za voditelja radova.

Sad, glavni mi je problem da polovim svoje majstore. Na raspolaganju imam dvoja ambulantna kola i odlučne dečke. Mislim da ćemo s radovima otpočeti uskoro. Doktor mora biti zadovoljan.

Daria TALIĆ

Susret

Vuka sam prvi put susrela u kutu male sobe. Sjedio je na krevetu i promatrao noć koja je postajala sve sličnija zori. Smiješio se i svuda oko sebe rasipao riječi kao da ih ima beskrajno mnogo. Skupljala sam te riječi u nadi da ću ih zauvijek sačuvati od zaborava. U sobu je dopirao hladni zrak i miris promjena. Dok sam osjećala kako se brzo brišu tragovi tišine, tuge i samoće, u meni je raslo golemo povjerenje prema vuku. Vjerovala sam da se ništa na ovome svijetu ne može usporediti s neobičnim osjećajem koji me tada obuzimao. Na granici između noći i jutra postala sam dio čudne igre koju zapravo na neki način još uvijek igram i ne znam hoću li je ikada završiti. Nalet vjetra uzrokovao je naš slučajni susret, čije su posljedice ostavile vječne tragove na mom srcu. Vučja je čarolija djelovala, pa je nestao s prvom zrakom proljetnoga sunca. Dok sam udisala zrak obojen vučjom nazočnošću, pitala sam se tko je on zapravo.

Molimo cijenjene suradnike da nam uz svoje tekstove i priloge dostavljaju i brojeve žiro ili tekućih računa!

Ilija PEJIĆ

U školi života

(O Jemeršićevoj pripovijesti Iz života za život)

I

Pisati danas, poslije sto godina, o jednom[1] u nizu djela popularnoznanstvenog karaktera, političke, povijesne, filozofske i teološke tematike, nastalih iz pera neumorna intelektualca, svećenika, političara i pravaša Ivana Nepomuka Jemeršića[2], grubišnopoljskog župnika, ne znači da istodobno djelu pripisujemo one literarne i umjetničke vrijednosti što ih ono ne posjeduje, a niti pokušavamo ispraviti nepravde prešućivanja još za života[3] dvadesetih i tridesetih godina, a posebice poslije 1945. g. kada se nije smjelo ni čuti za pravaške prvake i njihove političke nazore, već jednostavno otimamo zaboravu djelo u puku vrlo popularno i tada rado čitano.

Opsegom velika pripovijest *Iz života za život* izlazi iz tiska 1898. g., Jemeršić je već afirmiran pisac. Jedanaest godina je duhovni pastir u Grubišnom Polju, prvo kao kapelan od 1887. g. pa župnikom od 1891. g. sve do umirovljenja 1928. g. Već 1894. g. objavljuje zapaženu knjigu *Majka u radu za Boga i Hrvatsku*, koja u kratkom vremenu doživljava tri izdanja (1895. i 1896. g.), filozofsko-teološku raspravu *Temeljne istine objave Božje i razum vjeri i znanosti*, 1895., a sljedeće 1896. g. *Bog i Hrvatska* u kojoj razrađuje odnose vjere i nacije. Kad se pojavljuje pripovijest o kojoj govorimo, u tisku je kod izdavača i tiskara Antuna Scholza njegovo najznačajnije, enciklopedijski zamišljeno i zasnovano djelo *Hrvatski narod: knjiga za pouku hrvatskom seljaku i prijateljem našega naroda*. Djelo će biti

1 U širem značenju riječi u književna djela išli bi i Jemeršićevi putopisi *Hrvati u Lurdu*, *Hrvati u Rimu*, ali ponajprije *Kopnom i morem na Plitvička jezera*. Esejističkim stilom pisana knjiga *Majka u radu za Boga i Hrvatsku* u mnogim svojim dijelovima bliža je literarnom ostvarenju no studioznoj raspravi.

2 Ivan Nepomuk Jemeršić je roden 17. travnja 1864. g. od oca Josipa, učitelja, i majke Ane, domaćice, u Jezeru (župa Veliko Trgovišće kraj Krapinskih Toplica). Osnovnu je školu završio u Krapini a gimnaziju i bogoslovne studije u Zagrebu. Zareden je za svećenika 1887. i iste godine namješten za kapelana u Grubišnom Polju. Četiri godine poslije postaje župnikom i u toj župi ostaje sve do smrti 7. prosinca 1938. Bijaše svestrana osoba. Uz svakodnevne obveze duhovnog pastira što ih je savjesno obavljao sve do umirovljenja 1. 1. 1928. g., bavio se i književnim i političkim radom, pisanjem povijesnih, političkih, teoloških i književnih djela. U dva navrata bio je zastupnikom u Hrvatskom državnom saboru (1908. i 1910. g.). Ništa manje nije vremena poklanjao vinogradarstvu, pčelarstvu, voćarstvu i uopće hortikulturi. Njegov vinograd u Peratovici bijaše mnogima uzor, a tu je 1907. podigao i vilu, nazvavši je *Živila Hrvatska*. Na njegovu inicijativu osnovana je 1902. g. Hrvatska seljačka zadruga u Grubišnom Polju, a već sljedeće godine je zbog svoga političkog djelovanja u zatvoru u Bjelovaru i Zagrebu. Godine 1908. sa svojim župljanima je na hodočašću u Lourdesu, a 1914. u Rimu.

3 Poslije sloma Austro-Ugarske i stvaranja nove države 1918. g. pa sve do svoje smrti nije se javio ni jednim djelom, nije nastavio sa svojom političkom aktivnošću iako se idejama pravaštva nije nikad iznevjerio. U Peratovicu su doselili pravoslavci iz Bosne i Like te je morao vilu *Živila Hrvatska* prodati zajedno s vinogradom poslije 1918., a već 1920. je u novoj vili *Moj mir* u kojoj ga posjećuju brojni znanci i prijatelji. Znamo još da je sudjelovao u obilježavanju tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva 1925. g.

objavljeno iste te godine, ali odmah je zabranjeno, zaplijenjeno i uništeno. Za to se pobrinuo ban Khuen Hedervary, Jemeršićev znanac i neprijatelj koji će ga stalno kao sjena pratiti zagorčavajući mu život, usporavati napredovanje pa kad se radilo i o običnom promaknuću u župnika[4], a posebice će svoju moć "hrvatski ban" pokazati smještajući ga u tamnicu 1903. g.[5] Jemeršić se nije dao zaplašiti a ni potkupiti, dijelove proskribirane sudskom odlukom iz knjige je uklonio[6] i djelo se 1899. pojavilo pred čitateljima pod istim naslovom, izazvavši opće oduševljenje javnosti[7].

Dovršivši veliko djelo *Hrvatski narod*, ove pripovijesti prihvatio se u kratkoj stanci, odmarajući se prije no što nastavi s radom na pouci i prosvjeti politički i kulturno zapuštenog hrvatskog naroda, posebice puka na selu. Ostvarenju ideje boljitka mile domovine, buđenju njezinih uspavanih sinova, žrtvovao je cijeli svoj ljudski i svećenički vijek. U predgovoru navodi kako se ponovno prihvatio pera "da za svoje cienjene čitatelje uz pouku skrojim i nešto zabavnoga". Ideja vodilja je misao da je sretan samo onaj "koji ne teži za častima i slavom, već koji u staležu svom nalazi mir i zadovoljstvo". Djelo posvećuje ranopreminuloj sestri Milici. Postiglo je neočekivan uspjeh, samo u Americi prodano je deset tisuća svezaka pa bi povod našega pisanja bio i odgovor na umjesno pitanje: što su čitatelji toliko zanimljiva u njemu pronašli? U kontekstu naših razmišljanja važna je i njegova pripomena da je "djelce priredio... po uzoru na neke slične češke pripovijesti glasovitog češkog pripovjedača V. Hlinke". Zašto uzor nije potražio u nekom od hrvatskih pripovjedača, recimo Šenoi, Kumičiću, ili nekom od svojih suvremenika: Vojnoviću, Đalskom, Tomiću, Kovačiću, Truhelki, Devčiću, Zoriću, Tresiću-Pavičiću, Novaku, Leskovaru, Kozarcu...?

4 O susretu s banom K. Hedervaryjem 1891. g. u župnom dvoru u Grubišnom Polju, o zdravici banu i njegovom odzdravljanju te o promaknuću kapelana u župnika više u Petar Sivjanović: *Ivan Nepomuk Jemeršić: Žilava borba s Khuenom Hedervaryjem!!* Žumberačke novine, 5(1939), br. 2, str. 9. Usporedi i *Spomenicu župe* za 1891. g.

5 Svoje tamnovanje u Bjelovaru i Zagrebu 1903. na 1904. te povratak kući poslije izdržane kazne Jemeršić je opisao u knjizi *Bez slobode* (Ljubljana, 1906.). Za vrijeme tamnovanja napisao je putopisnu knjigu *Kopnom i morem na Plitvička jezera*.

6 *Hrvatski narod: knjiga za pouku hrvatskom seljaku i prijateljem našega naroda* kapitalno je enciklopedijski zamišljeno djelo u kojem su prikazane povijest i sadašnjost našega naroda, zemljovid Hrvatske, naobrazba, umjetnost, kultura te državno pravo s dodatkom o političkim strankama. Svakako da zaslužuje posebnu studiju. Čim se pojavilo 1898. g. zabranjeno je, zaplijenjeno i uništeno. Usporedba s drugim izdanjem sljedeće godine otkriva nam da je sud zabranio sve autorove raščlambe aktualnog društveno - političkog i gospodarskog trenutka u Hrvatskoj, zamrlosti i neučinkovitosti tadašnjih političkih stranaka. Jemeršić je proskribirane dijelove izostavio ili ih je preoblikovao te je djelo pojavivši se 1899. g. izazvalo oduševljenje mnogih. I sam Strossmayer mu je izrekao svoje pohvale, a dočekano je pozitivno i od tiska. Glavna misao što se nameće čitatelju *Hrvatskog naroda* je: Hrvati su imali svoju državu i u njoj svoje vladare, a budući da nisu bili svjesni što to stvarno znači te pritisnuti povijesnim okolnostima, prepustili su se na milost i nemilost drugome da on u njihovo ime vlada, a u njegovo vrijeme, gotovo u cijelosti državu izgubili i tuđinu je prepustili. Vrijeme je buđenja, preuzimanja vlasti, ponovnog jačanja vlastite državnosti ... Jemeršiću se san nije ostvario, a nama se te misli i danas čine aktualnima. Danas kad imamo svoju državu, znamo li što ona stvarno znači?!

7 Poslije 2. izdanja *Hrvatskog naroda* Jemeršić se bavio književnim radom sve do 1914. g. i objavio: *Hrvatski narod i Povijest Kraljevine Češke*, Zagreb, 1899., *Kopnom i morem na Plitvička jezera*, Zagreb, 1904., *Bez slobode*, Ljubljana 1906., *Moje stanovište: svojim izbornicima u Virovitici i hrvatskom narodu prilikom saborskih izbora godine 1908.*, Zagreb, 1908., *Hrvati u Lurdu*, Zagreb, 1909., *Govori zastupnika hrvatskog naroda Ivana Nepomuka Jemeršića izrečeni na Saboru Kraljevine Hrvatske u Zagrebu*, Zagreb, 1910., *Hrvati u Rimu*, Virovitica, 1914.

Na kraju prošlog stoljeća i početku našeg (fin de siècle) u Hrvatskoj na vlasti su unionisti (mađaroni) s Khuenom na čelu, a njihovoj samovolji odupiru se umjereni narodnjaci i znatno odlučniji pravaši. Ovi potonji naglašavaju prirodno, Božje i zakonsko pravo Hrvatske na cjelovitost, neovisnost i samostalnost na svim poljima odlučivanja, ali i dalje u okvirima Monarhije. Godine 1898. g. svoja vrata svečano otvara u Zagrebu Hrvatski paviljon s postavom secesijski osmišljenog *Prvog hrvatskog salona* te svježe tiskanim almanahom *Hrvatski salon* u kojemu su likovni i književni radovi zajedno. Među kiparima posebice se izdignuo Rendić spomenicima Gunduliću, Kačiću i Preradoviću, a od znanstvenika povjesničara spomenut ću Lopašića, Klaića i Smičiklasa. Zagrebačka katedrala dobiva nove tornjeve i današnji izgled. Jemeršić započinje s preuređivanjem svoje crkve, po mnogima slične srednjovjekovnim hrvatskim crkvicama, a radovi će potrajati desetak godina. U Pragu pak naši protjerani studenti poslije spaljivanja mađarske zastave 1895. g. pokreću te godine časopis *Novo doba*, ali i on će biti kratka vijeka kao i *Hrvatska misao* godinu dana ranije izdavana. Koliko god je društveno-političko-kulturni kontekst zanimljiv i poticajan, ipak je samo izvanjski okvir, ilustracija. Ni raščlamba književnih ostvarenja drugih hrvatskih pisaca znatno nam ne pomaže, izuzev što nam može ponuditi djelomičan odgovor na pitanje zašto mu je uzoran češki, nama manje poznati pisac, a ne hrvatski.

Kraj stoljeća doba je dekadencije i naši pisci ugledajući se u europske pribjegavaju raznoraznim modernističkim postupcima u oblikovanju književnih djela. Realistički model pripovjedne matrice[8] destruiran je, psihološki te varijante sentimentalnog i trivijalnog romana sve se čvršće ukorjenjuju na našim prostorima. A kad već govorimo o romanu, spomenimo da 1898. g. J. Leskovar objavljuje *Sjene ljubavi*, H. Dragošić u nastavcima u Prosvjeti *Crnu kraljicu*, A. Tresić- Pavičić *Pobjedu krieposti*, a I. Devčić *Brinjsko-lički ustanak*. S kojim od ovih djela Jemeršićevu pripovijest, koja je na granici s ovom epskom strukturom, usporediti? Sa *Sjenama ljubavi* ni u čemu pa ni u karakternim osobinama glavnih likova. Marcel Bušinski je rezignirana, hipersenzibilna, profinjena, pasivna osoba, bez volje, bez energije, jednom riječju dekadent, a Milan Kristić, glavni lik Jemeršićeve pripovijesti, seljački sin pun života, planova, istina daleko od svih pomodnih zbivanja, zaokupljen selom i poljodjelstvom i sveukupnim napretkom. Koliko je Higin Dragošić svojom sklonošću povijesnom blizak našem piscu, toliko i još više udaljen mu je načinima obrade odabrane teme, zapletima i opisima koje susrećemo na stranicama trivijalnih, pseudopovijesnih i sentimentalnih romana. Tresić-Pavičić, pravaš kao i Jemeršić, sličan mu svojim ideološkim predznakom, idealizirao je svoj lik Vilinčevića pa su jedine dodirne točke u stupnju idealizacije. Pavičićev lik je asket, fanatik pun prazne retorike, utjelovljenje prije jedne ideje negoli stvarni čovjek koji mora, htio ne htio, živjeti i s kompromisima. Jemeršićev junak ipak ostaje među pukom više kao uzor

8 Krešimir Nemec: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. st.*, Zagreb: Znanje, 1994., str. 264.

koji pokazuje primjerom kako se vodi uspješno gospodarstvo i kako se ostvaruje napredak domovine. Ići pak dalje i uspoređivati ga s Kozarčevim likovima iz najboljih pripovijesti te ukazivati na vrlo moderan i uspješan oblik motivacije likova nasljeđem, ili pak s likovima K. Š. Đalskoga, odvelo bi nas daleko izvan okvira zamišljene ove rasprave.

II

Pripovijest *Iz života za život* započinje mladom misom Mirka Meštrićevog u Svibovcu i završava mladom misom Ivana Novaka. Između spomenutih dviju misa ispričana je sudbina Milana Kristića iz Svibovca kojega njegovi roditelji šalju u latinske i njemačke škole te poslije na filozofiju i teologiju s namjerom da postane svećenik. Tijekom svoga školovanja upoznaje obitelj Novak, prvo Ivana, kolegu iz školske klupe, a poslije njegovu sestru Helenu i majku. Svećenik pak ne postaje jer se zaljubljuje u Helenu, na veliku žalost svoje majke i oca. Čitatelja autor drži do kraja u neizvjesnosti, napetosti, iako se događaji u priči nižu kronološki, bez većih intrigantnih zapleta i očekivanih zapreka.

Pripovjedaču pak ne možemo zanijekati autorsku perspektivu, njegov pogled sa strane, ali ne objektivan i nepristran, iako priča u 3.l., ponajprije zbog brojnih komentara, digresija o životu iz nedavne prošlosti (vrijeme pred 1845. g.), o njemačkom i mađarskom školstvu, o studentima, o pohlepnim građanima... Uz malo mašte i malo više vještine u gradnji fabule (što je od Šenoe ili Kumičića mogao znatno više naučiti nego li od češkog kolege) mogao je postići veću zanimljivost, a i dinamičnost, da je samo umjesto zatvorene i kompozicijski zaokružene cjeline ponudio otvorenu priču započinjući je Ivanovom mladom misom te Milanovim i Heleninim vjenčanjem, te dalje nastavio retrospektivno prisjećajući se djetinjstva, sela i svega ostaloga. Uvođenjem negativnog lika, usporavanjem i skretanjem radnje novim epizodama i novim zapletima, vještim opisima prirode... učinci bi bili još veći.

Vratimo se na trenutak ponovno predgovoru i izrazu "skrojim". Razumije se da njegov poetički, gradbeni postupak ne poistovjećujemo s današnjim, suvremenim, tehničkoj civilizaciji primjerenim načinima montaže, ali on u sebi nešto zanimljiva krije. Čitatelji su često od njega tražili i pripovijest kad se već afirmirao u djelima popularnoznanstvenog karaktera, ponajprije poneseni njegovom lakoćom pripovijedanja, vještinom korištenja tudih misli, literariziranjem nerijetko povijesnih tema, prepričavanjem izvora i izvornih znanstvenih djela. Odgovorio je njihovim traženjima, na brzinu napisao pripovijest neopterećen esteticizmom, izabravši zanimljivu temu, idealnu za poučan, u nekim dijelovima zabavan pa čak i trivijalan roman, ali je nije dosljedno i do kraja umjetnički oblikovao, stao je na pola puta žureći se puno ozbiljnijem radu, opterećen pravaštvom, a još više svećeničkim pozivom. Izazovi pred njim nadmašivali su njegove umjetničke sposobnosti.

III

Svećenstvo je jedan od najomiljenijih staleža u našem narodu, posebice seljačkom puku. Bili su s narodom, dijelili s njim dobro i zlo, prosvjećivali ga i izdizali iz duhovne i materijalne zaostalosti. Narod im je znao uzvratiti zahvalnošću pa su mnogi duhovni pastiri postali narodnim i pučkim tribunima, miljenicima. Prisjetimo se Pavlinovića u Dalmaciji, Laginje u Istri, Strossmayera u Slavoniji. Ni Jemeršić za njima ne zaostaje. Svi su oni na narodnom polju zasijali sjeme što će obilno uroditi plodom tek u naše vrijeme.

Obitelj iz koje dolazi Milan Kristić je seljačka, uređena, dobrostojeća. Glava obitelji je otac, skroman, razuman, nesklon pučkim veseljima pa i povodom mlade mise, a posebice sajmovanjima, pijančevanjima, lutanjima i svakojakim razmetanjima i rasipanjima teško stečena novca. Ništa manje nisu omraženi ni oni koji idu u crkvu da bi bili uočeni, a plaćaju misu da bi njihovo ime bilo javno razglašeno i obznanjeno. Njima nije do vjere, jer prava vjera je duboko u nama i nisu joj potrebne takve parade. Uz njega je žena Anka, seljanka, tiha, poslušna domaćica koja mu pomaže i u svemu se njemu pokorava. U obitelji su uz Milana i dvije kćeri. Videći kako se iz Meštrićeve kuće izdiže Mirko, njihovo kumče, postajući svećenikom, oni požele da i njihov sin postane gospodinom. Nimalo neobična želja, jer iz sličnih seljačkih, patrijarhalnih obitelji najčešće su sinovi izabirali duhovna zvanja. Milan se njihovoj želji ne opire te odlazi na školovanje.

Bilo mu je teško rastati se od divnih proplanaka i njiva, od blaga koje je volio, od poslova što ih je s užitkom obavljao, a znao je raditi sve: "orao je, vlačio, nasjekavao grudje, nakladao kola, i to s takvom ustrajnošću da se ni malo nije umorio. Gdje se što sije i gdje se što imade sijati, znao je isto tako kao i otac; koliko se je izmlatilo, koliko žita leži u hambaru, koliko se ga prodalo, kako je žetva izpala; sve mu je to bilo dobro poznato. Praviti i popravljati ciepce za mlaćenje, brane, rešeta, sita, izradivati vranjeve za bačve, rezati, sjeći, piliti, sve je to vrlo vješto razumio. - Plesti užeta, bičeve, vrpce, za čudo umio je izvrsno, pače on je i pleo slamene košare i koševe za prodaju".[9]

U gradu su ga očekivala mnoga iznenađenja, najčešće neugodna. U školi je teško učio njemački jezik, pao je u nemilost profesora i većine sudrugova, učenika koji su se odnarodivali stideći se i tajeći svoje hrvatsko seljačko podrijetlo. Među njima se našao jedan plemenit dječak Milanu sklon, Ivan Novak, gostioničarev sin, doseljenik iz Štajerske. Ivan je slabe tjelesne grade i nije ga kao Milana zanimalo seosko gospodarstvo, u cijelosti se predao knjizi i učenju. Autor nije išao dalje da ovaj lik nizom tada suvremenih postupaka suprotstavi glavnom liku, a mogao je iskoristiti govornu karakterizaciju ili iscrpnije opise i njegova vanjskog lika i

9 *Iz života za život*, str. 38. - 39.

njegovih osjećanja kao što su ih u svojim djelima rabili Kozarac i Leskovar. Mogao je jačim bojama i većim kontrastima oslikati seosku sredinu i suprotstaviti joj novu, urbanu. Ostao je i ovdje u naznakama, usputnim zapažanjima, bilješkama. Likovi iz nove Milanove sredine, građani, kao što je njegova gazdarica kod koje stanuje ili daljnji rođak, nisu uopće odgovarajuće opisani, nisu prikazani kao negativni likovi pa u cijelom djelu nema negativnog lika, izuzmemo li učenike koji izazivaju našega junaka. Zato stječemo dojam da svi preostali likovi, izuzev glavnoga, lebde bez socijalno-psihološkog oslonca, više kao ideje, zamisli, skice.

Kad se pak glavni lik ne može suočiti sa zaprekama, s negativnostima u kojima bi se ogledala sva njegova čestitost, ustrajnost i jasna narodna opredijeljenost, tada autor/pripovjedač pribjegava znatno drugačijem modelu: karakterološkom paralelizmu. Našao je osobu koja mu je bliska, vitalnu, punu životnoga optimizma i energije, koja kao i on voli prirodu, polje, posao, životinje, odlučnu, postojanu, nabožnu i milosrdnu, Helenu Novak, Ivanovu sestru: "Na sve je dobro pazila; - u kuhinji gledala je kako se sgotavljaju jela, koliko se potrebuje brašna, začinbe, mlieka, jaja, kako se to dugo mora mješati i dokle mora stajati kraj ognja. Rubčiće često bi izprala sama, sapunala je i rublje plavetila kao i majka, šila, prela, plela čarape, pače već je htjela da peče kruh. - Posao išao joj brzo od ruke a nije mogla biti bez njega."[10] Uza sve to uskoro je uz Milana počela shvaćati i prihvaćati hrvatsku knjigu i hrvatsku prošlost. Što je našem junaku preostalo no da se u nju zaljubi a poslije njom i oženi?

Vrijeme obuhvaćeno ovom pripoviješću su četrdesete godine prošloga stoljeća. Svim se jezicima u školi govorilo osim hrvatskim, o svim se drugim zemljama više učilo no o Hrvatskoj, o svim ostalim kraljevima učenici su više znali no o hrvatskim. Pripovjedač nam nastalo stanje oslikava ovako: "Svuda je vladao njemački zakon i njemački činovnici i učitelji, ljudi koji su imali sve Hrvate pretočiti u Švabe. Bogatiji ljudi i gospoda skoro da su se sramili hrvatski govoriti, sve je govorilo tudim jezikom, najviše njemačkim, latinskim a i madjarskim, tek je seljak sačuvao svoj hrvatski jezik, no i on je mislio da su oni drugi jezici plemenitiji kad njima gospoda govore. Svuda se odzvanjahu latinski govori, madjarske i njemačke pjesme."[11]

Kako je vrijeme odmicalo a Milan odrastao, nacionalno je postajao svjesnijim, stjecao je potrebna znanja, ali ne u takvim školama, već kod oca za vrijeme ljetnih praznika. Otac je bio osupnut sinovljevim nepoznavanjem prirode i života, nepoznavanjem hrvatskog jezika, cijelim sustavom školstva. Daruje mu mudar savjet. A mi se ne možemo oduprijeti pomisli da kroz usta seljaka Kristića progovara sam autor visokim i učenim stilom za jednog seljaka ma koliko on bio načitan, autor sklon kritici, pouci, komentaru, refleksiji, uvijek spreman i na disput kad treba

10 *Iz života za život*, str. 62.
11 *Iz života za život*, str. 34.

braniti narod i njegova izvorna dugostoljetna, ali nažalost od drugih prigrabljena, a njemu uskraćena prava. Kako se budemo bližili svršetku naše pripovijesti o odgoju, autor će svoja gledišta pripovjedača i svoje stavove premještati s oca na sina: "Djak si, pa s toga nastoj da sve izpitaš i promatraš te da svemu znadeš njegov uzrok! Sakupljaj sjemenje i sij ga! Izpitaj kakvu moć imadu u sebi različite trave, k čemu je ovo ili ono, zašto je to Bog stvorio, kakav ima početak i konac! Dragi Milane, ne gledaj na sviet običnim okom! Ti moraš iz svega što vidiš Božju mudrost, svemožnost, dobrotu i ljubav bolje poznavati, nego li drugi priprosti čovjek... Sunce, mjesec i zviezde na nebu, tisuć tisuća životnih i bezživotnih stvorova na zemlji mora biti predmetom tvojoj pouci i udivljenju."[12]

Spram ove životne, ona službena škola s mnoštvom jezika bila je od male koristi, jer se učilo napamet i bez razumijevanja. Nerijetko je dolazilo i do smiješnih scena, ali nažalost pripovjedač nam tek jednu donosi u ovoj pripovijesti. Na satu smo mađarskog jezika gdje učenici uče Očenaš: "... zavijali bi kao biesni vuci. Učitelj morao se često ljutiti i opominjati ih 'nicht so schnell - polakano...' Mislili su da i te učiteljeve rieči spadaju u otče naš pa kad bi molitvu opetovali, stali su se još gore derati uz rieči: 'Mi Atyank, ki vagy a mennyekben (otče naš, koji si na nebesi) nicht so schnell - polakano - szenteltessek a te neved (sveti se ime Tvoje)' i tako dalje. Bilo je tuj petljanije i deračine - Bog da prosti!"[13]

Milan ne može zatomiti glas srca, odustaje od svećeničkog zvanja, iako je već završio dvije godine teologije. Nažalost njegova unutarnja borba, dvojbe mladića na životnoj prekretnici, nisu iznijansirane i odgovarajućim sredstvima u pripovijesti oslikane pa svakojaka previranja i bure tek naslućujemo. Dakle, izostala je i psihološka karakterizacija što su uvelike njegovi suvremenici koristili (npr. Kozarac). Svoju konačnu odluku priopćava ocu, a on dosljedan sebi, točnije, zamišljenoj ideji da je opće dobro iznad pojedinačnog govori sinu: "Dragi sinko! Budi radije seljak pa ako ćeš ostati i nadalje kriepostan i pošten tad vjeruj - bit ćeš zadovoljan i sretan, kako si i sam želiš. Nije dobro da se tko sili u stalež za koji ne ima volje. Veseli me što si posluhnuo za vremena glas savjesti svoje. Proizlazi iz dubine duše tvoje i zaista navješta volju Božju tebi i meni."[14]

Ipak u hrvatskoj književnosti pamtimo više đaka bogoslova koji su svoje zvanje napustili. Najčešće su nastavili školovanje, a mnogi od njih nisu nikad škole završili, izgubivši se u velikom gradu, odajući se porocima. Sredina iz koje su izrasli nije ih više primala nazad, najčešće ih je prezirala kao i oni oblike i načine njezina života. Autor vješto završava pripovijest, junaka uzetog iz seoske (još uvijek neiskvarene) sredine, života, vraća toj sredini, životu, ali opremljena mudrošću

12 *Iz života za život*, str. 78. - 79.
13 *Iz života za život*, str. 72.
14 *Iz života za život*, str. 124.

i znanjima da radi na narodnoj njivi kao što rade svećenici. Milan, oženivši uskoro postaje seoskim, zatim općinskim sucem te načelnikom općine, narodnim čovjekom i miljenikom puka te uvodi u selo niz novina. Tu naša pripovijest završava, svojevrsnim autorskim epilogom, ali nam se čini da će naš junak sve manje imati vremena za primjenu znanja stečenih još za vrijeme studija iz gospodarstva i poljodjelstva, pritisnut novim poslovima, i da će se sve više družiti s gospodom a sve manje s običnim pukom.

IV

Čitatelju će se ta epski zamišljena pripovijest učiniti skladnom i dovršenom, ali naša raščlamba pokazuje da je autor u svojim nakanama ipak stao na pola puta, ostavljajući nam prije torzo negoli dovršeno djelo. Posvuda se uočava brzina kojom je radio, šavovi u prijelazima, a i njegovi nazori na značenje i ulogu književnosti. Ponajprije u oblikovanju likova koji nisu prerasli u karaktere, jer njihovi postupci i sveukupno njihovo djelovanje nerijetko nam se čine neuvjerljivima. Nisu sociološki i biološki motivirani, kao da lebde iznad svega izgovarajući visokoumne riječi. A kad se nadu u teškim kušnjama kao Milan, odlučujući hoće li biti svećenikom, zatomiti glas srca ili popustiti osjećajima, autor tada ne uspijeva nastala duševna stanja odgovarajućim postupcima i oslikati. Tako je izostala i psihološka karakterizacija. Preseljavajući svoj lik u novu sredinu, na daljnje školovanje u Varaždin, pružila mu se izvrsna prigoda da oslika povijesni grad kontinentalne Hrvatske sredinom prošlog stoljeća, ali to on ne koristi pa nekoliko uspjelih slika u pripovijesti uglavnom su prikazi iz života hrvatskog sela, ali opet bez slika prirode, krajolika. Ne znamo kako je do takvih previda došlo, ali je neosporna činjenica da je publika odgojena na Šenoinom modelu još uvijek bila željna dobre priče s vješto oblikovanim opisima prirode.

Namjera autora da čitatelje uz pouku i zabavi većim dijelom se i ostvarila, iako smo sigurni da ih je pripovijest više poučila no zabavila. Velika njezina čitanost govori nam još nešto: mnogi su se čitatelji i zabavljali ostajući vjerni starom isprobanom, ali na zalasku, jednostavnom načinu pripovijedanja i gradnji fabule suprotstavljajući se sve učestalijim suvremenim pripovijestima o neobičnim ljudima, ekscentricima, dekadentima. Takva literatura je zanemarivala hrvatsku svakidašnjicu Khuenova doba. Autor ove pripovijesti, svećenik i prosvjetitelj,[15] političar jasnih

15 Hrvatski narod je, a posebice puk na selu, neprosvijetljen, neuk, bez hrvatske knjige, bez čitaonica, bez hrvatske riječi, politički, kulturno i gospodarski zapušten, bez škola, bez udruga, izuzev Akademije, MH i Društva sv. Jeronima, prepušten sam sebi. Zadaća je hrvatske inteligencije, a medu njima i svećenika ponajprije, puku udahnuti rodoljubnu misao, vjeru, nadu u svjetliju budućnost domovine. Sustavno, počevši od obitelji do cjelokupnog naroda. Samo oni osviješteni moći će se upuštati u svekoliku borbu za potpunu samostalnost Hrvatske. (Više u poglavlju *Sadašnjost i budućnost* iz knjige *Hrvatski narod*, Zagreb, 1898.).

i izričitih ciljeva,[16] i u književnom djelu progovorio je o teškom stanju svoga naroda. A što se kojih pedesetak godina vratio u prošlost, nije znatno umanjilo oštricu njegove kritike tudinske (madarske i njemačke) vlasti.

Danas, poslije jednog stoljeća, kad se književnost, dostigavši stupanj destrukcije na svome razvojnom putu, ponovno počinje vraćati fabuli, s užitkom čitamo i ovakva literarna ostvarenja, iako smo najčešće opterećeni ovostoljetnim estetičkim pristupima i njima primjerenim kriterijima u vrednovanju, a zaboravljamo da autoru estetičnost nije bila prvenstveni cilj. Svoju pripovijest je namijenio ponajprije puku, kao i sva svoja dotadašnja djela, htijući ga poučiti i zabaviti. I mislimo da je u tome i uspio, a sve one silne mogućnosti što su mu bile na raspolaganju da uz to ostvari i uspjelo književno djelo, ostaju i dalje kao neostvarene mogućnosti. Nama dodatni povod za iščitavanje i ponovno vrednovanje opsežnog, raznolikog i poticajnog Jemeršićeva djela.

16 Svoj pravaški i starčevićanski politički credo Jemeršić je najbolje izrazio u članku *Što hoćemo, a što ne ćemo?* prvotno objavljenom u Virovitičanu, br. 46. (24. 12. 1907.) a potom u cijelosti u djelu *Moje stanovište*..., Zagreb, 1908., str. 78. -81. Ogranak MH u Grubišnom Polju je 1997. g. objavio u pretisku tu knjigu. Godine 1995. isti taj ogranak je objavio knjigu *Vila bilogorska*, kratku povijest Grubišnog Polja i okolice iz pera Franje Frntića i Vjenceslava Herouta. Drugi dio knjige posvećen je Jemeršićevu životu i djelu.

Tomislav KAZIJA

Tamo gdje smo sanjali poći

Tamo gdje smo sanjali poći
ne dopire zvuk motora
ne dopire buka noći

Tamo gdje smo sanjali poći
ne vladaju zakoni sile
ne vladaju ljudi moći

Tamo gdje smo sanjali poći
nitko nikad bio nije
nitko nikad neće doći

Slavica ČILAŠ

U buri

Dobro je vidjeti
Da si u ovoj buri
Koja čisti naše nebo
Uvijek od istih oblaka

Dobro je slušati te
U ovoj jutarnjoj hladnoći
Kroz koju se probijam
Toplinom tvoga pogleda

Dobro je biti s tobom
U ovom bolnom
Prolazu kroz mijene
U kojima neprestano umirem

I ponovno se rađam

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Jan Chryzostom: OD ONE BARBARSKE NOĆI,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 1999.
2. **Josip Završki: RAD S PJEVAČKIM ZBOROM** HKD sv. Jeronima, Zagreb 1999.
3. **Frane Mihanović: DA SE NE ZABORAVI,** Gata, 1999.
4. **Mato Zovkić: MEĐURELIGIJSKI DIJALOG IZ KATOLIČKE PERSPEKTIVE U BiH,** Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1998.
5. **Vladimir Rešković Panonski: DAVORIJE III,** Općinsko poglavarstvo Davor, 1998.
6. **Nikola Bilogrivić: KATOLIČKA CRKVA NA PODRUČJU DANAŠNJE BANJALUČKE BISKUPIJE DO INVAZIJE TURAKA,** Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1998.
7. **Ivan Brajdić: BAJKE O VITEZOVIMA DOMOVINSKOG RATA,** Eurotim, Zagreb 1999.
8. **Fra Ante Konstantin Matas: PROPOVIJEDI I GOVORI,** Zbornik Kačić, Split 1998.
9. **J.M. Roko: SREĆA, JAL I GRAL,** Zagreb 1998.
10. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 5/99,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1999.
11. **VLADAVINA PRAVA 2/1999,** časopis za pravnu teoriju i praksu, LUX d.o.o., Zagreb 1999.
12. **CRKVA U SVIJETU 1/99,** Teologija u Splitu 1999.
13. **POLITIČKI ZATVORENIK 84/99,** glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, Zagreb 1999.
14. **ARHIVSKI VJESNIK 41/98,** Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1998.
15. **ZVONIK 4(54),** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica
16. **STEĆAK 63/99,** list za kulturu i društvena pitanja, HKD Napredak, Sarajevo 1999.
17. **MATICA 3/99,** časopis Hrvatske matice iseljenika, Zagreb 1999.
18. **BOSNA FRANCISCANA 10/98,** časopis Franjevačke teologije Sarajevo 1998.
19. **SLUŽBA BOŽJA 1/99,** liturgijsko-pastoralna revija, Franjevačka teologija Makarska, 1999.
20. **Branko Božinović, Veseljko Vidović: DALMACIJA SRCE HRVATSKE,** KIZ "Tin Ujević", Split 1996.
21. **ČOVJEK I SVEMIR 3/98/99,** Zvjezdarnica u Zagrebu, 1999.
22. **DVATISOĆ 117,118/99,** Društvo 2000, Ljubljana 1999.
23. **BLAGOVIJEST 1/99,** list Nadbiskupije beogradske, 1999.
24. **VJESNIK SVETIŠTA MARIJIN TRSAT 1/99,** Uprava svetišta Gospe Trsatske, Rijeka 1999.
25. **SV. NIKOLA 3** (39)/99, list mladih barske nadbiskupije, Bar 1999.
26. **PAPI S LJUBAVLJU,** zbornik učeničkih radova, Ured za prosvjetu, kulturu, informiranje, šport i tehničku kulturu, Split 1999.
27. **Anton Zakarija: PRAPUTNJAK, HRVATSKO PRIMORSKO SELO,** Izdavački centar Rijeka 1999.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Još o prvom medicinskom fakultetu u Sarajevu

U Vašem cijenjenom časopisu "Marulić", br. 2, 1999., pročitala sam članak gosp. Vladimira Dugačkog pod naslovom "Prvi medicinski fakultet u Sarajevu (1944-1945)", str. 282-285.

G. Dugački spominje imena ljudi, koji su radili na osnivanju tog fakulteta, ali je nehotice, ili ne znajući, ispustio imena triju osoba koje su zajedno s dr. prof. Antom Šercerom pridonijele, da se taj fakultet osnuje. O tomu nešto potanje znam, jer je moj pokojni muž, g. Pavao Tijan, bio tada (1944-1945.) pročelnik za Visoko školstvo na Ministarstvu prosvjete. Njemu je ministar dr. Julije Makanec dao dužnost da kao predstavnik Ministarstva prosvjete radi na tom poslu, a također i pri osnivanju Teološkog fakulteta u Sarajevu. Na osnivanju Teološkog fakulteta mnogo su radili i naši dalmatinski franjevci iz samostana Naše Gospe Lurdske, u Zvonimirovoj ulici u Zagrebu.

Radilo se je brzo i savjesno, tako da su već u studenomu bila otvorena oba fakulteta.

Pavao Tijan je uz ostale poslove u ministarstvu i u Hrvatskoj Enciklopediji, posvetio nekoliko sati dnevno radu oko osnivanja tih fakulteta. Morao je obaviti različite administrativne poslove, suradivati s ministarstvom zdravstva, pobrinuti se za nabavu najvažnijih predmeta, učila i pomagala.

Trebalo je pribaviti kosture i lubanje svih rasa i tipova. Na tomu je radio profesor dr. Drago Perović, koji je predavao anatomiju na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Dr. D. Perović je uz dra Šercera bio glavni redaktor za medicinsku struku u Hrvatskoj Enciklopediji. Profesor Perović je bio naš lički pravoslavac, vrijedan učenjak, koji je Hrvatsku smatrao svojom domovinom, nije se bavio politikom nego znanošću i on je odgojio velik broj hrvatskih liječnika.

Sjećam se, da ga je Tijan zapitao kako uspije onako dobro očistiti kosti lubanja, a Perović mu je odgovorio: "To rade mravi, koji to savršeno učine. Nema nijednog kemijskog sredstva koje bi to bolje očistilo."

Ljudski kosturi, preparati sa zglobovima, zidne slike, knjige i drugo otišlo je vlakom u Sarajevo. Bilo je 15 tona materijala.

Profesor Šercer i Pavao Tijan sastavili su i statut fakulteta s propisima o nastavnom planu i ispitnom redu, ali da se tomu dade juridička forma potražili su izvrsnog pravnika, odvjetnika dra Ludvika Zimpermanna, Senjanina, kojega je Tijan dobro poznavao. Moj muž mi je kazivao: "Zimpermann pročita jednu našu rečenicu iz statuta, uzme olovku, križa riječi, stavlja zareze, odbaci sve suvišno i kaže kratko i jezgrovito samo ono, što je bitno. Šercer i ja samo smo se divili tom pravničkom mozgu."

Sigurno je, da su na osnivanju Medicinskog fakulteta u Sarajevu radili još i oni

stručnjaci koje navodi g. Dugački, ali u to ne ulazim, jer o tome ništa ne znam, a ovo pišem samo zato da se prizna zaslužan rad onima, koji se prešućuju, a znadem koliko su radili.

Profesor Šercer bio je po struci otorinolaringolog, ali je raspolagao solidnim i sveobuhvatnim znanjem opće medicine i graničnih struka (biokemije, fizike, biologije, radiologije i dr.). Osim toga, bio je jedan od tvoraca hrvatske medicinske nomenklature. Bio je svjetski poznat stručnjak. Kad su komunisti došli na vlast, otjerali su ga s katedre na zagrebačkom sveučilištu, zatim ga zatvorili u svibnju 1945. i ostao je u zatvoru sve do početka 1946. kad ga je odatle spasio sovjetski kolega s moskovskog sveučilišta. Taj je došao u Zagreb, posjetio ORL.-ošku kliniku i zapitao gdje je profesor Šercer, koga je poznavao po imenu iz svjetske literature i po viđenju s međunarodnih kongresa još od prije rata.

Drugovi se nadoše u neprilici i odmah pustiše prof. Šercera iz zatvora. Tada je preuzeo vodstvo ORL-oškog odjela u bolnici ss. milosrdnica u Zagrebu i uskoro taj odjel postaje prava klinika. Zanimljivo je, da su svi viši državni i partijski dužnosnici u slučaju bolesti uha, grla i nosa tražili pomoć od prof. Šercera, a ne prof. Gušića, njegova bivšeg učenika, koji je postao profesor na sveučilišnoj katedri s koje su zbacili pravog znanstvenika i postavili svog jugokomunista.

Dr. Šercer, ogorčen nasilničkim režimom, umro je prije vremena, 1968. Dr. Ludvik Zimpermann strijeljan je od "oslobodilaca" 1945., jer je bio hrvatski rodoljub. Pavao Tijan umro je u progonstvu 1997.

Medicinski fakultet u Sarajevu najprije je ukinut, jer nije "mirisao" komunistima, a zatim su ga uskoro otvorili, našli su sve pripremljeno, dapače ni statut nisu morali mijenjati. Sebi su pripisali zasluge za ono što je Nezavisna Država Hrvatska dala braći u Bosni.

Neda Tijan Luetić

Izgnanici

Gospodu hrvatske nacionalnosti sreo sam u jednom talijanskom gradu. Ondje živi s mužem i dvoje djece. Lijepo se snalazi i ima dobro namještenje. Djeca joj ondje idu u školu, a muž je vrlo cijenjeni inženjer.

Sve je počelo 1988. godine kad je njen muž dobio u Italiji vrlo dobar posao. Ona je odlučila ostati s djecom u Osijeku. Kupili su lijep stan, njezin muž ih je često obilazio, a i oni su odlazili k njemu u posjete. Došla je 1991. godina. Velikosrpsko - četnička agresija. Granate i mine padale su na Vukovar, Karlovac, Osijek i mnogo drugih gradova. Unatoč tome, ona je još neko vrijeme ostala s djecom u Osijeku. I tek je onda otišla mužu u Italiju, kada je mina direktno pogodila tramvaj i u njemu je poginulo petero, što djece što odraslih.

"Znate, najgore mi je bilo kad sam bila na poslu, i nisam znala što je s djecom. To više nisam mogla izdržati. Stan sam dala na čuvanje prognanoj obitelji koji su mi svečano obećali da će ga napustiti čim se vratim."

Nakon godinu dana, gospoda se htjela s djecom vratiti u Osijek. Situacija se smirila, djeca se još nisu priviknula na talijanski način života, a ona je lako u Osijeku

mogla dobiti posao, jer je bila pravnica. Kad je došla tražiti ključeve svog stana, našla je vrata zatvorena. Nisu je ni pustili unutra.

"Stanar" je rekao:

"Vi imate gdje biti, a ja sam prognanik."

Badava je dobila sudsko rješenje o pravu useljenja. U svoj vlastiti stan se nije uselila. Tako je ostala u Italiji. U međuvremenu je naučila talijanski. Djeca su se "aklimatizirala". Stariji sin ima 17, a mladi 14 godina. Oni sada više ne žele napustiti Italiju, jer su se vrlo dobro snašli u novoj sredini.

"Znate, moj muž i ja bismo se vratili, ali radi djece ne možemo natrag. Tu su djeca našla dobro društvo, a bojimo se kako će se snaći u Osijeku. Osim toga bojimo se droge. Ne znamo kako je tamo, djeca neće ni da čuju da bi došli u Osijek. Prošlo je sedam godina od kako smo otišli, u strahu, u stresu. Mladi sin se zabuni, pa kad neki put na televiziji gledamo utakmicu između talijanskog i hrvatskog kluba uzvikne *bravo* kad Talijani postignu zgoditak. No kad vidi naše ljute poglede, pogne glavu i zašuti."

"Ali, Vi ćete dobiti stan natrag. To je vaše vlasništvo i stanarsko pravo."

"Da, ali kad ga dobijem neću ga nikome iznajmiti. Navraćat ću u njega. I tako često službeno dolazim u Osijek."

I doda nostalgično:

"Možda se moj muž i ja vratimo u Osijek kada budemo u mirovini."

* * *

Moja rođakinja je naslijedila stan u Osijeku nakon što joj je umrla jedna teta. No prije nego li se uspjela useliti, u stan je provalio jedan prognanik iz Baranje. Otišla je u Zagreb i tu je dobila posao kao medicinska sestra. Poslije se i udala, i sada živi s mužem i djetetom blizu Zagreba. Vodila je više sudskih sporova u Osijeku. Konačno je dobila rješenje da se bespravno useljeni stanar mora iseliti iz njezina stana. Badava je platila kamion da mu odseli stvari u nužni smještaj. Policija je bila prisutna, ali su joj odgovorili:

"Ne možemo mi bacati van iz stana svog kolegu s posla."

Takve scene ponovile su se nekoliko puta. Nada se da će sada konačno dobiti svoj stan, jer je Baranja oslobođena. No više se neće vratiti u Osijek, jer je kod Zagreba našla svoj novi dom.

Njezin brat vrlo je sposoban mladi inženjer. Dobio je namještenje na jednom osječkom fakultetu i rješenje za stanarsko pravo. Kad se je došao useliti, u stanu je bio netko drugi. Brat je otvorio privatni posao. Lijepo mu je krenulo. Kupio je stan (čudno kako je u to doba bilo moguće kupiti slobodni, useljivi stan?). Uselio se u njega i tu živi s obitelji. Na fakultetu drži nastavu 1-2 sata tjedno. Nema više vremena, jer mora zaradivati za obitelj i za otplatu dugova. Tako smo izgubili jednog sposobnog, mladog, potencijalnog znanstvenika.

Sigurno je da bi se moglo nabrojiti još mnogo takvih i sličnih slučajeva iz svih dijelova Hrvatske koji su bili ugroženi velikosrpsko-četničkom agresijom.

Često se pitam kolika su nam nepopravljiva zla učinili četnici i takvim posrednim putem, o čemu se malo govori.

Ivo Soljačić

Smisao i značenje hrvatskoga grba

O hrvatskome grbu do sada se dosta pisalo, i znanstveno i popularno. Postoje čak i razne legende, kao ona da je jedan hrvatski knez bio zarobljen od Mletaka te da mu je dužd predložio da odigraju partiju šaha pa ako pobijedi, bit će osloboden, a ako izgubi, bit će mu odrubljena glava. Budući da je srećom pobijedio hrvatski knez, kako kaže legenda, on je nakon povratka u domovinu uzeo za svoj grb šahovsku ploču kao talisman.

Međutim, tek nakon što su arheološki nalazi pokazali da je prototip hrvatskoga grba sadržan na sakralnoj posudi u Sialku iz oko 900. godine prije Krista, a zatim i na grobnici Neapola Skitskoga s Krima iz 1. - 3. st. prije Krista (kako je pokazao E. Paščenko u najnovijoj knjizi o etnogenezi i mitologiji Hrvata u kontekstu Ukrajine, 1999.), stvorene su pretpostavke za dublje tumačenje značenja i smisla hrvatskog grba.

Osnovno je značenje hrvatskoga grba (koji je jedan od najstarijih u povijesti) da na simbolički način prikazuje ustrojstvo velikog Perzijskog Carstva. Mali kvadratići predstavljaju pojedine satrapije među kojima je Hrvatska (Harauvatija) bila deseta (prema predavanju Yadollaha Samaracha, 1995). Njihov skladni poredak izražen u geometrijsko-ornamentaliziranom likovnom obliku pokazuje u smanjenu mjerilu organizacijske jedinice velikoga carstva. Osim toga, pokazuje se kroz jednakost kvadratića potpuna ravnopravnost svake satrapije koja je sastavni dio toga carstva.

Što se pak odabranih boja tiče, ni to nije bilo slučajno, nego je izražavalo duboki smisao. Kao zaratustrijanci, a kasnije manihejci, ti su prastari Hrvati bijelim kvadratićima simbolizirali svjetlost kao emanaciju boga dobra (Ahura Mazda, Ormuzd), dok su tamnocrvenim kvadratićima simbolički predstavljali boga zla (Ahrimana). Zanimljivo je da je i poljska državna zastava izvedena iz te komplementarnosti bijele i crvene boje. Po svom dolasku na Jadran Hrvati su crvenoj i bijeloj dodali i plavu koja simbolizira more. Budući da cijela povijest proizlazi iz borbe dobra i zla, odnosno sila svjetla i tame, ljudi kao slobodna bića odlučuju se za jednu ili drugu stranu, vjerujući da će na kraju svjetskoga razvitka ipak pobijediti snage svjetla i dobra. Tako vidimo da je u hrvatskome grbu sadržan i politički i vjerski, tj. filozofski pogled na svijet.

Ravnovjesan i sređen simboličan izgled grba predstavlja, kako vidimo, uređenu državu koju treba stalno održavati odupiranjem silama zla i stalnom borbom na strani snaga dobra. Grb stoga pokazuje kakvi trebaju biti odnosi između cjeline i pojedinih regija na makroplanu, a na mikroplanu on označuje formulu zdravog života svakog pojedinca (a to je ravnovjesje sa samim sobom, s drugim ljudima i vladarom kao reprezentantom uređene države).

Kad su Hrvati u velikoj seobi narodâ još krajem I. st. krenuli na put prema Europi, s njima ide, naravno, i njihova najveća svetinja, **grb.** On je tako došao u Tanaisko carstvo (Azovsko more, Krim, Ukrajina), a zatim u trećoj etapi etnogeneze i na područje Bijele Hrvatske (koju su Grci nazivali *"He megale Chrobatia"*, tj. Velika Hrvatska, jer nisu mogli prevesti termin "bijelo" koji je u iranskoj terminologiji označavao zapad, odnosno Zapadnu Hrvatsku kojom se označuje smjer dolaska s istoka na zapad).

Tijekom vremena hrvatski grb mijenja oblik i broj kvadratića, ponekad i boju. Tako postoji grb jedne poljske plemićke obitelji iz okolice Poznanja koja uvodi srebrnu i plavu boju kvadratića.

Po dolasku na zapadni Balkan, 625. godine, kamo su Hrvati pristigli zbog obrane Carigrada od Avara, od cara Heraklija Hrvati su ediktima *Prostaksis i Keleuzis* dobili na uzdarje geopolitički prostor omeđen rijekama Dravom, Dunavom, Drinom i Drimom, tzv. "4D".

U novoj se domovini temeljni grb dalje štuje, prenosi i razvija, u različitim vremenima ima manji ili veći broj kvadratića. Što je bio kriterij za određivanje toga broja kvadratića? Broj banovina, a kasnije i broj županija. Poštujući stari organizacijski princip dobro ustrojene države, Hrvati stalno usklađuju broj kvadratića s brojem temeljnih administrativnih jedinica (usp. Fojnički grbovnik). U prvo doba, kada je Hrvatska nakon Svehrvatskog sabora 753. na Duvanjskom polju imala pet banovina **(Bosna, Duklja,** Dalmacija, Slavonija i Lika), nesačuvani tadašnji hrvatski grb zasigurno je imao samo pet kvadratića. Kako vidimo iz Fojničkog grbovnika, grb iz 1527. imao je čak 64 kvadratića zbog uvrštavanja feudalnih područja. I današnji hrvatski grb, nakon više od dva tisućljeća svoga postojanja, izražava istu logiku, jer je moderna Hrvatska uglavnom imala oko 25 županija kao temeljnih regionalnih jedinica.

Naši su se grboslovci dugo sporili oko boje prvog kvadratića u grbu. S tim u svezi zanimljivo je napomenuti da je npr. Cetingradski grb počinjao bijelim poljem. Na grobnici Neapola Skitskoga s Krima (1. - 3. st. pr. Krista), kao i na pročelju crkve sv. Lucije u Jurandvoru na Krku, također je vidljivo prvo bijelo polje. Današnji primat početnoga crvenoga polja zato ne odgovara povijesnoj istini. Naime, u doba komunističke boljševičke vladavine bijelu boju su nazivali "ustaškom" (jer je tako počinjao grb u NDH) pa su prednost dali crvenoj boji.

Vrijeme je da se mnoge povijesne zablude i iskrivljavanja hrvatske povijesti polako počnu ispravljati. Hrvatski grb je u tome samo jedna tema, jedan problem. Kako smo vidjeli, on je neobično važan, jer u sebi simbolizira strukturu i funkcioniranje države i njezinih jedinica. Kad se taj grb usporedi s današnjom sustavskom teorijom, ostajemo zapanjeni kako su Hrvati sustavski mislili još prije dvije tisuće godina. Hrvatski grb zato uopće nije ispravno nazivati "šahovnicom" ili "šahovnjačom" (Vidović, Hrvatski iranski korijeni, 1991.), jer etimon **Šah** označuje vrhovnoga vladara kao regulatora svih odnosa u državi. Kao igra, šah je nastao kasnije, ali i ta igra označuje jedno sustavsko čudo koje ljudski um još ne može svladati u svim mogućim kombinacijama što ih daje 8x8 polja po kojima se kreću, bore, pobjeđuju ili padaju brojne figure čiji je sastav također sličan kraljevskoj upravi (usp. kralja, kraljicu, kule, lovca i pijune vojnike, zaštitnike kralja i kraljice).

Tu osnovnu sustavsku logiku označavanja uređenja uravnotežene i pravedne države hrvatski grb je zadržao sve do danas i kao takav on simbolizira novu Republiku Hrvatsku, koja uz temeljni prvotni oblik grba s 25 županijskih kvadratića dodaje na vrhu i pet posebnih simbola za pokrajine (Zagreb, Dubrovnik, Dalmacija, Istra, Slavonija). Tako je povijesni hrvatski grb dobio i "krunu" koja pripomaže da ga ne zovemo "šahovnicom", nego **hrvatskim grbom.**

Neda Pintarić

U "Maruliću" o knjizi "Alojzije Stepinac"

Prošle 1998. godine, izdala je Matica hrvatska dva izdanja mog rukopisa pod naslovom *Alojzije Stepinac*.

U broju 2/1999. g. hrvatske književne revije "Marulić" objavljena su dva prikaza te knjige, ali ne u okviru uobičajene rubrike: "Knjige", nego u rubrici "Mišljenja i reagiranja".

Ne znam iz kojih je razloga uredništvo "Marulića" tako postupilo. Radilo se samo o tome, da se donesu dva prikaza, dvije ocjene nove knjige koja po svom sadržaju i spada u okvir referiranja o novim knjigama u "Maruliću", a ne među "mišljenja i reagiranja".

Radi se o knjizi čiji sam autor, pa je red da se na navedene ocjene osvrnem, ali isključivo u želji da se činjenice utvrde i razjasne.

Knjigu nisam napisao da bih iznio neko svoje gledanje, svoju ocjenu o životu i djelovanju našeg novog blaženika, već isključivo da pridonesem što većem i boljem poznavanju najznačajnije osobe u hrvatskoj Crkvi u XX. stoljeću. Ta je knjiga nastavak mojih predavanja u zemlji i inozemstvu o kardinalu Stepincu, posebno o sudskom procesu protiv njega 1946. godine.

I.

Prof. Grga Pejnović iznio je svoje gledanje i ocjenu knjige, i na tome mu u prvom redu zahvaljujem. Radi same stvari moram upozoriti na dvije netočnosti u njegovu tekstu, kao i odgovoriti na želju prof. Grge Pejnovića.

Na *str. 382* piše da "Nadbiskupa odvode i oslobađaju, pa opet odvode i tada se sastaje s Titom". Stvar je stajala ovako: Nadbiskup je nakon ulaska partizanske vojske u Zagreb 8. svibnja 1945. g. bio prvi put odveden u zatvor dne 17. svibnja 1945. g. i ostao je u nekom "kućnom zatvoru" (vila na Tuškancu?) do nedjelje 3. lipnja 1945.g., da bi se *4. lipnja 1945.* g. sastao s Josipom Brozom.

Na istoj stranici piše da su nadbiskupovi tajnici bili Šalić i Šimecki. Ivan Šalić je bio nadbiskupov tajnik još iz ratnih dana, a Josip Šimecki je bio kateheta na gimnaziji u Zagrebu, ali ne i nadbiskupov tajnik.

Potpuno razumijem želju prof. Grge Pejnovića, da se u knjizi donijelo i obrambene govore dra Politea i dra Katičića. To je želja, koju su mi izrazili i drugi znanci. To najprije nije bilo u nacrtu (zamisli) same knjige, ali se nadam da će u trećem, dopunjenom izdanju, biti i ti govori objavljeni. Ti su govori doista današnjem čitatelju teško pristupačni.

II.

Franjevac J. A. Matanić iznio je svoj prikaz pod naslovom "Dr. Lav Znidarčić i njegovo svjedočenje o nadbiskupu A. Stepincu".

Knjiga jest i moje svjedočenje, ali najveći dio sadržaja knjige želi opravdati ono što sam u uvodu napisao: *"da se iznošenjem istine raskrinkaju prizemne objede, sramotne tvrdnje i mnoge izrečene neistine"*.

Posebno sam želio da se pokrene što svestranija akcija oko sveobuhvatnog prikaza djelovanja Alojzija Stepinca: kao angažiranog vjernika, mladog svećenika, biskupa i mučenika. Ima mnogo toga neistraženoga i nepoznatog, da kod sadašnjeg stanja ne smijemo ostati.

O. Matanić navodi da su neke moje "primjedbe i nadopune ... postale bespredmetne". Ne znam na što se to odnosi, ali iako sam se trudio saznati što više o našem novom Blaženiku, sada sam prvi put pročitao da postoji "sedam objavljenih svezaka i inače cijeli arhiv". Za arhiv znam da postoji, ali iz njega nisam mogao dobiti ništa, a što se tiče "7 svezaka" nije mi poznato gdje su i kada objavljeni, kao ni kako mogu do njih doći.

Ne znam na temelju čega o. Matanić zaključuje, da ja "rado" izričem "i svoja zapažanja na račun o. Bonifacija Perovića i još više na račun o. Alekse Benigara".

Moja se zapažanja odnose na činjenice, a ne na ocjenu knjiga o. Bonifacija Perovića i o. Alekse Benigara, a ne znam na temelju čega je o. Matanić zaključio da ja ta svoja zapažanja "*rado* izričem"?

Bitno je jesu li moja zapažanja opravdana ili ne.

Nigdje nisam, ni izdaleka, doveo u sumnju da u djelima o. Bonifacija Perovića i o. Alekse Benigara ima "puno i puno vrijednih stvari". Svako je ljudsko djelo nesavršeno (pa i moje!), ali ako ispravljam netočnosti, ne vidim da bi mi to trebalo na svoj način zamjeriti. Ne znam kako je o. Benigar "gotovo život riskirao" pišući životopis kardinala Stepinca. Uskoro će izaći moje opširnije primjedbe na Benigarov životopis Alojzija Stepinca, i to u prvom redu zato, jer me pok. o. Benigar u jednom razgovoru za to posebno zamolio.

Izvan je sumnje da knjiga o. Bonifacija Perovića zavređuje kritički prikaz, ali to sada nemam u planu. Bilo bi mi drago da se netko toga posla primi. O. Bonifacije je svoju knjigu nazvao: "moje uspomene". Dakle, radi se o knjizi pisanoj na temelju sjećanja, a ne na temelju odgovarajuće dokumentacije.

U svojoj knjizi nisam, iz više razloga, ulazio u pitanje "spora" između organiziranih hrvatskih katolika 1925. - 1928. g. kao i 1936. g. - 1938. godine.

Iz današnje perspektive ne smatram da je pitanje "spora" u katoličkim svjetovnjačkim redovima bilo teško, a najmanje da se radilo o "problemu jedinstva katoličkih organizacija". Radilo se najprije o načelnom sporu, a od 1936. g. do 1938. g. bilo je pitanje "koordinacije" ili "unifikacije", s obzirom na to da su Križari od 1930. godine do 1936. bili skoro jedina organizacija, a osim toga najbrojnija, te je zbog toga *"pitanje jedinstva"* doista bilo stvarno bespredmetno.

Nadbiskup je Stepinac za zagrebačku nadbiskupiju osnovao novi tip "Katoličke Akcije", ali smatram da se nije radilo ni o kakvoj "čistoj" KA, jer bi takav naslov pretpostavljao da je postojala neka "nečista" KA. Koliko znam, a u to sam vrijeme bio član AKB "MAHNIĆ", radilo se o formiranju "neutralne" KA, s jedne strane prema Križarima, a s druge strane prema "Domagoju", koji je tek 1938. g. stupio u KA.

Iz kojih je razloga bio "stavljen na stranu" najprije dr. Ivan Protulipac, još i danas nemam sigurnih dokaza, samo je činjenica, da je to bilo koncem 1938. godine, a nikako ne u vrijeme stvaranja "neutralne" KA za područje zagrebačke nadbiskupije (1937.g.!). Osim onoga što je za svoj slučaj napisao sam o. Bonifacije Perović, ne znam za odlučujuće razloge, radi kojih je on bio "stavljen na stranu".

Sam je o. Matanić naveo da je prečasni Pavao Jesih bio "notorni haesesovac", što svakako nije bilo u skladu s načelima KA. Ako o. Matanić nije od Jesiha i Perovića ništa čuo o pitanju KA u Hrvata, pitam da li ih je on pitao o tom "sporu", odnosno o događajima, posebno s obzirom na ono što je o. Bonifacije napisao u svojim sjećanjima? To bi bilo i zanimljivo,a meni je neobično da ih o. Matanić nije sam pitao (a možda i jest?) kada su svi zajedno bili u Rimu i sigurno u češćim susretima.

Vlč. g. o. Matanić navodi: "A evo i Znidarčić šuti". Mislim da ja nisam šutio uopće, a ni u ovoj svojoj knjizi o nadbiskupu Stepincu. Naveo sam da to nije predmet raspravljanja (str. 23). Ne vidim na temelju čega bi o. Matanić morao zaključiti da su Jesih i Perović "šutili iz poštovanja prema Stepincu"?

Već godinama sabirem građu za povijest orlovsko-križarske organizacije, a za to je neizbježno da saberem i potrebnu dokumentaciju o "sporovima", kao i o povijesti hrvatskog katoličkog pokreta iz kojega je nikla orlovska organizacija.

Bilo bi zanimljivo da nam o. Matanić nabroji "do sada neobjavljene glasove", kao i da iznese o kojim se to "osobnim dnevnicima" radi. Sada je vrijeme da se iznese u javnost, jer vrijeme leti, a "drugih svjedoka" je sve manje.

Perović nema pravo, kada navodi (prema onome što je iznio o. Matanić) da su 1945.g. odlukom nadbiskupa Stepinca "prestali kod nas svi oblici KA, a time i cijeli HKP". Nadbiskupov dekret od srpnja 1945. je jasan. O toj smo odluci prije donošenja otvoreno raspravljali (moj dnevnik 13. VII. 1945.g.) i smatram da se radilo o privremenoj mjeri, a posebno se ne može govoriti o tome da su tada prestali svi oblici HKP (hrvatskog katoličkog pokreta), jer se SENIORAT sam raspustio 1941.g., a Akademsko društvo "DOMAGOJ" je via facti prestalo djelovati 1942. godine (v. Perović, str. 234). Seniorat nije nikada stupio u K.A.

Što se tiče odluke zagrebačkog Nadbiskupa o katoličkim organizacijama (osim "Caritasa"), nisam ništa "pokušao" reći, a najmanje da "raspuštanja" nije bilo. Iznio sam samo činjenice, kao i okolnosti uslijed kojih je navedena odluka donesena.

Ne znam što znače pitanja: "ali kako je u stvari?" "Kakova je budućnost?"

Poznato je da su križari i križarice nastavili s djelovanjem u novim uvjetima, bez ikakovih organizacijskih formi i bez "službene" veze s hijerarhijom, ali s njezinim znanjem i pomoći (dani obnove, duhovne vježbe, uskrsna akcija).

Što se tiče tvrdnji da se "Znidarčić smatra jedinim živim svjedokom i opetovano podržava tezu da je sudski postupak sa Stepincem bio jednak (istovjetan) tolikim drugim postupcima ...", kao i u vezi s dvije sumnje o tome, iznio je o. Matanić da su živi neki od optuženika (franjevački bogoslovi) i da se ne može kazati da je Stepinac podnio "pranje mozga", što je sigurno za madarskog primasa i kardinala Josipa Mindszentyja".

Na str. 78. svoje knjige nabrojio sam sve optužene, a mlade sam franjevce osobno poznavao, kao tajnik bogoslovnog fakulteta, kada su iza izdržanih kazni došli na fakultet.

Moje navođenje da sam "jedini živ" odnosi se na onih pet prisutnih, koji su došli zahvaljujući (permanentnim) ulaznicama, koje smo dobili preko Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu.

Nisam toliko nerealan da bih mislio, kako nitko od prisutnih u dvorani nije više živ, ili da nitko od optuženih nije više živ! Mislim da je izvan sumnje, kako je jedno biti

"naručena publika", a drugo "optuženik" i treće prisutan suđenju u ime crkvenih vlasti s posebnom dozvolom.

Što se tiče "pranja mozga", ne znam gdje je o. Matanić našao temelj za takvu tvrdnju? Dnevno sam pratio nadbiskupovu sudbinu od dana uhićenja do čitavog suđenja i nikada se ne bih usudio reći, da je u njegovom slučaju bilo "pranja mozga". Usporedivanje s ostalim procesima crkvenim dostojanstvenicima u istočnoj i srednjoj Europi nakon II. svjetskog rata, odnosilo se na namjere tamošnjih režima, dirigiranih od strane boljševičke Moskve.

Što se tiče mjesta održavanja javne rasprave, stvar je i danas uočljiva i poznata. Na str. 35 spominjem škole iz Klaićeve ul., a ne dvoranu, a sama se dvorana tih škola nalazila, i nalazi se još i danas, u Kačićevoj ulici. Uostalom mislim da odgovor na pitanje "gdje je istina?" ni u kom slučaju ne bi imao utjecaja na čitavo suđenje.

Boravak Nadbiskupa i Kardinala u Krašiću je u svakom slučaju zanimljiv, ali ne vidim zbog čega bi bio "važan za priznavanje Stepinčeva mučeništva"?

U svojoj sam knjizi naveo, da Stepinca smatram mučenikom. To sam napisao još 1997. godine (knjiga je objavljena prije proglašenja blaženim). A što se tiče termina za Blaženikov boravak u Krašiću, postoji službeni termin "uvjetni otpust", a drugi nazivi su neodlučni za samo stanje stvari.

Smatram da su duševne muke nadbiskupa Stepinca pogoršale njegovo zdravstveno stanje. Medicinski nije utvrđeno da su te duševne muke izazvale bolest od koje je Kardinal umro, ali je izvan sumnje da su mu te duševne muke posebno nanijeli svećenici "izdajice", što ga je godinama boljelo.

Navedeno pod e) u prikazu o. Matanića sasvim je u skladu s onim što sam pisao.

Ne vidim razloga da me o. Matanić moli da mu oprostim "na ovako otvorenim riječima". Nemam što oprostiti, već sasvim protivno, zahvalan sam o. Mataniću na onome što je napisao. Jedino što mu moram oprostiti jest to, da me nazvao "poznatim pravnikom i javnim radnikom", jer ja se takvim ne smatram.

Ne mislim da je o. Matanić naivan i ne znam iz kojih je razloga napisao to zadnje pitanje u svom prikazu i na što se odnosi?

Lav Znidarčić

Razmišljanje o današnjoj božićnoj/uskrsnoj ispovijedi

Mislim, da smijemo kritički razmišljati o praksi *današnje* božićne ili uskrsne ispovijedi - u pretpostavci, da i dalje vrijede temeljne istine naše vjere. Jer, kako kaže Sveti Otac, ako je nešto istinito, onda mora biti istinito za sve i uvijek[1]. Naime, vjerske istine izražavaju stabilnu i konačnu istinu[2].

Prošlih sam godina na ovom mjestu objavio trilogiju - dogmatsko, pastoralno, liturgijsko razmišljanje[3], a ovaj se *epilog* može, možda, uključiti u prvi članak.

Ovo razmišljanje o današnjoj ispovijedi polazi od pretpostavke da prihvaćamo istinu da je čovjek sagriješio i da je Sin Božji postao čovjekom, da bi čovjeka spasio. Članak vjere naime kaže: *koji je radi nas ljudi i radi našega spasenja postao čovjekom ...*

Pretpostavljamo dalje, da i danas vjerujemo da je Otkupitelj ustanovio za naše spasenje baš sedam sakramenata, iako znamo da Bog može i drugim putevima intervenirati i spasiti čovjeka. No, članak je vjere, da je sedam sakramenata redovni put za spasenje.

Zbog ranjene ljudske naravi čovjek krštenjem nije *izgubio* mogućnost za grijeh, pa je zato Krist ustanovio sakrament pomirenja (jedan od sedam sakramenata).

Što se tiče sakramenta pričesti pretpostavljamo da i dalje vrijedi nauk sv. Pavla: *... tko god nedostojno jede ovaj kruh ili nedostojno pije ovaj kalež Gospodnji, bit će odgovoran za tijelo i krv Gospodnju* (Kor. I, 11, 27 i d.). U posljednici *Hvali, Sion, Spasitelja*, sv. Toma Akvinski kaže

Dobar, opak blaguju ga,
Kob je ipak svakom druga:
Život ili smrtni mrak.

Smrt je zlima, dobrim žiće,
Gledaj, isti Kruh i Piće,
A plod tako nejednak.

Ti stihovi nisu samo pobožna pjesma pobožnog sveca, nego je u njima izražena vjerska istina o odnosu čovjeka prema Tijelu Kristovu.

Temeljem tih istina o grijehu, Spasitelju i sakramentima *Katekizam Katoličke Crkve* naučava, da se pričest smije primati samo u stanju milosti (1415), a u crkvenim se zapovijedima kaže, da se treba ispovijedati barem jedanput na godinu i pričestiti barem o Uskrsu (2042).

* * *

Nakon Koncila uveden je običaj pričesti vjernika kod svake mise - radnim danom, nedjeljom i blagdanom.

U pravilu, i u većini slučajeva, te masovne pričesti nisu dokaz ili posljedica neke veće vjere, veće pobožnosti ili više razine duhovnog života. To je, nažalost, samo običaj (a ne bi nikako smio biti!) - baš kao što je kod nekih, ili većine, običaj nositi na blagoslov uskrsne pogače ... Dnevna sv. pričest trebala bi biti samo posljedica veće vjere, veće pobožnosti i stanja milosti ... Ne treba posebno dokazivati, kako je sv. papa Pio X. mislio baš na to, kada je preporučio čestu sv. pričest.

S druge pak strane danas je ispovijed veoma ili posve zanemarena, baš kao da je nestalo grijeha, što bi onda značilo, da kršćanstvo nema više razloga za postojanje. Najgore je što je nestao ili nestaje i pojam o grijehu, kako je upozorio još Pio XII. A kard. Ratzinger, pročelnik Sv. zbora za nauk vjere, kaže ovako: *Činjenica je, da svi mi danas mislimo, kako smo jako dobri i da možemo zaslužiti samo raj*[4]. *Netko je kazao, da sve današnje ideologije imaju zajedničku osnovnu dogmu - ustrajno niječu grijeh*[5]. Nažalost, grijeha ima sve više, što ne moramo posebno dokazivati ni dokumentirati.

Tijekom godine rijetke su ispovijedi u odnosu prema broju podijeljenih pričesti. Više je ispovijedi prilikom Božića i Uskrsa, ali većina tih penitenata ne pripada onom mnoštvu, koje se svaki dan pričešćuje.

To potiče na razmišljanje. Što nam kazuju *današnje* božićne/uskrsne ispovijedi?

Nije teško uočiti, da se ljudi pričešćuju kroz čitavu godinu na svakoj sv. misi i sigurno je da (kao cjelina) malo razmišljaju što je pričest, baš kao što mnogo ne razmišljaju o smislu blagoslovljene vode, kojom se križaju pri ulazu u crkvu. Uoči Božića neki iz tog mnoštva pričesnika pristupaju ispovijedi, što također nije teško uočiti i što bi trebalo značiti, da su baš tog dana nešto sagriješili ... jer, da su nešto sagriješili mjesec dana ranije, trebala je izostati dnevna pričest. Ista se stvar događa i u Velikom tjednu. Smijemo li pretpostaviti, da su ponovno, baš u Velikom tjednu, ili dan ranije, sagriješili i da zato trebaju pristupiti ispovijedi. Ako su ustanovili, da su u stanju grijeha, jesu li izostavili dnevne pričesti do te ispovijedi?

Posve je sigurno, da ta konstrukcija ne može stajati i da je možda pravilnije kazati, da je većina tih ljudi, svojom krivnjom ili tudom, izgubila pojam o grijehu i svijest o veličini i uzvišenosti pričesti, za koju kaže sv. Toma Akvinski

U dva lika tu se taje
Silne stvari, kojima je
Tek vanjština razlikom.

Malo je teže vjerovati, da su svi današnji masovni pričesnici u stanju milosti, jer bi onda to moralo značiti da je na svijetu manje grijeha nego u prošlim vremenima. Kamo sreće, da je tako.

Znači li onda da većina onih koji se dnevno pričešćuju, a ispovijedaju o Božiću ili Uskrsu, prima nedostojno pričest, tj. u stanju grijeha?

Sve to mnoštvo možda nije subjektivno krivo, ali je činjenica da stvar nije u redu s objektivne strane.

Crkvena zapovijed o ispovijedi i pričesti *barem jedanput na godinu* vrijedila je u prošlim vremenima, kada su se vjernici (opravdano ili ne) samo jedanput na godinu pričešćivali, pa su iz praktičnih razloga spajali ispovijed i uskrsnu pričest.

Današnji običaj svakodnevne pričesti iziskuje sigurno za svakoga više ispovijedi na godinu, a ne samo uskrsnu ili božićnu, kako bi se izbjeglo svetogrđe, tj. pričest u stanju grijeha.

Ako se svećenici i redovnici ispovijedaju *sedmično*, kako bi mogli u stanju milosti *dostojno slaviti sveta otajstva*, onda to mora vrijediti i za običan puk, ako se pričešćuje svakog dana. Inače, to pravilo nema smisla ni za svećenike, ni za redovnike!

Ako je, dakle, današnje ponašanje u pogledu česte pričesti suprotno nakanama sv. Pija X., onda je jasno da je odgovornost na dušobrižnicima i na biskupima. Skromno mislim da Pio X. nije očekivao tolike pričesti i tako mali broj ispovijedi.

Neshvatljivo je, kako većina dušobrižnika ne opaža činjenicu, o kojoj ovdje razmišljamo. Neshvatljivo je, što većina biskupa još o tome nije progovorila, barem koliko je meni poznato.

Znam, da bi mi netko mogao prigovoriti da ne razumijem *duha Koncila*, što je *slogan* današnjeg vremena. No, na tu eventualnu primjedbu smijem odgovoriti riječima uzoritog kard. Ratzingera, pročelnika Sv. zbora za nauk vjere, koji kaže: *"duh Koncila" je pravi "anti-duh, Konzils-Ungeist"*[6].

Dakako, ako se Crkva odrekla sintagme *pričest u stanju milosti*, onda ovo moje razmišljanje nije potrebno.

Pavao Galić

Bilješke

1 Ivan Pavao II., *Fides et ratio*, enciklika, 1998., III, 27
2 ibid., VII, 95
3 *Današnje masovno pričešćivanje - dogmatsko pitanje* (Marulić, Zagreb, XXX/1997., 1, 192-196); *Svećenik ide na kongres* (ibid., XXX/1997., 5, 1057-1061); *Liturgijsko razmišljanje obična čovjeka* (ibid., XXXI/1998., 5, 1035-1043).
4 V. Messori a colloquio con il cardinale Joseph Ratzinger, *Rapporto sulla fede*, Torino, ed. Paoline, 1985, 152
5 ibid. 153
6 ibid. 33

Zaboravljeni bibliotekari knjigoljupci

U "Maruliću", broj 2/99, izašao je članak Šimuna Jurišića "Naši knjižničari i knjigoljupci", u kojemu nisu spomenuti neki stručnjaci zaslužni za hrvatsko bibliotekarstvo, pa ih je potrebno spomenuti.

Poslije Franje Fanceva (1882-1943), koji je bio upravitelj Sveučilišne knjižnice od 1919. do 1927. godine, za upravitelja je postavljen dr. Mate Tentor, koji je bio na upravi od 1927. do 1943. godine. On je napisao malu povijest biblioteka.

Ja sam završio 1933. godine slavistiku na Filozofskom fakultetu i namješten sam u Sveučilišnoj knjižnici, gdje sam vršio katalogizaciju i vodio odjel rijetkih knjiga i rukopisa (rara).

Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske u knjižnicu su dopremane knjige Srba i Židova, koje su pohranjene u podrumu zgrade. Jednoga dana dobio sam nalog od Ministarstva prosvjete da dopremim knjige iz srpske patrijaršije u Sremskim Karlovcima. Knjige smo nosili četrnaest dana u teretne vagone. U crkvi skidali su muzealci, pod vodstvom upravitelja muzeja prof. Tkalčića, umjetnine.

Godine 1945. mene su napali u novinama da me treba predati "narodnom sudu", no, kad sam izjavio da su Nijemci kanili knjige otpremiti u Njemačku, a mi smo ih spasili, bio sam čak pohvaljen, a knjige su otpremljene u Sremske Karlovce zajedno s crkvenim umjetninama.

Kad je dr. Mate Tentor umirovljen 1943. godine, raspisan je natječaj za upravitelja Sveučilišne knjižnice u kome su se natjecali bibliotekari dr. Josip Badalić, Marin Pavlinović, Davorin Mintas i ja. Ja sam kao dobar stručnjak s desetogodišnjom praksom izabran za upravitelja. U natječaju nije htio sudjelovati bibliotekar Matko Rojnić.

Glazbeni odjel u knjižnici vodio je prof. Josip Andreis (1909-1982), vrsni glazbeni pisac. Odjel za novine i časopise vodila je sinovka dra Julija Benešića Mira Benešić, koja je strijeljana 1945. godine, jer je bila Križarica.

Valvazorovu umjetničku zbirku, koju je kupio osnivač Metropolitanske knjižnice zagrebački biskup Aleksandar Mikulić (1688-1694), vodio je dr. Artur Schneider (1879-1946), a poslije njega dr. Željko Jiroušek (1911-1998). Godine 1914. pohranjena je Metropolitanska knjižnica u Sveučilišnoj i za nju je bio zadužen velečasni gospodin Antun Markov.

Uz navedene službenike isticala se dr. Elza Kučera (1883-1972), kći hrvatskoga astronoma i osnivača Zvjezdarnice Otona Kučere. Od 1919. do 1945. godine radio je u Sveuč. knjižnici i dr. Josip Badalić (1888-1985). Kada je osnovana katedra za ruski jezik i književnost on je prešao na Fakultet i predavao taj jezik i književnost do svoga umirovljenja 1969. godine.

U trezoru knjižnice nalazila se knjiga posjetitelja, u koju se upisao i prijestolonasljednik Rudolf, kad je 1888. godine položio temelje vojarne, koja je nosila njegovo ime. On je posjetio i Arheološki muzej i tamo se upisao.

Kad sam ja došao za upravitelja, prva mi je briga bila da zaštitim stare knjige i rukopise, pa je u podrumu sagraden jak betonski bunker u kojemu su rijetkosti bile sigurne od bombardiranja.

U trezoru je bila pohranjena i knjižnica Nikole Zrinskoga (1620-1664), koju je vlada otkupila od bečkog knjižara Kende, zatim dva primjerka glagoljskog Misala tiskanog u Roču u Istri 1483. godine. Velika vrijednost bili su rukopisi iz knjižnice Ljudevita Gaja (1809-1872).

Uz taj odjel uređeni su još odjeli za nabavu knjiga i odjel za dužnosni primjerak.

Jednoga dana, idući kroz podrum, na hrpi ugljena opazio sam mali platneni kovčežić s tragovima osušene krvi. To je bio kovčežić Eugena Kvaternika (1825-1871), koji je, smrtno pogođen, pao u kočiji na njega i okrvavio spise u njemu. Ti su spisi pohranjeni u trezoru, a kovčežić je onda bačen u podrum da ga ložač spali. Nakon ovoga predan je kovčežić u muzej.

Kvaternikove spise proučavao je 1940. godine August Cesarec (1893-1941), kad je pisao dramu "Sin domovine", ali tekst nije mogao pročitati, jer su listovi bili slijepljeni krvlju. U trezoru je proučavao stare kajkavske pisce i Miroslav Krleža (1893-1981), kad je pisao "Balade Petrice Kerempuha".

Godine 1944. dao je, po odobrenju Ministarstva prosvjete, grof Jakob Eltz pohraniti veliku kištru u kojoj je bio zlatni i srebrni jedaći pribor. Kamo je to dospjelo 1945. godine nije mi poznato, ali se pričalo da su se komunisti na gozbi na Dedinju služili zlatnim i srebrnim priborom, što će biti vlasništvo grofa Eltza.

Za vrijeme rata htjeli su Nijemci postaviti na ravni krov knjižnice protuzračnu obranu, što nisam dopustio, jer se na krov išlo kroz spremište knjiga. Kad sam to odbio jako sam se zamjerio Nijemcima, koji me nikada nisu pozivali na svoje priredbe.

U knjižnici je radila i naš najbolji bibliotekarski stručnjak *dr. Eva Verona (1905-1996)*, koja je pisala stručne knjige i prva postigla doktorat iz bibliotekarstva, koje je predavala na hrvatskom Sveučilištu. Dobri su stručnjaci bile bibliotekarice *Jelka Jambrišak Mišić, Branka Hergešić, Zlata Matičec* i dr.

U svibnju 1945. godine došla je u knjižnicu Jelka Mišić u partizanskoj unifo[illegible] s revolverom za pasom i zatražila od mene da predam ključeve zgrade i trezora. Ja sa[illegible] to odbio, tražeći pismenu razrješnicu. Ona se primila za revolver, pa sam predao ključeve bibliotekaru *Matku Rojniću*, koji je, bez natječaja, imenovan upraviteljem i na upravi ostao 31 godinu. Tom prilikom službenice knjižnice su plakale.

Kad je Rojnić umirovljen, poslije njega su postavljani za upravitelje nestručnjaci, i to: od 1977. do 1985. godine Veseljko Velčić, 1985-1989. dr. Petar Piskač i od 1990. dr. Ivan Mihel, koji je preselio knjige u novu zgradu u Ulici Hrvatske bratske zajednice 1995. godine.

Nakon nekog vremena pozvan sam u Ministarstvo prosvjete, gdje me je ispitivao bivši orjunaš i partizan Božo Stošić, moj kolega sa Sveučilišta. On je izjavio da nemaju ništa protiv mene, jedino što sam postao upravitelj za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske i pozivao namještenike da pozdravljaju sa "Spremni!".

Tad sam doznao da je nadzor nad mojim radom vršio tajni komunist podvornik Josip Sigurić, koji je bio tuberkulozan, pa sam ga štedio i davao mu lakše poslove. On je o meni svjedočio najbolje, kao i Srpkinja Mara Cvijanović koja je bila izvrsna činovnica.Nakon šest mjeseci, koji mi nisu uračunati u mirovinu, preuzet sam u Gradsku knjižnicu gdje je bio upravitelj vrsni bibliotekar prof. Juraj Canki, koji je s dr. Badalićem i službenicom Pavelom Kovačićem preselio Gradsku knjižnicu iz Kule Kamenitih vrata u Novinarski dom 1936. godine.

Godine 1945. održao je prof. Canki nastupno predavanje o povijesti knjižnice, pa je odmah smijenjen, jer je u predavanju istakao zasluge *Emilija Laszowskoga* i *Velimira Deželića*, tobožnjih klerikalaca.

Poslije Cankija na upravu je došao mačekovac Božidar Magovac, bivši potpredsjednik AVNOJ-a. On je dao ukloniti iz upraviteljske sobe veliku Titovu sliku i postavio slike braće Radića i Crkve sv. Marka. Nakon toga smjesta je uhićen pa je umro u zatvoru.

Poslije Magovca na upravu je došao učitelj Antun Kancijan, kojega nismo voljeli. Kad je on, kao ibeovac, otpremljen na Goli otok, ja sam bio vršitelj dužnosti upravitelja, no upraviteljem nisam mogao postati, jer sam odbio ući u Partiju.

Jurišić, dalje, nije spomenuo ni upravitelja Radničke biblioteke Božidara Adžiju, koji je strijeljan u Dotrščini 1941. godine. Njega je naslijedila prof. Vera Mudry-Škunca, koja spada medu naše najbolje bibliotekarske stručnjake.

Za vrijeme moje uprave u knjižnicu je došao za upravitelja pročelnik gradske prosvjete prof. Josip Busija (1905-1998) i dopremio veliki stol predstojnika za bogoštovlje i nastavu Ise Kršnjavoga (1845-1927). Stol je dala upraviteljica Vera Mudry-Škunca dru Antunu Baueru za njegov ured. Gdje je taj stol danas, nije mi poznato. Nakon prof. Busije došla je za upraviteljicu V. Vuković.

Ja sam u Gradskoj knjižnici uredio odjel rariteta iz ostavštine Emilija Laszowskog i podučavao mlade bibliotekare u katalogizaciji.

Medu namještenicima isticale su se bibliotekarke dr. Tanja Blažeković, koja je izdala "Priručnik za biblioteke osnovnih škola", prof. Smilja Grgić, Višnja Benković, Asja Pavlović, Maja Lalić, Srna Vuković, Dubravko Štiglić i Branka Furlan, koja je kao ibeovac oboljela na Golom otoku i umrla od spondiloze kičme.

U čitaonici vršile su nadzor prof. Lela Canić i dječja spisateljica Zlata Perlić, koja je napisala dječji roman "Unuk Mije Crnića". Knjižničarke Božica Marinković i Vjera Pirnat nisu nikada došle u ured na Božić, pa su imale velikih neprilika.

Na knjižničarskim tečajevima ja sam predavao uredenje knjižnica i katalogizaciju i tako vršio izobrazbu kadrova.

Nakon 18 godina otišla je *Višnja Vuković* u mirovinu, pa je nova upraviteljica Vera Mudry-Škunca provela integraciju Gradske knjižnice s Radničkom bibliotekom. Ona je uvela bibliobus kojim se prevoze i posuduju knjige po čitavom Zagrebu.

Danas vodi upravu Gradske knjižnice prof. Anka Katić-Crnković, koja je preselila knjižni fond u zgradu Starčevićeva doma 1995. godine. Ovdje je 7. prosinca 1997. godine proslavljena 90. godišnjica Gradske knjižnice, koja je osnovana u kuli Kamenitih vrata na isti datum 1907. godine.

Najveće odlikovanje za stručni rad u knjižnicama bila je tzv. "Kukuljevićeva povelja", koju sam i ja dobio, kao i zvanje "viši bibliotekar", jer sam napisao 18 stručnih rasprava, medu kojima se ističu "Anonimi, pseudonimi, inicijali i šifre hrvatskih književnika ...", što je izašlo u 32. knjizi Građe biv. JAZU 1978. godine.

Marko Orešković

50. OBLJETNICA POSUDIONICE I RADIONICE NARODNIH NOŠNJI

U Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu održan je 24. siječnja 1999. svečani koncert povodom 50. obljetnice rada Posudionice i radionice narodnih nošnji iz Zagreba. Pokrovitelj proslave bilo je Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Tom događaju bio je prisutan i ministar kulture gospodin Božo Biškupić koji je govorio o velikoj važnosti postojanja ustanove koja se brine za folklornu baštinu, pučku i tradicionalnu umjetnost. Svečanosti bila je prisutna prva voditeljica posudionice gospođa Katarina Turkalj, današnji ravnatelj prof. Josip Forjan koji je zahvalio na poticaju Ministarstvu kulture i Gradskom uredu za kulturu, te šest djelatnika ove uslužno-stručne ustanove, koji stoje na usluzi svojim stručnim i praktičnim savjetima. Posudionica narodnih nošnji u svom fundusu ima preko 14.000 predmeta s 15 različitih etnolokaliteta Hrvatske.

Svečani koncert otvorio je naš jedini profesionalni ansambl hrvatskih narodnih plesova i pjesama, "Lado", poznatim Ladarkama maestra Emila Cossetta a u koreografiji Zvonimira Ljevakovića koji je također jedan od osnivača posudionice. Nastupio je i Hrvatski dječji folklorni ansambl "Ententin" koji se predstavio pjesmom "Sve ptičice zapjevale" i plesovima bistranskog kraja, kulturno - umjetničko društvo "Ivan Goran Kovačić" s plesovima otoka Korčule, brodskog Posavlja i Vrličkim kolom, folklorni ansambl "Venčec" s pjesmama i plesovima iz Draganića te onima bunjevačkih Hrvata, družina "Vuga" koja je otpjevala šokačke pisme iz Bačke i Srijema. Kulturno-umjetničko društvo "Preporod" izvelo je pjesme i plesove iz Baranje, umjetničko društvo "Croatia" kante i tance otoka Krka, članovi KUD-a "Željezničar" prikazali su kraljičke običaje iz Habjanovaca u Valpovštini, a folklorni ansambl "Zagreb -Markovac" predstavljao je pjesme i plesove Posavine.

Nakon podjele prigodnih i svečanih priznanja profesor Forjan zahvalio je cijelom hrvatskom narodu za takvu kulturnu baštinu, a program je zaokružen zajedničkom izvedbom svih izvođača, pjesmom iz Hrvatskog zagorja "Igrajte nam mužikaši". Zasigurno su dva sata prekratko vrijeme da se prikažu sve hrvatske narodne nošnje, glazbala, običaji, plesovi i popijevke.

Posudionici u svoje ime želim čestitati i zaželjeti još puno ovakvih jubileja, jer se samo očuvanjem tradicije i narodnog blaga može održati narod kojem ta folklorna ostavština i pripada. Bila je to prilika da se u dva sata (što je prekratko vrijeme) vidi sva raskoš, ljepota, jednostavnost i raznolikost hrvatske narodne nošnje, hrvatskih glazbala, običaja, pjesme i plesa.

Moramo biti ponosni što posjedujemo takvo bogatstvo.

Vlatka Glasnović

45 GODINA USPJEŠNOG RADA ZAGREBAČKIH SOLISTA

25. siječnja 1999. godine u Koncertnoj dvorani "Vatroslav Lisinski" u Zagrebu održan je svečani koncert povodom 45 godina postojanja Zagrebačkih solista te 85. rođendana suosnivača ansambla violinista Stjepana Aranjoša.

Visoki pokrovitelj tog događaja bio je predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman. Ministar Božo Biškupić kao izaslanik predsjednika, za Zagrebačke soliste rekao je kako su hrvatsko veleposlanstvo u svijetu, ansambl je osvojio visoko mjesto u svijetu i odaje prepoznatljivost Hrvatske i Zagreba. Tom prigodom Zagrebačkim solistima uručena je povelja Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, koju je preuzeo Anđelko Krpan, današnji voditelj ansambla. Maestro Goran Končar solistima je predao priznanje Hrvatskog udruženja komornih i orkestralnih glazbenika. Stjepan Aranjoš je dobio priznanje povodom 85. godine života, a od Hrvatskog društva glazbenih umjetnika plaketu. Bivši član Zagrebačkih solista Tonko Ninić, tom prigodom dobitnik priznanja za životno djelo, za Stjepana Aranjoša, prijatelja Brune Valtera i Lovre pl. Matačića, rekao je da je osoba kojoj treba zahvaliti za osnivanje hrvatskih komornih sastava, Radio orkestra i poticanje stvaranja Zagrebačkih solista. Prema riječima Tonka Ninića, Stjepan Aranjoš je u vremenu osnivanja ansambla bio "desna ruka Antonia Janigra". Za sam ansambl Ninić je istaknuo, kako su grad Zagreb upisali u kartu svijeta, te kako je to ansambl koji je svojim uspjesima puno pridonio promicanju kulture. Tom prigodom uz Zagrebačke soliste nastupili su i sopranistica Dunja Vejzović, hornist Radovan Vlatković i klavirist Đorde Stanetti. Bila su odsvirana djela Antonia Vivaldia "L'estro armonico", Simfonija za gudače u G-duru Amanda Ivančića, W. A. Mozarta Treći koncert za rog i orkestar u Es-duru, KV 447 i Koncertna arija "Ch'io mi scordi di te?", KV 505, Koncertantne improvizacije za gudače Milka Kelemena te III. Brandenburški koncert u G-duru, BWV 1048 J. S. Bacha koji su izveli sadašnji i svi bivši članovi ansambla.

Vlatka Glasnović

CATHERINE MACKINTOSH U ZAGREBU

Zagrebački solisti nakon svečanog koncerta povodom 45. obljetnice postojanja, održanog 25. siječnja u velikoj dvorani "Vatroslav Lisinski" nikako ne posustaju u daljnjim koncertima. Tako su 2. veljače 1999. u Hrvatskom glazbenom zavodu u Zagrebu održali još jedan koncert. Ovoga puta prepoznatljivi ton ansambla obogatilo je i gostovanje ugledne violinistice iz Velike Britanije Catherine Mackintosh koja je, osim što je izvodila solo dionicu na violini, ansamblu bila i umjetnička voditeljica. Catherine Mackintosh je rijetka glazbena umjetnica koja je proučavala sviranje na starim, baroknim gudačkim glazbalima. Snimala je s raznim eminentnim orkestrima za razne izdavačke kuće, a danas, između ostalog, predaje baroknu violinu na Kraljevskom collegu za glazbu, često dirigira i održava razne tečajeve i seminare. Upravo takav seminar o razdoblju glazbenog baroka održala je prošle i pretprošle godine u Primoštenu.

Na programu su bila sljedeća djela: Uvertira i plesovi za dramu "The Alchemist" Georga Friedricha Händela, zatim zanimljivo i komično djelo Heinricha Ignaza Franza von Bibera, skladatelja 17. stoljeća, naslova "La Battaglia" (Bitka). Catherine je to djelo sama najavila na hrvatskom, a isto tako prije početka svakog stavka opisala je o čemu se zapravo radi u tom stavku. Tako se moglo čuti kako se vojnici spremaju na bitku, kako mole za sretan ishod bitke,

kako bitka počinje plotunima, a u zadnjem stavku kako oplakuju poraz. Da bi se dobio dobar slušni uvid u razvoj događanja u bitki, cijelo djelo popraćeno je vrlo dobrim efektima koji se mogu dobiti na gudačkim glazbalima, kao na primjer umetanje papira između žica, lupkanje rukom po žicama, zatim naglo trzanje žica i razna glissanda.

U koncertu za violinu, gudače i basso continuo u a-molu, BWV 1041 Johanna Sebastiana Bacha, Catherine je odsvirala solo dionicu. Bila je odsvirana i Treća simfonija Amanda Ivančića u kojoj je ansambl pokazao svoju umješnost pri izvođenju velikog spektra dinamike, Suita za dramu "Abdelazer" Henrya Purcella i Concerto grosso u B-duru, op. 6 br. 7 Georga Friedricha Händela.

Vlatka Glasnović

NOVI YAMAHA INSTRUMENTI ZAGREBAČKE FILHARMONIJE

Koncert Zagrebačke filharmonije koji je održan 22. siječnja 1999. bio je od velike važnosti kako za Zagrebačku filharmoniju, tako i za zagrebačku publiku koja uvijek puni koncertnu dvoranu, a i za samu Hrvatsku. To je bio naime prvi koncert na kojem su glazbenici svirali na novim instrumentima koje je Zagrebačka filharmonija dobila kao donaciju vlade Japana. Obnovljene su dionice trombona trube, flaute, timpana i udaraljki, a obnovljena je i audio oprema.

Japanski veleposlanik Kesuke Oba istaknuo je kako je ovaj poklon Zagrebačkoj filharmoniji poklon iz dubine srca japanske vlade Hrvatskoj, a orkestar kao što je Zagrebačka filharmonija, ponos je Hrvatske u svijetu. Na ovoj donaciji zahvalila je i pomoćnica ministra kulture Bože Biškupića, gospoda Jagoda Martinčević. Dirigent koncerta bio je maestro Kazushi Ono koji je od 1990. do 1996. godine bio šef dirigent, a od 1996. godine ravna orkestrom kao gost dirigent. Maestro Ono je također mnogo pridonio da se donacija i ostvari. U zahvalu Kazushiju Onou uručena je zlatna medalja Koste Angelova Radovanija s likom Lovre pl. Matačića, a veleposlaniku Japana zlatnik Damira Radolščića s likom Jakova Gotovca.

Tom je prigodom u Koncertnoj dvorani "Vatroslav Lisinski" Zagrebačka filharmonija izvela sljedeće skladbe: povodom 80. obljetnice rođenja Branimira Sakača simfonijsku sliku "Oluja". To djelo skladatelj je napisao 1957. godine za radiodramu "Sluga Jernej" prema romanu Ivana Cankara. Branimir Sakač bio je jedan od osnivača Zagrebačkog muzičkog biennala. 2. koncert za glasovir i orkestar u B-duru op. 19 Ludwiga van Beethovena sa solistom iz Mađarske Deszö Ránkijem koji je izražajno i osjećajno izgovarao svaki ton, svaku glazbenu rečenicu ili frazu. Taj je glazbeni umjetnik 1969. pobijedio na Međunarodnome glasovirskom natjecanju "Robert Schumann" u Zwickauu, a od tada održava mnogobrojne nastupe diljem svijeta. Orkestar je izveo i programsko djelo Alpsku simfoniju, op. 64 Richarda Straussa, koja je zvukovna slika netaknute prirode i pravog alpskog ugođaja.

Ova muzička suradnja Japana i Hrvatske pridonijet će daljnjem prijateljstvu oba naroda. Japanskoj vladi možemo od srca reći hvala i uživati u lijepoj glazbi koja će se izvoditi na ovim instrumentima.

Vlatka Glasnović

NOVI IZLOŽBENI PROSTOR

Na vijest o tome da se i Ministarstvo financija pojavljuje u ulozi promotora likovnih izložbi, nepopravljivi 'nevjerni Tome' mogli bi ponoviti onaj sada pomalo i zlorabljeni usklik izvjestitelja sa sportskih priredbi: "Pa, ljudi moji, je li to moguće?" Naime, na I. i II. katu modernoga zdanja Porezne uprave — Područni ured Zagreb (na križanju avenije Dubrovnik i Savezne Republike Njemačke) organizirano se prireduju slikarske izložbe.

Na prijedlog Željka Glavaša, načelnika općih poslova Središnjeg ureda Porezne uprave, a uz podršku ravnatelja Mate Perkovića i pročelnika područnog ureda Josipa Lozančića, krenuo je projekt cijeloga niza izložbi.

Neodoljivost imaginarnoga Mediterana

Upravo je postavljena (13. V. - 14. VI.) izložba Ružice Dešković, koja pod zajedničkim naslovom *Primavera* predstavlja tridesetak svojih najnovijih radova. Snažnom ali i do kraja oslobođenom gestom, ne odustajući od prepoznatljive palete na kojoj dominira tamna plavet, koju opet upotpunjuje grafizam bijele, žute, narančaste ili ljubičaste, Ružica Dešković stvara svijet imaginarnih bića koja i poetski odabranim naslovima *(Žukva na škoju, Vonj lavande)*, neodoljivo prizivaju svijet flore i faune Mediterana. Većina predstavljenih radova nastala je 1999. godine, a nekoliko ih je iz 1996. *(Zagrljaj u zelenom, Tri cvita na šentadi)* i 1997. *(Mandorla, Mala mandorla, Pjev u vrisku, Modri pjev)*. Dva su rada iz 1998. *(Rosopustov skok, Prodoci)*, a dva su datirana 1998/97. *(Dub, Smrič)*.

Upravo ta dva rada donose i neobičnu novinu. Naime, svi radovi na ovoj izložbi radeni su tehnikom acrylica na platnu, s iznimkom nekolicine na papiru. Na nekim platnima, međutim Ružica Dešković se prepustila zanosu eruptivne imaginacije pa joj ploha na kojoj je započela slikati nije bila dovoljna za iskaz zamišljenoga, već je dijelove slike izrezivala s drugog platna i ugrađivala ih kao treću dimenziju temeljne slike. Tako u konačnici, uz redovitu oznaku ... *na platnu* tih pet-šest radova s pravom nosi i dodatnu odrednicu *reljef*.

Meditativnost lirskoga geometrizma

U istom izložbenom prostoru predstavio se (15. IV. - 10. V.) i Vinko Fišter izborom iz slikarskoga opusa 1990.-1999. (slike, grafike i crteži).

"Kod Vinka Fištera sve je jasno, rafinirano, lijepo i uravnoteženo", zapisao je Srećko Planinić, inače i sâm slikar a ujedno i art-direktor cijeloga projekta. "Fišter je poput renesansnog slikara" - ističe S. Planinić u nastavku svoga teksta za katalog Fišterove izložbe - "za podlogu svojih slika izabrao drvenu podlogu, s punim razlogom, jer mu ona pruža najveće mogućnosti za njegovu specifičnu koloristička obradu plohe, odnosno njene bogate tonalne varijacije na koje instalira završni konceptualni kontrapunkt, utiskujući u tkivo slike novu prostornu dimenziju, ili pak uslikava novu metaforu, koju suprotstavlja osnovnoj plohi slike".

Na Fišterovim radovima iz naznačenoga razdoblja uočavamo i novi strukturalni element, koji s jedne strane dokida prividnu simetričnost dosadašnje sintakse (trokut, četverokut), a s druge i kontrapunktira lirski kolorizam. Riječ je o *mrlji*, koja je najčešće nazočna u svojim

tamnim tonovima, ali nerijetko i kao pastozni tonski razmaz.

Bilo kako bilo, Vinko Fišter ustraje u poetici lirskoga geometrizma, promišljajući tajnu prostora, o čemu svjedoče i naslovi većine radova (*Prostor i znak, Emanacija krajolika)*, dok su malobrojne iznimke koje samo potvrđuju rečeno: *Bijela vrata, Hommage à Kafka, Prasak, Pod križem.*

Premišljanja prije i poslije izložbe

Premda nisam stigao pogledati i prvu izložbu, onu Vesne Sokolić, već sada se bez zadrške može kazati da je zamisao gospodina Željka Glavaša višestruko korisna. Ponajprije jer su likovni umjetnici dobili još jedan prostor za izlaganje. Tome valja dodati i podatak da organizator i promotor (Porezna uprava) otkupljuje jedno od izloženih djela, a slikar u svoje ime jedno djelo daruje, jer o trošku organizatora tiskaju se katalozi s reprodukcijama u boji, pozivnice, a prireduje se i coctail. Napokon, riječ je o prostoru visoke frekvencije posjećenosti pa se i broj potencijalnih gledatelja na taj način uvećava.

Usprkos svemu rečenom, na otvorenju nismo vidjeli TV-kamere, u tisku nismo zatekli ni uobičajene kratke vijesti (časna je iznimka *Jutarnji list)*... No, to je već početak jednog drugog razgovora.

Tvrtko Klarić

UPRAVO IZAŠLO

Naručite kod nakladnika:
HKD sv. Jeronima
Trg kralja Tomislava 21
10000 ZAGREB
ili telefonski +381-1-431-950

PETRINJSKI ZBORNIK ZA POVIJEST I OBNOVU ZAVIČAJA

Tri godine nakon oslobođenja Petrinje i petrinjskoga područja pojavio se *Petrinjski zbornik za povijest i obnovu zavičaja* (godište I., broj 1/1998., str. 290). Predhodnik ovoga zbornika je ZRIN - *zbornik za poviest i obnovu zavičaja* iz godine 1942. (sv. I., Petrinja 1942.), koji je uredio i sam napisao Matija Filjak, a izdalo ga je Hrvatsko planinarsko društvo u Petrinji. Zajednički nazivnik Petrinjskoga zbornika, kako reče njegov glavni i odgovorni urednik Davor Salopek, bit će "povijest ovoga vjekovno burnog prostora i sveobuhvatna obnova ovoga temeljito razorenog zavičaja".

Zbornik počinje izvješćem urednika Ivana Rizmaula o radu Ogranka Matice hrvatske Petrinja 1990. - 1997. Dalje slijede povijestni članci pod zajedničkim naslovom *Iz povijesti Petrinje.*

Dr. sc. Dragutin Pavličević piše o Petrinji u vremenu i prostoru, mr. Vladimir Rezar o opsadi Petrinje (1596.) u spisu Nikole Stepanića Selničkoga, mr. Andrej Čebotarev o Vlasima na petrinjskom području, dr. sc. Ivica Golec o odjecima Hrvatskog narodnog preporoda na području Banske krajine i vojnog komuniteta (1790. - 1848.), dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević o brizi Petrinjaca za istarsku djecu za vrijeme 1. svj. rata, dr. sc. Hrvoje Matković o skupštinskim izborima u Petrinji između dvaju svjetskih ratova, dr. sc. Dragutin Pavličević članak Od Banovine do Banije i natrag, dr. sc. Eva Leniček članak Od Učiteljske do Visoke učiteljske škole, Đurdica Elblinger članak Sto pedeset šest godina utemeljenja i rada gradske knjižnice i čitaonice u Petrinji, dr. sc. Ivica Golec o Josipu Kajetanu Knežiću (1786. - 1848.) i o životu i djelu hrvatskog kulturnog djelatnika Petrinjca Janka Stjepušina (1861. - 1946.), Mato Marčinko Priloge za povijest Hrastovice (od XIII. st. do god. 1769.), Vladimir Krpan o uništenoj i oštećenoj baštini Rimokatoličke crkve na području Grada Petrinje, Milan Pojić Prilog istraživanju žrtava rata i poraća na području grada Petrinje i Hrvoje Bešlić Crtice iz prošlosti gradskog parka u Petrinji.

Pod naslovom *Ljudi i događaji* objavljeni su članci Aleksandra Milkovića (Kronologija događaja u Petrinji od kolovoza 1995. do prosinca 1996.), Ivana Rizmaula (Petrinjski kulturni krajolik 1995. - 1997.), dr. sc. Ladislava Lazića (Refleksije stanja svjetske energetike na domaću uporabu energenata u kućanstvima), Ivanke Držaj (Djelatnost Turističke zajednice Grada Petrinje od svibnja 1996. do kraja 1997.), Gordane Olah (Grad Petrinja na internetu), Ivana Rizmaula (Most na Kupi kod Bresta), Mateja Stanešića (Lončarstvo u Petrinji) i Gordane Olah (Prvo jedro Petrinje).

Poezijom i prozom zastupljeni su Berislav Vuković, Petar Rosspacher, Hrvoje Bobinac, Domagoj Vuković, Vladimir Krpan, Ivan Šeperac - Šepi, Ivan Vrbanac zvan Miškec i Vera Vuković.

Prikaze pišu Domagoj Vuković (Nepodnošljiva lakoća podmetanja - Ogled o prilogu Marka Miljanovića "Nepoznato delo Franje Klajna" u Ljetopisu srpskog kulturnog društva Prosvjeta, Zagreb, 1996. - svezak prvi) i Vladimir Geiger (Jure

Krišto: Katolička crkva u totalitarizmu 1945. - 1990.).

U *In memoriam* govori se o Mati Bučaru (1912. - 1994.), Zlatku Čakariću (1919. - 1997.), Lovri Findriku (1926. - 1997.) i Eduardu Genneru - Edi (1912. - 1997.).

Zbornik ima namjeru podržati, a u tome je i uspio, ovu misao zaslužnoga Matije Filjaka: "Proučavanjem zavičaja ne misli se stvarati regionalizam i uzko shvaćeni lokalni patriotizam, već se želi, ulazeći u njegovu problematiku, iznieti ono najdublje, iz dna stvari, da se uzmogne preobraziti u općenarodnu, čovječju vriednost višeg reda."

Pohvaliti treba i grafičku opremu Zbornika, od naslovne stranice do crteža i slika u tekstu. Uredništvo i nakladnik uistinu mogu biti zadovoljni i ponosni.

Tomislav Heres

RASPRAVE NEDE GRBINA O GLAGOLJSKIM SPOMENICIMA U SALIMA I ZAGLAVU

Tihomu i samozatajnomu glagoljaškom neumorniku Nedi Grbinu izdala je HAZU kao posebni otisak razpravu *Ribe, more i ribarstvo u saljskim glagoljskim rukopisima* (Zagreb 1997.).

Pregledavajući saljske glagoljske rukopisne knjige i izprave Nedo Grbin je odkrio, da u šest raznih izvora ima zapisa o ribolovu, mrežama, brodovima, skladištima i slično. Ti su zapisi pisani u vremenskom razdoblju od godine 1571. do 1812. Pisali su ih svećenici, klerici i pismeniji ribari. Sadržaji su različiti: od kratkih zapisa o crkvenim primanjima za pravo ribanja u Telašćici, do većih o zabrani ribanja u subote i na Sve svete, ždrjebanja pošta (lovišta), raznim zabranama vlasti, ostavštinama i sl. Glagoljske zapise iz spomenutih knjiga Nedo Grbin je ususstavio i donosi ih djelomično ili u cijelosti u latiničkoj transliteraciji. Tako ti glagoljski zapisi izlaze iz anonimnosti i postaju dostupni.

Ovi su zapisi, veli Nedo Grbin, do sada bili najvećim dijelom nepoznati. Ovo je samo dio saljske glagoljske građe, koja se odnosi na ribarstvo. Trebalo bi objaviti i ostalu građu, jer su svi saljski glagoljski rukopisi vrijedan izvor i povijesno - pravni i jezični. Razpravi je dodan i preslik jedne stranice iz Libra Braće sv. Marije Sali i jedne stranice iz Arhiva Petricioli. Na kraju je rječnik manje poznatih riječi i sažetak na engleskom jeziku. Razprava je objavljena kao izvorni znanstveni članak.

Drugi znanstveni članak Nede Grbina - *Glagoljica crkve i samostana Sv. Mihovila u Zaglavu* - objavljen je u knjizi *ZAGLAV - 600 godina prvog spomena i 540 godina posvete crkve Svetog Mihovila Arhanđela* (Zaglav - Zagreb 1998., str. 67 -92).

U ovom je članku Nedo Grbin opisao 2 nadpisa, 15 knjiga i knjižica i 2 oporuke. Ta je građa nastala najvećim dijelom u samostanu Sv. Mihovila u Zaglavu (Dugi otok) ili negdje drugdje za potrebe ovoga samostana i mještana (oporuke). U ovom je samostanu više vremena boravio veoma plodni pisar, pisac, prevoditelj fra Šimun Klimantović (1460. - 1540.) i tu napisao veliki dio od svojih četiriju knjiga (tri obrednika i 1 knjiga indulgencija - bularija).

Nakon zatvaranja samostana Sv. Mihovila god. 1843. poveći dio rukopisa i knjiga samostanci su prenesli u samostan sv. Pavla na Školjiću pokraj Preka, gdje se i danas čuvaju. Moguće je da je u tim premještajima ponešto nestalo i propalo. Tako se je dogodilo, da je propala glagoljska baština obitelji Šešelja, koja je ostala od fra Ivana Šešelje (1630. - 1706.), veoma učenoga, vrijednoga i poznatoga propovjednika.

Glagoljska se zaglavska baština, pored Zaglava i Školjića, danas nalazi i u Zagrebu (Provincijalat franjevaca trećoredaca na Ksaveru i Nacionalna i sveučilišna knjižnica) i u Ruskoj nacionalnoj knjižnici u Petrogradu. Nedo Grbin je prvi, koji je opisao poznatu zaglavsku glagoljsku baštinu. On je u zaglavskomu samostanu našao i nekoliko tiskanih glagoljskih knjiga: dva Karamanova misala iz god 1741. (dosta oštećena), Paštrićev časoslov iz god. 1688. (također oštećen), Parčićev Rimski misal iz god. 1893. i Misi za umrše iz god. 1894.

U zapisu od 12. ožujka 1512. fra Šimun Klimantović piše (taj dio je, kako sam kaže, napisao na Zaglavi pri svetom Mihovilu 8. siječnja 1505.): "I tada biše mnogi glad' v Zadri i po vsoi Dalmacii i po vsem' svitu. V Zadri ne biše pšenice, ni ozimce, ni prosa, ni sirka ni niednoga žita, ne biše ča ni zrna kupiti, i tada nevolni H'(RST)êNE gladom' mrahu... A to zapisah' ê fra Šimun Klimantović tretoga rêda, komu est zemla mati, črvi druzi, grob otočastvo, grisi bogatstvo ... I tada činihu kruh' v Zadri od boba i ne biše ga ..."

A fra Jure Milohnić 24. kolovoza 1613. piše: "... kada bihu mi poklonene ove knige u kih se nahodi mnogo lipih stvari aliti drago štiti hrvacki aliti latinski koi umi ..."

U knjigi *Zaglav* objavljeni su i članci Cvjetka Milanje, Petra Runje, Božidara Finke, Andelka Badurine, Šime Antonine, Miroslava Ramova, Izaka Špralje, Tomislava (Slave) Šešelja, Bone Marića, Antuna Badurine, Fausta Šešelja i Andelka Lordanića. Urednici u Završnoj riječi kažu, da su u knjizi podastrli rezultate iz kulturnoga, umjetničkoga, svjetovnoga i sakralnoga, gospodarskoga i etnološkoga, pa čak i povijesno - ljetopisnoga djelokruga samoga mjesta Zaglava, njegovih mještana i njegovih odličnika, koji su djelovali i izvan mjesta, kao i onih djelatnika koji su imali važan udjel u životu sela tijekom njegove povijesti.

Tomislav Heres

GODIŠNJAK "POLJICA" BROJ 23./1998.

Godišnjak Poljičkoga dekanata *"Poljica"* broj 23. (god. XXIII., Gata 1998.) uredio je Frane Mihanović, ponovno glavni i odgovorni urednik toga Godišnjaka. Crteži: Verica Sovulj. Tipografska priprema: "Arak" - Omiš. Grafički urednik: Neven Juranović. Tisak: "Tiskara Poljica" - Dugi Rat. Naklada: 1000 primjeraka. S ovim brojem "Poljica" su premašila 5.000 stranica tiskanoga teksta.

Člankom *Nezaobilazno pitanje Poljičke općine* Frane Mihanović nastavlja svoju na izgled donkihotsku borbu za obnovu Poljičke općine u njezinim povijestnim granicama. Pravi Poljičani, veli on, ne smiju nikada *baciti koplje u trnje*. Članku je dodano pismo Frane Mihanovića Uredu predsjednika Republike Hrvatske i potvrda rečenoga Ureda, da su pismo primili i da su "predmet proslijedili savjetniku Predsjednika za lokalnu upravu". U pismu Frane Mihanović predlaže, da bi se "pitanje jedinstvene poljičke općine trebalo naći na jednoj od saborskih sjednica". Povijestna Općina Poljica, smatra i pisac ovih redaka, spada medu najvrijednije dijelove hrvatske povijesno-kulturne baštine, pa bi se prema toj baštini trebalo odnositi kao i prema svim drugim osobito

vrijednim hrvatskim povijesnim i kulturnim spomenicima.

Ugledni suradnik "Poljica" o. Rudolf Brajičić, isusovac iz Podstrane, javio se veoma aktualnim člankom *Razgovor poljičkog obrazovanijeg vjernika s poljičkim bogoslovom o privatnim objavama*. Brajičić u članku ističe: "Privatne objave ne sadrže nove istine nego više odkrivaju što u danim prilikama treba da čine bilo pojedinci bilo zajednica."

Anđelko (Nedo) Pavešković u članku *Putopisac Marko Polo* pokušava odgovoriti na pitanje o podrijetlu toga glasovitoga svjetskoga putnika i putopisca. Pavešković zaključuje, "da je putopisac Marc Pol bio podrijetlom a možda i rođenjem Hrvat" i da je "po svom djelu i življenju u Aziji tj. Kini, pokineženi Europejac, a po svojoj prosvjetno-uljudbenoj sklonosti Francuz, te po povijesnom ostvarenju Građanin Svijeta, hrvatskog korijena".

Prilozi Danka Vlašića *Zemljopisne i druge značajke podstranjskog područja* i *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Zvečanje u XVIII. stoljeću* odlikuju se studioznošću kao i svi njegovi dosadašnji prilozi.

Prilozi hrvatskoj povijesti Mate Marčinka sastoje se od tri dijela: 1. *Podrijetlo i doselidba Hrvata* - Prvobitni Hrvati već se u I. st. po Kristu naseljuju u Panonskoj nizini i na liniji Lika - Dubrovnik. Ti Hrvati, koje Toma Arcidakon naziva *Kureti*, doselili su se s Baltika. U tom istom I. st. Hrvati iz iranske Harauvatije doselili su se na područje Crnoga mora i odatle se širili prema Karpatima i Podunavlju. Prvi val tih crnomorsko - karpatskih Hrvata doselio se u današnje hrvatske zemlje u IV. st., a drugi u početku VII. st. i spojio s prvobitnim Hrvatima u jedan narod "iste vire i jezika". Prvobitni Hrvati pokrstili su se još u apostolskim vremenima. Crnomorsko-karpatski Hrvati došli su kao kršćani arijanci i u novoj se domovini pokatoličili. 2. *Zahumlje u doba vladanja kralja Tomislava* - Auktor iznosi dokaze, da je Zahumlje u doba kralja Tomislava bilo dio hrvatske države. 3. *Podrijetlo bosančice* - Auktor smatra, da je bosančica - koja se još u znanosti naziva zapadnom ili hrvatskom ćirilicom - samosvojno hrvatsko povijestno pismo glagoljskoga podrijetla.

Mati Marčinku objavljena je i pjesma *Proljetno jutro 1946*. te prikaz *Mato Tijardović* u kojemu se govori o umjetničkom stvaralaštvu samoukoga kipara Mate Tijardovića. Vjekoslav Boban pak piše o Mati Marčinku kao književniku.

U prilogu *Poljica zrcalo Hrvatske* Krešimir Kužić opisuje neke događaje iz poljičke prošlosti. Pjesmom "Od stoljeća sedmog" Ive Cvitića proslavio se skladatelj i pjevač Dražen Žanko. Jenko Bulić piše o don Mirku Bašiću i don Petru Bašiću - žrtvama komunističkoga nasilja. Pokojni Milan Blažeković u članku *Prinos širenju hrvatske kulture* govori o knjizi dr. Božidara Latkovića objavljenoj na španjolskom jeziku, *Poljički statut. Srednjovjekovni zakonik hrvatske poljičke kneževine*.

Frane Mihanović u članku *Spomenik velikom poljičkom knezu* piše o idejama i nastojanjima, da se u Gatima podigne spomenik Velikom poljičkom knezu. Idejne projekte za spomenik izradili su ing. arh. Niko Batistić i Petar Mihanović. Idejni nacrti spomenika oba autora priloženi su članku.

Nije izostala ni bogata *Kronika* poljičkih župa. Na kraju je objavljen *In memoriam Dr. Anti Kadiću* Vjenceslava Kujundžića.

Tomislav Heres

ZBORNIK O ZLOČINU

U povodu 50. obljetnice pogubljenjâ na Daksi, dubrovačkom otočiću, u Dubrovniku je 27. X. 1994. održan kolokvij, koji je rezultirao zbornikom *Crveni teror u Dubrovniku. Listopad 1944.* (Dubrovnik 1998. Matica hrvatska) i koji je zapravo - kako je to u uvodu istaknuo urednik Vlaho Benković - imao biti poticaj znanstvenom istraživanju. Prigodnost je stoga na neki način obilježila zbornik, ali je i to nedvojbeno pokazalo kako se mora temeljito istražiti doba komunističke vlasti u Dubrovniku.

Trpimir Macan, *Listopadske prijelomnice i povijesno istraživanje*, sintezno razmišlja o smislu dubrovačke povijesti u cjelini povijesti hrvatskoga naroda, o značaju jugoslavenskih monarhističkih i komunističkih režima, o načinu komunističkog osvajanja vlasti i represiji kao organiziranom zločinu. Misli da je vrijeme da se znanstveno istraži novija hrvatska povijest.

Hrvoje Kačić, *Uzroci i posljedice jugokomunističkog terora u Dubrovniku*, u širem okviru piše o represiji, izmišljanju njezinih tijela i ilegalnosti postupka te posljedicama, a Frano Glavina, *Dubrovačke slike i prilike 1941. - 1944. u svjetlu povijesnih izvora*, donosi s dosta navoda niz crtica iz ratnoga Dubrovnika do početka 1945.

O pojedincima, partizanskim žrtvama, pišu Josip Sopta, *Stradanja franjevaca Provincije sv. Jeronima na Daksi i drugim gubilištima u listopadu 1944* (Toma Tomašić, Marijan Blažić, Gerard Barbir), Josip Antolović, *Kratak pregled života oca Petra Perice*, i Luka Bradarić, *Don Đuro Krečak* (župnik Svetoga Mihajla na Ladau u Dubrovniku).

Središnji je rad Joška Radice *Listopad 1944*. Na gotovo 130 stranica pisac ispisuje potanku kroniku posljednjih dvaju tjedana toga kobnog mjeseca. Nadam se da će dovršiti i objaviti najavljenu cjelovitu knjigu o žrtvama komunizma od 1941. do 1971. na dubrovačkom području. Na temelju literature, dokumenata i ankete, pisac u tri dijela opisuje prve dane komunističke vladavine, nastojanje komunista da "uspostave, učvrste i uvedu poredak koji će počivati na strahovladi u svim područjima života", zatim partizansko kazneno zakonodavstvo i sudstvo te prva ubojstva već od prvoga dana (18. X.), ne samo na Daksi, koja je već onda postala znakovitom, nego i na drugim dubrovačkim gubilištima, na Orsuli, Boninovu i po selima.

Radica posebnu pozornost posvećuje postojanju i legalnosti represijskih organa te zaključuje da "zapravo nije postojao nikakav sud" u smislu tadašnje Uredbe o vojnim sudovima od 24. V. 1944. i da "nikakav sud nije vodio propisani postupak te donio presudu". Nije bilo nikakve istrage ni suđenja, žrtve nisu imale ni najmanju priliku da se obrane od paušalnih optužaba, krivica im nije ni dokazivana ni dokazana, a objavljene su presude, kako kaže pisac, "samo vrlo površni i prozirni pokušaj manipulacije javnim mnijenjem". Riječ je, dakle, o krivotvorini, na kojoj su samo imena smaknutih stvarna. Potpunu odgovornost za to snose tijela Komunističke partije i njezina represijskog izvršitelja Odjeljenja zaštite naroda (OZN-e).

"Bio je to zločin!" s pravom zaključuje pisac.

T. M.

DEVETA KNJIGA PEJE ŠIMIĆA

Svjetlost dana ugledala je deveta knjiga pjesama Peje Šimića, pjesnika iz bosanske Posavine koji živi u Zagrebu.

"Dah sudbine" je zbirka objavljena u nakladi HKD "Napredak" Sarajevo, podružnica Zagreb. Urednik knjige je Jozo Milić, prof., a recenzenti prof. Marija Matošić i Ilija Zirdum.

U "Dahu sudbine" Pejo Šimić nastoji biti pjesnik nade i ljubavi. U zbirci su tri tematska kruga: ljubav prema Bogu, ljubav prema rodnoj Posavini i Derventi i ljubav prema ženi. No većina riječi i stihova govore o miru, slobodi, ljubavi, za razliku od dosadašnjih ratnih stihova. Tu su i stihovi na kajkavskom narječju, o običnim svakodnevnim stvarima.

Šimić oplakuje sudbinu prognanih Posavljaka, ljudi iz vagona na slijepom kolosijeku, ali i poručuje da se ne smije predati. Uz domoljubne pjesme, tu su i nježne, ljubavne, tanana stiha, a Šimić nam poklanja i pjesme u kojima je snažna nota socijalnog i ekološkog. Kako su naglasili recenzenti, Šimić ne pjeva samo o svojoj Posavini, već je postao općehrvatski pjesnik s jasnom porukom u izričaju.

Boris Ćavar

MULTIMEDIJSKI PROJEKT SLIKARA BRANIMIRA ČILIĆA PRI KRAJU

(Od Međugorja do Svetog Oca i Vukovara)

"Uradili smo skoro sve planirano i obećano. Kada Sveti Otac Papa potpiše našu mapu s raspelima, završetak projekta udruge CRO ART 888 biti će u Vukovaru. Onda ću odahnuti."

To nam je kazao slikar Branimir Čilić, rođen u Međugorju, živi u Zagrebu, a stvara diljem Hrvatske i Federacije BiH. Od početka domovinskog rata, Čilić je svoja djela izlagao i organizirao razne humanitarne i medijske akcije za ratne stradalnike. Predvodi udrugu CRO ART 888 koja okuplja mlade umjetnike i pjesnike. Obišao je cijelu Hrvatsku, izlagao po hercegovačkim mjestima, inozemstvu. Za dolaska Svetog Oca u Sarajevo, postavio je svoje križeve na izložbi o hrvatskom stradanju. Iako su mu izložbu po otvorenju zatvorili, nije se predao, već nastavio obilaziti Federaciju BiH.

Nedavno je Čilić svoja platna postavio u podmorju biševske spilje. BBC je o njemu snimio emisiju za umjetnički program BBC-a. Od svoja trideset i tri raspela slikar pravi mapu, koju bi trebao potpisati Sveti Otac papa. Poslije toga, svoje križeve s temom ratnih stradanja Čilić će izložiti na stratištu na Ovčari kod Vukovara. To će biti kraj projekta koji simbolikom povezuje sve hrvatske krajeve. No, Čilić i njegova udruga spremaju novi projekt, a trenutačno apeliraju za mir i razum u Federaciji BiH.

B. Ćavar

ŽIVOT I DJELO DR. FRA JURE RADIĆA (1920. - 1990.)

U izdanju Zbornika "Kačić" (Knjižnica ZK - Monografije, dokumenti, građa... svezak br. 28.) objavljena je knjiga fra Nikole Radića *Dr. fra Jure Radić - život i djelo (1920.-1990.)* (Split-Makarska 1998.). Zbog obilja dokumenata i građe ovu će knjigu morati uzeti u ruke svaki poštovatelj i proučavatelj života i djela dr. fra Jure Radića.

Na početku knjige u Riječi prijatelja poznati benediktinac o. Martin Kirigin kaže: "Meni je fra Jure bio najdraži jer mu je Bog dao da je u njemu, kao u malo kome, *vladalo jedinstvo naravi i nadnaravi*... To se može i ovako reći: *narav je gledao nadnaravno, a nadnaravno naravno.*" Edicija *Men of Achievement* (Cambridge 1983.) nazvala je fra Juru "doktorom božanstvenosti", iznosi u predgovoru fra Nikola Radić.

U I. dijelu opisano je fra Jurino "životno putovanje od kolijevke do groba". U tomu dijelu objavljen je portret fra Jurine majke Milke, koji je naslikao Bruno Bulić. Na bogoslovnim naukama fra Jure je posebno cijenio dva svoja profesora: fra Leonarda Bajića (umro u zatvoru Stara Gradiška, gdje je i pokopan) i fra Bonu Radonića (strijeljan u Zagrebu 1945.). Neposredni odgojitelj u bogosloviji bio mu je dobri sluga Božji fra Ante Antić, "koji ga je posebno zapazio i posvećivao mu dosta pažnje". Kako svjedoči o. Martin Kirigin, Bog je fra Juri dao izvanredan dar pamćenja: Tisućama i tisućama školjki zapamtio je ime, također biljkama i cvjetovima (svakoj uz hrvatski još i latinski naziv).

O fra Juri kao znanstveniku i piscu govori se u II. dijelu. Njegov učenik fra Ignacije Vugdelija rekao je o fra Juri, da je bio jedinstven, nezamjenjiv, a vjerojatno i neponovljiv učitelj vjere, slavlja liturgije, zanesen za Božju stvar. Svoju doktorsku disertaciju *Liturgijska obnova u Hrvatskoj* fra Jure je završio riječima: "Kao što su nekada, u doba narodnih vladara monasi benediktinci po liturgiji posvećivali narod, učinimo tako i mi danas svi sve što možemo 'da zemlja naša junačka postane sveta Hrvatska!'". Disertaciju je pohvalio dr. fra Krsto Kržanić, kasniji dugogodišnji robijaš u zloglasnim logorima Josipa Broza Tita.

Fra Jure Radić bijaše osobito poznat i cijenjen kao prirodoslovac. "Imao je dar posebnoga zapažanja i lako bi uočio nešto što drugima nakon dugog truda uspijeva." Iz područja prirodoslovlja najvažnije su mu knjige *Blago mora* (Makarska 1970.), *Bilje Biokova* (Makarska 1977.) i *Lice mora* (Makarska 1991.). Uredio je pet svezaka godišnjaka *Acta Biokovica*, u kojima je objavljivao svoje i tude prirodoslovne članke i razprave (treći svezak izpunio je sam). U petomu svezku (1989.) objavio je svoj rad *Slani luk (Allium salsuginis) i drugi samonikli lukovi Podbiokovlja*. Ovaj njegov rad mogao bi se nazvati, veli pisac knjige fra Nikola Radić, "lukovi mojega življenja", kao što se za fra Jurin susret s biokovskim klisurama može uporabiti izraz "stijene mojega življenja".

U trećemu (III.) dijelu opisani su fra Jurini *Razni podhvati*: osnivanje Malakološkoga muzeja u makarskomu Franjevačkomu samostanu (u prigodi uređenja Muzeja poznati povjestnik dr. fra Karlo Jurišić je "zadobio zatrovanje tako da mu je i sam život bio u opasnosti"), utemeljenje instituta "Planina i more" (izgradnja i uređenje zgrade), osnutak biokovskog botaničkoga vrta "Kotišina", ostale djelatnosti. Za uresbu školjkama kapelice u Institutu "Planina i more" nacrte je izradio slikar Bruno Bulić (ti se nacrti nalaze u Arhivu Instituta). U Botaničkomu vrtu "Kotišina" raste biljka *biokovsko zvonce*, koju ne nalazimo nigdje drugdje. Prirodoslovni rad uzdigao je fra Juru "u sam vrh domaće i europske znanosti".

Četvrti (IV.) dio sadrži izbor iz fra Jurinih rukopisa. Tu je njegov Dnevnik (Ratna zbivanja pd 1941.-1944.), propovijedi i posmrtni govori, dvije crtice o Božiću, fotografski albumi, šaljive zgode. U Dnevniku pod nadnevkom 14. I. 1943. piše: "U fra Mirka Validžića u sobi smo jutros našli jedan metak! U teškom smo strahu sa stotinu strana. U nevolji, i bijedi, u ratu!"

U petomu (V.) dijelu nabrojene su počasti izkazane pokojnomu fra Juri Radiću. U Baškoj Vodi na fra Jurinoj rodnoj kući stavljena je spomen-ploča, a trg izpred kuće nazvan je njegovim imenom. Fra Jurinim imenom nazvano je šetalište kroz Osejavu u Makarskoj. Obilježene su obljetnice fra Jurine smrti. Postavljene su kontrolne točke fra Jurina "Poučnoga ekološkog puta" (15) dugačka 33 km.

Prilozi sadržavaju Bibliografiju objavljenih radova fra Jure Radića (1932.-1991.), predmetnu bibliografiju (drugi o fra Juri i njegovim radovima), reference (knjige i časopisi gdje se citiraju radovi fra Jure Radića), izvješće o fra Jurinoj smrti, misa zadušnica i spravod, pogrebni govori, izrazi sućuti (kao izrazi sućuti objavljene su i pjesme Lenke Gareljić *Bolno sjećanje na fra Juru Radića* i Željka Kuluza *Na Osejavi*) te Popis školjaka u Malakološkom muzeju - Makarska.

Na kraju knjige je Pogovor, sažetak (na njemačkom, engleskom i talijanskomu), Kazalo osobnih imena, Kazalo zemljopisnih naziva, izdanja Zbornika "Kačić", o piscu knjige fra Nikoli Radiću i Sadržaj. Za brojne fotografije crnobijele i u boji pobrinuo se glavni urednik fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, a za lijepu grafičku opremu tehnički urednik fra Nedjeljko Jukić.

Tomislav Heres

PUTOVI I PUTOKAZI FRA IGNACIJA GAVRANA

(Fra Ignacije Gavran, Putovi i putokazi (III), izd. Svjetlo riječi, Sarajevo, 1998., 355 str.)

Knjiga je treći svezak niza članaka što ih bosanski franjevac dr. fra Ignacije Gavran objavljuje u sarajevskim novinama *Svjetlo riječi*. Niz izlazi pod naslovom *Naša starina*, a ipak je višestruko primjeren baš našemu vremenu. Znade se, naime, da živimo u vremenu u kojemu su rijetkost čitatelji duga daha, ali je s druge strane očito da ljudi žude za što više spoznaja, pa i o svojoj prošlosti. Gavran stoga piše omanje članke koji su posvećeni različitim temama iz hrvatske prošlosti. Jezgroviti, oni su ipak daleko od leksikonske sažetosti, usredotočeni na povijesne spoznaje, ali pisani zgodimice s takvom svježinom i gotovo lirskom književnom uključenošću u temu da se čitaju doista "na dah".

I kad donekle poznajemo činjenice o kojima Gavran piše, kao pokrštenje Hrvata na primjer, iznenadi nas svestran i cjelovit njegov uvid, posredovan sustavnom i jednostavnom razdiobom inače složene građe. Metodološki se tako stvara jednostavna pristupnica činjenicama do kojih su pristupi složeni, a da se konačni rezultati povijesne znanosti ne preoblikuju niti jednostrano tumače. Za potrebe takve metode tekstovi su podijeljeni na četiri skupine: I. *Značajne ličnosti*, II. *Važni događaji*, III. *Vrijedne građevine i umjetnička djela*, IV. *Spomenici pisane riječi*.

Vidljivo je ipak da autora prije svega zanimaju velikani hrvatske prošlosti kao ljudi i to na svim mjestima gdje Hrvati žive: od Istre (Juraj Dobrila) preko Primorja (senjski uskoci) i Dalmacije s brojnim temama, do Boke s njezinim crkvenim graditeljstvom; od Boke preko Hercegovine (biskup Buconjić, Dominik Mandić) i Bosne (Juraj Dragišić) do Vojvodine (biskup Antunović), a odatle prema Međimurju, ne zaobilazeći Zagreb, koji je također tema jednoga članka. Spomenute su samo neke od obrađenih tema.

Baš kao što su starohrvatske crkvice razasute po hrvatskim primorskim krajevima, a o kojima Gavran piše mjerodavno i s oduševljenjem, tako su i hrvatski velikani, o kojima autor također piše, rodom iz raznih hrvatskih krajeva. Mozaik se prostornih Gavranovih interesa širi i na inozemstvo, ako su oni o kojima piše ondje živjeli i djelovali.

Upadno je međutim da je vrlo velik i vremenski raspon u kojemu su živjeli ljudi, odnosno nastali spomenici o kojima piše: od pokrštenja Hrvata do današnjih dana. Gavrana prije svega zanima objektivna istina, no on nije neutralan i nezainteresiran svjedok. Oduševljava ga hrvatsko domoljublje onih o kojima piše, njihova nesebična spremnost na žrtvu, odanost idealima, ljepota krajeva, zgradâ i dobrota ljudi.

Iako je i sâm katolički hrvatski intelektualac zavidne dobi (85 godina) koji piše u katoličkim vjerskim novinama, Gavran poštuje uvjerenje ljudi o kojima piše i onda kad se s njima ne slaže. Primjer Matije Vlačića Ilirika čini se osobito ilustrativnim.

Matija Vlačić Ilirik (1520.-1575.) bio je vrhunski hrvatski učenjak i bojovni Lutherov pristaša. Gavran želi pisati o njemu zbog njegova doprinosa znanosti o Bibliji, napose hermeneutici, ali kuša razumjeti i zašto je Vlačić postao protestantom. Ukazuje na progon fra Balde Lupetine, brata Vlačićeve ujne kojega je inkvizicija 20 godina držala u tamnici, a onda podmuklo dala umoriti jer se nije htio odreći luteranstva. Fra Baldova sudbina duboko je dirnula mladoga temperamentnoga Matiju i on je taj progon držao nepravednim. To je ogorčenje znatno pridonijelo njegovoj odluci da postane protestantom. Gavran time ne opravdava Vlačićeve žučne napade na papu i Crkvu, ali kuša razumjeti splet okolnosti koje su dovele do zahtjeva za reformama u Crkvi koje je očito trebalo provesti. Vlačić je, nadalje, svojim temeljitim proučavanjem Svetog pisma i teologije izazvao reakciju velikih teologa na katoličkoj strani te su nastale vrijedne zbirke koje nastoje obrazložiti katolička stajališta.

Ako Gavran i jest obziran prema jednome od protivnika Katoličke crkve kakav je bio Vlačić Ilirik, prema jednome drugome protivniku vjere i Crkve, naime prema Miroslavu Krleži - nije. Ne sporeći nekim Krležinim djelima književnu vrijednost, Gavran je nezadovoljan Krležinim ljudskim osobinama. "Krleži treba", veli Gavran, "priznati u dobro što je potpisao *Deklaraciju o jeziku* i što je zaposlio mnoge ljude. Ipak, prema onome što je on, kao korifej komunizma kod nas, mogao učiniti to je zbilja malo."

Uspoređujući ovdje autorov odnos prema dvojici hrvatskih velikana s kojima se nije mogao složiti, dodirnuli smo tek jedan sloj te višeslojne knjige i tek zakoračili na vrata koja vode onamo gdje stanuju kriteriji po kojima Gavran prosuđuje postupke ljudi. Mnogo je više onih o kojima piše s oduševljenjem. Moglo bi se spomenuti bana Petra Berislavića. Gavran cijeni njegove uvide i postupke. Valjalo je, mislio je ban Berislavić, po svaku cijenu braniti hrvatske utvrde i ne dati Turcima da napreduju. Na pozadini onoga što se dogodilo poslije banove smrti (oslabljeni i razjedinjeni Hrvati) lik bana Petra Berislavića sjaji blistavom uvjerljivošću djelatnoga zalaganja za domovinu.

Dvije su dakle odrednice koje Gavranove tekstove čine neodoljivo privlačnima. Na prvom su mjestu kriteriji. Dva se ističu: časno domoljublje i časno djelovanje za ideale koji se proklamiraju. Gavran očituje divljenje prema domo-

ljublju Ante Starčevića, Eugena Kvaternika. On nadalje više odobrava Nazorov i Kovačićev odlazak u partizane, negoli Krležin ostanak u Zagrebu.

Na drugom je mjestu Gavranov spisateljski postupak. Tekstovi su puni iznenađenja i čini se da je mjera između očekivanoga i neočekivanoga, poznatoga i nepoznatoga, utemeljena na Gavranovu dugome pedagoškome iskustvu, važno obilježje i razlog privlačnosti ovih tekstova. Autor nas zaskače, nenametljivo zasipa, zapravo s mjerom nam ukazuje na ono neočekivano, iznenađujuće ili nepoznato u životu i radu pojedinih ljudi, u događajima i umjetničkim djelima. Naravno, za takvo je iznenađenje potrebno veliko poznavanje stvari što ga susrećemo na svakoj stranici ove knjige.

Fra Ignacije Gavran rodio se 1914. godine u Varešu. Navršava ove godine osamdeset pet godina, a lani je proslavio 60 godina svećeništva. Koristi se stranim jezicima na poliglotskoj razini. Takva je nadarenost, potkrijepljena inače velikom marljivošću i sustavnošću u radu, bila pokrićem za neka njegova iznimna dostignuća. Bilo mu je primjerice dovoljno sedam godina da (1934.-1941.) završi dva fakulteta (teologiju na teološkom, a filozofiju i povijest umjetnosti na filozofskom fakultetu) i da u Ljubljani doktorira iz filozofije 1941. Uz profesorski i knjižničarski rad na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom dospio je napisati više od dvadeset knjiga manjega ili većega opsega te nebrojeno mnogo članaka i rasprava po novinama i časopisima. Unatoč poodmakloj dobi spada u ljude koji su sačuvali čudesnu svježinu zapažanja, oštrinu zaključivanja te sažetost i toplinu iskaza.

U povodu 85. rođendana njegovi bivši učenici priredili su mu 13. veljače 1999. u Gornjogradskoj vijećnici u Zagrebu svečani znanstveni skup (*Dies academicus*). Skup je bio dobro posjećen, sadržajno kvalitetan, a naišao je na brojne odjeke u hrvatskoj javnosti.

Slavko Harni

DVA VRIJEDNA PRINOSA ČAKAVSKOJ LEKSIKOGRAFIJI

(Sanja Vulić, Jela Maresić: Rječnik klimpuškoga govora, Panonska ljetna knjiga, 1997., 370-395.

Sanja Vulić, Jela Maresić: Rječnik govora Novoga Sela u Gradišću u Austriji, Panonska ljetna knjiga, 1998., 496-527.)

Mnogobrojni radovi o čakavskome leksiku i zavidan broj objavljenih rječnika izvornih čakavskih govora učinili su čakavsku leksikografiju iznimno bogatim dijelom hrvatske dijalekatne leksikografije. Bez obzira na broj obrađenih rječničkih članaka, način obradbe građe ili strukturu rječničkoga članka, rječnici izvornih čakavskih govora pružaju pravu sliku jezične stvarnosti pojedinoga mjesnoga govora, jer je građa prikupljena na terenu od izvornih govornika.

Skupljajući građu za izradbu dvaju rječnika gradišćanskohrvatskih govora, *Rječnika klimpuškoga govora i Rječnika govora Novoga Sela*, autorice Sanja Vulić i Jela Maresić istinski su se potrudile prikupiti što više obavijesti od izvornih govornika. Rječnici su objavljeni u *Panonskoj ljetnoj knjizi* (*Pannonisches Jahrbuch*), godišnjaku Panonskoga instituta. Rječnik klimpuškoga govora sadržava leksičku građu prikupljenu u tijeku terenskoga istraživanja u selu Klimpuhu (Klingenbach) u sjevernom Gradišću, a *Rječnik novoselskoga govora*

sadržava leksičku građu prikupljenu u tijeku terenskoga istraživanja u Novome Selu (Neudorf bei Parndorf) u najsjevernijem dijelu Gradišća, sjeverozapadno od Niuzaljskoga jezera. Rječnicima prethode kratki uvodnici u kojima autorice obavješćuju o strukturi rječnika i rječničkoga članka. Uzme li se u obzir činjenica da je građa za rječnike prikupljena u kratkom (bolje rečeno: rekordnom) vremenskom razdoblju, ugodno iznenađuje broj obrađenih natuknica: u novoselskome je rječniku obrađeno 746, a u klimpuškome 1018 natuknica.

Makrostruktura klimpuškoga rječnika donekle se razlikuje od uobičajene makrostrukture dijalekatnih rječnika. Rječnički članci nisu uniformno obrađeni, odnosno ne drže se strukture uobičajene u rječnicima izvornih čakavskih govora koja se najčešće sastoji od kanonskoga oblika natuknice, izgovorne odrednice, morfološke odrednice, prijevodne semantizacije i akcentirane egzemplifikacije. Glava se rječničkoga članka u *Rječniku klimpuškoga govora* sastoji od kanonskoga oblika natuknice, izgovorne odrednice i morfološke odrednice, a tijelo članka od prijevodne semantizacije na suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Ukoliko se natuknica i njezin prijevodni ekvivalent u potpunosti poklapaju, umjesto prijevodne semantizacije navodi se oznaka *i.z. (isto značenje)*. Ono što strukturu članka klimpuškoga rječnika čini donekle različitom od uobičajene strukture rječničkoga članka u rječnicima izvornih čakavskih govora jest unošenje različitih morfoloških oblika natukničkoga leksema. Naime, uz autosemantične su riječi navedeni različiti morfološki oblici natukničkoga leksema, ali broj i vrsta tih oblika nisu ujednačeni u svim člancima, jer je to uvjetovano informacijama prikupljenima od izvornih govornika. Samo je uz nekoliko natuknica zabilježena i egzemplifikacija. Primjer obradbe nekoliko natuknica:

človîk, Gsg. *človîka*, Vsg. *človîk*, Npl. *ljûdi*, Gpl. *ljûdi*, Dpl. *ljudiām*, Apl. *ljûde*, Ipl. *ljûdi*, m. čovjek
slīva, Gsg. *-e*, f. šljiva
pīt, prez. 1. sg. *pījem*, 1. pl. *pījemo*, impr. 2. sg. *pîj*, impf. piti
pûn, pūna, pūno, adj. (i. z.); *pûn mīsec kovâč*, Gsg. *-a*, m. (i. z.); *Kovâč je ki kūje želiezo.*

Rječnik govora Novoga Sela sadrži uglavnom uniformno obrađene natuknice: glava se članka sastoji od kanonskoga oblika natuknice, izgovorne odrednice i morfološke odrednice, a tijelo članka od prijevodne semantizacije i u većini slučajeva zabilježene egzemplifikacije. Za razliku od klimpuškoga rječnika, novoselski rječnik ne sadržava različite morfološke oblike natukničkoga leksema. Da bi zornije prikazale izgovorne značajke novoselskoga govora, autorice su u natuknice unosile alolekse koji završavaju obezvučenim suglasnikom, npr. *cûk*, Gsg. *cûga, mûš*, Gsg. *mûža*, itd. Primjer obradbe nekoliko natuknica:

blâgo Gsg, *-a*, n. domaće životinje, stoka; *Blâgo su domāt'e živīne.*
drâg, drāga, drâgo, adj. skup; *Zlâto je drâgo.*
kâm adv. kamo
spât, prez. 1. sg. *spîm*, impf. spavati; *Ti se spî?*
dvâ, dvî, dvâ, num. (i. z.); *dvâ mûži*

U rječnicima je najzastupljeniji, dakako, opći leksik, a uočava se i obradba pojedinih leksičkih sustava, npr. rodbinskoga nazivlja, (npr. *brât, brāt'a* 'braća',

mûž, mājka, net'akĩnja 'nečakinja', *otāc, strîc, ũjac,* 'ujak', *ũnuk* u klimpuškome rječniku ili *sîn, švîgefater* 'punac, svekar', *švîgemuter* 'punica, svekrva', *švâger* 'šurjak' u novoselskome rječniku), naziva za boje (npr. *črn* 'crn', *črljen* 'crven' *črljenkast* 'crvenkast' u klimpuškome ili *žût, plâf* 'plav', *ruôzast* 'ružičast', *brâun* 'smeđ' u novoselskome rječniku), naziva mjeseci (npr. *aprĩl* 'travanj', *februâr* 'veljača', *jũli* 'srpanj', *jũni* 'lipanj', *oktôbr* 'listopad', *decêmbr* 'prosinac', *novêmbr* 'studeni' u klimpuškome ili *augûstuš* 'kolovoz', *miêrc* 'ožujak', *jiênr* 'siječanj' u novoselskome rječniku), nazivi za dijelove tijela (npr. *bubrîg* 'bubreg', *rûka, glâva, hrptenjāča, ûho* u klimpuškome ili *koliêno, bādlj* 'list na nozi', *dlân* u novoselskome rječniku) itd. U oba je rječnika uvrštena i onomastička građa, najčešće su to blagdanska imena, (npr. *Glũšna nedĩlja* 'korizmena nedjelja Glušnica', Svît'nica 'Svijećnica', Bādnjak, Māla Māša 'Mala Gospa' u klimpuškome ili Dũhi 'Duhovi', Smrzljâki 'Ledeni sveci', Va niêbo zastupljênje 'blagdan Spasova' u novoselskome rječniku). U novoselski je rječnik uvršteno nešto više toponimijske građe nego u klimpuški, uglavnom su to imena obližnjih polja (Frâjnge, Nôjzir, Rôrausko puôlje) ili susjednih sela (Râušer /njem. Gattendorf/ , Lâjtica /njem. Potzneusiedl/, Pândorf / njem. Parndorf/). Od onomastičke građe najmanje je uvršteno etnika (npr. Blâtnjak 'podrugljivo ime za stanovnika susjednoga sela Cogrštofa /njem. Zagersdorf/', Hrvât, *Klĩmpušac, Klĩmpuška* u klimpuškome rječniku) i etnonima. Iz rječničkih je podataka moguće promatrati leksički sustav u cjelini, uočiti konkretne razine uporabe riječi, nastanak ili prestanak adstratnih utjecaja, ali i potvrditi ili otkriti neke relevantne izvanjezične obavijesti, s ciljem da se dobiju cjelovitiji uvidi u dijalekatno stanje na gradišćansko-hrvatskome području.

Sanja Vulić i Jela Maresić uistinu su korektno i savjesno obavile svoj posao: u kratkom su vremenu prikupile gradu i, držeći se informacija prikupljenih na terenu, ujednačeno je obradile u rječnicima. Ta je rječnička građa u svakom slučaju dobrom podlogom za daljnja dijalekatna leksikološka i leksikografska istraživanja. Treba se nadati da će te dvije marljive gradišćologinje i dalje sustavno i temeljito istraživati gradišćanskohrvatske govore, a riznicu čakavske leksikografije obogaćivati novim rječnicima izvornih čakavskih govora.

Bernardina Petrović

VJERA JE ODGOVOR NA SUMNJU

(Hazim Brašnjić: "Pjesme o čežnji", NIK "Grafit", Lukavac, 1998. godina)

Premda po godinama pripada srednjoj generaciji BiH- pjesnika, Hazim Brašnjić je svoju prvu knjigu poezije pod naslovom "Nora" objavio 1997. godine. U tu su knjigu uvrštene pjesme koje je stvarao u dužem razdoblju, a objavljivao u brojnim listovima i časopisima.

Druga Brašnjićeva knjiga, pod naslovom "Pjesme o čežnji" sadrži pedesetsedam pjesama organiziranih u tri, po opsegu jednaka ciklusa, od po devetnaest pjesama. Prvi ciklus pod nazivom "Krugovi", sastavljen je od pjesama religijske i domoljubne sadržine. Vrijeme u kojem živimo i nedaće koje su nas zadesile, otvorile su sve moguće puteve za komunikaciju čovjeka s Bogom. Čovjek kao prolazno biće i Bog kao mistični

Apsolut, u prijelomnomu i kataklizmatičnomu povijesnom razdoblju zbliže se u tolikoj mjeri - da ta bliskost ne može promaći stvaralački obdarenim ljudima, a posebice pjesnicima i slikarima.

Zato je logična lirska okrenutost Hazima Brašnjića Svevišnjem, kao izvoru mogućeg zatiranja Zla, koje se na kraju dvadesetog stoljeća nadvilo nad balkanskim prostorima. U tim apokaliptičnim vremenima, za pjesnika, a i za uvjerenje mnogih drugih "Ništa nije stvarnije od Vjere i ništa besmislenije od sumnje..." kako to kaže Brašnjić. Po Brašnjićevu mišljenju, Vjera i Vjerovanje - kategorije su koje svojim vrijednostima nadilaze sva moguća ograničenja. To nedvosmisleno proizlazi iz stihova sadržanih u "Prvoj pjesmi o putu" u kojoj pjesnik naglašava:

"Treba imati Vjere
za Život i za Put.
Tada se pred nama stere
Beskraj i Apsolut."

U prvom se ciklusu izdvaja pjesma "Krugovi vode jurijevske", koja nas podsjeća na dane mladosti, u kojima smo vrelinu tijela gasili dodirom hladne vode. Ta sjećanja naviru iz oblina plosnatoga kamenja, koje je nošeno snagom zamaha naših ruku - zasijecalo ustreptalu površinu rijeke. Slike su estetski dojmljive i prepoznatljive kao spoznaje u koje smo vjerovali bez dvojbe.

U drugom ciklusu s naslovom "Duša", uvrštene su pjesme visokog emocionalnog naboja. Tu pjesnik pjeva o majci čiji je odlazak ostavio tamnu prazninu u njegovoj duši; o ženi - čija ljepota i zimi donosi miris behara; o Bosni - koja je jednovremeno i Trud, i Um, i Sud; o duši - koja je kao ptica željna gnijezda i odlazaka; o Mostu - koji vjenčava obale i rijeku; o prijateljima koji su slični pticama i pticama koje su slične prijateljima, te o drugim ovozemaljskim stvarima i pojavama bez kojih čovjek ne može proći kroz život. Pjesme obuhvaćene ovim ciklusom, odaju zrelost pjesnikovu i otkrivaju njegove lirske mogućnosti, koje bi i sam pjesnik trebao dalje slijediti, razvijati, otkrivati i nadograđivati.

Treći ciklus, očito - sadržava uži izbor pjesnikova stvaralaštva namijenjena čitateljima mlađega uzrasta, djeci. To su uspjele pjesme o proljeću, zavičajnoj rijeci, vjetru, kući, dobru, nadi, vojnicima i drugim motivima koje otkriva djetinjstvo kao svoj sadržaj o kojemu postavlja pitanja i na koji traži i nalazi odgovore.

Nazočnost poezije za djecu, Brašnjićevu knjigu čini zanimljivom za sve uzraste i otvara joj vrata svih kućnih biblioteka. Uvjereni smo da će zbog svoje raznovrsnosti, tematske i sadržajne ujednačenosti, knjiga poezije Hazima Brašnjića "Pjesme o čežnji" - naći put do čitatelja i književne kritike, a svoga autora uvrstiti u popis književnih stvaratelja novije BiH-literature.

Ivo Mijo Andrić

SAN U TIŠINI SVIJETA

(Nenad Valentin Borozan: Molitva s anđelom DHK Herceg-Bosne, Mostar, 1998. god.)

Veliki njemački romanopisac i pjesnik Hermann Hesse zapisat će: "One najzgodnije i najzanimljivije stvari nije moguće ni dozvati ni objasniti." Ne znam je li možda u toj istinitosti mislio i na Poeziju gdje se maleni čovjekov korak usklađuje s velikim korakom svijeta. Je li mislio na stvari u kojima neće više zatitrati nikakav zvuk?

Možda je i Nenad Valentin Borozan (rođen 1949. godine u Mostaru, do sada objavio šest zbirki pjesama), poput spomenutog velikana riječi osluškivao onaj unutarnji glas ne bi li mu kroz sjene ljubavi i srodne patnje doprlo svjetlo kao zalog nade i spasa, ali i opomena da se "ne prođe malen ispod zvijezda". Možda je položio ruku na dasku njihaljke, one na kojoj je mnogo toga izmicalo i bježalo. Upravo tu, gdje je suton poljubio dječakovu kosu počelo se oslikavati ozračje srca, što je gorjelo i krvarilo. Dan je svanjivao svijetao, jasan i lijep, a pjesnikovo pjevanje bilo je samo "rez u zastajanje", ujedno i teška zagonetka. A tko je mogao osim pjesnika i uhvatiti onaj mistični ritam i dati mu oblik koji će na posljetku biti istkan poput finoga tkanja.

Za Borozana kažu da je pjesnik kojega je presreo kairos. U njegovim pjesmama upravo ti zaustavljeni trenuci titraju kao fragmentalne slike vlastita zrcala. Treba li reći: vrijeme u kojem smo živjeli bilo je loše i opasno (a koje to vrijeme i nije bilo). Put je vodio često kroz tamna vrata. Pjesniku je bilo jasno da se ne može prijeći preko odredenih granica pa i vlastitoga praga bez krika koji nam je u sve većoj mjeri zajednički. Kada bismo pjesnika upitali što je krik, vjerojatno bi nam odgovorio "krik je utes na uzici".

Poezija kao vještina ima i drugih tajni, još daljih od našeg sadašnjeg postojanja. Ona ne prikazuje život lakšim nego što jest i nije lopta koju je lako uhvatiti i hitnuti bez težine u svijet. Ni pjesnik Borozan nije pjevao o žešćem ni blažem svijetu od onoga koji mu je dan. Ići u suprotnost značilo bi naići na crni obzor koji je za većinu zatvoren. Iz rečenoga postaje jasno da i ova, sedma po redu Borozanova knjiga pjesama traži zahtjevnost marna čitatelja koji će se skupa s pjesnikom zaputiti na onu "bočnu stranu brijega", u svijet gdje se prvi put iz... sandale i kušao ljubavni poljubac. I... život nije pijesak sa zlatom što ga nos... rijeka. Nije ni pramen magle na slje... poočnici. Život je na vrhuncu "gdje i pjesništvo slavi bjeguće" (Montale). Život nas priprema na najduži skok i o nama ovisi hoćemo li se početi penjati ili pasti natrag u sve dublji mrak. Pjesništvo je glas tišine a "duhovna je situacija čovjeka tek ondje gdje sam zna da je u graničnim situacijama" (Jaspers). I pjesništvo je zahvaćeno mogućim mijenama, pogotovo gdje "sve nije sa svime". Poezija pohodi novo i prodire dublje od ljudske mogućnosti, u tom i jest njezino božansko podrijetlo i zadaća. Nije joj zastati niti se uplašiti pred prazninom. Ono što danas postaje općim za sve, vazda je površno, ništavno i ravnodušno. Nedogledno se može imenovati samo ako je neodvojivo od svojih korijena. Život je jedini kompromis na koji je Borozan pristao. Srećom nije izgubio dostojanstvo i nije postao zupčanik na kotaču koji se lako može zamijeniti. Priklonio se postojanju i ostao otvoren, ali i ranjiv. Da, mi smo poput zatvorenih pupoljaka koji čekaju povoljan vjetar da ih otvori, da ih raspršti. Ljepota je čudo koje ostaje, tajna koja ostaje.

U tome hodočašću bez kraja ni Borozanova nas pjesma nikada ne zatječe bez valjana razloga.

Možda su prošla vremena u kojima je čovjek osjećao svijet kao nešto što ostaje, svijet od Boga dan. Ako je čovjek postavljen pred "NIŠTA" kao što kaže Kierkegaard, postavlja se pitanje gdje pjesništvo otkriva svoj pravi bitak, koji ga čini onim što jest. Je li to ono što se znade i lebdi u zraku ili je svjetloća što bi sama po sebi mogla oslobadati. Pretpostavljati da je to rascijep (a u rascijepu se duša ne

može zaustaviti) značilo bi iskusiti težinu jedinoga i zbiljskoga puta koji nam je dan.

Pjesništvo Nenada Valentina Borozana proizlazi iz jednoga daha, građeno je strpljivo, riječi su osmišljene, proživljene, bivajuće. Ritam kompozicijski, pravilan (ne bučan). U Borozana "sve je krhko i nevino", kao da se "u vodama ogleda", a iz šalice (školjke?) razlijeva se samo njemu znana praznina. No tamo iza zalutala smiješka svijet je širok za "izgubljeni ključ u snu". Doći do "posljednjega brijega" znači otvoriti vrata tajne, znači osluhnuti "zemaljsko ruho". U pjesmi "Vukovar" Borozan će reći: "Glazba /s vjeđa prelazi u nabore i / ima te u vodi što ljeska/ povijest".

Čitajući poeziju pjesnika Borozana uvjerit ćemo se da su i pjesma i svijet veliki dah zbilje...

* * *

grad koji ne poznaješ davno je
zatvorio svoja vrata. ključ se
izgubio u snu. ništa ne možeš
slovo maleno. magla se ruga
bdjenju i udaljenu pijetlu.
zemlja je zemljica, davno
zaboravila priču prolazna
kotača. ako pokucaš tko će
se javiti ovom staklu, njihalu
kojem okvir srubljuje sviralu.
polako. preglasan si u svojoj
šutnji. pusti zrnu govoriti.

(grad i zrno)

* * *

je li to taj trag, u sjeni.
kojem reći ćeš: dobro je,
ili dobrodošao. ali kamo?
soba je davno zatvorila krug.
smiješak neka buduća jesen
pohranila u škrinju. što si
pred korakom koji razdvaja
noć. samo kamo će ona polovica
davno odjenuta u bijelu opravu.
još pamti nesanice. koje si
učinio blagim. poznaješ li
onoga što je skoro zaboravio
pjevati.

(trag i sjena)

Gojko Polegubić

* * *

Kod "Bastei Lübbe" u Münchenu objavljeno je prvi put na njemačkom u integralnom obliku poznato djelo *Henryka Sienkiewicza* "Mit Feuer und Schwert" (Ognjem i mačem). HKD sv. Jeronima objavilo je to djelo između dvaju ratova u prijevodu *Marijane Kralj*.

* * *

"Školske novine" od 30. III. 1999. donose članak *Želimira Laha* o knjizi *Nikice Talana* "Hrvatska - Brazil" pod naslovom "Borba za očuvanje nacionalnog identiteta". Autor je tu tematiku objavljivao i u "Maruliću".

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 26. III. 1999. pišu o "Hrvatsko-slovačkom rječniku" p. *Ferde Takača* u članku pod naslovom "Takačev rječnik gotov u rukopisu". P. Ferdo Takač, Hrvat iz Slovačke i prijatelj dr. J. Andrića, napisao je i pogovor za jeronimsko izdanje memoara kardinala *Koreca* "Od one barbarske noći" (prev. *Dubravka Sesar Dorotić*).

* * *

U "Imotskoj krajini" od 27. III. 1999. *Dragica Zeljko Selak* piše o našoj poznatoj spisateljici *Sidi Košutić*.

* * *

O suradnici naše "Danice" *Jelki Kurtnaker* iz Požege objavljen je kratak članak u "Glasu Koncila" od 28. III. 1999.

* * *

Pod naslovom "I libri che non possono non farci cristiani" (Knjige koje nas ne mogu "nekristijanizirati") "Corriere della Sera od 27. III. navodi između ostalih knjige sljedećih autora: *Carlo Maria Martini, Pavao VI., Teilhard de Chardin, Ivan od Križa, Edith Stein, Dante, Petrarca, Toma Morus, Barth, Von Balthasar, Bonhöffer, Merton, Simone Weil, Bernanos...* Ti su autori u planu izdavačke kuće sv. Pavla u Italiji.

* * *

U povodu smrti *Jeana Guittona* (1901-1999) IKA donosi vijest pod naslovom "Umro jedan od najvećih katoličkih mislilaca u ovom stoljeću". U listu "La Croix" od 26. III. i 27. III. 1999. *Geneviève Welcomme* piše o Guittonovu sprovodu u Parizu i o zadušnici koju je u prisutnosti najviših crkvenih i državnih predstavnika predvodio kardinal Lustiger 25. III. u crkvi Saint-Louis des Invalides u kojoj su Guittonove slike križnog puta. U svojoj poruci *Ivan Pavao II.* ističe kako je Guitton snagu svoje misli crpio u Evanđelju stavivši je u službu Objave. U časopisu "Famiglia cristiana", br. 13/99, *Valerio Volpini* piše o 27 susreta Guittona s *Montinijem*, koji je i kao papa *Pavao VI.* nastavio prijateljevati s velikim misliocem našeg stoljeća. U članku "Filosofo di Dio" (Božji filozof) *Angelo Bertani* piše kako je Guitton pokušao uspostaviti sklad "između vjernika bez moderniteta i modernih ljudi bez vjere", što je naročito došlo do izražaja u njegovim razgovorima s *F. Mitterrandom*.

* * *

3. IV. 1999. izvedena je na I. programu Zagrebačkog radija repriza radio-scene *Rajmunda Kuparea* "Baraban". Režija *Marina Carića* oslanja se na istoimeni roman *R. Kuparea*, objavljen u HKD sv. Jeronima. Napominjemo da je Kupareo i nakon povratka iz Čilea bio naš redoviti suradnik.

* * *

U "Matici", br. 3/99, *Mladen Hanzlovsky* piše o knjizi *Lava Znidarčića* "Alojzije *Stepinac*", spominjući *Benigarovu* studiju o A. Stepincu i ističući kako je L. Znidarčić Benigara nadopunio. Ističemo, ne samo nadopunio, nego i ispravio, jer u toj opsežnoj Benigarovoj knjizi na oko 900 stranica velikog formata nailazimo na mnoge faktografske propuste, od kojih smo na jedan od najvažnijih upozorili u *Slamnigovu* prijevodu knjige *Johna Pintara* "Četiri godine u Titovu paklu", u vezi s krvoprolićem u lepoglavskom zatvoru, kada je poginulo od milicajskih metaka osam robijaša iz "crnog bataljona", a ne 8 milicajaca (v. predgovor tomu prijevodu, gdje su navedena prezimena te osmorice).

* * *

IKA od 8. IV. 1999. donosi vijest o prikazivanju drame *Marka Marulića* "Suze iskupljenja" u župi sv. Ante Padovanskog u Prnjavoru i o prikazivanju drame *Diega Fabbrija* "Sudenje Isusu" u banjalučkoj katedrali. Tu je dramu objavilo Jeronimsko društvo u svojoj "Džepnoj knjizi" u prijevodu *Radovana Grgeca*. U istom broju biltena nalazi se i kratki osvrt na život i djelo *Luke Perinića* u reviji "Marulić". Spominje se koliko je prof. Perinić bio zaslužan za nastavak djelovanja katoličkog tiska i katoličkog pokreta u nas nakon 1945., kao i za pokretanje "Glasa Koncila" i "Svezaka" Kršćanske sadašnjosti (što je dugi niz godina prešućivano i gotovo zaboravljeno). Perinić je umro 5. III. 1999. u Zagrebu u 94. godini života.

* * *

"Glas Istre" od 7. IV. 1999. donosi prikaz *"Marulića"*, br. 2/99.

* * *

"Vijenac" od 8. IV. 1999. objavljuje dossier *Mirka Tomasovića* "Ljetopis *Marulićeva* spomenika u Zagrebu".

* * *

"Die Furche" od 1. IV. 1999. donosi članak *Christiana Rathnera* o *Jeanu Guittonu* pod naslovom "Spezialist für Zeit und Ewigkeit" (Specijalist za vrijeme i vječnost) a "Naša ognjišta", br. 4/99, donose odlomak iz knjige Jeana Guittona "Il libro della saggezza e delle virtù ritrovate" u prijevodu *Ivana Ivande* (usp. nekrolog u ovom broju "Marulića"). Nekrolog o Guittonu donio je i GK od 11. IV.

* * *

U listu "La Croix" od 4. IV. 1999. *Geneviève Jurgensen* pišući o *Guittonovu* sprovodu i zadušnici u Saint Luis des Invalides ističe kako se duboko prisutnih dojmilo komentiranje svake postaje križnog puta, koji je u toj crkvi uresio Guitton svojim slikama. Nekako istodobno, dok su vojnici u uniformama odavali posljednju počast velikom

katoličkom misliocu, demonstrirali su na trgu Trocadéro Srbi protiv NATO-a.

* * *

Crnogorski list "Sveti Nikola", br. 3/99, prenosi iz "Marulića" članak o Danu Gospodnjem. U istom broju objavljen je i članak pok. *Petra Ribinskog* "Ave Maria". Nekrolog o p. Ribinskom iz pera *Radovana Grgeca* objavljen je u "Glasniku Srca Isusova", br. 10/98.

* * *

10. IV. 1999., nakon pozdravnog govora nadbiskupa *Josipa Bozanića*, govorila je *Chiara Lubich* o jedinstvu medu crkvenim pokretima na susretu kršćanskih laika u zagrebačkoj katedrali.

* * *

11. IV. 1999. emitiran je na 1. programu HTV-a razgovor *Radovana Grgeca* sa *Željkom Pelužan* o kardinalu *Hauliku* i HKD sv. Jeronima, koje je Juraj Haulik utemeljio 1868. Izmedu ostaloga iznijeto je da će prigodom 130. obljetnice Haulikove smrti Hrvatsko književno društvo postaviti njegovo poprsje u Trnavi, gdje je prvi zagrebački nadbiskup i roden. Na njegovoj rodnoj kući nalazi se spomenploča koju je postavila delegacija HKD-a na čelu s nadbiskupom *Bauerom* i dr. *Andrićem* 1929.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 8. IV. 1999. donosi izbor pjesama *Giorgia Orellija* u prijevodu *Tvrtka Klarića*.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 11/99, izvjestioci toga poznatog časopisa (*Carlo Remeny, Renzo Giacomelli, Aleksandar Levi, Alberto Bobbio* itd.) opisuju potresnu dramu kosovskih izbjeglica.

* * *

U časopisu "Crkva u svijetu", br. 1/99, *Dinko Vlašić* objavljuje članak o *Julienu Greenu* (usp. Marulić 5/99).

* * *

Razgovor s *Mirkom Tomasovićem*, u povodu objavljivanja njegove monografije o *Marku Maruliću* donosi "Večernji list" od 15. IV. 1999. Ujedno donosi obavijest o natječaju za "Prix Marulić" u Hvaru.

* * *

18. IV. 1999. započeli su u Splitu *"Marulićevi* dani".

* * *

Jean Mambrino u časopisu "Etudes", br. 3/99, piše o izvodenju drame *Paula Claudela* "Razdioba podneva" u Palači Chaillot. Tu smo dramu u hrvatskom prijevodu objavili u "Džepnoj knjizi HKD-a".

* * *

"Vijenac" od 25. II. 1999. donosi kratak prikaz *Marulića 1/99*.

* * *

"Die Furche" od 15. IV. 1999. piše o kardinalu *Franji Kuhariću*, koji je 15. IV. 1999. navršio 80 godina života. U toj prigodi piše o njemu i *Gordan Pandža* u

"Vjesniku" od 18. IV. 1999. Kuharić je 1970. naslijedio kardinala *Šepera* na mjestu zagrebačkog nadbiskupa, 1983. imenovan je kardinalom, a 1998. je umirovljen.

* * *

Od 21. do 25. IV. 1999. naš je tisak registrirao početak *Marulićevih* dana, otkrivanje Marulićeva spomenika u Zagrebu, predstavljanje *Tomasovićeve* monografije o Maruliću, dodjelu nagrade "Judita" *Radoslavu Katičiću*, uz posebne priloge u "Vjesniku" (*Marulu* u pohode), u Vijencu od 22. IV., u "Hrvatskom slovu" od 15. IV. (*P. Knezović, I. Sanader* itd.). HTV je 19. IV. prikazala snimku kazališne predstave "Judita". U Glasu Koncila o Tomasovićevoj monografiji pisao je *A. Polegubić*.

* * *

U "Matici", br. 4/99, *Rudi Tomić* objavljuje nekrolog o *Mirku Mehešu*, koji je umro 10. III. 1999.

* * *

Na svečanoj sjednici u zagrebačkoj Starogradskoj vijećnici 22. IV. u počast *M. Maruliću* govorili su *Mirko Tomasović*, nadbiskup *Ante Jurić, Zlatko Canjuga* i drugi.

* * *

22. IV. 1999., u povodu predstavljanja II. izdanja Hrvatsko - talijanskog rječnika *Bartola Kašića* i proslave četiri stoljeća hrvatskoga jezikoslovlja, sudjelovali su *Vlado Horvat, Ivo Pranjković, Franjo Pšeničnjak, Nedjeljko Mihanović, Božidar Pugelnik* i dr. ("Mimara" 22. IV).

* * *

U listu "La Croix" od 15. IV. 1999. *Didier Méramse* piše o izvodenju *Claudelove* "Blagovijesti" u pariškom Théâtre du Nord-Ouest. Pod naslovom "Navještenje" objavilo je Claudelovo djelo u Džepnoj knjizi "Marulića" HKD sv. Jeronima i svojedobno organiziralo njegovo izvodenje u "Komediji".

* * *

Jean-Pierre Manigne u časopisu "La Vie" od 25. III. 1999. piše u povodu smrti *Jeana Guittona* u članku pod naslovom "Guitton - le conciliateur" (Guitton pomiritelj) ističući kako je njegovo djelo "Dialogue avec Monsieur Pouget" obilježilo generaciju, dok je njegovo "filozofiranje" u usporedbi s *Maritainovim* prilično blijedo. Naprotiv, u "Ognjišču", br. 5/99, *S. Čuk* u svom nekrologu ističe Guittona kao "najvećega katoličkog filozofa suvremenog doba".

* * *

22. IV. 1999. u Bjelovaru je preminuo naš dugogodišnji suradnik, pjesnik i prozni pisac, *Vladimir Bažant*, koji je neko vrijeme pisao i pod pseudonimom *Mila Beg*.

* * *

Naša suradnica *Stanislava Adamić*, koja živi u Splitu, dobila je županijsku nagradu za životno djelo, koju joj je uručio župan Lukšić.

* * *

"Arhivski vjesnik", br. 41/98, donosi izvještaj *Gorana Hruške* o okruglom stolu

posvećenom našem članu i suradniku *Josipu Buturcu*.

* * *

"Nova Istra", br. 4/99, objavljuje pjesme *Ive Balentovića*.

* * *

U nakladi "Edizioni Scientifiche Italiane" izašla je knjiga *Carmine di Biase* o *Giovanniju Papiniju* (1881-1956) "L'anima intera".

* * *

"Svjetlo riječi" objavilo je pod naslovom "Posljednji krug" pripovijesti *Hrvoja Bora* (fra Ljube Hrgića), kojega je *Ljubomir Maraković* nazvao "najboljim hrvatskim katoličkim piscem između dva svjetska rata".

* * *

U povodu predstavljanja djela *Charlesa Bénéa* o *Marku Maruliću* (Etudes Maruliennes) govorio je u Parizu *Srećko Lipovčanin*.

29. IV. zaključeni su u Splitu *"Marulovi* dani" uz dodjelu nagrada.

* * *

IKA od 6. V. 1999. donosi prikaz predstavljanja memoara kardinala *J. Ch. Koreca* u HKD sv. Jeronima u okviru priprema za obilježavanje 130. obljetnice smrti kardinala Haulika, utemeljitelja HKD-a, u Trnavi.

O *Tomasovićevoj* monografiji *"Marko Marulić Marul"* piše u Školskim novinama od 4. V. 1999. *Stijepo Mijović Kočan*. Mirko Tomasović, naš najbolji "marulolog", govorio je i na otkrivanju Marulova spomenika na Marulićevu trgu u Zagrebu 22. IV. 1999.

* * *

Zagrebački "Komunalni vjesnik" od 30. IV. 1999. donosi prikaz djelovanja Braće Hrvatskog Zmaja, družbe koju su 1906. osnovali *Velimir Deželić st.* i *Emilij Laszowski*. Nakon velikog meštra *Milutina Mayera, Mladena Deželića i Gjure Deželića* sadašnji veliki meštar je *Juraj Kolarić*, odbornik HKD-a.

* * *

U "Živoj zajednici", br. 4/99, piše o romanu *Ive Balentovića* "Ničiji čovjek" *Ivo Hladek*.

* * *

O drami *Paula Claudela* "Razdioba podneva" (objavljenoj također u Džepnoj knjizi "Marulića") piše *Stéphane Madaule* prigodom njezina izvođenja u "Théâtre de la Tempête".

* * *

U bečkom listu "Die Furche" od 1. IV. 1999. *Christine von Kohl* piše o kosovskoj krizi u članku pod naslovom "Apokalypse statt Recht" (Apokalipsa umjesto prava).

* * *

"Imprimis", br. 2/99, donosi članak *Jennifer A. Grossman* "How Philanthropie is Revolutionizing Education" (Kako filantropija donosi revolucionarni obrat u odgoju).

* * *

"La Croix" od 5. V. 1999. objavljuje stranicu posvećenu *Jeanu Guittonu* s prilozima autora od kojih su neki, poput *Norberta Calmelsa*, zaista veliki poštovatelji i poznavatelji života i djela velikog mislioca i vjernika, čijoj se misaonoj metodičnosti divio i *Althusser*. Pišu: teolog *Dominique Vibrac*, akademik *Hector Bianciotti* i nekadašnji osobni tajnik Pavla VI, *Pasquale Macchi*, koji ističe kako je Guittona i *Maritaina* posebno cijenio Papa, koji im je predao svoju poruku ljudima kulture, i kako je ljubav J. Guittona prema Crkvi bila plemenita i hrabra.

* * *

O izložbi *Mije Kovačića* u Gradišću piše *Tvrtko Klarić* u "Hrvatskom slovu" od 7. V. 1999. U istom broju imamo rubriku "Tako je govorio *P. Tijan.*"

* * *

Prilikom nedavnog odlučivanja, Društvo hrvatskih književnika odbilo je molbu našeg suradnika i tajnika uredništva "Marulića" *Mladena Jurčića*, za prijam u članstvo.

* * *

U Samoboru je krajem travnja predstavljen zbornik haiku-susreta što ga je uredio *Darko Plažanin*. Prisutni su bili austrijski književnici *Friedrich Heller i Gottfried W. Stix*. Mnogi od sudionika su stalni ili povremeni suradnici "Marulića" (*Ivica Jembrih, Tomislav Maretić, Rajka Anđelić Maslovarić* itd.).

* * *

U nizozemskom časopisu za haiku poeziju (Journal of sharing Haiku) javljaju se i dva stalna suradnika "Marulića": *Boris Nazansky* i *Živko Prodanović*. Časopis pod naslovom "Woodpecker" izlazi dva puta godišnje.

* * *

"Vjesnik" od 12. V. 1999. donosi vijesti o polaganju vijenaca pred poprsje utemeljitelja HKD-a kardinala *Jurja Haulika* u katedrali prigodom 130. obljetnice njegove smrti.

* * *

"Glas Koncila" od 16. V. objavljuje kratki članak o predstavljanju memoara kardinala *Koreca* u HKD sv. Jeronima (29. IV. 1999.).

* * *

Leopold Rosenmayr piše u listu "Die Furche" od 6. V. 1999. u članku "Das Aufwachen aus Grossmachtträumen" s nadnaslovom "Die Europäisierung des Balkan ist eine Jahrhundertaufgabe" (Europeizacija Balkana je stoljetni zadatak).

* * *

Tjedni dodatak dnevnika "Corriere della Sera" od 29. IV. 1999. (Sette) objavljuje članak o *Miloševićevoj* politici etničkog čišćenja (*Carlo Franco*: Pulizia etnica) i razgovor o ishodištu mržnje na Balkanu (*Giuseppe Galasso*: Balcani all'origine dell'odio).

* * *

U Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici otvorio je ravnatelj *Josip Stipanov* izložbu

grade pisane uglatom glagoljicom i hrvatskom ćirilicom, o čemu u Vjesniku od 13. V. 1999. piše *B. Matejčić*. U istom broju Vjesnika *Goran Jovetić* piše o izložbi *Josipa Botterija Dinija* u Klovićevim dvorima u Zagrebu. (Napominjemo da je Botteri ilustrirao jeronimske zidne kalendare i izradio opremu za knjigu R. Grgeca "Reći ime").

* * *

11. V. 1999. izliveno je poprsje utemeljitelja Jeronimskog društva kardinala *Haulika*, djelo akademskog kipara *Ante Starčevića*, koje će biti postavljeno u Trnavi prigodom obilježavanja 130. obljetnice Haulikove smrti (lipanj 1999.) u dvorištu Spolka sv. Vojtjeha.

* * *

"Hrvatsko Slovo" od 21.V. 1999. objavljuje razgovor s *Ivanom Golubom* i rubriku "Tako je govorio *Ivo Lendić*".

* * *

Godišnju nagradu "Ivan Filipović" dobila je *Nevenka Nekić*.

* * *

U serijalu "Hrvatska enciklopedija - kapitalno djelo" *Igor Gostl* donosi popis članova središnjeg uredništva, u kojem su uz *Matu Ujevića* bili i poznati jeronimski pisci *Pavao Tijan* i *Petar Grgec* ("Vjesnik" od 22. V. 1999.).

* * *

TV je 18. V. 1999. emitirala razgovor *Suzane Leček* u povodu izlaska iz tiska knjige o *Stjepanu Sulimancu*, u kojoj su istaknuti rani kontakti kasnijega popularnog seljačkog tribuna s *P. Grgecom*. Petrov sin Radovan koji je objavio u HKD sv. Jeronima Sulimančevu knjigu "Naše pravice", iznio je svoja sjećanja i za knjigu Suzane Leček.

* * *

Pino Pignatta u časopisu "Famiglia cristiana", br. 19/99, objavljuje svoj razgovor s pijanistom *Ivom Pogorelićem* o Kosovu pod naslovom "La mia musica per un ospedale a Sarajevo", gdje Pogorelić izjavljuje: "Utučen sam zbog nasilja Srba".

* * *

Kod izdavača "Edizioni Paoline" izašla je knjiga *Vincenza Arnonea* "La figura del prete nella narrativa italiana del Novecento" (Lik svećenika u talijanskoj prozi XX. stoljeća). Medu 16 odabranih pisaca nalaze se i *Fogazzaro, Deledda, Silone, Pomilio, Doni, Sciascia* itd.

* * *

U listu "La Croix" od 16. IV. 1999. veleposlanik RH u Parizu protestira protiv načina na koji se Hrvatska prikazuje u medijima. Članak *Smiljana Šimca* nosi naslov "L'histoire croate mérite le respect" (Hrvatska povijest zaslužuje poštovanje).

ISPRAVCI

U "Maruliću" 2/99. uz osvrt naslovljen "Berislavićevi soneti", na str. 231. pogrešno je otisnuta slika, koja zapravo spada uz gornji članak na istoj stranici, "Perišićeva lička proza", jer na slici je dr. *Dragutin Rosandić*, a ne *Ivan Berislavić*.

Sadržaj

Radovan Grgec: Uz rub (124) ... 427
P. R.: Kardinal Haulik i HKD sv. Jeronima ... 432
Memoari "slovačkog Stepinca" ... 433
O Kašiću u HKD sv. Jeronima ... 434
Obljetnice Ive i Antice Juras ... 434
Radovan Grgec: Svjedok stoljeća - Jean Guitton (1901-1999) ... 435
Dr. Alojzije Stepinac i Hrvatski katolički pokret ... 437
Krešimir Mikolčić: Opraštam svima ... 445
Josip Ćurić: Svjedočenje o Stepincu ... 448
Darko Pažin: Stepinac, čovjek za ovo vrijeme ... 452
***Tomislav Maretić:** Ogrlica ... 454
Marijan i Katarina Cipra: Edith Stein: Konačni i vječni bitak ... 457
***Enver Mehmedagić:** Razmišljanja za dvoje ... 463
***Radovan Toljanić:** Kišne sjene; Balada o lastavicama i tuzi ... 464
***Mirko Popović:** Bezdan ... 464
Anton Zakarija: Porijeklo i pojava Slavena ... 465
***Ivana Radić:** Vijenac pjesama - Prsten ... 474
***Milan Radić:** Kućna čistačica ... 474
Zdravko Mužinić: Jučerašnja rodoljubna nastojanja grada pod Marjanom ... 475
***Drago Maršić:** Jesenji san ... 478
***Tatjana Vranić:** Pretvorba ... 478
***Vera Stančić Jakovljević:** Nije teorija ... 479
***Rajko Glibo:** Zanesenjak ... 479
Mladen Jurčić: Otajstveni portal ... 480
***Mladen Jurčić:** Nama ukoričena Riječ ... 495
***Mladen Jurčić:** Sad živi! ... 496
***Mirko Popović:** Nesanica ... 496
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti ... 497
***Mirjana Kuraja:** Zvjezdana prašina ... 502
***Božo Kukolja:** Lutajući nebom; Zaljubljenici ... 503
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Kita čemera; Budenje ... 503
Božidar Brezinščak Bagola: Moj uzor Franc Rode ... 504
***Ivka Kraljević:** Haiku ... 512
Grga Rupčić: Utjeha zvijezda ... 513
***Tatjana Vranić:** Darodarivatelj ... 517
***Enver Mehmedagić:** Kraj jednog sna ... 518
* **Gojko Polegubić:** Viseća dolina ... 518
Ivan Brajdić: Zabilješke uz jednu pjesmu ... 519
***Mato Marčinko:** Megla ... 522
***Danica Bartulović:** Na putovanju ... 522
Mato Marčinko: Kod "Zelene mačke" ... 523
***Tomislav Kazija:** Crne misli; U meni traje ... 526
***Ariana Štoković:** Bezimena ... 527
***Marijan Vogrinec:** Smiraj ... 527
Alojz Getliher: Grof Edgar Bouree de Corberon - hrvatski nacionalni osjećaji ... 528
***Đuro Pišpek:** Za Globočec rieči zvonijo; Pramaletje ... 538
Stjepan Babić: Na Božjim putovima -XXV ... 539
***Mladen Jurčić:** Iza ... 546
***Tatjana Vranić:** Oče naš ... 547

*Stanislava Adamić: Božji trenutak ... 547
Tatjana Kren: Kad usred dana nastane tama ... 548
*Ivo Mijo Andrić: Lijepi kraj ... 554
*Nevenka Nekić: Put do kuće u Ljepunicama; Potonuće crkve u Tuzli ... 555
Nevenka Nekić: Kuća koju će pojesti vrapci ... 556
Mira Krajačić-Beutz: Krik muhe ... 560
Ingrid Bergmann: Smisao i bajke (prevela: Mira Sax-Matičević) ... 563
*Josip Ćosić: Haiku ... 567
Stanislava Adamić: Molitva bezbožnika ... 568
Goran Ivanišević: Branko Fučić na putovanju po otocima ... 572
Kazimir Klarić: Tri poluvedre crtice ... 580
*Daria Talić: Susret ... 584
Ilija Pejić: U školi života ... 585
*Tomislav Kazija: Tamo gdje smo sanjali poći ... 593
*Slavica Čilaš: U buri ... 593
Nove publikacije ... 594

Mišljenja i reagiranja

Neda Tijan Luetić: Još o prvom medicinskom fakultetu u Sarajevu ... 595
Ivo Soljačić: Izgnanici ... 596
Neda Pintarić: Smisao i značenje hrvatskoga grba ... 598
Lav Znidarčić: U "Maruliću" o knjizi "Alojzije Stepinac" ... 600
Pavao Galić: Razmišljanje o današnjoj božićnoj/uskršnjoj ispovijedi ... 604
Marko Orešković: Zaboravljeni bibliotekari knjigoljupci ... 606

Mozaik

Vlatka Glasnović: 50. obljetnica posudionice i radionice narodnih nošnji ... 610
45 godina uspješnog rada Zagrebačkih solista ... 611
Catherine Macintosh u Zagrebu ... 611
Novi Yamaha instrumenti Zagrebačke filharmonije ... 612
Tvrtko Klarić: Novi izložbeni prostor ... 613

Knjige

Tomislav Heres: Petrinjski zbornik za povijest i obnovu zavičaja ... 615
Rasprave Nede Grbina ... 616
Godišnjak "Poljica" broj 23/1998 ... 617
T.M.: Zbornik o zločinu ... 619
Boris Ćavar: Deveta knjiga Peje Šimića ... 619
Multimedijski projekt slikara Branimira Čilića pri kraju ... 620
Tomislav Heres: Život i djelo fra Jure Radića (1920.-1990) ... 620
Slavko Harni: Putovi i putokazi fra Ignacija Gavrana ... 622
Bernardina Petrović: Dva vrijedna prinosa čakavskoj leksikografiji ... 624
Ivo Mijo Andrić: Vjera je odgovor na sumnju ... 626
Gojko Polegubić: San u tišini svijeta ... 627

Vijesti

Iz domovine i svijeta ... 630

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220